مرۆڤ و دەوروبەر

بەشی سێیەم

مرۆڤ و دەوروبەر

بەشی سێیەم

مەسعوود محەمەد

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس

هەولێر – هەرێمی کوردستانی عێراق

هەموو مافێك هاتووەتە پاراستن ©
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس
شەقامی گوڵان – هەولێر
هەرێمی کوردستانی عێراق
هەگبەی ئەلیکترۆنی aras@araspress.com
وارگەی ئینتەرنێت www.araspress.com
تەلەفۆن: 35 49 224 66 (0) 00964
دەزگای ئاراس لە ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووەتە دامەزران

مەسعوود محەمەد
مرۆڤ و دەوروبەر – بەشی سێیەم
کتێبی ئاراس ژمارە: ١٠٦٣
چاپی دووەم ٢٠١٠
تیرێژ: ١٦٠٠ دانە
چاپخانەی ئاراس – هەولێر
ژمارەی سپاردن لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ٧٧٨ – ٢٠١٠
نەخشاندنی ناوەوە: کارزان عەبدولحەمید
رازاندنەوەی بەرگ: مریەم موتەقییان
پیت لێدان: لێزان عەبدولهادی
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل
رێنووسی یەکگرتوو: بەدران ئەحمەد حەبیب

یەکەم و دووەم بەشی ئەم نووسینە لە بواری هێنانەدەری چارەنووسی مرۆ لە چنگاڵی هۆی بەرهەم و کاریگەریی «تناقض»ەوە بەرەو پێشخستنی دەوری مرۆ خۆیەوە لە چەند و چۆنیی کۆمەڵایەتی و فراژیبوونی مێژوویی و لەوەشدا دوو لایەنی ئایەتی و نایەتی «ئەرێتی و نەرێتی» لە ڕابەرایەتیی هۆش (لە پلەی یەکەمدا) ڕوون کرایەوە کە دەزانین یاخود، دەبێ بزانین بێ وزەی هۆش نەکۆمەڵایەتی و نەهیچ زانست و هونەر و دۆزینەوە و بەرەوپێشچوون لە منداڵدانی «مرۆڤایەتی» نەدەڕسکا و تەنانەت چەکوچ و داس کە سەرەتاییترین و خوێڕووترین هۆی بەرهەمن پەیدا نەدەبوون هەتا ڕۆژگارێکی پاش چەندین هەزار و ملیۆنەها ساڵ، بەکاوەخۆ، هۆش دەپڕا و دەبوو بە کاریگەرێکی تازە بابەت لە هەموو بوونەوەری جیهانی بەرهەستدا، بەو پێیە دەبوو هەرای بیردۆزییە هەمە چەشنەکان لە راڤەکردنی سروشت و کۆمەڵایەتی، ئەو ماوەیەی وەها درێژخایین لە پشت پەردەی «نەبوون»دا وەك شیمانەیەکی (احتمالێکی) هێزەکی[1] (وجود بالقوة) لە هیچایەتیدا بە نەبوونی بمابانایەوە. ئەمە دەڵێم لە سنووری ئەو ڕووبەرەدا کە تیشکی رۆژ تێیدا هێندە هێز و گەرماییە ڕوونکەرەوەی هەبێ بایی ئەوەی ژین و ژیار (حیاة و حضارة) پێیانەوە بگوورێت و بڕسکێت وەك کە لە زەوی گووراوە ئاخراوە، تەنانەت لەولای ئۆڕانۆس گەڕۆکی نیپتۆن ئەو گەرماییەی ناگاتێ زیندەوەرێکی لەلاوە بیچێتێ پێی بژیت چ جایی ئەوەی زیندەوەر بئافرێنی. جارێ قسە هێنان و بردن لەبارەی جیهانی دەرەوەی تاقمەی ڕۆژ لە ڕووی بوون و نەبوون و چەند و چۆنیی ژیوەر تێیدا (تا ئەم ڕۆژەی ٩ی تشرینی دووەمی ١٩٩٦)

---

(١) هێزەکی: وجود بالقوة – potential

ڕەنج بەفیڕۆدانە مەگەر بەدەم خەیاڵی فەلسەفییەوە کە مەرجی نەگرتبێ ڕەمڵ لێدانەکەی سەر بەئەنجامێکەوە بگەیەنێ. دەشبێ بڵێم، فەیلەسووفی هێژا و مێشك ئاوەدان بەزانستە بنجییەکانی جیهانی مادی، وێڕای جیهانی هۆشلەبەر وگیانلەبەر، هەقی خۆیەتی (بەڵکو فەرمانی بەرپرسیارییەتی) وەکازێکی دەسکردی خۆی لە بابەتی تیشکدەری زیهنی بەدەستەوە بگرێ، وەکو عەساکەی مووسا پێغەمبەر شەقامی بەرهەنگاوی زاناکان بە سەح[١] بکاتەوە.

لێرەدا ڕوونکردنەوەیەك پێویستە، مەبەست لە (زاناکان) بەتێکڕایی زانای هەموو لکەکانی زانست دەگرێتەوە لە نوختەی نیگای دەرخستنی نهێنییەکانی سورشتیش، پتر لە ئاست زاناکانی فیزیا و فەلەك و تێکڕاییی سروشت بەڕاست دەگەڕێ، تەنانەت کە لە حاڵی مرۆ و گیانلەبەر دەتۆژنەوە لە کولانەی سایکۆلۆجی و بایۆلۆجییەوە ڕادەمێنن نەك کۆمەڵایەتی و سیاسەت و مێژوو... بەڵام بابەتی سەر بە (مرۆڤ و دەوروبەر) لەم نووسینەی بەردەستدا، بەناچاری و فەرمانی درێژەکێشانی ڕچەی دووبەرگی لێرە بەپێشەوە، لە پلەی دووەم و سێیەمدا هانا دەباتە بەر زانستی ڕووتی بێ لایەن کە هات و تیشکێکی بوو بەڕوونکەرەوەی تاریکایی بەدەوری بابەتەوە، ئەگینا نیاز و ئامانجی ڕێنموونیکردن بۆ کوردێکی هەڵخەڵەتاو بە (ئایدیۆلۆجیا)ی سیاسی یان ئابووری و ئاینی یان هەر جۆرێك بێ کە واقیعی ڕاستییە بێ فێڵەکانی کۆمەڵایەتی دەشێوێنێ یەکسەر مل لە شاڕێی کۆمەڵایەتیی سەر بەسیاسەت و ئابوورییەوە دەنێ کە وێکڕایان دەبنە چاویلکەی ئاپۆڕەی جەماوەری خۆشجڵەو بۆ دیتنی واقیعی هەڵبەستراو و باوەڕ پێهێنانی، بە تایبەتی لە جیهانە سەر لێشێواوەکەی پێی دەڵێن سێیەم و من بەبیست و سێیەم و سەد و سێیەمی دادەنێم، سەیریشت لەم ڕەفتارەم نەیەتەوە چونکە زۆرینەی کۆمەڵگاکانی ئەم جیهانە دواکەوتووەی ئاخەلێوەی سەدەی بیستەم شەیدای خەیاڵبافی و بوتپەرستی و تاکپەرستی و هیچ پەڕستییە و زێدە ئەستەمە بەلایەوە، لە خۆوە، ئایدیۆلۆجیای پووچەڵ بتفێنێتەوە بەپێی داخوازیی لێکدانەوەی ژیرانە، لە حاڵێکدا، کە بەڕێکەوت، بیروباوەڕێکی پووچەڵی ڕەت کردەوە (گوتم: بەڕێکەوت) لە سایەی باوەڕە پووچەڵەکەی خۆی ئەو بڕیارە راستەی بۆ هاتووە چونکە بە ڕێکەوت

(١) ئەم (سەح)ە پێوەندیی بە (صح) ی عەرەبییەوە نییە، وشەیەکی زێدە کۆنی زمانە ئێرانییەکانە. لە کوردیدا گۆڕانێکی بەسەردا هاتووە، لە (سەهـ) بووەتە سەح. لە پەهلەوی (سهیتن) چاوگیەتی.

لەگەڵ پووچەڵەکەی خۆی ڕێك ناکەوێت کەوا ڕەنگە ئەمیان پتر ڕۆچوو بێت لە هێری. وەك ئەوەی کە باوەڕێکی پووچەڵ وا ڕانوێنێت پەلکەزێڕینە تریفەی قژی (عەیشێ و فاتمان)ە یەکێکی دیکە بڵێ، نەخێر ئەمە تاقی خوداییە وە بەر ئاسمانی داوە بەموعجیزە نیشانمان دەدات.

زاناکانی دوور لە سیاسەت و هەرا و مەزادی بوورسەی بەرژەوەندی بەچەرخ و دۆلاب، زۆر بەداخەوە، پتر ڕۆچووی بابەتی کاری خۆیانن تا ئەوەی بەجۆرێکی کاریگەر و ڕێکوپێك تێکەڵ بەسوودی سەرلەبەری مرۆڤایەتی بن، وەیا لایەنگیری ئاپۆڕەی ستەمدیدەی وڵاتی خۆیان بن، ئەو هێندە خەریکبوونەوەی بەشێك لەو زانایانە بەچارەنووسی (مرۆ)وە، هەرچەند جێی سوپاس و منەتبارییە، کورت دەهێنێ: (١) لە چاو چی لێیان چاوەڕوان دەکرێت و (٢) لەچاو گرنگیی کێشەکان و (٣) لەچاو، با بڵێین، قوتابی و گەنج و خوێنگەرم وەیا کرێکار و وەرزێری وڵاتی پێشکەوتوو لەو مەیدانانەی باسی لێوە دەکەین. بەڵێ دەزانم، لەوانەیە قوتابی و گەنج فڕکەی دەمارانیان پتر لە تەوژمی هۆش و هەستیارییان دڵیان ببزێوێت، کرێکار و وەرزێریش پتر لە چارەنووسی ڕۆژانە و پشووی مانگانە و مسۆگەرکردنی مافی کۆمەڵایەتیی خۆیان خەریك بن تا دەربەستبوون بەدواڕۆژی ئادەمیزاد، دیسانەوە بە پێی پلەی شیاوی بۆ هەڵگرتنی ئەرکی (بەرپرسایەتی) لە چەند و چۆنیی جیهانی ئادەمیزادا زاناکان پشکی گلەمەندییان قورسترە بەسەر شانیانەوە لە چاو خەڵقی دیکە. بێ ئەوەی بکەومە داوی ئاڵۆزکاوی یاخەگرتنی ئەو تاقمە زێدە مومتازە لە ڕووی کەمتەرخەمییانەوە بەرامبەر (چارەنووس) هەر ئەوەندە دەڵێم دوو کەڵە قارەمانی ڕێی مرۆڤدۆستی، بیرترەند ڕەسل و زاخارۆف، بەنموونە دەخەمەوە یادی خوێنەر کە ئەگەر زۆرینەی زانا زلەکانی جیهان قورسایی خۆیانیان خستبایە چەرخوفەلەکی سیاسەت وەك کە ئەم دوو مێرخاسە کردیان، بێگومان، لەنگەری تەرازووی کاروباری جیهان، تا ڕادەیەك، بەلای چاکەی (مرۆ)دا قورستر هەڵدەستایەوە. جا ئەگەر خوێنەرێکی حەز لە ڕەخنەبازی بکات و بەدەممدا بێتەوە و بڵێ: کەی دەلوێ بۆ زاخاوی ختم بووی لە کارە سەختەکەی و دۆشداماو بەدەست ئەو ئامێر و جیهازە بێژمارو سنوورەی زەڕە قڵاشی و ئاسمانگەری و میکرۆبدۆزی و.. و باداتەوە سەر نمایشت و مانگرتن و جەبهە ڕێکخستن و نازانم چی دەڵێم، فارس گوتەنی: نە بدین شوری شور نەبدین بی نمکی نە هێندە سوێر و نەهێندەش بێ خوێ. ڕێگایەکی مام ناوەنجی هەیە، وەك تەیمووم لە نێوان دەستنوێژ و بی دەستنوێژیدا، نوێژەکەی پێ

بەڕێ دەکرێت. وەك كە شەریعەت عوزری بێ ئاوی ڕەت كردەوە بە تەیمووم ئەوان زانا زلانەش ئەگەر وەك سۆفی بایز كە مەراقی نوێژی لە دڵدایە، ئەوانیش بە مەراقێكی ئەوتـۆیـی لـە خـانـەی بـێ جـووڵـەیـی دەرچـوون و ئـحـم ئـحـمێكی دز دەنگدانیـان لـەو سیاسەتمەدارانە دەكرد... بە هەمە حاڵ سەد جار ماڵیان ئاوا بێ كە چرای زانستەكانیان بەدرێژایی ڕووناكیی هاویشتووە بۆ دیتنی ڕاستییەكان و داهێنانی ئەو ئالەتانەی لە جیاتی ئادەمیزاد قورساییی ناقۆڵا هەڵدەگرن و ڕێی درێژ كورت دەكەنەوە... ئەمما هەزار لەعنەت لە چەكی ئاتۆم و بایۆلۆجی!

ئـەم سەرنجانـەش لـە حـاڵ و بـاری زانـاكـان هـەر دەچـێتـەوە حـیسابی (مرۆڤ و دەوروبەر) كە مرۆڤ مەخلووقێكی زاتییە نەك ئالەتی وەیا غەریزی تا ئەوەی تاك تاكی زاناكان لە مەیدانی پەروەش بۆ مرۆ هەموو ئەو مەودایە پڕ دەكەنەوە كە (غاندی) و (عومەری عەبدولعەزیز) جودا دەكەنەوە لە هیتلەر و ستالین و جەنگیزخان. هەر لە ڕەسل و زاخارۆفەوە هەتا زانای زانستفرۆش و بەتەماع لە كاردان بەڵام، بێگومان ژمارەی زانای نزیك لە فریشتە گەلێك پترن لە زانای خزمی شەیتان. خۆ ئەوەی ڕاستی بێ من لە باوەڕێكدام كە ڕزگاربوونی (مرۆ) لە دەست ماكە بەدەكانی دەروونی (و لە نیـازە چـڵـێسەكـانـی فـرنـداقـبـازیی سیـاسەت و سەروەت و خوێخـۆریـی (سـادیزم) و نەخۆشییەكانی نەفس) لە پلەی یەكەمدا بەندە بەزانست و زاناكانەوە كە هەر ئەوانن دەتوانن نەخۆشیی عەمەلە و وەرزێر و قوتابی و هەموو خەڵكی (ناوەندی) چاك بكەنەوە دژی ڕێزپەڕی و تێكدان وتاوان..

لـەم قسانـەم ئـاكـامێك خۆ بـەدەستـەوە دەدات كە بـەمـەبـەستـم نـەگرتـووە دووچـاری خـۆمـی بـكـەم بـەڵام، وەك مـووی لـووت، لـێ دەربـازبـوونـی و پشتـگوێخستـنـی بـەلای نـامـومـكـینـەوەیـە. كە بسەلمێنین زانـاكـان زۆربـەیـان بـەهـۆی نقـومبـوونـیـان لـە كـارە گرنگەكانیان و كەم دەرفەتیی خۆ هەڵقوتاندن لە كاروباری سیاسەت و چارەنووس.. و .. و.. ناكەونە سەرباری خەفەتی لاوەكی و پەرۆشی نامەئلووف، ئنجا دەبێ حاڵ و باری ئاپۆڕەی ملیارەها خەڵقی جیهانی سێیەم كە بە حاڵ پێی ناوەتە جغزی (مێژوو) و گـەرمـە تـەریـقـی ئـەفسانـە و وڕێنـە و دەجـاڵـی ئـاخـر زەمـان و پـابـەنـدی ڕابـەری شەعبەدەباز و عەوامخەڵەتێن و لەخشتەبەرە و هەتا فاكوفیكی باهەڵدراوتر هەبێ توخنی گومڕاییی سادە ناكەوێ. ئەم ملیارەهای نەفام و نەزان و سادەلەوح كە ئەگەر تەنیا بەفەرمانی غەریزە، وەك جانەوەر، خەریكی پەلەی ژیان بایە نەدەهات فرمێسك

دابارێنی بۆ ڕۆژگیران و مانگگیران و خۆی بەقوربانیی قوڵبڕی درۆزن بکات.. میزی چێڵی نەدەخواردەوە بەئومێدی نازانم چی.. لەسەر توانجێك دژی ڕابەرە شەیتانەکەی چاوی کوڕی خۆی نەدەکۆڵی و دەیان و سەدان کرداری ئەوتۆی نەدەکرد کە هەر شێت و گێل و لە خشتەبراو دەیکەن. تۆ بڵێ چەندین ساڵی دەوێ بۆ ئەوەی، بەلای کەمەوە، دوو ملیار تا سێ ملیار مرۆی مێشك داخراو و چاونووساو و هەست هێڕ بگاتە پلەیەك لە هۆشیاری و تێگەیشتن حاڵەتی شەختە کردوویەتی تێ پەڕێنێت و وەك ئاو شل بێتەوە بەگەرمایی ناوەکیی لەش و هەناوی نەك لە لاوە گەرمایی بەشرینقە تێ بکرێت؟ چۆن ئەگەر گەرماییەکە لاوەکی بوو سەرلەنوێ حاڵەتی شەختەکردوو دەگەڕێتەوە مەگەر هەمیشە شرینقە لە کاردابێت. ئاوی بێ هەست و هۆش بە بەریەوە نییە لە خۆوە گەرمایی بزێتەوە و لە حاڵەتی شەختەیی دەرچێت، گلەییشی لێ ناکرێت بەڵکو کەڵکی نامێنێ ئەگەر وەها نەبێ، بگرە چی پێی دەڵێن (داخوران و داشۆران– تعرية و تاكل) کە لە ماوەی ملیۆنەها ساڵدا بە شەختەکردن و توانەوەی ئاو و خۆڵ پەیدا دەبێ لە بەردی ڕەق، ئا ئەم دیاردەی وا بە پێز و بڕشت پەیدا نەدەبوو. هەرچی مرۆیە بە پێچەوانەی حاڵەتی ئاو هەمیشە بە دەست کاریگەرەکانی نەزۆکی (کۆمەڵگەی مرۆ) شەختە دەکات و سەدەها ساڵی دەوێ هەتا نەختێکی شەختەکە دەتوێتەوە. لەم حاڵەشدا (کۆمەڵایەتی) دەتوانێ و توانیوەتی، بارتەقای پێشکەوتنی لایەنە ڕۆشنەکانی، هەر لە گەیشتنەوە یەکتریی حاڵەتی (ڕۆشنایی)ی کارەبا و تاریکایی (شەپڵتە خۆری) جۆرێك شەختەی حەرامزادە دروست بکات کەوا بەر لە (کارەبا و ئاسمانگەری) نەدەشیا پەیدا بێت، تا ئەگەر لە سەدەکانی نۆزدە و هەژدە و دوازدە ...... چرا قۆدیلە و مۆم ڕووناکاییان دەبەخشی، لە سەدەی بیستەم میللەتی ئەفغان بەدەستی خۆی هەموو ئەو بنەمایەی سەر بەزانستی نوێ کە مەلیك ئەمانەڵڵاخان بنیاتی نابوو تەفروتوونی کرد.. کوردی هەرێمی کودستانی عێراق، لە ساڵی ١٩٩١ و١٩٩٢و...و ٩٥و ٩٦ بەشی زێدە بەپۆزی ژێرخانی حازربەدەستی ڕیشەکێش کرد و وەك ماڵی قاچاغ بەدوژمنی خۆی فرۆشت.. چاو بگێڕیت بەم جیهانەی ناسازی سێیەمدا و پتریش هەڵکشێیت بۆ جیهانی نێوان سێیەم و لە خۆی بەرەوژوورتر قەسابخانەی ئەوتۆ دەبینیت هێندەی قەسابخانەی بازاڕی گۆشت بەبرەوە گۆشتەکەشی نەك ناخورێ و بەس، بەڵکو بەمەسرەفی قورس و ئەرکی کوشندە دەبێتە خۆراکی دڕندان...

بەهەمەحاڵ ئەم تێبینییە کورتە و وردە هێمای ڕووەو حاڵ و باری سەردەم کە

نەتەوەی کورد لە ناوەندی دۆزەخەکەی و تاریکایی ئەنگوستەچاوەکەیدا دەژیت پتر ڕێگــە تــەخت دەکــات بــۆ قــەڵــەمــێکــی کــوردی لــە (مــرۆڤ و دەوروبــەر) بــدوێت و ڕوونکردنەوەی واقیعی ئەو مرۆڤ و دەوروبەرەی بەمەبەست گرتبێت لەبەر دوو هۆی زێدە بـنـجـی: (١) نـووسـیـنـەکـە بـەکوردییـە و غـەیری کورد تێی نـاگـات. (٢) نموونـە هێنانەوە و ڕووداوی شاهیدی حاڵ پێوەندیی بەکوردەوە هەبێت ئاسانتر قسەی بڕندە و زەق و تفت و تاڵ لە قەناعەتی خوێنەر نزیك دەکاتەوە چونکە ئێشی برینی خۆی، کوردەکە، بەڵگەی دروستیی قسەکانە بۆ تاك و کۆمەڵی کورد زمان و کورد ویژدان. بەعادەت نووسینی ئەکادیمی لە ڕووانگەی بەرینەوە چەشمەنداری سەر بەبابەتەکەی دەداتە بەر لێکۆڵینەوەی بەکێش و تەرازوو، هەروەهاش مێژوونووس (مەگەر چۆنها) ڕووداوی تێپەڕیو کە دڵی لێ نادات و خوێنی لە بەر ناڕوات و گرمەی تۆپ و لرمەی ڕماندن و دووکەڵی سووتەمەنیی لێوە هەڵناستێ، بەگیانی ئارام و هەستی بێ لایەن دەخاتە ژێر تیشکی یاسای ئەوتۆوە دەست بدات بۆ قاڵبی ڕووداوەکان، وەك کە من و تۆ دەچینە بەر دووکانی قەساب گۆشتی بێ گیان دەکڕین، هەتا ناسکتریش بێ پتر لێی ڕازی دەبین، هەقی پەلەفرتکێی دەمی سەربڕینی ئاژەڵەکەشمان نییە.

دەڵێن ئەبوو عەلای مەعەڕی نەساغ کەوت، گۆشتاوی فڕووجیان لە پێش دانا، گـوتـی: بـۆچـی بـەچکـە شێرێکتـان سەر نـەبڕی بـۆم؟ گۆشتـاوەکـەی نـەخـوارد. (شەوی ١٥/١٤ی تشرینی دووەم ساڵی ١٩٩٦ز، سەعات ١٠.٢٥، ئەمە دەنووسم. بە دەست خۆم نییە چاوم ئاوی تێ گەڕا).

داخوازیی حاڵ ڕووبەڕووی دەمەتەقەیەکم دەکات لەگەڵ نیوە بەیتێکی حاجی قادر کە دەفەرموێ:

تەماعی گەورەیی بێ چەك نەکەن نەك!

ئەم چەند وشەیە بەدیهییەکی ئاشکراو ڕاڕەوێکی شاڕێ دەستنیشان دەکات بۆ سەر ئامانجێکی ژوورووی ئامانجانەوە کە دەمەتەقە هەڵناگرن: هەر حاجی لە هەمان بڕە شیعردا دەفەرموێ:

هەتا وەك ئاگری ژێر کان لەگەڵ یەك

ئەگەر تووفانە لەشکرتان بەپووشەك

باوکیشم لەم بوارەوە بۆ ئەم بەیتە چووە:

ئێوە هەرچەند کە قەومەکی زۆرن

فائیدەی چی کە توخمی خۆخۆرن

شاعیر و خاوەن دڵ و دەروونی پاك زۆرن بۆ هەمان جۆرە بیرورِا ڕۆیشتوون و تێشیاندا هەیە پەندی تێکەڵ بە تاوگیری کردووە، تەنانەت حاجی و باوکیشم لە مەیدانی تانووت وە بەرنان ئەوەیان گوتووە کە دەبێ بگوترێ. بەڵام لەگەڵ پێویستبوونی ڕێز ڕاگرتنی تانووت و دنەدان و بووژاندنەوەی گیانی هەڵمەت و یاخیگەری، ناچارین بەپێی هێز و توانا و زەرفی لەبار خەباتی خۆ ئازادکردن بەڕێوەبەرین دەزانین دەبێ چەکمان هەبێ دوژمنی پێ کەنەفت بکەین، بەر لە چەك پەیداکردن دەبێ هۆشی تاکتیك و ستراتیجی شەڕ و وروژم و کشانەوەمان بەدەرس خوێندبێ..

دەبێ بزانین وتوویژێکی لەگەڵ کوردی سەر بەتورکیا دەکەین زۆر بە درەنگەوە دەگاتە بەرگوێی کوردستانی ئێران یان هەر نایگاتێ. گریمان دەنگەکە بەکزی و بە جۆرەك لە جۆرەکان کەوتە بەر گوێی ئەو کوردانە ئایا چەندی دەوێ هەتا دەبێتە ئاین.. هەتا ڕیزی خەباتکەرانی بۆ ساز دەدرێت.. هەتا تۆپ و شەستیری (ئەو سەردەمەی حاجی قادر)ی بۆ لە هەندەرانەوە جەلب دەکرێ.. پارەی چەك و ئازووقەی چەکی ئاگرین لە کوێوە هەڵدەقولێ؟ ڕاستییەکەی ئەم پرسیارانە لە سەر کاغەز وەرامیان بێ وەرامییە چ جایی لە مەیدانی واقعی ڕەجاڵ کە جەمە نانی سبەینەو ئێواران بۆ خەباتگێڕ و جەنگاوەران لە ماوەی ساڵ و دوو ساڵ و دە ساڵدا (کە لەوانەیە شەڕە خەباتکردەکە بێ بڕانەوە بێت) ئەرکێکی پشتشکێن و هەناسەبڕی دەوێت. دەزانم تۆیش دەزانیت خەباتی گەلان بەدرێژایی ڕۆژگار بەهەژاری و نەداری و ماڵکاولی چووەتە سەر، بەڵام لێرەدا کە ئێمە ڕێمان هەیە لەسەر کورسی و مێزی نووسینەوەو دوور لە هێرشی جندرمە و پۆلیس، بەدڵی ئارامەوە، سەیری پانۆرامای بزووتنەوەی ڕزگاریی گەلان بکەین دەبێ چاوێکی واقیع بین و هۆشێکی کرایەوە قەڵەم و زمان لە (خەباتی گەل) بخەینە گەڕ کە دەکاتەوە خەریکبوون بە (چارەنووس). لەو کولانەیەی تێوە ڕامان لە خەباتی گەلان چەند خاڵێك لە تێبینی و هەڵسەنگاندن نیگا ڕادەکێشن:

١- مەگەر چۆنها، دەنا خەباتگێڕانی نەتەوە کە ملیان لە بزووتنەوەی چەکدار ناوە بە تەمای سەرکەوتن بوون نەك تێشکان، لە چەند دڵگەرمێك بەولاوە ئاپۆرەی خەڵك مل لە چەقۆ ناخشێنێ بۆ تەڕ دەماغی و فیز و ناز، کە بزانێ بزووتنەوەی نەزۆکە، مەگەر شێت بێ، ڕێگەیەکی هەموارتر لە (مردنی بێ سوود) دەگرێتە بەر. ئەم

بڕیارەی ڕستەی دوایین بەڕاست دەگەڕێ نەك هەر لە خەباتی خۆبەختکەران، بگرە لە شەڕی نێوان حکومەتانیش هەر ڕاستە. لە نموونەدا دەڵێم، ژاپۆن لە جەنگی جیهانیی دووەم کە بۆمبای ئاتۆمیی بە دیاری بۆ چوو دەرحاڵ ئالای تەسلیمبوونی هەڵکرد. ئەگەر لە سەرەتای شەڕیشەوە زانیبای دوژمن ئەو بۆمبایە پەیدا دەکات شەڕەکەی دژی ئەمەریکا و ئینگلیزی بەرپا نەدەکرد خەریکی داپلۆسینی چین دەبوو.

٢– پەندێکی لەم ڕاستییەوە هەڵگیرێتەوە ئەوەیە کە ئومێدی سەرکەوتن لە خەبات، لە جەنگ، نابێ لە ٥٠٪ کەمتر بێ (هەرچەند خوێن گەرم بە ١٠٪ش ڕازییە، جاران بەهیچیش).

٣– ئەو نەتەوانەی کە لە ئاکامی خەباتی قەڕناو قەڕن بە ئامانج گەیشتن دوو هۆی کاریگەر یاریدەدەریان بوو جگە لە: (١) وزەی جەنگ. (٢) هێزی بەردەوامبوون بەهۆی تێری و تەسەلیی نەتەوە خۆی:

هۆی یەکەم: غالبی ئەو نەتەوانە ئەگەر داگیرکەر لێیان گەڕابایە لە خۆوە دەبوونە دەوڵەت چونکە هەموو مەرجەکانی پێویست بە بنیاتنانی دەوڵەتیان هەبوو. لە نموونەدا دەڵێم: پۆڵەندەی لەتلەتکراوی بەر لە شەڕی یەکەمی جیهانی پتر لێهاتوو بوو بۆ دەوڵەت پێکهێنان لە تورکیای ئەوسا، وارشۆ شارێکی مەشووری جیهان بوو.

هۆی دووەم: زەرفی لەبار هەمیشە بۆ ئەو نەتەوانە لە کەمیندا بووە، واتە وەك نەتەوەی کورد نەبووە کە دەرگەی ئومێدی لێ داخرابێ بۆ ماوەی ٢٥٠٠ ساڵ. حاڵوبارێکی ژیاری «حضاری» و ئابووری و هونەری کە لەو نەتەوە ژێر دەستانەی وەکو پۆڵۆنیا و ئۆکرانیا و کوێ و کوێ هەبووە ڕێز و حورمەتێکی بۆ دیاری کردوون لە نێو دەوڵەتان تا ئەوەی بێگانەی داگیرکەر حیسابی بەبنەمای کردووە بۆ ڕەزامەندیی ئەو نەتەوە پێشکەوتووانە، چ جایی ئەوەی دەوڵەتی نزیك و دوور، بە تایبەتی هی نزیك لێیانەوە، هەموو دەم ویستوویەتی ئەو داگیرکراوە پێشکەتووانە سەربەخۆ بن مادەم مومکین نەبێ ببن بە هی خۆی. تۆ سەیری، پاش شەڕی گەورەی یەکەم چەندەها و چەندەها لە حکوومەتی نۆژەن وەکو دوومەڵان هەڵپۆقین. هەر لە دەوری خۆتدا سووریە و عێراق و ئوردون و

لوبنان و ئەرمینیا بوون بە دەوڵەت، کورد نەبیٚ مایەوە بە پارچە کراوی، بە تێبینیی ئەوەی کە پێشتر کەرتی کوردستانی عێراق و کوردستانی تورکیا خاکێکی سەرانسەریان هەبوو بیٚ حدوودی جوداکەرەوە. کوردی سووریەش دابڕا لە کوردی عێراق و کوردی سەر بەتورکیا... پەیمانی سێڤەر، هەرچەند ئەگەر نەسڕابایەوە، زەرەری لە تورکیا دەدا کە دوژمنی ئینگلیز و فەڕەنسە بوو بەڵام بەرژەوەندی زلتر لە مافی کورد دوژمنی کوردی پاراست لەو زەرەرە. ئینجا ئەگەر بگوتریٚ ئەو وڵاتە باسکراوانەی کە گوتمان حکومەتیان بۆ داندرا هەر بوون بەژێر دەست پێت دەڵێم، خۆزی کوردیش وەك ئەوانە دەبوو بە ژێر دەست! تەنانەت ئەگەر بەژێر دەستیش یەك پارچە بووایە هەر لە سوودا بوو خۆ ئەو بەچەندین کەرتەوە هەر ژێر دەستە. ئەمە دەڵێم لە حاڵێکدا تازە حکومەتەکان هەموویان دوای شەڕی دووەم سەربەخۆ مانەوە. کوردیش، بە زاهیر وەك ئەوان دەبوون. لێرەشدا تێبینیی ئەوە دەکریٚ کە ئەگەر کورد لە ڕۆژی یەکەمی بوونی بەحکوومەت (حکوومەتی خەیاڵی) سەربەخۆ بووایە نەیدەزانی حکوومەت دابنێت؛ کەس نازانیٚ حاڵوباری ئەو وڵاتە دواکەوتووەی بیٚ ژیار (حضارة) بەدەست خۆیەوە چی بەسەر دەهات، نموونەش لە عێراق وەردەگرین کە ئەگەر لە پاش شکانی تورکەکان ئینگلیز وازی لە عێراق هێنابایە چۆناوچۆنی خۆی بەڕێوەدەبرد. بەغدا نەیدەتوانی پۆلیسێك بنێریٚ بۆ دەلتاوە ئنجا ئیدارەی بەسرە و ڕەواندزی بە چی دەکرد؟ شیعە و سوننە چۆن دەبوون؟ تورکیا و ئێران چەند ڕادەوەستان لەسەر داگیرکردنەوەی؟ وەهابییەکان تا کویٚ دەهاتن؟ چ هێزێك بەری دەگرتن؟ خولاسە گەپی خەبات و شۆڕش و دەوڵەت دانان وەك کایەی منداڵان نییە بە تیروپشکی یەکێك ببێتە میر و یەکێك وەزیر و ئەوی دیکە گزیر. باوەڕ دەکەم (میر و گزیر)یش چاوسوورکەرەوەی دەویٚ دەنا یەکێك لە لاوە بەزۆرەملیٚ خۆ دەکاتە میر و دەکەوێتە شەڕە چەپەڵۆك لەگەڵ میری تیر و پشکیٚ.

ماوە بڵێم فەلاکەتێکی زلی بیٚ ئامان هەیە لەبەر هەنگاوی هەر میللەتێکی جیهانی سێیەم و وەك ئەو کە هات و بەئامانجی دەوڵەت و سەربەخۆیی گەیشت. لەو ڕۆژە گەشە

پیرۆزەوە کولەمەرگیی میللەت بەدەست (زۆردار)ی خۆیی، چ هی حکوومەت چ هی نفوز و پارە، دەست پیّ دەکات و خەباتگێڕەکەی لێی دەبێتەوە بەجندرمەی وەك کە دەگوترا، هەیتە تەڕو وشك پێکەوە دەسووتێنیّ. لە بیرت بیّ پۆلپۆت چیی کرد بەمیللەتی خۆی، هیچ دوژمنێکی لاوەکی دڵ بۆگەنی و رق لە دەروون خەیاڵ ناکاتەوە لەو تەرزە دڕندەیییەی نەزۆك. بێگانەی دەسەڵاتدار خەریکی کارێك دەبیّ زێدە سوودی لیّ وەربگریّ بەتایبەت کە بێگانەیەکی توجار مەشرەب بیّ نەك پاڵەوانپفێکی خۆپەرست و قۆڕە دەماغ کە وەك گورگ نێچیر داپەڵۆسیّ.

پۆلپۆت، باوەڕە پووچەڵەکەی دژی بۆرجوازی بوو بەحەلالکردنی قڕ تێخستنی سەرلەبەری چینی ناوەند و بەرەژوورتر. خەباتگێڕی سەرکەوتووش لە ئاکامی کۆبوونەوەی دوو کاریگەری:

(١) ئەرکی ڕۆژگاری خەباتی سەخت.

(٢) خۆ بەزل زانین و نازکردن بەسەر واقیعێکی لە حیسابی خۆیدا دەستچێنی خۆیەتی.

ئەم دوو کاریگەرە لە نەتەوەیەکی دواکەوتووی سەدان و هەزاران ساڵدا بەشێکی بنیات هێنەری خەباتگێڕیەتی کە دڵ و نەفس و لەشی برسییە بۆ بژێوی خۆشمەزەی مادی و مەعنەوی. لە ولاتی پێشکەوتوو (مەبەست نەتەوەی پێشکەوتووە) خەباتگێڕ و سیاسی یەك شتن، چڵێسیش لە نێواندا نییە، هەشبیّ مەیدانی بەرتەسکی بۆ کراوەتەوە. ئەو بەر تەسکەش خەڵقێکی هوشیار و داب و نەریتێکی سەر بەنیزام و یاسا تێیدا زاڵە. هەرچی نارەزامەندییەك هەبیّ لە ڕێی هۆی سەلمێنراوی کۆمەڵ، بەحکوومەت و ناحکوومەتیەوە، ڕەخنەی لیّ دەگیریّ و هەوڵی نەمانی دەدرێت. ڕەخنە لێگیراویش مافی خۆ روونکردنەوە و نیازپاکیی هەڵوەستەکەی لە دڵخوازی خۆیدایە ئیتر یا بەکاری دەهێنیّ یا واز دەهێنیّ.. ئەمە شێوەی واقیعە، بەتێکڕایی و دەیشوبهێنم بە دەشتێکی بە زاهیر هەموار و بیّ قۆرتە لە چاو گرد و تەپۆڵکە و شاخی بەدەوریەوە. بەلام بێگومان مرۆ نابێتە فریشتە. ئینجا ئەگەر نەبوونی بەفریشتە ڕیّ بدا قسەکانم هەڵوەشێنێتەوە لەبارەی کۆمەڵگەی پێشکەوتووەوە بەوەندە ڕازیم کە بسەلمێندریّ ئەو پێشکەوتووانە مرۆن نەك شەیتان و عیفریت کە دەزانین لە جیهانی پەنجا و سێیەم بەزەحمەتێکی زێدە زەحمەت دەسەڵاتداری تێدا نەبێتە «حیفریت»... بەهەمەحاڵ، لە خوێنەر ڕادەپەرمووم هەست بکات بەو ڕاستییە چاوگیرە زراو تۆقێنەی نەبوونی وزەی

ناڕەزامەندی لای زۆرینەی هەرە زۆری تاکی جیهانی سێیەم؛ کە تاك ئیرادەی نەبوو کۆمەڵیش دەبنە ئاپۆرەی بێ ئیرادان، تاکی تەنیا تاکیش دەبێتە خڵتەی وەك سەلکە پیوازی کوتراو بەڵام فرمێسك لە چاوان پەیدا ناکات وەك کە پیاز دەیکات.

دەبێ بۆ خوێنەر بە دەنگ بێم لە پرسیارێکی بەدڵیدا دێت و ناگاتە بەر گوێم: بەڵام دێتە بەر هەست و هۆشم.. دەفەرمووێت، ئەم نووسینە دەم و دووی جودایە لە هی دوو بەشی پێشووتر، منیش دەسەلمێنم و مەبەستیشمە هێوێنی بەشی سێیەم خزمایەتی هەبێ لەگەڵ شیری لەوەرگەی کۆتایی ١٩٩٦ بەشی دووەمی نووسینەکە لە ساڵی ١٩٨٤ نووسراوە. لەوساوە تا ئەم ڕۆژگارە ڕووداوی تازەی بێ سابیقە لە هەرێم و لە خاوەری نزیك و لە سۆڤێتستان و گەلەك شوێنی تری دوورو نزیك کەوتووەتە بازاڕی سیاسەتی بەر تەسك و بەربەرەڵڵا. ئەم زگوزارەی سیاسەت کە وشاری بۆ هۆش و دڵی مرۆدێت بەشێکی زەقوپۆزی کوردەکەی خۆمان دەگرێتەوە. هەر نەبێ خەبەراتی سەر کورد، جگە لەوەی بارستی چەندین جار لە چاو ڕابوردوو زیادی کردووە، پتر لە هی دیکە سەرنجی کوردەکە ڕادەکێشێت و دەیجوێتەوە سەرەڕای ئەوەی کە جۆری دەموراوێژی خەبەرسازان لە کولانەیەکی چەشمەندازی نوێ بۆ کورد حیکایەتخوانی دەکات. لایەنێکی تایبەت بەهەستی شەخسیی خۆشمەوە پتر ئاشنام دەکات بە خەبەراتی تازەی کورد، لەگەڵ ئەو هەموو دزێوییەی تێیدایە و بەچەندوچۆنی سەرەنجامی کۆمیونیزم و سوڤێتستان کەوا ڕەنگە نووسینەکانی پێشووم (لە ١٩٦٠وەوە) بە دەوری ئەو باسانەوە خۆیان لە نیشانە خشاندبێت ئەگەر نەڵێم پێکابێتیان. چاوێك بە (اعادة التوازن)دا بگێڕێت دەبینیت بەر لە نزیك ٢٠ ساڵ گوتوومە، نەبوونی کیانی کورد چ نرخێکی زلی مەعنەوی لێ سەندووە کە لە ماوەی تێشکانی ٢٥٠٠ ساڵدا (نرخی نژاد پەرستی)ی تێدا نەڕسکا بەو جۆرەی کە سنووری «کیان» بەدەوری نژاددا دەیڕیسکێنی. لە بیرمە نووسیومە «... فنحن مرعی بلا سیاج و حیّ بلا دیدبان وضیعة خلت من فزاعە الطیور» لە بەشی یەکەمی «مرۆڤ و دەوروبەر»یش کە دێمە سەر تاوانبارکردنی گوتاری «دنیا دیدە» کە تەڵەبەی کوردی ئەڵمانیای بە سەگی نێوان تەپەلۆ و لەیلان شوبهاند، ئەو خۆ بەکەم زانینەی ژێردەستیی دوو هەزار ساڵی دەهێنمەوە بە سەبەبی کۆمەنەکردنی «دنیا دیدە» لەو قسەی وا لەوجڕ و زێدە نزم و ئێسکشکێن کە ئاراستەی تەڵەبەی کوردی دەکات.

خولاسە نووسینی بەردەست لە ئاووهەوایەکی جودای دوو بەشی لێرە بە پێشەوە

دەوێت. لەگەڵ ئەمەشدا بیرورای دوو بەشەکە بەو ڕووداوانەی تازە بابەت پتر دەچەسپێ، چونکە ڕووداوەکان هیچیان بەر ئەو تەفسیرە مادییە ناکەون کە بەرەی چەپ و مارکسیت ڕامالی گوێی گوێگرانی دەکرد. تومەز ئەوەی دەبوو بڕمێ نەڕما ئەوەی دەبوو نەڕمێ ڕما.. کوردەکەش ملی ناوەتە گەپێك چ پێوەندیی بە (زێدە نرخ – فائض القیمة) و تەناقوزی چینایەتییەوە نییە. لە دووبەرەکییەکەدا هەرەمەی هەموو چینەکان و ئایدیۆلۆجییەکان تێك ئالاون بەتێبینیی ئەو حەقیقەتەوە کە چینی پرۆلیتاریا (زۆربەی وەرزێرە، کرێکاری ئەم ڕۆژگارە جارێ لە کوردستان پەیدا نەبووە) بایی یەك سەرۆك عەشیرەت یان سەرۆك جاشی کۆنی حورمەت نییە، خۆیشی بەخەیاڵیدا نایەت بێتە گزیر. مالم حەقە، وەرزێری بێ دەرەتان و بێ سەواد و بێ وزەی باوەڕ بەخۆکردن و بێ ئامانجی نەقش بەستوو لە دەروونەدا و بەتەواوی ئەم پێنج دێرە بەیتەی خشتەکیەکەی قازی هەڵەبجە، مەلا حەسەن، کە لە سییەکاندا یان کەمێك پێش سی هۆنیوەتیەوە و دەڵێ:

هەرکەس کە گوتی ئەمتە بە چەن[1] دەبنە غولامی

نەخشەکێشی وەرزێری هەرێم بووە بێ زیاد و کەم لەوەتەی شۆڕشی ١٩٦١ هەڵایساوە تا ئەم دەمەی بەرەو کۆتاییی ساڵی ١٩٩٦، من نامەوێ وەرزێر بشکێنمەوە لە حالێکدا شۆڕشگێڕ خەریکە شۆڕش دەکوژێنێتەوە، کە عەیبداری هەبێ، دەبێ بسەلمێنین و نەسەلمێنین، میراتێکی مێژووە پشکی هەمووماني تێدایە، هەتا پتریش هەڵکشاو بین لە دەسەلاتدا پتر عەیبدارین.

ئنجا ئەگەر بێین لە ڕێی (ذاتیة و موضوعیة)ەوە ڕووداوان هەڵسەنگێنین، ئەوسا بە زەرەبینیش تۆسقالێ مەوزووعیەتیان تێدا نادۆزینەوە (لەم ڕستەیەدا کوردەکە مەبەستە هەر چەند دەیان نەتەوەی تریش خەریکی خۆ فۆتاندنن). (هەرێمی کورد) و گەلێك شوێنی تریش جۆرێك زاتییەت بەکار دەهێنن هەر دەڵێی بەدیاری لە دوژمنە هەرە کوشندەکەیەوە بۆی هاتووە. لەگەڵ ئەم ڕاستییە ئاشکرایەش پینەچیی سیاسی و ئایدیۆلۆجی زۆرن تەقلە بەواقیع لێ دەدەن لەسەر کاغەز وەیا بەزمان باری لەنگۆلۆری فەلسەفەی بەچەرخ و دۆلاب و داوا تەقلیدییە پێچەڵپاچەکان لەنگەربەند

---

(١) دەقی وشەی (بەچەن) جێی گومانە لەوانەیە (بچن) بێ یاخود (ئەمتە بەچەن) تێکڕای جۆرێکی دیکە بێ.

بکەن و سووچ و تاوان بخەنە گەردەنی بەدکاری ناوەکی و دەرەکی و ناسازیی هەڵکەوتی سیاسەتمەدارە زلەکانی جیهان و وەسوەسەی شەیتان و ئەرکی گران، لەم بەهانانەشدا تەنیا ئەرکی گران قەناعەتبەخشە بەڵام نابێتە پاکانە، بەپێچەوانەوە تاوانی تاوانبارەکان خەستتر دەکاتەوە. یەکێك ئەرکی زیادی بەسەرەوە بێ چۆناوچۆنی بێ ئارەزووی چڵێس و چڵکن شەڕی ناوخۆیی و وێرانکاری دەکاتە سەربار؟ چ دەبوو ئەگەر لە جیاتی دڕندەیی پشووی حەسانەوەی دابا بەخۆی... لە پۆپنە و چەتری عەلیشیش ڕامابایە... گوێی دابایە زەڕەزەڕو وەڕەوەڕو هەر دەنگێك و هەر شتێکی تر بێ... چەڵەمەشکێنەی کردبایە ... خۆی هەڵداشتبایە لەسەر شاخەوە و ملی شکابایە. ئەشەدوبیللا مەیلی شەڕەدندووکێی خوێناوی دابین نابێ ئەگەر حۆریی بەهەشتیش باوەش بکاتەوە بۆ قوتەی مل نێرکە کاردووی سەر شانۆی نمایشت.

بێگومان، چ لە تێکهەڵدایی بێت و چ لە حاڵوباری ئاسایی بێت، ئاپۆڕەی خەڵق وەك ئەو دانە گەنمانە نین کە ئاش دەیهاڕێت و سەر لەبەریان دەکاتە ئارد. تێیاندا هەیە بایی پێویست (لە زۆر حاڵدا پتریش لە پێویست) دروستاییی سەلامەتیی خۆی و پاوەند و سامانی دەبینێت تا ئەوەی لە تەجرەبەی شەڕی نێوان عێراق و ئێران نەمانزانی یەکێك لە کوڕ و کچ و براو خزمی نێزیك لە دەستڕۆیشتووەکانی دەوڵەت خوون لە لووتی هاتبێت وەیا لە کەیف و سەفای خۆی کەم کردبێتەوە. بەشێکی بەرچاویش لە هەلپەرست و بەرتیلخۆر و بەرتیلدەر بەدرێژایی ٧–٨ ساڵی شەڕ خەریکی خۆشگوزەرانی بوونە لە پاریس و لەندەن و بەجۆرێکی بەرچاو سامانیان دوو چەند و چوار چەند بوو. خوێن و ماڵکاولیی کوژراوەکان بێ وەخران و پاتەو پات دەبوو بەزێڕ و پارە لە قاسەی شەیتان پێداوەکان. هەر ئەو سوودمەندانەش لە ئاهەنگی ڕێزلێنان بۆ شەهیدان دەبوون بەسەرامەدی ئاهەنگ و پرسە شۆرەت و مەدالیایان بەسەرشان و سینگدا شۆڕ دەبوونەوە و سەڵەواتیان بۆ لێ دەدرا.

ئەم وێنەیەی وا بەرەواژ، حەقیقەتی حاڵەتی «مرۆڤ و دەوروبەر»ە لەو وڵاتانەی میللەتەکانیان جارێ، وەکو مێرد منداڵە، بلوغیان نەبووە و کوردی گوتەنی، چەپوڕاستی خۆیانیان نەناسیوە. لەم قسەیەشمدا بایی سەری دەرزی لە حەقیقەتم لانەداوە چونکە ئەگەر هەوڵی نان پەیداکردن بکەین بەپێناسەی (مرۆ) فەرقێك نامێنێ لە نێوان مرۆ و ئاژەڵدا کە ئەویش خەریکی خۆراك پەیدا کردن و بەچکە هەڵهێنان و خۆ پاراستنە بەپێی غەریزەیەکی ڕێ بەدێیی پێ دەکا لە نێوان سوود و زەرەردا.

کۆمەڵایەتیی مرۆ، وێڕای کاریگەریی غەریزە، کاریگەرێکی گرینگتری هەیە خالقی کۆمەڵایەتییەکەیە ئەویش (هۆش)ی مرۆیە. گرێ و گاڵی گوزەران و بەرەوژوورچوون و پاشەکشە و یاسای چاك و بەد و باوەڕی ڕاست و پووچەڵ و تاریکی و ڕۆشنایی زانست و جەهل و تێك ئاڵقانی بەرژەوەند و مجێز و خۆشویستن و نەویستن و واقوڕمان بەرانبەر جیهان... و... ترسی مەرگی بێ بڕانەوە و ئومێدی ژیانەوەی ئەودیوی قەبر... ئنجا دەرسدەری فێڵباز و فرنداقی تەماعکار و سادەلەوحیی زۆربەی هیچ نەزانان و هێڕ بوون بە ئایدیۆلۆژی بیژۆك و سەرانسەری تەنگوچەڵەمەی بێ ئەژماری ژیان و ژیار وەکو بارانی زستانان هۆشی مرۆ لە خۆیاندا دەگرن. هەڵبەت لە تای تەرازوودا کەرەستەی زانست و تەکنیك و هونەر و داد و بەرژەوەندی ڕەوا و دەرسدەری بەویژدان قورساییی خۆیان دەدەنە لایەنی سوود و چاکەی مرۆ بەدرێژاییی مێژووش ڕۆڵی خۆیانیان بینیوە و قوربانییان داوە تا ئەوەی دەتوانین بڵێین پشکی هەرە گەورەی هونەری بەرپەرچدانەوەی دڕندەیی و گومڕایی دەچێتەوە بۆ ڕۆشنایی و هەوڵی ڕووناکبیران و نەهێنی دۆزان و داهێنەری هۆی ئارامی و خۆشگوزەرانی. بەڵام بەداخەوە بەرزی و وردی و نازکیی کاڵای ڕۆشنبیران، بێ ئەوەی مەبەستی بێت، هەر بەفەرمانی واقیعی ئەو کاڵایە، هێندە ژوورووی ڕێکاری وزەی چاو و گوێ و مێشکی ملیارەهای شەپڵتەخۆر و جنۆکاوی و هیچ نەزانانەوەیە دەستیان پێی بگات دەیسووتێنن، خاوەنەکانیشیان لەگەڵدا بێ لە ئەرخەمیدسەوە تا ئانیشتاین و ئەم چەند لاپەڕە شڕەی منیش.

ئەگەر مرۆ نەکەین بەخالقی دەوروبەر و مێژوو و کۆمەڵایەتی (کە خۆی مێژووەکەیە) و خالقێکی دیکەی وەکو هۆی بەرهەم و ئابووری و ئاین و سروشت بێ، دەبوو تێکڕای ئادەمیزاد یەکچووەبن وەك کە ڕەسەنی پڵینگ و گورگ و پێشولە و حووتی دەریا یەکچوونن بەحوکمی غەریزەی نەگۆڕاویان و مامڵەتی سادە و یەکچوونیان بەدرێژاییی ڕۆژگاری سەدان هەزار ساڵ لەگەڵ سروشتدا، شکڵیان نەگۆڕا... جلوبەرگیان نەپۆشی... نوێژ و حەجیان نەکرد... فێری ئاخاوتن نەبوون لەسەر «دەڕۆم ئەڕۆم» بەشەڕ بێن... دابەش نەبوون بەلایەنگری ماملێ و حەسەن زیرەك... موسا و مەسیح و مارکسیان نەبوو تێکیان بەربدا... لە فەرزی ناکۆکییەك بکەوێتە نێوان دوو پڵینگ یان دوو کەمتیار، ناکێشێتەوە بۆ شەڕی سۆران و بادینان و بابان.

لە گۆشەی (ئاخاوتن)ەوە سەیری بکە و بە جانەوەرانی بگرە، جوداوازیی زمان لە نێوان ئادەمیزاددا خۆی لە خۆیدا و بە تەنیا و بێ زایۆنیزم و ڕەگەز پەرستالیزم، بایی ژمارەی (نەتەوە)ی مرۆ دوژمنایەتیی ناوەتەوە... نەخێر دوژمنایەتییەکە لەوەندەدا ناوەستێ، هەر نەوەیە ناحەز دەبێ لەگەڵ ٣-٤-٥ نەتەوەی دەوروپشتی خۆی. ئنجا ئەگەر هەزار نەتەوە هەبێ چوار پێنج هەزار جۆرە دوژمنایەتی پەیدا دەکات و بەدرێژایی ڕۆژگاریش بەردەوام دەبێ. کە لە تەگەرەی زمان بوویتەوە و لێی حەسایتەوە تەگەرەی ئاینی بخەرە پاڵ... ئنجا مەزهەب... ئنجا چەپی و ڕاستی... ئنجا جوداوازیی سوود و بەرژەوەند... پاش ئەمانە وردە حیساباتی مجێز و تەبیات و ڕەوشت و خووی هەر تاکێك بگریت و تێوەی ڕامێنیت چ بەئادەمی دەکات، سەرت سوڕدەمێنێ لەو مەخلوقەی ٥٠-٦٠-٨٠-١٠٠ کیلۆ گۆشت و ئێسك و خوێن و خورەی پێکی هێناوە. تۆ سەیرکە ئەو زیندەوەرانەی ئۆگری مرۆ بوون بەپێی درێژایی و کورتیی زەمانی ئۆگربوونەکەی شکڵ گۆڕیی کردووە، لەمانە مریشك و کەڵەشێر[1] جۆری ئەژماریان لێ پەیدا بووە کە، بەلای منەوە، دەبێتە بەڵگەی زێدە کۆنیی کەوی[2] بوونی لەچاو عەلیشیش و قاز و مراوی کەوا بێگومان عەلیشیشی مەلی وشکایی ئاسانتر کەوی دەبێ لەچاو مەلی ئاوی بۆیە جۆری پترن لە هی قاز و مراوی و پشیلە جۆری زۆرە بەڵام هێندەی سەگ هەمەجۆر نییە چونکە سەگ ئاشناترە بەمرۆ .. هەر لەم کولانەوە سەیری مرۆ بکەیت دەبینیت هەر تاکێکی، چ ڕەش چ سپی چ زەرد.. لە هیچ تاکێکی دیکەی جیهان ناکات.

دەڵێن مۆرکی پەنجەی چەپی کەس لەهی کەسی دیکە ناکات. من دەڵێم، نە چاو نە لووت نە گوێ، نە برۆ و نە هیچ ئەندامێکی مرۆ لە هی مرۆیەکی دیکە ناچێت... باوەڕ دەکەم دەنگی کەس نوسخەی دەنگێکی دیکە نەبێت... ئنجا هەر بۆ شۆخی، دەڵێم ئەگەر بێبەختی وەهای لە توخمی جانەوەرێك کرد وەکو مرۆ حەزی چووە تاوڵە یان فووتبۆڵ یان بانگدانی نوێژ یان خۆراکی کولاو، ئایا ئەو چارە شەڕە ڕەشە چۆن دەحەوێتەوە؟ چەند دەژیت؟ چەندی دەوێ تا ڕەچەڵەکیشی دەبڕێتەوە!! جاران، کە مریشك لەتاو هێلکە کردنی وە زەحمەت کەوتوو، یان هۆیەکی نامەئلووف قاسپەکەی لە بانگی کەڵەبابی

(١) وشەی کەڵەشێر و کەڵەباب لە «کەهرکە شێر و کەهرکەباب»ەوە هاتووە. «کەهرکە» بەواتای مەل هاتووە لە کۆنی کۆنەوەی زمانە ئێرانییەکان

(٢) لە جیاتی «کەوی» وشەی «کەیی» راستە، «کەی» بەواتای خانووە.

دەکرد دەرحاڵ سەریان دەبڕی نەکا سەری ساحێبی بخوات.

خولاسە بێ هیچ مەبەستێکی نیاز لە خۆگرتوو دەڵێم.. مرۆ بە خۆی و بە تایبەتمەندەکانی سەر بە مرۆڤایەتیەوەی کە بەر لە هەمووان کاریگەری «هۆش» دێت و دەبێتە جوداکەرەوەی مرۆ لە هەموو کائینات، دەشبێتە مەودای بێ سەروبنی نێوان هوتنتۆتێکی بێ سەواد و نێوان مارکس یان ئانشتاین تا ئەگەر یەکێك لە سادەلەوحی ڕەفتارێکی کرد لە هی دڕندە یان فریشتە بچێت ناشێ یەکسەر لێی بکەوینە گومانەوە ئایا کام دەرسدەر فێری ئەو فەندەی کردووە. دەسا وەهابووە شوێن هەڵگرەوەی بێ سەواد و کارەبا نەدیتوو دە ئەوەندەی مودیر پۆلیسی تاجدار و خاوەن کتێب لەسەر دۆزینەوەی تاوانبار، ماڵی دزراوی بەسەر گرتووەتەوە بێ مزە و بێ مەبەست... یەکێك لەو پسپۆڕانەی بێ سەواد شوێنی پێی سووسکەی بەسەر ڕێبازەوە دیت گوتبووی، ئەمە شوێنی نێرە سووسکەیە.. لە دوورایی ٤٠–٥٠ مەترێك سووسکەیەك هەڵنیشتبوو بەسەر بەردێکەوە، گوتبووی ئەمەش سووسکەکەیە (تومەز ڕووکاری پەنجەی سووسکەکە بەرەو ئەو لایەنە بوو، لەوەوە زانیبووی هەمان سووسکەیە) سووسکە بە ساچمە زەن کوژرا... دەرچوو نێرە... کە بێینە سەر گوزەری مەسەلەی «کەرامەت» و غەیبناسی، تووشی نموونەی ئەوتۆ دەبین لە کرداری سروشت کە مرۆیەکی مەیلەو سادەی کەمزان هێندەی مرۆیەکی دانسقەی دەرسخوێندوو و خاوەن تەجرەبە لەم مەیدانەدا، پتریش لەو، هەستی «نهێنی»ی لە بابەتی دوور و نزیك کردووە. مەشوورە کە جانەوەر بەر لە مرۆ هەستی چەند و چۆنیی کەشی هەوا و باران و با دەکات... بوومەلەرزەی پزدانی دەروونی خاك پێ دەزانێت کە خەریکی تەقینەوەیە.. هێزی «ژیوەری، زیندووەتی» بەر لە پلەی غەریزەی مەیموون و جانەوەری تێ هەڵکشیو و مرۆی هۆش تێگەڕاو نموونەی سەیروسەمەرە بە دەستەوە دەدات لە فەندی خۆپارێزی و ڕێ دەرکردن بۆ خۆراك... من ئەم درێژییە بە قسەکانی خۆم دەدەم نەك بۆ نمایشتی فەساحەت و بەلاغەتە، بەڵکو چاوی خوێنەری بەپەلە بادەدەمەوە سەر واقیعێکی فرەوانتر و زیندووتر و نهێنیتر لەو واقیعەی زێدە زەق و زۆریی ناو نەزەرییان و کەلەشی بەرخی قەسابخانە و خوتبەی نوێنەران و چەمەنتۆ و مەڕمەڕی وەستای بەننا... جارێ جیهانی مادیی ئاو و هەوا و ئاگر و گڵ (چوار ماکی سروشتی کۆن) کە لە ڕواڵەتدا بێ خوازو بێ هەستەو بەتەمانییە خۆی داخات دژی هۆش و هەستی مرۆ[١] (و غەریزەی جانەوەر)، بەشێکی

(١) بەڵێ: بەتەما نییە، بەڵام لە زۆر باردا هێندەی بەتەمابوون داخراو و ڕوواڵەتگۆڕە.

کەمی بەتەواوی یان نیوە تەواوی لە نهێنییەکانی خۆی دەرخستووە [یان دەرکەوتووە] بۆبەرچاو و هەستی ئامێرە سیحرییەکانی زەڕەقلاش. لە کتێبی وابزانم، «الکونه المراة – تەرجەمەی لە زمانێکی غەربییەوە کرابوو بۆ عەرەبی» لە بارەی گەورەتربوونی کوتلەی مادە لە ڕێی زیاد بوونی خێراییەوە، دەڵێ لە ئالەتێکی سێ کیلۆمەتریی خێراکەر کە سورعەتی مادەی گەیاندە نزیکی سورعەتی ڕووناکی کوتلەی زڕە ٢٨ جاران زیادی کرد... دەڵێ بۆ ئەوەی زەڕە هێندە گەورە بکەین بتوانین بچینە ناوی پێویستمان بە خێراکەرێك هەیە بە قەدەر ڕێی کاکێشان درێژ بێ کە درێژاییەکەی سەد هەزار ساڵی تیشکە (قسەکە هی حەفتاکانە) ... بەتەجرەبە یەك زەڕە بۆ دوو کون بەڕێ کراوە لە هەردووان، بە جارێ، تێپەڕیوە... کە زەڕەیەك خراوەتەبەر چاوەدێریی ڕەفتاری گۆڕاوە لە چاو زەڕەی تر... لەم بابەتە نائاساییەی مادەوە چەندەها دیاردە بەرچاو و هەست کەوتووە کە لەگەڵ ڕاستە حسابی ڕووڵەتی مادەی مردوو ناگونجێ... نیسبییەی ئانیشتاین چشتی ئەوتۆ بە ئیسپات دەگەیەنێ باوەڕت بەگەلێ قەناعەتی بنجیت دەلەرزێ... کە ڕۆژێك لە ڕۆژان خوێندمەوە: تا ئێستا ٢٠ ملیۆن کلافەی تیشك دۆزراوەتەوە، مرۆ یەك کلافەی ڕەنگەکانی پەلکەزێرینە دەبینێت (گۆیا دەکاتە ١/١٠.٠٠٠.٠٠٠ی ئەو کلافە باسکراوانە) (کلافە: حزمة). لە حیسابی خۆمدا ئەو ڕاستییانە یاریدەدەرم بوون نەك پەکخەر چونکە لە دەمێکەوە کەوتوومە سەر ڕەهابوون لە سیحری قسەی برا گەورە و دەروونبەتاڵیی ژمارەیەك لەو (سەرامەدان)ەم بۆ ڕوون بووەوە تا ئەوەی کە گەیشتمە تەمەنی دەمەتەقە و یەکتر هێنان و بردن بێ ئومێد بووم لە زۆربەی هەرەزۆریان کە بتوانن ڕەها بن لەو کۆتە فکرییەی پێیەوە قالب بەندن. لە نموونەدا دەڵێم بەر لە شۆڕشی ١٩٥٨، ڕەنگە لە ١٩٥٧، لەگەڵ سیاسەتمەدارێکی هەرە زلی بەرەی سەر بە دیموکراسی وتووێژی هەمەلایەنمان دەکرد بە جووتە و لە بواری مێژووی ژیاری مرۆوە گوتم: بەلای باوەڕی خۆمەوە وا دەزانم وڵاتی وەك خوارووی عێراق کە ساڵی لە دوو کژدا لافاوی وێرانکەر و «صیهود[1]»ی هاوین و پایزی ڕێ نادا بیر بۆ ئەوە بچێ کە ئەسڵە دانیشتووی هەرێمەکە بەر لە ٢٠–٣٠ هەزار ساڵەوە خەریکی کشتوکێڵی ئەو تەرزە شوێنە بووبن چونکە لافاوی کۆتایی زستان و سەرەتای بەهار هەموو وڵاتەکە دەکاتە گۆمی ئاوی لافاو کە ئاویش نزم بووەوە لە هاویندا دەستیان ناڕوات بە دەولکە ئەو مەزرایانە ئاو بدەن. وا دەزانم

(١) صیهود: لە زاراوەی عەرەبیی عیراق، بەکژی کەمبوونەوەی ئاو دەگوترێ.

ئادەمیی لە قەوارەی عەشیرەت کە دەتوانێ بەربەرەکانیی لافاو و کەرەستەی ئاو سەرخستنی لە وزەدا بێ بەخۆ و بەو هێزەوە هاتوونەتە دەوروپشتی دجلە و فوراتی خوار حیللە و بەغدا. ناشێ مرۆی ئەسڵە وڵاتەکە کە هیچ فامێکی نەبووە بەکاری بهێنێ لە خۆپارێزی، هەموو ساڵێك پاش تووفان و صەیهوود وەکو کرمی ناو لیتەی قوڕ سەر دەردەهێنێ بۆ زراعەت کە ئەگەر بە خەیاڵیش ئەو زەراعەتەی بۆ ساز بدەین ئەو دوو دەردە کوشندەیە نایهێڵن.. هەر لە نموونەدا گوتم: وڵاتی میسر بە «وفاء النیل»ی ساڵانە، بێ وێرانکاری، خاکەکەی زبڵڕێژ دەکرێتەوە، بەخێری خۆیان ساڵانە کچێکیان لە قەبەڵ دەکرد لە بری سپاسگوزاری... چەندی کردم فایدەی نەبوو فکرەکەی ئەو سیاسەتمەدارە وەرگێڕمە سەر وردبوونەوە لە کێشەکە بەڵکو ڕووکەشەش بێ، باس لە چارێکی تووفان و صەیهوودی بەر لە ٢٠ هەزار ساڵ بکات... هەر لەو بووارەوە پێم گوت: ژیار بەدەوری ئاوی سەرچاوە و کانیاوەوە، لەو وڵاتەی وەك عێراق، سەری هەڵداوە و دواتر پەڕیوەتەوە بۆ دەرەوەی دجلە و فورات چونکە سەرچاوە و کانیاو لە دەسەڵاتی مرۆی بەر لە ١٠٠ هەزار ساڵیشن...

ئنجا ئەگەر خەباتگێڕی مێشك ئاخناو بەئایدیۆلۆجیا و گرەگرێ سیاسەتی «بژی برمێ» ڕێ بە خۆی بدات بە دڵێکی ئارامتر و چاوێکی وردبینتر و هۆشێکی کرایەوەتر سەیری جیهانی بێگیان و گیانلەبەر و هۆشلەبەر بکات و پتر تێوەی ڕامێنێت، بێگومان، پاش ئاشنابوونی لەگەڵ بەشێك لە نهێنییە تازە زانراوەکانی گێتی هەم لە نەڕە نەڕی کەم دەکاتەوە و هەم لە پەلەپەل. بۆخۆی لە بیریەتی کە هەرزەکار بوو چ جۆرە بیروڕای کاڵوکرچی دەکردە دروشمی خەباتەکەی و لە تەمەنێکی کامڵتردا گاڵتەی بەو منداڵبازاڕییە هاتووەتەوە، با یەقینی هەبێ کە ئێستاکەش لە چاو ٥–٦ ساڵ بەدواتردا هەمان هەرزەکار دەردەچێت هەر چەند هەست بەخۆیشی نەکات وەك کە سادەلەوح و کەمفامیش بوو هەستی بە خۆی و نەفامییەکەی نەدەکرد.

ئەم دەردەی تێوەگلانی تاك و کۆمەڵ، بەتایبەتی لە مەیدانی خەباتدا (بە داوی بیرکولی و سەراوی و بێ تەجرەبەیی) بڕیاری پێشەکیی داوە بەنەزۆکبوونی هەوڵ و تەقەلای گەیشتن بەئامانجی بەرنامەی ئومێدەکانی. گریمان کۆمەڵگەی ئەوتۆیی ورووژا بەرەو گەشترین داخوازیی سیاسی کە بەسەر دروشمەکان دەشەکێتەوە و لە قوڕگ و سەر زمانان دەلەرێتەوە، کە دەزانین هۆشی بۆش لە خۆی حەرام کردووە ڕازی بێت بە «ممکن». ناموکینیش جێی ئومێد نییە، گومانت نەبێ لەوەدا، ئەو دروشمە

گەش و بەتامە لە هەڵپە هەڵپ و غەڵبە غەڵبی خوێن کوڵاوان و نەعرەتەی پاڵەوانپفانە سپی پات دەبێتەوە و تەنیا پەڕۆیەکی بێ گیانی کەمڕەنگ گێل و گێل، بەسەر دارێکەوە بارتەقای هەنگاوی ئاپۆڕەی شەپتکێکەران هەڵمەقۆیێ دەکات.

مرۆی خام، بیگرە لە خەڵقی بازاڕ و کووچە و کۆڵانان تا دەگاتە رابەری کاڵ، هەریەکە بەپێی حاڵوباری خۆی زۆر دادەبڕێ لەو داخوازییەی لێی دەبێتە مەراق یان بەدەرسدان لەم و لەوی وەرگرتووە. لە نموونەدا. کە ئەو تەرزە مرۆیە کاڵە پڕ بەدەم دەنەڕێنێ: یان ئازادی یان مردن! بیری نەکردووەتەوە لە جۆری ئازادی و مانای ئازادی و کەرەستەی ئازادی و بەرهەڵستیی ئازادی، هەر هێندەی بەدڵدا دێت کە بە کەیفی خۆی بڵێت و بنەڕێت و بخەوێت و بخوات و بگەڕێت... هەرگیز بیر لەوە ناکاتەوە چۆناوچۆنی ئەو هەموو کەیفە بۆ ماوەی مانگ و ساڵ و دەساڵ و درێژایی عومر بەردەوام دەبێ. جلوبەرگ و نان و سووتەمەنی و شەکرەمەنی... لە کوێوە هەڵدەقوڵن. هەر هێندەی زانی تێك هەڵقژان پەیدا بوو لە نێوان کەیفەکەی خۆی و هی بەرەیەکی دیکە کە جۆری کەیفی ئەو جودایە لە هی خۆی... بەدڵیدا نایەت ئەو ئازادییە بێ سوود و نەتیجەی پێوەی هەڵدەپەڕێ بەناچاری وشك دەبێتەوە چونکە بژێوی خەیاڵی نابێتە خۆراکی بەردەوامبوون، تا ئەگەر بەقودرەتی چاك و پیران بەردەوام بوو زۆر نابا برسییەتی و هیچ نەداری ئازادی و مازادی دەپێچێتەوە دەنا خەڵکەکە لە برسییەتی و ڕووتوقووتی، بێ نەخۆشی، هەڵدەوەرێ.

زۆر بەسەیری، یەکێك لەو هۆیانەی چاوەڕوانی لێ دەکرێ «بژی، بژی» بەربگرێت ئەوەیە کە نەڕەنەڕی خەباتگێڕان بەتەواوی کپ و خامۆش بێت هەتا بشێ دەنگی فام و هۆش و واقیع ببیسترێ. من بەچاوی خۆم مەرگی هەڵپەی «وەسبە، وثبة»ی **١٩٤٨** و تێك هاویشتنی خەباتگێڕانی پاش سەرکەوتنەکەی شۆڕشی تەمموزی **١٩٥٨**م دیت. بازاڕ و جادەکان کە جێی گوزەرانی دوکاندارەکانی شار بوون بەحاڵ و کولەمەرگی کەمتاکورتێکی کاری ڕۆژانەیان پێ دەکرا لەبەر ڕێپەیمایی و موزاهەرە و شەڕە دندووکێ و منداڵبازاڕی.

ئەگەر هیچ توانایەکی دنیایی یان قیامەتی بەرهەڵستی ئەو دوو گێژەلوولکەی نەکردبایە، هەردوو لە خۆوە دەفشانەوە ئەمما بەوێرانکارییەکی لە ڕادە بەدەر. ئازادرری ئەو دیاردەی وەها دڕندە لەو هێندەی هێمای بۆ کرا ڕاناوەستێ. ئازادیی کوشندەتر ئەوەیە کە ئەگەر هێزی گێژەلوولکەکە گەیشتبایە ئامانج و حوکمی گرتبایە

دەست خۆی، ساڵەهای ساڵ و پشتاوپشت کوشتن و بڕین و پەلپەلکردن بەردەوام دەبوو وەك کە دیتمان ناپوختەییی شۆڕشی ئۆکتۆبەر بە ڕاپەڕینی ستالین و بریژنێڤ پتر لە ٦٠ ساڵی خایاند کە دەبوو بەپێی هەموو پێوانە و کێشانەیەکی مێژووکرد و هۆشپەسەند، هەر لە سەرەتای شۆڕشی شوباتەوە، شۆڕشگێڕان دەست توند بکەن لە چەسپاندنی دیموکراسی نەك بە ڕووکەشە و لەسەر کاغەز و لە ژێر درشمی خۆ تەفرەدان، کوانێ دەردەکانی گەل بەڕاگوشین نەرم بکەنەوە گۆیا گەییوە بۆ نەشتەرکاری.. چەند ڕاستە گوتوویانە» لە من مەدەن لە برام بدەن وا دەزانم لە جەواڵی کا دەدەن «با کوتەکێکی بەرەی هەر بەرەیەك بوایە، بەناوشانی ڕابەرانی ئۆکتۆبەر کەوتبایە بە نیازی خێراکردن لە وەدەستهێنانی مافەکانی گەل، ئەوسا دەماندیت ئۆکتۆبەرچییەکان چۆن دەکەوتنە دژی «تۆقاندن» و ستەم و بێ قانوونی. هەر چەند ئەم نووسینە لەگەڵ «ڕەخنە لە خۆگرتن» ناگونجێ ئەمما دەستخاوێنی لێم داوا دەکات بڵێم، من لە نووسینی بەر لە ١٥–٢٠ ساڵدا لایەنگیری لینین و هاوڕێکانی بووم کە هاتن پەیمانی بریست لیتۆڤسکیان ئیمزا کرد بۆ ئەڵمانیا لە پێناوی سەلامەتی شۆڕشەکەیان لەوەشدا بەسەهوو چووبووم هەرچەند گوتووشمە و دەڵێمەوە، ئەگەر لینین دە ساڵی دیکە ژیابایە بەبێ نەخۆشی گەلێك تیژڕۆیی و کاڵوکرچیی بزووتنەوەی بۆڵشەڤیزمی تاوانبار دەکرد و لێی ژێوان دەبووەوە. ڕاستییەکەی، من وا دەزانم لینین لە توندییەوە بۆ نەرمی دەچوو بەپێچەوانەوەی ماو کە لە نەرمییەوە بۆ توندی چوو تا ئەوەی سەری نا بە چەپڕۆییی ساوایانە و لێشی زیاد کرد بەتاوانی شۆڕشی ڕۆشنبیری. من کە پێرێسترویکای گۆرباچێڤم خوێندەوە زانیم لە برێست لێتۆڤیسك لینین و هاوڕێکانی ڕازی بوون بەوازهێنان لە ٥٠ ملیۆن دانیشتووی وڵاتەکەیان کە ئەوسا سێیەکی خەڵقەکەی دەگرتەوە. بێگومان لینینی لە خۆ ڕازی بەخەیاڵیش لە غەیری خۆی نەدەسەلماند سێیەکی میللەت و خاکی ڕووس ببێتە شاباش بۆ دوژمنەکەیان لە لایەن کەسانێکی ئەوتۆوە کە بەدڵ تاوانباریان دەکات و دەیکرد بەر لەو پەیمانە.

ئێمە بەخەیاڵ وەها دابنێین کە چینی سەرووی پرۆلیتاریای ڕووسیای ١٩١٧ و ١٩١٨ وازیان لە سامانی خۆیان هێنابایە بۆ دەوڵەت ئایا بۆڵشەڤیزم لێی دەسەلماندن ئەو سینە فەراحییەیان بۆ بەچاکە و پیاوەتی حیساب بکرێت؟ بەلامەوە ڕوونە. تیژڕۆیانی ئەو سەردەمە لە دوو ڕووەوە ئەو هەڵوەستەیان تاوانبار دەکرد،

ڕووی یەکەم لێیان گران دەهات چاکە بۆ چینێك غەیری چینی پرۆلیتاریا بچێتەوە. ڕووی دووەم ئەوەیە کە گیانی شۆڕشگێڕایەتیی نوێنەرانی پرۆلیتاریا بەو سەلماندنەدا دەشکا و گەشەی سەرکوتکردنی «ناحەز» کز دەبووەوە. بەڵگەی ئەم گوتەیەم زۆرن من یەکێکیان دەخەمە ڕوو: دوای سەرکەوتنی بۆڵشەڤیزم بەدەیان ساڵ وەچەی چینی ناوەند و هەورازتر کە هیچ هێزێکیان نەمابوو مامڵەت جوداییيان لەگەڵدا دەکرا وەك بڵێی کۆنە حورمەتێکی باب و باپیران نەخۆشیی ساری بێت و بتەنێتەوە لە موقارەنەدا کە ئەنوەر سادات بە بۆلشەڤیکەکان دەگرم لەوان سینە فەراحتر دەردەچێ کە کوڕی مەلیك فاروق لە دوای مەرگی باوکی داوای کرد لە سادات ڕێی پێ بدات بگەڕێتەوە نیشتمانەکەی، سادات بە حورمەتەوە تەکلیفەکەی هەڵگرتەوە. ئەم میسالە بچووکە وەکو هەزارانی تر هەڵوەستی لێکتر جودای دوو ئیرادە بەرانبەر یەك جۆر هەڵکەوت بە ئیسپات دەگەینێ کە «مرۆ» بەتەبیاتی جودا لە مرۆیەکی دیکە ڕەفتاری جۆدا دەبێ لەگەڵ دوو «دەوروبەر»ی چوونیەك. نەختێك جغزی پێك گرتنی هەڵوەستی کەسان و کۆمەڵان بەرانبەر واقیع فرەوان بکەین، ئاشکراتر دەبینین ئەندامانی یەك حیزب کەرت کەرت دەبن لە ئاست کێشەیەکی کەمێك تێکەڵ و پێکەڵ تا ئەوەی دەبن بەدوو حیزب یان بەشێکیان واز لە حیزبایەتی دەهێنێ.. سەیری دینی ئیسلام بکە، دەیان مەزهەبی جودا لە جووتە سەرچاوەی قورئان و حەدیس هەڵقوڵێن هەر چونکە مەلاکان بۆچونیان لێکتر جودا بوو بێ ئەوەی بەرژەوەندی یان ترس ڕۆڵێکی هەبوو بێ. هەرای خەڵقی قورئان لە سەردەمی موعتەسەمی عەباسی لە تاکە نوختەی «عقیدە» هەڵایسا. نەتەما نە مەیل نە دڕدۆنگی و نە هیچ هۆیەکی دیکە دەخلی هەبوو بەسەر ئەو «فتنە»ی بێ لزووم کە یەخەگیری بەرەی ڕووناکبیر و زاناکانی مەزنی دین بوو، دواتریش کە کڵوکۆی فیتنەکە دامرد بەسەر ئەو لایەنەدا شکایەوە کە هاندەری خەلیفە بوو بۆ سزادانی مەلایەکی نەڵێ قورئان مەخلووقە، ئاپۆڕەی میللەتیش هەناسەسارد و هەناسەسوار و بێ ئیرادەو بێ تێگەیشتن ملەچەرخێی بوو بەملاو بەولادا بزانێ دنیا چ باسە. دەوروبەرەکە بۆ هەمووان یەك شت بوو بەڵام جۆری عەقیدە و بەس عەقیدە، هەم ئاگر بوو هەم ئاوی کوڵاو هەم شەکراوی بەفرینی هاوینە.

لە لاپەڕە ٣٢ی بەرگی سێیەمی کتێبی «حاجی قادری کۆیی» ڕایەکم دەربڕیوە لە بارەی ڕۆچوونی مرۆ لە دەروونی خۆی... بەداخەوە بەرگەکانی حاجی قادرم لا نەماون بەڵام خۆشبەختانە لە بەرگی یەکەمی تەرجەمە کراوی «مرۆڤ و دەوروبەر»

بە عەرەبی ئەو ٢٠–٣٠ دێڕەی سەر بەو بابەتە بەردەستە و من تەنیا یەك ڕستەی دەقە عەرەبیەکە ڕادەگوێزم بۆ ئێرە: «ان البشر، ومعه الاجماع، يرخى جذور ارتباطه بالوجود عبر قشرة سطحية رقيقة من المادة الى اعماق دخيلته..» واتە : مرۆڤ، کۆمەڵایەتیشی لەگەڵدا بێ، ڕەنگی پێوەندایەتیی خۆی بەناو توێژاڵێکی تەنکی مادەدا بەرەو دەروونی دەنێرێ.. (بێگومان دەقە کوردییەکە قاڵبێکی دیکەی هەیە بەڵام هەمان واتا بەدەستەوە دەدات). دەزانم کەسانێکی غەرقی شیتەڵکردنی مادین بایەخێك بەم بۆچوونە نادەن هەروەك بابایەکی غەیبپەرست ماڵی دنیا بە «چڵکی دەست» حیساب دەکات. نەبابای مادی لە بێ بایەخکردنی «دەروون، ناخ» نیشانەی پێکاوە نە غەیبپەرستیش لە ئاست «چڵکی دەست» دروستبین بووە. من مامڵەتم لەگەڵ غەیبپەرست بەوەندە تەواو دەکەم کە بڵێم ئەگەر چڵکی دەست، کە ماڵی دنیایە، شۆراو دەستەکە خاوێن بووەوە بەچی دەچێتە حەج؟ چۆن برسییەك تێر دەکات؟ کەی دەتوانێ ژن بۆ کوڕەکەی بهێنێت؟ منداڵی ساوا بەرێ دەکات بۆ خوێندنی پزیشکی و ئاتۆمی؟ چەکی خۆپارێزی لە کوێوە پەیدا دەکات؟ چەکەکە بێ «چڵکی دەست» چۆن پەیدا دەبێ؟ دەشبێ بڵێم هەر چونکە باوەڕی سەربەغەیب پتر لەگەڵ سۆز و بەزەیی و تەمای بەهەشت و ترسی دۆزەخ (دوور لە کێشانە و پێوانەی هەندەسە و فەلەك و فیزیا و کیمیا و ئاتۆم، کە لە دەمی هاتنی کتێبە ئاسمانییەکان مەردمی غەیبپەرست ئەو حیکایەتانەی نەبیستبوو...) خەریك بوو، باوەڕیشی بەخوا هەموو کەلێنی گومانی کوێر کردبووەوە، بەئاسانی دەگونجا لەگەڵ دەقە سادەکانی ئاین کە خوا تێیدا کاریگەرە و خاوەنەو خالقە... و چیی بیەوێت دەیکات.. «کونوا قردة خاسئين» بەسە بەلای دیندارەوە بۆ پەیدابوونی مەیموون لە مرۆی مەسخکراو.. داروین و لامارك وکێ و کێ و بیردۆزی و مێشك گوشینی پێ ناوێت.. هەرایەکی کەم هەیە لە نێوان زانایانی ئاین و زانایانی سروشت لێرەدا مەودا نییە لێی بدوێین. هەر ئەوەندە دەڵێم، کاریگەریی «خالق» لە باوەڕی دینداردا هەزار هێندەی کاریگەریی هێزەکانی سروشت متمانە بەخشترە بۆ تەفسیری بوون و زیندووەتی و مردن و سووڕانی چەرخوفەلەکی جیهان و ئیمکانی داهاتنی قیامەت... هتد.

ڕووی قسەم لە مرۆی مادیی عیلمانییە کە بەلایەوە «بوونەوەر – سروشت» کاریگەر و مرۆ کارتێکردووە لێرەش بەپێشەوە بەنووسین دەوری ئەم باسە هەڵاتووم زۆریشی تێدا شەکەت بووم نەك لەبەر تامەزرۆییم بۆ شەڕەدندووکێی دەمەتەقە بەڵکو لەبەر

پەرەسەندنی باوەڕی مادی سەر بە چینایەتی و خۆدانە پاڵ لایەنێکی سیاسیی جیهانی بە شێوەیەکی دەروێشی بۆ ماوەی ٥٠–٦٠ ساڵی لەمەوبەر بەپانایی و درێژاییی کوردستانەکەی لەتلەتکراو. ئەگەر ڕەنجەڕۆیی و ناکامی و قوربانی دانی خۆڕایی لە لایەن بەرەی چەپی کورد لە پێناو خەیاڵاتی بەهەشتی پرۆلیتاریا، وێڕای یەخەگرتنی (کوردایەتی) و تۆمەت وەپاڵدانی و لەمپەرخستنە پێش هەنگاوەکانی، ئا ئەمانەش بخەینە سەر خەرمانە بەتاڵەکەی «خۆڕایی» حیسابەکە تامێکی دیکەی تێ دەگەڕێ.

بۆ ئەوەی، بەپێی توانا، تاکایەتیی مرۆ لە «کاریگەر بوون» و ڕاکشان بەسەر دەوروبەردا ڕوونتر بکەمەوە ئەم ئەزموونە فکرییەی چەند دێرێکی بەدوا ئەم قسەیەمدا دێت دەخەمە بەر نیگا و هۆشی خوێنەر:

دەزانین جیهان بریتییە لە (١) بوونەوەری بێ گیان. (٢) بوونەوەری گیاندار. (٣) بوونەوەری هۆشدار کە مرۆ خۆیەتی. سەرنجێکی سەرپێچی و بێ مێشك گوشین تێت دەگەیەنێ کە جیهانی بێ سەرەتا و بێ کۆتایی و بێ گیان، واتە جیهانی مادی، لە چاو بوونەوەری گیاندار هێندە بەرین و قووڵ و بێ سنوورە دەریا بەدڵۆپیش دەرناچن. ئنجا ئەم جیهانە مادییەی وا زەبەللاح کە هۆش لە لێکدانەوەی دوورایییەکانی پەککەوتەیە لە ئاست ئەم دڵۆپە گیاندارە، سڕو سارد و بێ ئیرادە و مردووە، نە دەزێ نە دەمرێ نە دەیەوێت نە هەست دەکات نە دەخوات نە دەزەڕێ و دەنەڕێ و دەمیاوێنێ و دەجریوێنێ و نە تووڕە دەبێت و نە ئاشت... هەر هیچ هیچ هیچ سێبەرێکی کاریگەرایەتیی هێزی «زیندووەتی»ی پێوە نییە... یەك تەڵەگیای وشك، یەك میکرۆبی چاو نەدیتوو سەرلەبەری جیهانی مردوو پەك دەیەخێت لە ئەزموونی کاریگەرایەتیی دڵخواز. وابزانم لەمەدا، چ خوێنەری چەپ چ ڕاست چ ناوەند، بەرهەڵستییان نییە، چونکە بوونەوەری بێ گیان پێناسەی «بێ هەستی و بێ خواز» مۆرکی هەرە گەورەی ئەزەل و ئەبەدییەتی. سەلماندنی ئەم ڕاستییە، ئەگەر تاوگیری و دەمارکشتی بەخەبەر نەیەت، لەوانەیە «چەپگیر» زووتر ڕاستگیر قبوڵی بکات چونکە هەق و حسێبی پرۆلیتاریا و «زێدە نرخ» و خوێنمژی تێیدا بەخەبر نایەت. لە نموونەدا دەڵێم چەپگیر هیچ بەخەیاڵیدا نایەت بڵێ جاڵجاڵۆکە بە هۆی ڕیسەکەی، کە هۆی بەرهەم هێنانیەتی، لێی چاوەڕوان دەکرا بەرەوپێش بچێت و ڕیسەکەشی پێش بیەخێت. مادەم هەرای نێوان کرێکار و خاوەن پارەی تێدا نییە جاڵجاڵۆکە و ڕیسەکەی خاڵەبەخش بێ

لە نەگۆڕانی بەرەو پێشەوە .. ملی وەقوتەوە.

بێینە حاڵ و باری بوونەوەری بێ گیان و گیاندار بەرانبەر بوونەوەری هۆشدار کە مرۆیە، هەروەك نەبوونی هێزی زیندووەتی لە جیهانی مردوو کاریگەرایەتیی پێوە نەهێشت لەتەك جانەوەر، ئەم جارەیان جیهانی مادی و جیهانی زیندەوەر سەرلەبەریان سرو پەککەوتەن لەتەك هێزی «هۆشدار»ی مرۆ کە دیاردەی «کۆمەڵایەتی – مێژوو»ی لێ کەوتووەتەوە بە هەموو کاریگەرایەتی و گۆڕانکاری و بەرەوپێشچوون و مەتەڵ هەڵهێنانی «نهێنییەکان»ی جیهان و بەهونەر و تەکنیك و زانسیەوە... بە چاکە و خراپەیەوە... بەگێژەلوولکەی تێك هاویشتنی ئایدۆلۆژیەکان و گوریسکێشەکێی گونجان و نەگونجانی سوود و بەرژەوەندەکانەوە و بەهێزی و گێژیی هەڵەی فیکرەوە تا ئەوەی هێندێك لەو مرۆیە دەفتەری نامۆی جیهان دەخوێنێتەوە لەبەر تیشکی زاست و فەلسەفە و تەکنیك و هێندێکیش شەپڵتە دەخوات و مەیموون و بەرد و گا جووت دەپەرستێت... ئنجا ڕێی قسەم دەبێ کە بڵێم هەرچەند گیانلەبەر (غەیری مرۆ) بەو هێزەی ژێوەریی سروشتکرد و غەریزەی خۆپارێزی و بەردەوامکردنی نەسل لە نوختەنیگای کاریگەراتییەوە ڕاشکا بەسەر هەرچی بوونەوەری بێ گیان هەیە، دیسانەوە بێ ئەوەی کەس مەنعی بکات نەیتوانی (هۆی بەرهەمهێن) و ئامێری خۆپارێزییەکەی یەك میلیمەتر بباتە پێشەوە بەمەشدا دیارە « دەوروبەر» چ تەئسیرێکی نەبووە لەلایەن بەرەوپێشتربردنی حاڵوباری جانەوەر. تومەز کاریگەرایەتیی هەستی غەریزە هەر ئەوەندەی بە بەرەوەیە کە لە سەدان هەزار ساڵەوە کردوویەتی و بایی ژین و بەردەوامکردنی نەسل جانەوەرەکەی تەیار کردووە... نە ڕیسی جاڵجاڵۆکە و نە شانەی هەنگ و نە هێلانەی فندە گولە و شارەمێروو و هیچ سەروبەرێکی تێکڕای گیانلەبەر (غەیری مرۆ) گۆڕانێکی بەسەردا نایەت مەگەر لە ماوەی ملیۆنەها ساڵدا کە بۆ ئێستاکەمان جێی سەرنج لێگرتن نییە و کەسیش نازانێ لەو دوارۆژە دوورودرێژە سامناکەدا چەند جۆر جانەوەر قڕی تێ دەکەوێت و چەندی بەردەوام دەبێت.

لەم حەقیقەتە بێ پەردە و تەئویلەی وەك بەدیهییە ئاشکرا بۆت ڕوون دەبێتەوە کەوا هەر وەك دەوروبەر بە هانای جانەوەر نەهات هۆی بەرهەمهێنی پێش بیەخێت و تەنیا غەریزەکەی و هەستی ژیوەرییەکەی بەڕێوەی دەبات، هەروەهاش مرۆ، بارتەقای جانەوەر، چ قەرزی دەوروبەری بەسەرەوە نییە لەو پێشکەوتنە کۆمەڵایەتیەی خەلقیی دەکات. هەستی ژیوەری و کاریگەریی غەریزە جانەوەری جودا کردەوە لە سروشتی

مردوو، هەستی (هۆش) و سەرلەبەری سیفەتەکانی ئادەمیزادیش بوون بەهۆی پێشکەوتن و گەشەکردنی لێهاتوویی و خالیقیەتی، دەوروبەر هەر ئەوەیە کە بێ ئیرادە خۆی گامەڵاس کردووە بۆ بەر ئیرادەی گیانلەبەران، ئیتر غەریزە تەنها ئامێری جانەوەرە و هۆش و غەریزەش ئامێری مرۆیە. هۆی بەرهەمهێنان لە مەڵبەندی «مرۆ» نەدەگۆڕا ئەگەر «هۆش» نەیگۆڕیبایە وەك كە غەریزە ڕیسی جاڵجاڵۆکە و هێلانەی لەکلەك و لانی بەراز بگۆڕێت وەیا جۆری نێچیرگرتن بەدەم ڕۆژگارەوە فرە بابەت بکات و بابەتەکان تێك ببەستێت و فەندی نوێی پێ پەیدا بکات بۆ خۆژیاندن و حەسانەوە.

من سەرم سوڕدەمێنێ لە مرۆی وەك ئەنجلز کە خەیاڵی بەم لایەنەدا نەچووە خۆ هێندەی شلایەتیی ئاو و ڕەقایەتیی بەرد ئاشکرایە. لە مەش زیاتر، مرۆ خۆی بەهۆش و غەریزەیەوە، دەوروبەریشی لەگەڵدا بێ، قەرزداری «چۆنایەتی»ی یەکێك لە ئەنگوستەکانی دەستیەتی کە لە ریزی چوار ئەنگوستەکەی دیکەی لاداوە و بەرانبەریان دێت و دەچێت و (لە نموونەدا) داو بەکونی دەرزیدا ئاودیو دەکات، ئەگەر قامکی ئەستووری، وەك هی مەیموون، لە ریزی چوار قامکەکەی دیکەی بایە سەدان هەزار ساڵی دەویست تا... مرۆ دەگەیشتە پلەیەکی ئەوتۆ لە بەرەوپێشچوون پێی بگوترێ (پلەی نیاندەرتال). بێگومان ئەوەی دەیڵێم بۆ ڕاکێشانی زەینی خوێنەر ە کە بەڕوونی بچێتە دڵییەوە، دەوروبەر و هۆی بەرهەم سێبەری مرۆن و لە دوایەوە دەڕۆن نەك جڵەوی ڕادەکێشن، ئەگەر نا هەر لە سەرەتای تێپەڕینی مرۆ لە «جانەوەری»یەوە بۆ «مرۆڤایەتی» پەنجەی پێنجەمی دەستی کردووە بەلاربوونەوە بۆ بەرانبەر چوار پەنجەکانی دیکەی ئیتر لە ماوەی ١٠٠ هەزار ملیۆن، پتر... ساڵدا بەتەواوی پەنجەکە جێی لەباری گرتووەتەوە... ڕیخۆڵە کوێرە بێ مامۆستا و هەر بەهۆی گۆڕانی جۆری خواردن و هەزمکردن بچووك بووەوە تا خۆی کرد بەو تەگەرەیەی کە زۆر جاران مرۆ دەکوژێت (ئەم مەیدانەی ئەندامانی لەش و خوار و ژوورکردنیان درێژخایێنە و دەمەتەقە هەڵدەگرێت، من لێی هەڵدێم چونکە باسەکە پەکی نەکەوت لەسەری).

وەك دەبینیت تاکە ئەنگوستی کاریگەر، بەتەنیا خۆی و بەس هەزار هێندەی دەوروبەر و ملیۆن جار بەقەدەر هۆی بەرهەم کە مەخلووقی مرۆڤەکەیە، پێشخەری ئادەمیزاد بووە، ڕەنگە ئەگەر ئەنگوستەکە یاریدەر نەبوایە هەزاران ساڵی داهاتووی دەویست تا مرۆ دەگەیشتە پلەی داهێنانی ڕێی ئاسن و گەڕۆك... سەدان و پتر ساڵی دەویست تا فڕۆك نازانم چی دەکرد.

ئنجا ئەگەر بەچاوێکی نیوە خەواڵووش سەیری حاڵەتەکە بکەیت سەیرت دێتەوە لەوەدا کە بلیمەتێکی وەکو ئەنجلز بەدڵی ئارام و باوەڕ بەخۆ کردووەوە دەیەوێ بەجیهان بسەلمێنێت کە «هۆی بەرهەم» و گۆڕانێکی بەسەریدا دێت خالقی مێژووە، ئیتر مرۆ دەست بگرێ بەکلکی نوێڵ و گاسن و چەکوچ و تەڵە و تەپکە و سەرەژوور پێیاندا هەڵکشێت بۆ ئاسمانگەڕی، پەحا چ گاڵتەیەکی بەو عالەموڵلایە و بەخۆیشی کردووە کە نەزانێ و نەزانن لاربوونەوەی پەنجەیەکی مرۆ لەگەڵ پژانی هۆش، وردە وردە، ڕێی فراژیبوون و سەرەوژوورچوونی مرۆی قیرتاو کرد تا چەرخ و فەلەکی ڕاستەقینەشی بەدیاری پێشکەش بە سروشت و بەگیانلەبەر بەهۆی بەرهەم کرد کە دەزانین تا دەمی ئەم نووسینە، لەبەرەو کۆتاییی ساڵی ١٩٩٦ز. وەرزێر و کرێکاری کورد هەر لەگەڵ چەکوچ و داس خەریکە و ڕێی نەبوو بزانێ (س+ج)٢ چ دەفەرموێت. تومەز چەکوچ و داسەکە و ئاشی ئاوی و گێرەی کەر و گایەکە و خەرەك و دەباغچییەتەکە و تەون و چنینە میراتییەکە غەزرین و خۆیان نەگۆڕی.

ئەم بەستنەوەی گۆڕانی کۆمەڵایەتی بەگۆڕانی هۆی بەرهەم وەك ئەوەیە بڵێی، کە مێردمنداڵە ڕیشی دەرکەوت دەبێتە هەرزەکار لەجیاتی ئەوەی بڵێی منداڵ گەیشتە تەمەنی هەرزەکاری مووی ڕیش و سمێڵی دەردێن... یان بڵێی کە گەنجیان گرت بەعەسکەر تەمەنی دەبێتە هەژدە ساڵی، واتە هەتا نەیگرن بەعەسکەر ناکاتە هەژدەی رەبەق. دەسا مرۆ هەیە دەگاتە (٢٥) ساڵیش نە مووی لە ڕیش و سمێڵان دەڕوێت و نە دەشکرێتە عەسکەر سەبەب بە نەخۆشییەکی خەفەکەری نەفەسبڕ وەك ئەو دەردەی ژێردەستیی کورد کە لە ماوەی ٢٥٠٠ ساڵدا خوێن بە ڕەهایی لە دەمارانی نەسووڕایەوە ئەگینا ئەویش وەك نەتەوە دوابڕاوەکانی دەسەڵاتدار و ستەمکار، لەعنەت لە ستەمکاری ئەزەل و ئەبەد، سمێڵە خنکەیەکی دەهاتێ و چاوێکی دەبڕیە ماڵ و ناموسی جیرانەکانی و خۆی تەیار دەکرد بەسامانی ژێردەستان و تەپڵی تۆپانی بەدیل و نۆکەری بێگانە دەکرد. دەڵێن مەلای مەشوور لەکلەکێکی گرت نیوەی دەندووکەکەی و نیوەی دوو لاقەکانی بڕینەوە و بەرەڵلای کرد، گوتی: ئێستا دەڵێی تەیری... کوردەکە بە پێچەوانەی مەلی مەلا دەبێ لە قاچ و دەست و لووتی زیاد بکەیت هەتا وەك مەل تەقەتەق و جرەجرێکی لەبەرەوە بێت... تومەز ناوناوەیەك، خواو ڕاستان، میرێکی بابان و بەگلەرێکی سۆران و نازانم کوێ ماوەیەکی پشوودانی بۆ ڕێك کەوتووە، ئەویش وەکو مرۆی ئەو جیهانە شەق و زللەیەکی لە دۆست و دوژمن

داوە، تا رادەیەکیش، هەر نەبێ بۆ کاردروستاییی خۆی لەشکرێکی پێکەوە ناوە و خەریکی ئاوەدانکردن بووە بۆ بژێو و دەرامەد و چەك و بەرچاوی و حەسوود کوێری. خولاسە هۆی بەرهەمهێنی کورد نەغەزری بوو دژی کورد و گۆڕانکاری. کوردەکە خۆی دەرفەتی فراژیبوونی نەبووە سەبەب بە وشاری داگیرکەر لە چەپ و ڕاست و پێش و پاشەوە و بۆ ماوەی سەدەها ساڵی ڕەش و ڕووت.

لێرەدا تێبینییەکی وەك تێوەرێخ خۆی ڕەپێش دەخات، ئەویش، تیشکێکی ڕوونکەرەوە دەهاوێژێ بۆ حیکایەتی دەوروبەر لە گۆشەنیگای سەربەهۆی بەرهەمەوە. کەڵە سیاسەتمەداری وەکو ئەنجلز و بەرەی پان و پۆڕی مەدرەسەکەی کە دێن بەشان و باڵی چەکوچ و داس و فابریقە و بایسکل و مۆتۆرسکل و شەمەندەفەر... هەڵدەڵێن بە نیازی زلکردنی دەوری کرێکار و وەرزێر لە بەرەوپێشبردنی کۆمەڵایەتی ، زۆر بە سەیری، لە چەند خاڵێکدا حیسابەکەیان بەرەواژ دەبێتەوە، حیکایەتەکەش هێندە ئاشکرایە، ئەگەر دەمارکشتی لەگەڵدا نەبێ، هی نەسەلماندن نییە.

خاڵی یەکەم: تاکە یەك هۆی بەرهەم کە لە ڕێکاری[١] تەپکە و بەردەقانی ژووررووتر بێت، ئیتر هەر لە چەکوچ و داسەوە تا دەگاتە فابریقەی وەستای شارستان کردوونی (مەبەس لە ئامێری سەرەتایی وەك چەکوچ و داسە، چ جای فابریقەی قوماش). خەرەك، ئاش، کاروباری جووت و چشتی ئەوتۆیی کەسانێك لێی مەعلانن کە دروستی دەکەن و بەزۆریش دەیانفرۆشن. تەپکە و بەردەقانی وەك کەلا بەگوزانێ لەوانەیە هەموو کەسێك بیانسازێنێ بەڵام تیروکەوان هی مرۆی لێزانە. لەگەڵ ئەمەشدا کە کرێکار و وەرزێر لەو جۆرە ئامێری سەرەتاییی وەك تیروکەوان و گاسن و داس و چەکوچ نابەڵەدە، وەستای لێزانیش کە بەعادەت نەخوێندوو بوو ڕاستە و کۆنیا و پەرگار و وردیلەکانی هەندەسیی بەکارنەدەهێنان چونکە هەم بێ سەواد بوو هەم کاری پێیان نەبوو. سندووقی قوڕی سواغ لێزانێکی بازاڕ بێ قەڵەم و پەرگار دروستی دەکرد، عەمەلەی قوڕکێشیش، جاران بەکرێی زیادەوە و بێ هیچ مەهارەتێك وەك ئالەت یان، دوور لە حورمەتی مرۆڤایەتییەکەی، ئاژەڵێکی لێ ڕاهاتوو قوڕی سەردەخست بۆ بان...

(١) ڕێکار: مستوی: Level. (ڕووبەر)یشی هاتووە.

خاڵی دووەم: کە لەو ئامێرە سەرەتاییانە هەڵکشایت بەرەو صناعە- پیشەسازی و بەولاترەوە بۆ ئاتۆم و ئاسمانگەڕی و کاری ساحیرانە، پێ بەپێی هەڵکشانت، ژمارەی (لێزانان) کەم دەبنەوە... هەروەها کە ڕووت کردە فەلسەفە و زانست و تەکنیك پێوەندیت بەکرێکار و وەرزێر و وەستای مەعلان و زڕە خوێندەوار و شاعیر و نووسەر و هونەرکاری عادەتییەوە نامێنێ و دەچیتە جیهانێکی پێی بڵێی (سورة المنتهی)ی ژووروویی هەموو بوونەوەر... لەم مەیدانەدا کەمتاکورتێکی مرۆ خانەخوێن و چەند میوانێکی ئەدیب و هونەرکار و زانای سەر بەکۆمەلایەتیی تێیدا سەرەتاتکە لە چەندوچۆنی هەرێمەکە دەکەن. لەم تاقمە بەرەژێرتر کەس نییە دەوری خزمەتکاریش ببینێت لە هەرێمەکە چونکە بەدەرسدانیش ناتوانێ بزانێ هێلکە و ڕۆن و شلەساواری ئەو شوێنە چۆناوچۆنی ساز دەبێت. لەوانەیە بەنووسینی ڕەمز مووبەق ئیش بکات.

خاڵی سێیەم: کە لەم سەرەژوورچوونەدا گەیشتیتە شوێنێکی هەرە بەرزی وەك مەجلیسی وەزیران کە پارێزەر و سەرۆکی ئەرکانیش نایگەنێ، خۆت لە جیهانێکی چۆڵ و هۆڵ دەبینیتەوە لە چاو جنجاڵیی کووچە و بازاڕ و سینەما و زەماوەند و لەشکر چونکە بێگومان ئەو کەسانەی کە بەڕاستی ڕەوڕەوەی مێژوو- کۆمەلایەتی دەگێڕن تاك و تەرایەکن ژمارەیان ناگاتە ١/ ١٠٠٠ی ئادەمیزاد... بەشێك لەو زانستە سەختانەی وەك (نسبیة) بەحاڵ ١/١٠٠٠٠٠٠ بنیادەم تێی دەگات. دەشبێ بزانین بەرەوپێشچوونی کۆمەلایەتی بەندە بەو زانستە بنەڕەتییانەی بێ ئەوان و زاناکانیان یەك هەنگاو بەولای سنووری ئێستاکەی شارستانەتیەوە لە ئیمکاندا نییە، بەڵکو مەودایەکی هەرە پێشەوەی شارستانەتیی ئەم ڕۆژگارەش دەسەلاتی مرۆی لێ دەکشێتەوە چونکە خەتی گردەبڕ نییە لە نێوان قۆناغی زانست و تەکنیك، کە وێکڕا بەرەوپێش دەچن لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێك. بەناچاری هەر قۆناغە وردە دەماری پێوەندایەتیی هەیە بەقۆناغی لە خۆی پێشکەوتووتر و پاشکەوتووتریشەوە ئنجا ئەگەر قۆناغی پێشکەوتووتر وێران بوو داوەکانی قۆناغی بەرەژێرتر کە پێیەوە بەندە وشك دەبنەوە و قۆناغەکە دادەلەنگێت. ئەم حیکایەتەش خۆی لە

خۆیدا سەرەتایی و مەیلەو بەدیهییە؛ بەداخەوە هەنگاوی بێ پەروا و گوێ نەدەر و بەپەلە بەسەری دادەکشێت و ئەنباز بۆ مەودای ئەولاتر دەهاوێت بەمەشدا نە لە قۆناغی خۆی و نەهی دواتر دەگات. هەر دەشبێ وەهابێت چونکە کە فکری مرۆ چاوبڕکێی لەگەڵ هۆی بەرهەمهێنان کرد و پشتی پێی بەست وەك کە هۆیەکە لە ئاسمانەوە بۆی دابەزیبێت و ڕۆستەمانە گیروگرفتی گۆڕانکاریی مێژوویی (کۆمەڵایەتی)ی تەخت کردبێت، ئیتر فڵتەفڵتی دیکە چ لزوومێکی دەمێنێ.

خاڵی چوارەم: پەنجەگیرکردن لە هۆی بەرهەم بۆ تەفسیری بەرەو پێشچوونی مرۆ خۆخافڵاندنێکی سادەلەوح و ساکارە لە حەقیقەتی هۆیەکانی بەرەوپێشبوونەوەی کۆمەڵگەی مرۆ کە دەزانین ئامانجێکی سیاسی بریتی لە بایەخدان بەدەوری پرۆلیتاریای بەستەزمان حورمەتی چەکوچ و داس و ئامێری وەك ئەمانە بەسەر مێژوودا دەسەپێنێ کە لەوانەوە حورمەت بۆ وەرزێر و کرێکار بڕوات. ئەو ئامێرانە و هی وەك ئەوان، سەرلەبەریان، هەر بایی هونەری چەنبۆڵە و کەڵبەی گورگ و ڕێوی دەوریان هەبووە لە پێشخستنی مرۆ چونکە تەنیا لە جغزی بژێو پەیداکردن، کە مەیموون و پشیلە و لە کلەکیش خەریکی بژێوە و پێشیش ناکەوێ، بەکارهێنراون و هەرگیز بیری وەرزێر و عەمەلەیان نەبردووە بۆ تاکە مەسەلەیەکی حیسابی وەك: ١+٦= ٧، ٩/ ١،٥ = ٦، ٣– ٥= –٢ مەبەستیشم لەمەدا ئەوەیە کە شەبەنگی ئەم مەسەلانە بەمێشکیدا تێ نەپەڕیوە نەك دەقی نووسراوی مەسەلەکان چونکە نەخوێندوو بوو. چەکوچ و داسی سیحراوی وەهای لە دەروێشەکانی خۆی کردووە تێ نەفکرن لەو ڕاستییە زەبەلاحەی کەوا نەك هەر ئامێری خوێڕیلە بەڵکو هی لەوانیش هونەراویتر دەخلی نەبووە، یەکسەر، کار بکاتە چەندین هونەر و چالاکیی هۆشەکی و زانستی بنەڕەتی. فەلسەفە ئەگەر لە مشار و چەکوچ و داس هەڵسابایەوە دەبوو یەك فەلسەفە هەبێ... ئاسماننناسیی بەر لە ٣٠٠٠ ساڵ بیری بۆ ئەوە چووە کە ڕۆژ سەدەهاجار لە ئەرز گەورەترە (ئێستاش وەرزێر و کرێکار لەم مەسەلەیە بێ ئاگایە) و دەیزانی ڕۆژگیران و مانگ گیران چین و لە قوتبەکان شەش مانگ شەو و شەش مانگ ڕۆژ

بەردەوامە، هەندەسەی ئیقلیدس ئیمڕۆکەش تاکە یەك وەرزێر نییە (بەوڕێنەش) بیری لێ بکاتەوە، تەحنیت و مۆمیای میسری کۆن لە هی ئەم سەردەمەش پێشکەوتووتر بووە، پەیکەرتراشی و مۆسیقا و وێنەکێشی و نەخش و نیگار و هەموو هونەرێکی جوان... ئەدەب و داب و دەستووری ژیانی تەلار و قەسرەکان...چەك و خشڵی زینەتی... دین و ئایدیۆلۆجی سەر بەغەیب و سیاسەت...

خولاسە دەریا دەریای سەنعەت و تەکنیك و دۆزینەوە و داهێنان هەن خۆیان دەبنە هۆی گۆڕانی ئامێری بەرهەمهێنان، لە هەموو حاڵانیشدا وەرزێر و کرێکار کە خالقی تەئریخن بەپێی بۆچوونی ئەنجلز و مەدرەسەکەی لە هیچ ڕوویەکەوە، نە بەچەکوچ و داسەکەی و نە بەفکرە جنۆکاویەکەی و نە بەهیچ سەروبەرێکی ژیان و بەسەربردنیەوەی، یەك هەنگاو چەرخی مێژووی نەسووڕاندووە خۆ ئەگەر بیشی سووڕێنێ سەکەتی دەکات. هەڵبەت من کە ئەمە دەڵێم لە نوختنیگای حەقیقەتەوە تابلۆی کۆمەڵایەتی دەخوێنمەوە، هەر لەو نیگایەوەش من پتر دۆستی کرێکار و وەرزێرم و لایەنگیری ئیرادەی ئازادیانم چونکە بێگومان هەرچی مەدح و سەنای هەڵبەستراو هەیە لەسەر کاغەز و لە وتووێژدا هەمووی بەرەواژ دەبێتەوە لە ئەزموونادا. مەدح و سەنای درۆزن تەپکەی ڕاوکردنە. کەسێکی مێشکی عەمەلە بەوڕێنەی بەنگکێشانە بۆ خۆی بدزێتەوە، بیەوێت و نەیەوێت، هەر دەکێشێتەوە بۆ سەرکوتکردن و دەست و پێ بەستن چونکە ئەگەر وەها نەکات و پەندە ناعەمەلییەکانی ببنە دەستووری مامڵەتکردن لەگەڵ کرێکار یەك حەفتە بەردەوام نابێ لەسەر سەکۆی پەندیاری. ئەو بۆیە بەکرێکار دەڵێ (خاڵە) هەتا چوێلەکانی بۆ بگری نەك خۆی چوێلەکە بگرێ بۆ کرێکار– لە مانگی تشرینی دووەمی ١٩٩٦ کتێبێکی بەناونیشانی (المخابرات السوفیاتیة من الداخل: الاسطورة والواقع) بەقەڵەمی ڤلادیمیر کوزیشکن کەوتە دەستم و خوێندمەوە، ئەگەر دەیەکی ئەو کتێبە ڕاست بێ دیسانەوە زیادە لە پێویست... ئەو هەموو خواری و بێ قانوونی و ستەم و سووککردنی خەڵق، هیچی ڕەنگ و دەنگدانەوەی هۆی بەرهەم نەبووە تەنانەت ڕاڕەویشیان پێکتردا ڕەت نابن، هەرچی هەیە لە سەروچاوەی دڵ و دەروونی دەسەڵاتدارەکانی دەوڵەت زەنەی کردووە و لەوانەوە سەرەژێر بووەتەوە بۆ کاربەدەستانی حکوومەت. چ لە سۆڤێتستان بێت و چ لە شوێنێکی دیکە بێت، هۆی بەرهەم نابەرهەم لەخۆوە چاکە و خراپە ناکەن،

بوونیشیان خەڵقی مرۆیە کە لە کاریشیان دێنێت ڕۆحیان بەبەر نایەت مەگەر خۆی زیندوو بێت وەك وڵاخ و شەهێن و تاژی، مرۆ لە سەرەتای خەڵقکردنی هۆیەك لە هۆیەکانی بەرهەمهێنانەوە نیازی دەروونی خۆی و بەرژەوەندێکی ڕەچاوی کردبێ لەو ئامێرەی دەپێچێت نەك ئامێر مرۆ پەت دەکات بۆ ئەو بەرژەوەندەی لەو ئامێرەوە بەدەست دەکەوێت. ڕاستە بڵێین بابایەکی سنعەتکار مەهارەتی خۆی بەکاردەهێنێ لە دروستکردنی ئامێرێك بەکەڵکی مرۆ بێت و بەوەدا دەشێ بگوترێ سنعەتکار پێی دەکرێ سواری مجێزی خەڵق ببێت تا ئەوەی پسپۆڕانی پۆشاك و خۆراك و کەیفەمەنی عومریان بەسەردەبەن لە ڕامکردنی ئیرادەی ملیۆنەها کەس، بەجۆرێکیش ئەسیریان دەکەن دەبنە قوڕە چەورەی ناو لەپیان.

ڕەنگە لەو نموونانەی هێنامنەوە بەبابەتی ئەوتۆ کە هۆی بەرهەم پێوەندیی پێوە نییە، هێندێکیان تا ڕادەیەك سەروکاری لەگەڵ هۆی بەرهەم و ئامێری سازاندن هەبێت، بەڵام دیسانەوە نموونەکان و هۆیەکانی بەرهەم و ئامێرەکان گشتیان زادەی هۆش و ئیرادەی مرۆن. پەیکەرتراشێك وەیا نیگارکێشێك کە لە کاخ وەیا کەنیشتە مەڕمەڕ و فرچە و چەکوچ و بۆیاغ و نازانم چی بەکاردەهێنێت ئیرادەی خۆی زاڵ کردووە بەسەر ئەو شتانەدا کە زووتر شتەکان مرۆ دروستی کردبوون. سەرێك لە قورئان خوار بکەوە کە لە ماوەی ٣٠ ساڵێکدا دوو دەوڵەتی هەرە زلی ڕۆژهەڵاتی سەرەنگرێ کرد، تاکە یەك پیتی نییە بەندبێ بەغەیری دڵ و زمانی پێغەمبەرەوە تا ئەوەی لە سەرەتادا نەشدەنووسران... بەر لە قورئان دەریا دەریای شیعر و پەندی شاعیر و کاهینەکان، لە وڵاتی ڕەملستانی عەرەب، هیچ کاریگەریەك نەبوو مەگەر حوشتر و خورما ئەو جۆرە حیکمەتە و هەستەی وەها وردو نازك بتەنێتەوە. چەندێکی ئەم دێرە شیعرە لەگەڵ خۆمدا دەڵێمەرە، کە نازانم خاوەنەکەیشی کامیانە، دڵم مێروولان دەکات:

سئمت تکالیف الحیاة ومن یعیش ثمانین حولاً لا أبالك یسئام

یان لە بوارێکی دیکەوە کە دەڵێ:

رأیت المنایا ضبط عشواء من تصب تمته ومن تخطیء یعمر فیهزم

یان کە تەعبیر لە واقیع دەداتەوە:

ومن لم یزد عن حوصته بسلاحه یهدم ومن لایظلم الناس یظلم

شیعری ئەوتۆ ، پەند، بەستە، بالۆرە، لاووك، عەتابە، ئایای، ئەڵڵاوەیسی، هەبوو نەبوو کەس لە خوا گەورەتر نەبوو، ساڵحی نسۆی قاوەچی و کەژ، کاکە مەم و زین هیچی خزمایەتیی نییە لەگەڵ ئامێر و سەرمایە و گۆڕانی هۆی بەرهەم... لەمانە گرینگتر زمانی ئاخاوتن کە نەتەوان لە یەکتر دردۆنگ دەکات مادەم دوو جیرانی خاوەن دوو جۆرە زمان بن، بەخۆی و بەو هەموو وشەسازی و ڕێزمان و ڕستە و دەستەواژەی تێیدایە مەخلوقی سەد لەسەدی ئادەمیزادە چونکە هیچ ماکێکی غەیری هۆش و ویژدانی مرۆ دەخلی نەبووە بەسەر پەیدابوونی. تەنانەت زمان پتر ئەولادی مرۆیە لە کوڕ و کچەکانی چونکە لەشی منداڵ بەخۆراکی دایکی دەڕسکێت خۆراکیش بریتییە لە گۆشت و سەوزە و ئاو و کەمێك خوێ. ئەم نیسبەتەی زمان لەگەڵ ئاخێور، هەر خۆیەتی درێژ دەبێتەوە بەرەو دوا ڕۆژ و چەندین کەڵی لێ دەبێتەوە وەك: گۆرانی، حیساب، هەندەسە، پزیشکی، فەلسەفە... خولاسە هەرچی ئەدەب و زانست و هونەر هەیە زادەی دوو کاریگەرن.

١- بڕشتی هۆش. ٢- توانای ئاخاوتن... دیارە هەمان دوو کاریگەر خۆیانن دەبنە درۆزن و جنێودەر و عەوامخەڵەتێن و قۆڵبڕ و ستالین و هیتلەر و سادیست و مازۆخی و نەرجسی و خۆفرۆش و وەتەنفرۆش.

لەم لێکدانەوەیە و هەرچی وەك ئەو هەیە دەردەکەوێ (بێ قسەی منیش هەر ئاشکرایە) سەرلەبەری باوەڕ و زانست و هونەر و داهێنان و دۆزینەوە هەیە یەکسەر و سەرانسەر لە ماکی (مرۆڤایەتی) دەزێنەوە، هۆی بەرهەمیش چ داس بێت و چ فابریقەی زەرە بێت و چ بووکەشووشەی ساوایان بێت فەرقیان نییە لەگەڵ قسەی دەم کە زادەی مرۆیە. هەرگیزاو هەرگیز بەر لە پەیدابوونی مرۆ، بەخۆی و وزەی هۆش و لەباریی دەست و پەنجەکان و لەشیەوە، لە ئیمکاندا نەبووە (کۆمەڵایەتی)ی سەر بەتەئریخ پەیدا ببێت، کە دەشڵێم (سەر بەتەئریخ)، لەگەڵ ئەم ڕاستییە کە تەئریخ و کۆمەڵایەتی یەك شتن، مەبەستمە بەعزەك لە مەهارەتی وەك هێلانەی قولتە و شانەی هەنگ و تەرزە فێڵێکی غەریزەی جانەوەران دەرهاوێژم لە جغزی (تەئریخ- کۆمەڵایەتی) کە بەڕاستی جودایە لە ڕەفتار و کردای جانەوەری غەریزەداری بێ هۆش، لەو ڕووەوە کە کاری غەریزە گۆڕان هەڵناگرێت و هەتا سەد هەزار و پێنجسەد هەزار ساڵیش و بەولاوەتریش هەر خۆی دووبارە دەکاتەوە، کاری مرۆ بەهۆی لێکدانەوەی هۆش بەبەریەوە هەیە لە باری لەباردا دەوروبەر بگۆڕێت بەئامێر و بەقانوون و

بەخانوو و بەباوەڕ و بەگۆشتی بەرازیەوە؛ چی بووە لە گۆڕانکاریی دەروون و دەرەوەی مرۆ بەخانە و مۆسیقا و ساحەی گۆڵفیەوە بەرهەمی یەکسەری هۆشە. لایەنی غەریزە کاری ئاساییی خۆی دەکات وەك هی جانەوەر، نەشمدیتووە نووسرابێ غەریزە دەوری هەبووبێ لە فراژووتنی ژیار (حضارة)ی مرۆ... دەمێنێتەوە مەڵبەندی هەستی شەشەم و چەندەم و مەڵبەندی جیهانی دەروون و هۆشی ون کە جارێ ئەو مەڵبەندانە خەبەرێکیان بەمن نەگەیشتووە لەبارەی هەبوونی پێوەندییەك لە نێوان چالاکییان، بەچاکە یا بەخراپە و هێزی هۆشی ئاگاداری مرۆ...

بەهەمەحاڵ ئەم لایەنەی وا پەنامەکی کە نەزانین دەخلی بەسەر هۆشەوە هەیە یا نییە هەر بەجارێ کەڵکی دەبڕێ لەوەی سەروکارێکی هەبێ لەگەڵ ئامێر و هۆی بەرهەم.

سیفەتی (زاتی)بوونی مرۆ، پێ بەپێی پێشکەوتنی زانست و تەکنیك (بەتایبەتی لەوەتەی بیردۆزیی «نسبیە» تێکەڵ بەژین و ژیار بووە) گەیشتە ئاستێك پێویستی بوو بەئالەتی ئەوتۆ لە خۆی هەستیارتربێ. لێرەوە زاناکانی ئاسمانگەڕی شوێنێکی هەمواریان دەستنیشان کرد بۆ دابەزینی کەشتییەکی ئاسمانی کە لەسەر مانگ دەسووڕایەوە و جێی لەباری نەدەدۆزییەوە... ئێمە جارێ لە سەرەتاکانی فتوحاتی زانستی مرۆین.

لەو دەمە تێ فکرە کە مرۆ لە خێرایی تیشك تێ دەپەڕێ (وەك بڵێی دەچێتە ئەو دیوی جیهانی مادی...) زەمانە لغاو دەکات بۆ بەر خوازی خۆی... دەچێتە ناو زەرە... دەڕوا بۆ دواڕۆژ... هەڵدەگەڕێتەوە بۆ ڕابووردوو، ئێمەش خەریکین وەك بوتپەرست بایەخ و پیرۆزی بۆ هۆی بەرهەم ساختە دەکەین هەر هەتا، لەسەر ڕووی کاغەز، کرێکار و وەرزێر ببنە حکوومەت کە دەزانین و دەبێ بزانین پرۆلیتاریا تا ئێستاکەش لە وڵاتی پێشکەوتوو ناتوانێ ببێتە مامۆستای زانکۆ یان ئەندازیاری جیهانی ئاتۆم یان سەرۆکی سپا یان پارێزگاری شارێکی وەك دهۆك (لە ئەورووپا) خولاسە هەتا وەرزێر و کرێکار لە قەپێلکی پرۆلیتاریا دەرنەچن ناتوانن ببنە حکوومەت. بەڵێ لە وڵاتی پێشکەوتوو هەموو مافێکی پارێزراوە و قسەی هەڵدەگیرێتەوە و لە دەنگدانی هەڵبژاردنی نوێنەران دەتوانێ حکوومەت بڕمێنێ و حیزبێکی دیکە بکات بەحکوومەت، ڕۆژێکیش دێت (بابڵێین دوای ١٠٠، ٢٠٠ ساڵ) لزووم نامێنێ بەهێزی ماسولکەی ئادەمیزاد چونکە ئامێری فەننی ئەوسا لە مرۆ شارەزایانەتر کارسازیی

هەموو پێداویستێك دەكات. ڕاستییەكەی دروشمی چەكوچ و داس كە زێدە سەرەتایی و ناجۆرن بەینێكە زڕ بوون هەرنەبێ ئامێرێكی پێشكەوتووتر ببێتە سەرپەرگ دەنا ڕێ دەبێ بگوترێ لەلایەن عەقیدەشەوە پێویستە بوتەكانی بەر لە ١٤٠٠ ساڵ دەپەرستران بگەڕێنەوە بۆ حورمەتی ئەوسایان چونكە مخابنە گاسن ناز بكات بەسەر تراكتۆردا و چەكوچیش گاڵتە بەو ئامێرە نوێیانە بكات كە ناویشیان نازانم.

چ قەیدی دەكرد قەڵەم یەكێك بوایە لەو دروشمانە؟ تۆ بڵێی تۆمەتی بورجوازیەتیی وەپاڵ بدرێت؟ ئەدی چ دەڵێیت ئەگەر دینداران دروشمی زەرگ و دەفەیان دانا لەجیاتی؟

ڕاستییەكەی، هەڵگرتنی شكڵی چەكوچ و داس خۆی لە خۆیدا هێمایەكی زێدە بەهێزی هەیە بۆ جۆری بیركردنەوە و كردار و ڕەفتاری خاوەنەكانی ئەو دروشمە. جارێ، بەر لە هەموو شتێك بایەخیان بایی پوولێك نەداوە بەزانست، هونەر، فەلسەفە، جوانكاری كە ئەگەر ئەمانە نەبوونایە فكری سەر بەپرۆلیتاریا نەدەڕسكا لە پزدانی كۆمەڵایەتی. ٥٠٠٠ ساڵ بوو چەكوچ و داس لە كاردا بوون تاكە كەسێك نەهات بەستەیەكی بەهیچیان هەڵبڵێ. عەمەلە و ڕەنجبەر لە ناچارییەوە نەبایە یەك تۆپە قوڕیشیان پێدا نەدەدان (مەرج نییە چەكوچ و داس لە ئاسن دروست كرابن).

ئێمە ئەگەر بەپەلە نەبین یان فێڵ لە خۆمان نەكەین یان لایەنگیر نەبین دەبێ بسەلمێنین بەپێی كاریگەرایەتیی هۆی بەرهەم و ڕاشكانی بەسەر ئیرادەی مرۆڤدا، هەر كاریگەرێكی بووە دەستوور لای خەڵق یەك جۆرە ڕەفتار بەهەموو خەڵقەكە بكات. لە نموونەدا دەڵێم، كە مرۆ گەیشتە پلەی (مارەكردن و زەناشویی) دەبێ یەك جۆرە مارەبڕین و بێ مارەیی پەرەبستێنێ وەك كە جانەوەر تاكە یەك ڕەفتاری هەیە لە گەیشتنی نێرینە بەمێیینە، كەچی مرۆ چەندین نەوعی مارەبڕین و بێ مارەیی و یەك ژنە و دە ژنە و سەد ژنە و جاریەی بێ ئەژمار و تەڵاقدان و حەرامبوونی تەڵاق و چی و چی هەیە ئەوەی بەیەكتریشیان لە نێوان نێر و مێ داستانێكە بۆ خۆی.

برای شیری و خوشكی شیری لای قەومێك پێكتر دەشێن و لای غەیری ئەو ناشێن... فیرعەونەكانی میسر خوشكی خۆیان مارە دەكرد تا كچێكی ببێت و دواتر مارەیان دەكرد بۆ ئەوەی منداڵەكەیان سەدی لەسەد خوێنی پاكی فیرعەونایەتی لە دەماران بگەڕێ... لە هەندێ شوێنی كەنداوی عەرەب پیاو شووی دەكرد بەپیاو و

دەکەوتە حەرەم و دەگوترا (انستر) واتە (پۆشرا) بەمەبەستی شووکردن و حەرامبوونی خۆنیشاندان بەنێرینەی نامەحرەم. پیاوێکی موحتەرەمی کۆیی لە شەڕی یەکەمی جیهانی ئەسیر بوو، کەوتە هیندستان و برادەرێکی خەڵقی مەسکەتی بوو بەئاشنای... مەسکەتییەکە زووتر ئیزن درا... کاتێك کۆیییەکە لە گەڕانەوەی بۆ وڵات گەیشتە مەسکەت، ئەحواڵی برادەرەکەی پرسی گوتبوویان (انستر) و نەیتوانی سەردانی بکات. تۆ سەیری هەڵوەستی مرۆ بکە لە (خۆراك) چەندی حەرامە و چەندی حەڵاڵە. خۆراك بەپێی ڕاستە حیسابی دەخلی بەسەر ژیانەوە، دەبوو حەرامی نەبا یان هەرنەبێ حەرامکردنەکە بۆ هەموو مرۆڤایەتی بێت کەچی حیکایەتەکە جۆرێکی ترە، هێندەش نافهوومە تا ڕادەیەك کە ئەگەر تیغ لە جێگەیەکی گەردەنی کوشتی سورینچك هەڵنەبڕێتەوە مردار حیساب دەکرێت و ناخورێ کەچی لە دینێکی تر مریشك خەفە دەکەن نەکا خوێنی خەسار بێت، خەڵقیش هەیە دین و مینی بەلاوە ورێنەیە. لەبیرمە عومرم دە ساڵی بوو عەسرێکیان لە ماڵی خۆمان مریشکێك، ئەمما مریشك، سەربڕا پووری گەورەم سەیری کرد گوتی مریشکەکە مردار حیساب دەکرێ کەس گۆشتەکەی نەخوات. چەندی باوکم ویستی ئیقناعی بکات نەیسەلماند، ناچار مریشکەکە درایە خەڵقی تر لەسەر فتوای باوکم... پوورم خوشکە گەورەی باوکم بوو، بەچاوی دایکی خۆی سەیری دەکرد... شەراب لە ئیسلامەتی بەدەقی قورئان نەك حەرامە بەڵکو (...رجس من عمل الشيطان) داندراوە کەچی لە دینی مەسیح شەراب و نانی قوربانی دەبێتە خوێن لە لەشی مەسیح کە Transubstantiationی پێ دەڵێن لە ئینگلیزی.

هەر چونکە گۆشتی بەراز حەرامە لە ئیسلامدا ساڵەها وا دەبوو شوێنی وەك بیتوێن لەبەر زۆریی بەراز مەرەزە برنجی دەبووە خۆراکی بەراز و دەیشێلا تومەز ڕاو نەدەکرا وەك مامز و کێوی ئیتر... لە ئیسلامدا کەمێکی لەشی ئافرەت دەشێ بدیترێ، وەك ڕوو و دەست... کەچی نەتەوەهای ئەفریقیا و ئەسڵە دانیشتووەکانی ئوستورالیا و بەشێکی جەزیرەکانی دەریا زلەکان رووتبوونی ئافرەت، بەلایانەوە، وەك پۆشتەیی بوو... ئینکاییەکانی ئەمریکای باشوور ڕۆژێك لە ڕۆژانی ساڵیان تەرخان کردبوو بۆ (ڕاوەکیژ). کچان لە مەزرایەکی بەرین ڕایان دەکرد و کوڕان دوویان دەکەوتن. هەر کوڕەی کچێکی گرتبایە لەو شوێنەدا، بێ بەرهەڵستی لەگەڵی جووت دەبوو... دوور نەڕۆین، لە نێوان هەندێ عەشیرەتی کوردەواری باوك بەڕەهایی کچی خۆی دەشکاندەوە کە پێی دەگوت: ئەگەر کەڵکت پێوەبایە پیاوێکی بۆ خۆی هەڵدەگرتی...

خولاسە لەهەر لایەنێك و بابەتێكەوە كردار و ڕەفتار و گفتاری مرۆ بەتاقی بكەیتەوە ڕێ دەرناكەیت بۆ دەستوورێكی ئەوتۆ قەراردادەی ئامێر و بەردەقانی وەیا پەسەندی هەمووان نەتەوەیەك بێت. مرۆی سیاسی، بەزۆری، قسەیەك دەكوتێتەوە كە لەگەڵ بەرنامەكەیدا بڕوات: ئالەم دەمەدا كە سەعات شەش و نیوی ١٨ی كانوونی یەكەمی ساڵی ١٩٩٦ز.یە كتێبی. الجغرافیا الاقتصادیة لبلدان العام بەنموونە دادەنێم كە لە لایەن شەش مامۆستای زلی سۆڤێتی دانراوە و لە ساڵی ١٩٧٩ هەر لە مۆسكۆ وەرگەڕاوەتە سەر عەرەبی. براكانم. خۆ و تالع پاش تێكچوونی سۆڤێتستان كتێبەكە دەخوێنمەوە كە بەڕاستی بریتییە لە كۆمەڵە گەپێكی سیاسی بەنیازی درێوكردنی هەموو ئابوورییەكی ناكۆمیۆنیست.

هەرچی دەیفەرموێت پێداهەڵگوتنی ئەو وڵاتانەن بەشیوعی ناسراون و درێوكردنی ئەرز و ئاسمانی دەرەوەی كۆمیونیزم... كتێبەكەم كردەوە پەڕە ٧٤ و ٧٥ دەرچوو. لە سەرەتاكانی لاپەڕە ٧٥ دەڵێ بەرهەمی ڕوسیای سۆڤێت یازدە جاران زیادی كردووە لەچاو بەرهەمی پێش جەنگ (جەنگی ١٩٣٩– ١٩٤٥). خۆ ئەگەر بیست جاریشی گوتبایە كەس ڕێی نەبووە بڵێ لەل... مەدحی مەنغولیا دەكات بەو جۆرەی نەیناسیتەوە مەنغۆلیاش دەرفەتی چنگ كەوت و كۆمیونیزمی بەلاوەنا...

خوێنەر لێم بسەلمێنێ كە دەڵێم چەندێكی دەمەوێ خۆم ئیقناع بكەم بەهۆیەكی ئەوتۆ بشێ ئەو زڕە درۆیانە بكاتە كاری ناچاری، بێ سوودە و هەر دەمێنمەوە بەنەسەلماندنی درۆی بێ كۆتایی چونكە لە ئیمكاندا نییە سەد ساڵ و دوو سەد ساڵ درۆ ببێتە پەردەپۆشی عەیبوعار و دار وەكازی دەستی لەرزۆك. سەردەهێنم و دەبەم هەر ئەوەندەم بۆ قووت دەدرێ كە كاربەدەستانی سەرووی دەوڵەت بەئومێدی بەردەوامیی حاكمایەتییان لە دەمی ژیانی ئەواندا پروپاگاندە و تۆقاندن و درۆ دنیاكەیان بۆ ڕاگرێت كە مردنیش پێچانیەوە ملی ڕۆژگاری دوای خۆیان وەقوتەوە. با دواڕۆژیش چاری حاڵی خۆیان بكەن بۆ بەردەوامی، كە چاریان نەكرد مەرگی نوێیان موبارەك بێ. ئەمە دەڵێم بەپشت ئەستووریی كردار و ڕەفتاری سەرۆكەكانیان كە لە پلەی یەكەم و سێیەم و حەفتەمدا پارە و قەسر و كچیان مەبەستە وێڕای دەسەڵات كە بنەمای هەموو نیازێكە بەتایبەتی لەو وڵاتانەی دەستەی شۆڕشگێڕان خەڵقەكەیانی خەساندووە بۆ مجێزی خۆیان... ئەمە دەڵێم و دەزانم پارە لە هەموو جێگایەك كارگوزارە بەڵام فەرق زۆرە لە نێوان پارەیەكی ناچاری ڕازیكردن بێت بۆ گەیشتن

بەئارەزوو و پارەیەکی دەسەڵات و هەڕەشەی کوشندەی لەگەڵدابێ کە تەماع تێکراو نەتوانێ بلێ لەل... واتە فەرق لە نێوان دوو حاڵەتەکەدا هەبوون و نەبوونی دیموکراسییە، بێگومان و بێ خوارەکە و خێچەکە، کەسانێکی ئاشقە دار و ڕاستی و هێمنین تاکە یەك ڕێگەیان لە پێشە بۆ گەیشتن بەو ئامانجە ئەویش خەباتی بێ وچان و بێ ماندووبوونە بەرەو داسەپاندنی دیموکراسی بەسەر بەدایەتی و دڕندەیی و زۆر و ستەمدا. هەر هەنجەت و بەهانەیەکی دژی ئەم ڕاڕەوە بەکاربێت، پاتە و پات، دوژمنی مرۆڤایەتی و تا ڕادەیەکیش، هی جانەوەرە کە دیموکراسی ڕێ نادات خەڵق بەکەیفە گیانلەبەر بکوژێت. کە چوویتە مەڵبەندی نادیموکرات دەبینیت سەرۆك و دەستوپاوەندی، بەر لە خەڵقی دیکە، دەبنە دز و جەردە و جەللاد، هەر ئەمەیشە مەنتیقی زۆر و ستەم لە مەیدانی (خەبات)ی شۆڕشگێڕانەی بێ لێپرسینەوە. دەسەڵاتدار بەسەر وڵاتێکەوە، بەر لە هەموو شتێك، مەبەستیەتی خەڵقەکە بخەسێنێ ئیتر بەناوی نیشتمانپەروەری بێ یان چینپەروەری بێ یا دینپەروەری چونکە دەماری یاوەتی و بەخۆنازین ڕێ نادا بەئاسانی مەرد و نیوەمەرد ببن بەگەسکی خۆڵماڵین، دەبێ دەماریان دەرکێشرێ تاکو بەپێی مەنتیقی گورگ کە دەڵێ (دەیخۆم دونگی تەڕ نابێ لە لەوەڕ) ئەو کۆنە مێرخاسە لووتبەرزانە کڕنوویان پێ ببردرێت یان لەناو ببردرێن. خەباتگێڕی وڵاتی دواکەوتوو چەندێکی لە خەباتدا دلێر بێ دواتر کە بوو بەکارسووڕێن بەهەموو لەش و کیانی برسییەوەی دەکەوێتە سەر خۆتێرکردن بەو ناز و نیعمەتەی خوا خەڵقی کردووە لە خانەی قەشەنگ و جلوبەرگی بەگزادانە و کیژۆڵەی تەڕوتازە و خۆراك و نۆشەمەنی و کەیفەمەنیی ئاخر مۆدێل. دەسەڵاتداری ئەوتۆیی کە لە ئاست تەماع و مجێزی خۆیدا تەڕ و هیشك پێکەوە دەسووتێنێ بەدرەنگە کاتەوە بیر دەکاتەوە لە ئاین و ئۆینی ناحەزی هەندەران، هەرچی ناحەزی ناوخۆیی هەیە کە لە ئاکامی بێدادی و بێ نەزمیی تازە حاکمەکان دەبزڕکێنێ و تەپوشەپ دەکات، ئا ئەمانە جێی مەترسین بۆ تازە حاکمان چونکە خۆشی بێ و ترشی بێ بەحوکمی ناچاری تا ماوەیەکی مەیلەو بیندرێژ بەجیرانەتی ڕادەبوێرن، ئەگەر فرسەتیش یار بوو لەوانەن پاڵێك بەتازە زاڵمەکانەوە بنێن. ئنجا ئەم هۆیەیە وا دەکات حکوومەتی خەباتگێڕان بەر لە هەموو شتێك گەڕەکی تایبەت بەخۆیان ئاوەدان دەکەنەوە. دوور لە عەلۆ و جەلۆی کووچە و بازاڕ... تۆ وەرە دەفتەری قوربانیی خەباتگێڕان بگرەوە لە هەرچی شۆڕشی سەرکەوتووی جیهان هەیە. تاکە یەك شۆڕش نادۆزیتەوە ڕۆڵەکانی

خۆی نەخواردبێتەوە لەلایەن سەرۆکایەتیی حکوومەتی پاش سەرکەوتنی شۆڕشەکەوە.

ئینجا ئەگەر پتر لە حیزبێك و ئایدۆلۆژییەك بەشداری شۆڕش بووبێت لە پێشەوە یەکێك لەو لایەنانە دەبێتە شوان و ئەوانی دیکە دەوری مەڕ دەبینن و دەکوژرێن یان خەفە دەکرێن. پاش ئەم قەسابییە سەرەتاییە، برینکاریی تاکە حیزبی سەرکەوتوو دەست پێ دەکات بەنەهێشتنی هەر ئەندامێکی چالاك هەبێت کە سەری دڵی هەڵداوێت بەرانبەر ڕابەر و تاقمەکەی حیزب کە ماوەتەوە بەتاکە چاپوکسواری سەر شانۆی سیاسەت و کیاسەت و ریاسەت و میاسەت... خولاسە ئاکامی شۆڕش دەبێتە قەبرستانی ئەو دروشمە ڕوحسووکانەی کە گێلەپیاوی سادە لەوح و خۆشباوەڕ و نەمەییو گیانبازییان دەکرد بۆ داسەپاندنیان، هەر هێندەش مۆڵەت دەدران هەناسە هەڵبێنن تا ئەو دەمەی قارەمانی سەرناسی لێخوڕین و ڕاپێچەکران و پاکسازیی و قاڵکردنەوەی شۆڕش و حیزب و حکوومەت لێیان بێ نیاز دەبێت بەلەمپەریان دادەنێت ئیتر بەچەند پفێکی ترومپای D.D.T ئەو مێش و مەگەس و تەپۆیە دڵشێوێنە هەڵدەوەرێن... لە دەمی هەڵگەڕانەوەی خەڵقی ئێران دژی حەمەڕەزادا کە شاپوور بەختیار شای بەڕێ کرد و جۆرە حوکمێکی دیموکراتی گرتەبەر بارەها و جارەها دەمگوت ئەگەر حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکان هۆشێکی لێککەرەوەی چاکە و خراپەیان هەبێ دەست لە شاپوور بەختیار گیردەکەن و لە سێبەری حکوومەتەکەیدا چالاکیی سیاسی خۆیان بەردەوام دەکەن چونکە بێ دوودڵی و بێگومان هەر لایەنێکی شۆڕشگێڕ دەسەڵات بگرێتە دەست تاکێکی ئەو هاوڕێیانەی خەبات و ڕزگاری گیان بەسەلامەتی دەرنابەن و هەمووی دەبنە مایەی ئەو مەتەڵە کوردییەی کە دەڵێ: یەکپای لە دەشتێ دووپای گەیشتێ یەخستییە سەرپشتێ، مەبەستیش لێی پاڵەی دروێنەیە کە بەدوو پایەوە دەغڵی گەنم و جۆی یەکپا دەدروێتەوە و دەیخاتە سەر زەوی... تاکە بزووتنەوەیەکی ڕزگارکەر کە قارەمانەکەی، سوار الذهبی سوودان، حکوومەتی ناجۆری ئەوسای لادا و خۆی کێشایەوە لە حوکم و تەسلیمی پاڵەوانپفەکانی سەر شانۆی سیاسەتی کرد، ئا ئەو مرۆیە بەشەرەفەش خۆشباوەڕ بوو بەفشەفشی نەیژەنەکانی سیاسەت و هەر هێندەمان دیت قەسابخانە دەستی پێ کردەوە... لەگەڵ ئەمەشدا کە دەزانم دڵ و دەروونی (سوار الذهب) وەك زێڕی قاڵبوویەوە بێ خەوشە، دیسانەوە ئەگەر خۆی کردبایە حکوومەت نەیدەتوانی لە ڕێی

دیموکراسییەوە پاکیی بزووتنەوەی خۆی بپارێزێت چونکە لایەنە سیاسییەکان کە چالاکیی سیاسییان پێوەیە و چەرخ و دۆلابی کووچە و بازاڕ و سەرای حکوومەتیش دەسووڕێنن ئۆقرەیان لێ هەڵدەستێ هەتا هەناسە لە ئازادییە خاوێنەکە دەبڕن. هەرچی ئاپۆرەی خەڵقوڵڵای شار و لادێ و خێڵەکانن هێندە دوورن لە بێنەوبەرەی سیاسەت و حوکم، جارێ، مەیدانەهای سڕی و بێهەستی و خۆنەناسین و بێ بیریی تێکەڵبوونی سیاسەت، لە تەمومژی (دادی کۆمەڵایەتی و مافی سیاسی) و ئەو جۆرە دروشمەی بەناز و فیزیان دادەبڕێت. گریمان گرەگرێکی ئەو دروشمانە کەوتە بەرگوێی حوشترەوانێك و وەرزێرێك و لووت بەخەزێمێك، تۆ بڵێی هەستی وەها سەراو و سەرەتایی و بێ بنەما و بێ ژێربیناو بێ ژیار و داد و ڕێکی و ڕوونبینی و بێ دیاربوونی تەمایەکی یەك لوقمە نان لەو گرە گرەوە، ئا ئەو هەستە لێی چاوەڕوان بکرێت ببێتە نوێڵێکی ڕیشە هەڵکەنی نەزانی و بەداوەت و فکری بناوبووی ژێر ئەفسانە و وڕێنەی دێوی سپی، ئیتر قۆڵ و باسکی شەکەتی هەزار ساڵەیی، لە هیکڕا، هێز وەرگرێت و باوەش بەباوەڕی گەش و مافی پیرۆزدا بگرێت و حکوومەتی عومەری عەبدولعەزیز بسازێنێت؟ هەڵبەت ئەم زڕە خەونی خۆشکەڵەی بنبزێوکەی وا بەخەیاڵی مندا دێت لەگەڵ هەموو بێ بایەخیەکی تێیدایە چەندین هەڵوەستی لێکتر جودای خەڵق بەدەوری خۆیدا قوت دەکاتەوە. کەسانێك هەن خەریکی بەرژەوەندی واقیعین وەك توجار و قۆنتەراتچی و کاسبکاری بازاڕ و (بەشێك لە گۆشەنشینی مەلایەتی و شێخایەتی و دەروێشی و سۆفیەتی و ملکەچی قەزا و قەدەر...) هەڵگەڕانەوە لە (اولو الامر) و شێواندنی حاڵوباری هێمنایەتی بەکاری ناڕەوا و نابەرژەوەند دەزانن (توجار و قۆنتەراتچی و کەسانی وەك ئەو چاوساغ، پتر بەلای هێمنایيدا دەشكێنەوە سەبارەت بەمەسڵەحەتیان و چی ئەوتۆ گوێ نادەنە (اولو لأمر) کە بەلایانەوە زاڵم و دژی دینن...).

کەسانی ئەوتۆش هەن پێوەندییان بەدەوڵەتەوە کز و سستە و خۆیان بەغەدرلێکراو دەزانن بەرانبەر بەرە و تاقمی دیکەی کە دۆستی دەوڵەتن و ڕێز و سامانیان لە برەودایە. ئەمانە خەونی ناخۆش نەبێ بەدەوڵەتیەوە نابینن تا ئەو دەمەی خێزانی مجێزی دەوڵەت دەگۆڕێت و دۆستی کۆن دەگۆڕێتەوە بەهی تازە ئیتر هەڵوەستی هەردوولا بەرانبەر حکوومەت سەرەوبن دەبێ کەسانی دیکەش هەن لە ئەفەندی و نیوە خوێندووی نێوان ئاپۆرەی نەخوێندووان و نێوان خوێندەواری سیاسی سەر

بەناڕەحەتی و ناڕەزایی هەڵگەڕانەوە. تاقمی هەرە مومتاز ئەو خوێندەوارانەی ئاشقە سیاسەت هەڵپە و کڵپە و حیزبایەتی دوور لە واقیع و مومکینن کە هەتا ئەم دەمەی نووسینی بەردەست ڕێگەیەکیان نەگرتەبەر ئاکامێکی مەیلەو بەرتەمای بەدوادا بێت.

چ تاوگیری لە قسەمدا نییە کە دەڵێم خەباتگێڕی شۆڕشاوی هەموو ئامانجێکی مومکینی بەلاوە خیانەتە لەو ڕووەوە کە داخوازییەك حکوومەت بیسەلمێنێ هەردەبێ تەپکە و داو و (مساومة)ی تێدا بێت، کەچی بەدرێژایی ساڵەهاو بارەها ئەو حکوومەتانە بەشێکی هەرە گەورەی مەراقیان پێکهێنانی پێشکەوتن و گەشەکردنی ئابووری و ئاوەدانکردنەوە و پەرەپێدانی زانست و ڕۆشنبیریی خەڵکەکە بووە بەتایبەتی لەو وڵاتانەی حورمەتی ئادەمیزادی تێدا پارێزراوە. زۆر بەسەیری، حکوومەتانی جیهانی (بیست و) سێیەم، هەر بەحوکمی زێدە سەرەتایی و پاشکەوکەیییەوەی، چەندێکی سەربەخۆبووبن دڕتر و ستەمکارتر و خوێنڕێژتر بوون. وڵاتێکی (زاڵم)ی بێگانەی پێشکەوتووی بەسەرەوەبووبێ ڕێبەدێیی تێدا کراوە، هەرنەبێ، بایی ئەوەی کە مجێز و تەبیاتی مرۆی ڕاهاتوو بەیاسا و دیموکراسی و سەقافەت بەپێویستییەکی ناچاری حیساب دەکات.

بەڵێ، حاکم و دەسەڵاتدار لووتبەرزییەکی پێوە دیاردەبێ بەلام فەرق زۆرە لە نێوان ئەوەی کە یەکێك نابەدڵی حاکمی پاشکەوتووی هۆشبەتاڵ بوو لە گەردەنی بدرێت وەیا لە بەندیخانە برزێتەوە لەگەڵ ئەوەی حاکمی ڕووناکبیر لێی زویر بێت وەیا بیدات بەدادگا. دەبێ بزانین و دان بەوەدا بهێنین کە دادگای عیراق و میسری ژێردەستی ئینگلیز بارەها خاوێنتر و دادپەرستتر و ئازادتر بوو لە دادگای ئێران و تورکیا و ئەفغانی سەربەخۆ.

لەمەش زیاتر، رۆز الیوسف کە بەلای چەپدا بوو لە قاهیرە، ڕایگەیاند کە بەدرێژاییی حوکمی ئینگلیز هەڵبژاردنی نوێنەران فێڵی تێدا نەکرا، ئەو ساڵەی کە خدێوی جۆرە سەربەخۆیییەکی وەرگرت تەزویر دەستی پێ کرد. ئا لەمانە هەمووی واز بهێنە، ساڵی کۆتایی شەڕی یەکەمی جیهانی کە سپای تورك دەشکا و دەشکایەوە و گرانی قڕیی خستبووە وڵات، ئەو زاد و زەخیرەیەکی کە پێی نەدەکرا لەگەڵ خۆیدا بیبات ئاگری تێ بەردەدا نەوەك خەڵقەکە پێی تێربن.

کە سوپای ئینگلیز گەیشتە کۆیێ بەر لە هەموو شتێك فەقیرخانەی کردەوە و بژێوی

برسییانی مسۆگەر کرد، لەمەشدا بەلای خۆیەوە هیچی ئەوتۆی نەکردووە شانازیی پێوە بکات چونکە بەزیادەوە خۆراکی خۆی پێ بوو، تەمایشی نییە بەوڵاتێك خۆی تێر بکات کە لە برسان دەمرێت. ئەو نەهاتووە مامڵەت لەگەڵ سواڵکەر بکات چونکە تۆز لە ئاو هەڵناستێت، دەبێ خەڵکەکە ئاهێکی بە بەرەوەبێ قوماشی مانچێستەر و لەندەن بکڕێت. کە غاندی بانگەوازی بڕینی پێوەندیی بەکوتاڵی ئینگلیزەوە بەرز دەکردەوە لەندەن تای دەهاتێ و دەپاڕایەوە لێی لەگەڵیدا بێتە ڕەدایێ. بێگومان، کورد و عەرەب و تورك و فورس ئەگەر ئەو جۆرە بێ حەیاییە لەگەڵ حکومەتەکانیان بکەن و لەجیاتی کەباب بەشیشەیانەوە دەکەن... هەڵبەت ئەم قسەیەم هی دەمێکە کە تازە ئینگلیز پێی نابووە عیراق.

خولاسە خەلقوڵڵای هەموو دنیا بیری جودا جودایان هەیە لە ئاست ڕووداو... هەڵکەوت... هەڵوەست... بڕیار... لەگەڵ تێبینیی ئەو ڕاستییە کە نەتەوەی پێشکەوتوو (مەگەر چۆنها) لە سنووری یاسا و ڕێکی و ماف چالاکیی خۆی دەنوێنێت تەنانەت ئیزرابی قانوونی لەلایەن مزەخۆری حکوومەتەوە مانگانە و ڕۆژانە کەم ناکاتەوە و خەلەل بەهیچ مافێك ناگەیەنێ... وەك دەبینیت دەوروبەری جودا... بیروباوەڕی جودا... بەرژەوەندی جودا... پاشخانی سەقافی و نەتەوەیی جودا... بگرە دەرسدەری جودا، لە زۆر باروجاریشدا قۆڕە دەماغیی جودا خەڵکی یەك وڵات لێکتر تار دەکات هەرچی هەیشە لەو جوداکارییە هەمووی تاکە ئاکتەرێکی سەر شانۆ کە پێی دەڵێین (مرۆ) بەخۆی و مجێز و باوەڕ و بینین و ئاکاریەوە، چ چاك چ بەد، ماکی جوداوازیەکەیە کە دەزانین هەرچی سەر بەکۆمەڵایەتییە مەخلووقی مرۆکەیە و لە ئاسمان دانەبەزیوە و لە درزی ئەرزیش هەڵنەتۆقیوە. ڕاستییەکەی، تا ئەم ڕۆژەش کە مرۆی تێ هەڵکشیو چەنگەوبازی ئاسمان بووە و مەودایەکی بەرینی بڕیوە لە دۆزینەوەی هۆی (شت) بەمادە و مرۆ و گیانلەبەریەوە، بەتەواوی و لە هەموو ڕوویەکەوە نەگەیشتووەتە زانینی ڕاستینەی (بزوێن)ی مرۆ. بەڵێ دەزانین (کاکە ئازاد، کاکە وێسف، خوشکە پەریزاد) دەتۆرێت و ئاشت دەبێتەوە... ڕاست دەڵێ و درۆش دەکات... فلسێکی بەلاوە چاوە و ڕۆحی خۆیشی بەخت دەکات... شەیدا دەبێت و بێ باکیش... خولاسە چی کرداری لە یەکتر نەچووە ئەویان دەکات بێ ئەوەی هەموو جاران هۆی مەعقوولی هەبێت یاخود کارەکەی لەوانە بێت چاوەڕوان بکرێت... مەراقی تاوڵە و ڕێز هێندەی باوەڕی دینی و دنیایی دەیخەریکێنێت و زەرەری گەورەی لێ دەبینێت بەڵام یەك درهەم بەهەژار

نادات... دەمار دەیگرێت و تا ڕۆخی مەرگ لەگەڵی دەڕوات... ترس سواری دەبێت و هۆشی پێ نایەڵێ... دەمدریت ئافرەتی ساڵی ١٩٤٨ لە دوورەوە دزەی دەکرد بۆ ئاگری نەورۆز و دەستی بەچاویەوە دەگرت و ملی دەسووڕاند و دەیزریکاند، ئەیرۆ نەکەن تەماشای ئاگرەکە بکەن کوێر دەبن، وەردەگەڕێن... ئیتر بۆ خۆت بیربکەوە لەو هەموو ئاکار و ڕەفتار و گفتار و کرداری مرۆ کە تێك دەئاڵقێن و دژ دەوەستن و تێك دەکەنەوە و دەفشێنەوە یان کشت دەبن بۆ شەڕە چەپەڵۆك... پیاوی دیندارم دیتووە کاری بێ شەرعیی کردووە بەڵام بەجۆرێك لەو جۆرانەی دڵی خۆی پێ تەسکین کردووە کە بشێ بەکاری شەرعی بڕوات هەرنەبێ لە ڕواڵەتدا تۆیش ئەمانەت دیتووە، ڕەنگە بیرت لێیان نەکردبێتەوە... تاکە یەك نیگا بۆ حاڵوباری ئێستاکەی خەباتگێڕانی کوردی هەرێم (لە کۆتایی کانونی یەکەم، ساڵی ١٩٩٦ز) هەڵکەوتێکت نیشان دەدا کە بەهیچ دینێك و دنیایەك و هۆشێك و شێتییەك نەدەشیا ڕووبدات کەچی بلیمەتیی (مرۆ)ی شێواو ئەو ناموومکینەی کردە تاکە مومکین...

ئەمەو زیاتریش دەڵێم لە حاڵوباری سەرەوبن کە هەر هۆشی سەرەوبن دەتوانێ دروستی بکات و هەرگیز لە وزەی جانەوەردا نییە چشتی ئەوتۆیی دابهێنێت، بەڵام لە بیرناکەم کە من و تۆیش و فلان و فستانیش بەش بەحاڵی خۆمان ڕەفتاری لێکتر نەچوومان هەیەوو ڕەنگە، کەمیش نەبن... کەسانی ئەوتۆش زۆرن لەوانەی بۆیان بلوێت هەمان ڕەفتار دەکەن (وەك کە دەڵێن بۆرژوازیەتی دروست دەکەین و دەیرمێنین بۆ بەڕاستگێڕانی فەرموودەکانی نازانم کام پێغەمبەر). ماوە ئەوەش بڵێم، کوردێکی لە ٢٥٠٠ ساڵەوە مێژوو بەدەربووە و ساتێکی سانەوەی نەدیتووە و دەرفەتێکی نەبووە بەهۆشێکی ئاسایی و گیانێکی ئارامەوە پێوانە و کێشانە بکات و لە حاڵەتێکی زێدە دەگمەنی دەورەدراو بەدوژمن خەریکی کولەمەرگییە، تا ڕادەیەك، چاوپۆشیی لەگەڵدا دەکرێت کە دەبینین نەتەوەی خاوەن کیان و دەوڵەت لەسەر هیچە هەمان خۆکوژی و وڵاتکاولی دەکەن... بۆرە هەنجەتێکیش هەیە پەنجەی بۆ ڕابکێشین و بڵێین: خەباتگێڕان و سەرۆکەکانیان پشت ئەستوورن بەتاکە سەرمایەی عاتیفەی کوردایەتی، ئەگەر لەوانە بانایە ئەندامی نەتەوەیەکی خاوەن سەروەت و ژێربیناو تیجارەت و کێڵگە زەنوێر بن لە سەرەتای خەباتیانەوە دەستپارێزییان دەکرد لە ڕماندن و کاولکردنی بێ لزووم. هەر چونکە بینا و ساختمان و پرۆژەیەکی لە هەرێم هەبوو دەسکردی بێگانە بوو نەك هی نەتەوەی کورد، واتە دەتگوت منداڵی

هەڵگیرایەوەن نەك هی کەمەری باوکی، بۆیە بوو بێ پەروا و بەر لە شەڕی براکوژی هەر حکوومەتەکەی هەرێم هەمووی ڕیشەکێش کرد. دەسا بەکوردستان سوێند دەخۆم ئەگە ئەو بینا و پرۆژانە دەسکردی خەباتگێڕانی کورد بوونایە زۆر بەدرەنگترەوە و لە حاڵەتی بێ ئومێدبووندا زاتیان دەکرد توونایان بکەن.

بۆ ئەوەی قسەکانم نیوەچڵ نەبن، سێبەرێکیان دەهێنمەوە بەر زەینی خوێنەر کەوا ڕەنگە لە خۆوە تارمایی نەداتەوە بایی دەرك[١] کردنی: کە دەڵێم ئەگەر خەباتگێڕان خاوەن فلان شت و فیسار دارایی بانایە دڵیان نەیدەهێنا وابەئاسانی کاولی بکەن، لە ناوەڕۆکی قسەدا ئەو ڕاستییەی واقیعی خۆی ڕەپێش دەخات کە بوونی دارایی و ساختمان و تیجارەت و بینای دە نهۆمی بەڵگەی هەبوونی ژوورخان و ژێرخانێکی دێرینە کە خاوەنەکەی بەداخوازیی ئەو سامانە و بنگە سەقافی و پیشەسازی و هونەری و زانستی و ئابوورییەکانی، پلەی بەداوەت و نەزانی و بێ نەزمیی بەجێ هێشتووە و دەمێکیشە ڕاهاتووی ژیان و داب و دەستووری ژیارە[٢] و دەست لە بینەقاقەی خۆی نانێت. بێ ئەوەی من بڵێم وەیا یەکێکی تر بفەرموێ ئەڵمانیای ڕۆژهەڵات هەرگیزاو هەرگیز پەلاماری ئەڵمانیای ڕۆژاوای نەدەدا بۆ تێکدان و کوشتن و برین. لەوانەبوو وشاری ڕووسەکان بەشێکی شیوعییە ئەڵمانەکانی هان دابایە بۆ کارێکی ئەوتۆیی... کە ئەم ئیحتیمالەش زێدە کز بوو، ڕووشی دابایە گەلی ئەڵمانیای ڕۆژهەڵات هەر هێندەی دەکرد بە بەهانەی شەڕ خۆی هەڵکوتێ بۆ باوەشی براکەی...

باڵکانی ئەم ڕۆژانە شەڕی تێدایە ئەمما لە نێوان دوو نژاد و دوو ئاینی لێکتر جودا. لێرەدا بەهەلی دەزانم شتێك بڵێم لەبارەی حوکمدارە کوردەکانی بەر لە ١٠٠، ٢٠٠، ساڵ و پتریش کە دەگوترێت و دەگوترێتەوە هێندە فامەیان نەبوو دۆستایەتی و هاریکاری لەگەڵ یەکتردا بکەن بۆ خاتری کوردایەتی و بۆ خاتری خۆیان.

ڕەنگ بوو بەر لە ٥٠ ساڵ ئەم قسە ڕێ و جێیەکی هەبایە کە جارێ براکوژی و دووبەرەکی و لێك ژەنینی خەباتگێڕان سەری دەرنەهێنابوو بەڵام لەم ڕۆژگارەی سەردەمدا پاش ئەوەی خۆ خنکاندن تەنگی هەڵچنی بەخۆ ڕزگارکردن (کەی؟ لە

---

(١) دەرك: بەواتای (دیتن) هاتووە لە ئاڤێستادا کە بە(دەرش) ئەوسا دەربڕاوە. کەڵەشێر (پرودەرش)ی پێ گوتراوە بەواتای (زووبین).

(٢) ژیار: بەواتای (حضارة) دێت.

کۆتاییی سەدەی بیستەم!) دەبێ چەپکە گوڵ بۆ حاکمە کۆنەکان بەدیاری ئاوای قەبرەکانیان بکەین کەوا بەدەگمەن نەبێ خەریکی یەکتربڕینەوە نەبوون... خوێنەری ئازیز، گیانی کوردایەتیی ڕاستەقینە تا ئەمڕۆکەش ڕەگی دانەکوتاوە لە دڵ و گیانی کوردپەروەران بایی ئەوە بکات زاڵ بێ بەسەر گیانی حیزبایەتی و ناوچەپەرستی.

بەخەیاڵ خۆت بەرەوە بۆ ئەرزەڕۆمی بەر لە ٢٠٠ ساڵ، ئایا کەی و چۆن و چەند بیرت دەکردەوە لە کرماشان و سنەیەك کە ڕەنگ بوو ناویانت نەبیستبێ، لەوە هەر بگەڕێ کە هیچ شتێك لە بارەیانەوە نازانیت و کەم و زۆر بەدڵتدا نایەن. دامنا پەرییەك، شەیتانێك ئەو خەیاڵەی لەمەڵاشووت گێڕا ئینجا چی؟ تۆ کە نەتوانیت بیربکەیتەوە لە تێکبەستنی ئەرزەڕۆم و دیاربەکر بۆ بەرژەوەندێك، هەرچی دەبێ ئەو بەرژەوەندە با ببێ خوام دەیکرد جۆری لەوەڕاندنی بزن بێت یان بەگژداچوونەوەی هەیتە بێ، ئاخۆ چ جۆرە بیرکردنەوەیەك دەربارەی سنە و کرماشان بەکەللە حەتاڵ و بەتاڵەکەتدا دەهات؟ ئایا بیرگێڕیت دەکرد بۆ پەرەپێدانی متوربەی فستەق لە دار مازووەکانیان یان جۆری ئاگربڕی لە پووش و پاوانەکانیان. خۆ بەو حەق و ناحەقە قەسەم بایی نووکی دەرزی بیرت بۆ کوردایەتی و تورکایەتی و فارسایەتی و ئیسلامەتی و کافرایەتی نەدەچوو، ئەشهەدو بیللا بیرت بۆ هیچ شتێك نەدەچوو چونکە وەك تاکێکی بێ دەسەڵات و تێ نەخوێندرایەوە و بێ ئاگا لە جیهان هەر ئەوەندەت پێ دەکرا خۆت و منداڵت تێر بکەیت ئەویش بەئێش و ئەرکەوە . ئەوسا نەك مرۆی بێ سەواد، بەڵکو خوێندەواریش (مەلا و شێخ) بێئاگا بوو لە سیاسەت چ جایی کوردایەتی. دەشیا دەسەڵاتدارێکی وەکو شێخی نەهری پەلەیەکی حوکمداریی کردبێت بەڵام نەك کوردایەتی، بە بەڵگەی ئەوەی ئەگەر غەوسی گەیلانیش زیندووبایەوە و داوای حاکمایەتیی کردبایە لە نێوان کوردان شێخی نەهری بەگژیدا دەچووەوە.

گیانی نەتەوەیی و نژادی بەندە بەگەلێ هەلومەرج، لە پێش هەمووانەوە سنووری دیاریکراوی وڵاتەکەی دێت کە دەبێتە عەلامەتێکی ئاشکرای هەبوونی نەتەوەیەك لەو جغزەدا. نەتەوەی ژێردەست و کەمزان ئەگەر سنووری مەعلوومی نەبێ هەر ئەوەندە هەست بەقەومایەتی دەکات کە زمانەکەی پێناسەیەتی. ئەویش بەمەرجی لەت لەت نەبوون و لێکتر نزیکبوونی جۆری ئاخاوتنیان. هەبوونی سنووری ئاشکرا ئەگەر لە ژێر دەستی بێگانەشدا بێت ئەوەندەی بەدەمەوەیە کە بەرهەمی ناوچەیەکی نابێتە قاچاغ لە ناوچەیەکی دیکەی، ئینجا بەرهەمی وڵاتێکی دراوسێ کە بەقاچاغ

دەژمێردرێ سەرلەنوێ دەبێتەوە بەشایەد بۆ هەبوونی نەتەوەیەکی خاوەن ماڵ.

خۆزی سەرلەبەری کوردستان ژێردەستی یەك سوڵتان بایە ئینجا با لە خەفەتان دڵـە کوتکـەمـان پێوە نووسابـایـە. بـرا شیوعییـەکـان لـەم ڕووەوە حـەسایـەوەن و خـۆ دەدزنەوە لە (انفصالیة) وەك بڵێی کوردەکە خۆی لە بەهەشت دەدزێتەوە بەخەباتکردن بۆ یەکبوون وە یا سەربەخۆیی کەرتەکان... نەشیدی (ئێمە کوردین نەتەوەی کوردین) کرایە (ئێمە گورگین نەتەوەی گورگین) هەر هەتا هەستی بەکورد نازین بگۆڕێ بە هـەستی شەرمەزاری و بەوەشدا کوردەکە ناچاربێت خۆ بداتە مەیلی تێکەڵبوون لەگەڵ بزووتنەوەی پرۆلیتاریای نەتەوەی زۆرینەی وڵاتەکە وەك پاشکۆی بێ بایەخ و بێ پێناسە... ئەم مەسخەرەیەی (کوردین گورگین) لە تەوژمدا بوو کەچی، ئەوسا، هیچ یـەکێك لـە لـەتـەکـانـی کـوردسـتـان دروشمـی جـودابـوونـەوەی هـەڵـنـەکـردبوو نەك لەبەر عەیبی جودابوونەوە، کە دەزانین هەموو میللەتێکی ژێردەست و زۆرلێکراو و مافخوراو و خانەوێران مافی ئەوەی هەیە وەك بەرخ لنگە فرتکێی سەربڕین بکات بۆ دەربازبوون لە مەرگ. جودابوونەوە لە جغزی ئیمکانی کورددا نەبوو چ لە ڕووی ئاڵقەبەندبوونی سیـاسەتـی ڕۆژهـەڵاتـی نـاوەڕاست لـەلایـەن دەوڵـەتـەکـانـی لـەتکـەری کـوردسـتـان دژی هیوای گەش و پیرۆزی سەربەخۆیی، چ لە ڕووی وشاری مادی و مەعنەوی دەوڵەتە زلـەکـانـی دۆست بـەلـەتکـردنی کـوردسـتـان بۆ بـەردەوامبـوونـی (حـالی ڕاهـن– بـاری ڕەخساو)ی قالب بەستوو لەگەڵ بەرژەوەندی ئەو دەوڵەتە زلانە هەم بەپێوانەی (نەوت) و هـەم بـەکـێشانـەی ڕەتـانـدنـی سۆڤێت کـە دیتـمـان (پـەیمـانـی بـەغدا) لـە نـاوەڕاستی پەنجاکاندا بەسترا بۆ ئەم دوو نیازە بۆ ڕاگرتنی سیاسەتی جیهانی دوور لە شەڕی سێیـەمـی جیهـانـی بـرا شیوعـیـەکـان بـەو بـیرە چـرووکـەی وەهـا سەراوییـەوە کـە دژی بزووتنەوەی کوردایەتی ڕادەوەستان پتر یاریدەی «پەیمانی بەغدا»یان دەدا لەوەی بزووتنەوەی پرۆلیتاریا خەستتر بکەنەوە.. سۆڤێت خۆی، بەهەموو فشەفشی دروشمە ساختـەکـانـی «دۆستـایـەتـی»ی گـەلانـیـەوە ویستـی مـەهـابـاد و تـەورێز بکـاتـە نرخـی ڕێککەوتن لەسەر نەوتی باکووری ئێران بەڵام سەد شوکر بۆ تێشکانی ستالین لە ئاست قەواموسەڵتەنەدا هەر ئەوەندەی بۆ مایەوە بەمایەی ئابڕوو چوون کە بەڕاستی، مەهاباد و تەورێز بوونە قوربانی.. برا شیوعییەکان پەلەناڵێکی کۆنە فەلسەفەی عەرەبانەی «ئاشتیی جیهانی»یان لە نووسینەکانی ئەوسایان بزمارڕێژ کرد گۆیا ستالینی پێغەمبەری ئاشتی و برایەتیی گەلان هەموو ئادەمیزادی چەپارەدا لە شەڕی

ئاتۆم بەو وازهێنانانە لە نەوتی ئێران... ئنجا کە ئەمە ڕاست بێ ڕاستییەکی لەمیان درێوتر دووچاری ستالین دەبێت. بۆچی جیهانت هێنایە سەر لێوی شەڕی ئاتۆم بەو ڕێککەوتنەت لەگەڵ قەوام و دوو نەتەوەی بێدەسەلاتیشت دایە بەرهێرشی ڕق لە دڵی تاران؟ کوا پێغەمبەراتییە سەلماوەکەت لە لایەن سەدەها ملیۆن مرۆی ئەم جیهانە خۆ ئەوەی کردت کە بریتی بوو لە دۆڕاندن و حەیاچوون بەمردووی قەبرستانیش دەکرێت.. لێرەدا حیکایەتێکی خۆشکەڵەم بەبیردا دێت پیاوێکی قسە خۆشی مەنگوڕان «خەمۆ» ناو، دوای تێشکانی سپای ڕەزا شا کە ویستی بەرانبەر ئینگلیز و ڕووس ڕاوەستێ لە ساڵی ١٩٤١ و هەر هیچ ڕانەوەستا، گوتی: خەمۆ تەلاقی کەوتبن بەتەنێ پترم دەوام دەکرد لە سپای ڕەزا شا.. گوتیان چۆناو چۆنی؟ گوتی: خۆم دەشاردەوە هەتا دەیانگرتم سێ ڕۆژی دەویست. قسەکەشی ڕاست بوو. منیش دەڵێم: خەمۆ تەلاقی کەوتبێ لە ستالین چاکتر دەمتوانی ئاشتیی جیهان بپارێزم بەوەدا کە داوای نەوتەکە نەکەم و قوربانیشی تێدا نەدەم.

ماوە بڵێم تا ئێستاش، مامۆستا[١] ئوجلانی لێ دەرچێ، چ لایەنێکی سیاسیی ناوداری کورد دروشمی جودابوونەوەی هەڵنەگرتووە. کوردی گوتەنی، کەنگر و ماستیش بەوەعدی خۆی. لە بارەی هەڵوەستی مامۆستا ئوجلان و هاوڕێکانیەوە هەڵکەوتێکی لە بار بووتە یاریدەدەری ڕەوابوونی خەباتەکەیان بەو جۆرەی دەیکەن ئەویش هەبوونی دەرفەت و کەلێنێك لە ڕووکاری ئەرمەنستانەوە کە نەیهێشتووە دوو سەری کەوانەی دوژمن بەدەوریەوە بگەنەوە یەکتر وەك کە لە بەشەکانی تری کوردستان دەدیترێت..

«کەنگر و ماست بەوەعدی خۆی.. وەختی خۆی» ڕێم دەدات لە کولانەی مرۆڤ و دەوروبەرەوە زمانێك بگێڕم لە مەدلوولی ئەو پەندە سەبارەت بەهەموو ئادەمیزاد. هەر تاکێکی ئادەمی هەبێ بەدەم درێژەی تەمەنیەوە، بێ ئەوەی سەرنج بگرێت و هەڵوەستی لە ئاستدا بکات، گەشتێکی دەیان جار پتر لە حەفت سەفەرەکەی سەندباد بەڕێوەدەبات. بەرلە هەنگاوی یەکەمی ژیانی نۆ مانگ لە منداڵدانی دایکیدا، بێ ئاگا، ڕادەبوێرێ. زۆر جاران، لەو بەینەدا، بەهۆی هەڵەیەکی دایکی وە یا ڕێکەوتنێکی نالەبار دووچاری

(١) گۆبیست بووم کە داوای جودابوونەوە دەکات. من رادیۆم لا نییە، ناشتوانم بەدۆزینەوەی شەپۆلی ئێستگەکان خەریك بم.

تەنگانە دێت و واش دەبێ لەبەر دایکی دەچێت و مردەزاد دەبێت ئیتر خۆی بەسەر دەچێت و خەفەت و پەژارە بۆ دایك و باوك و كەس و كاری، بۆ ماوەیەك، بەجێ دەهێڵێت.. لە هێندێ حاڵی دەگمەندا ئەم مردەزادبوونە دوایین ئومێدی دایکی لە زگوزار دەبڕێت ئیتر كێشەی وەجاغكۆری ژیانی خێزان تاڵ دەكات مەگەر مێردەكە بەبەریەوە مابێ جاری دووەم ژن بهێنێت و بشوێرێ...

بەزۆری ٢–٣ ساڵی سەرەتای تەمەنی منداڵ سڕاوەتەوە لە یادی منداڵەكە خۆی بەڵام هەموو سەروبەرێك و خوار و ژوورێكی لە دەفتەرخانەی ڕۆژگار و لیستەی ڕووداوەكانی ژیانی، بەوردی، تۆماركراوە و تین و تاوی بۆ سەر چۆنیەتی و چەندەتیی لەشسازی و دەروونسازییەوەی شوێن قامكی خۆی نەقش بەستوو كردووە بەجۆرێك كە لە ئایندەدا بەرەفتار و كرداری لێی بەدەردەداتەوە. ئەم لایەنەی تاو و تەئسیری ڕووداوی دەوری ساواییی مرۆ لە لایەن زانای لەش و دەروون كە پزیشك و دەروونناسە بەهەند هەڵدەگیرێت و لە چارەسەركردنی نەخۆشی تێ دەخوێندرێتەوە. من خۆم بەمنداڵیی دەوری ٣ و ٤ ساڵەم لە ڕادەبەدەر ترسی سەگم لە دڵدا بوو، هەر لەگەڵیشم ما تا ئەم ڕۆژگارەم بەڵام لەو تەمەنەوە كە هەستی «شەرم» بەخەبەردێت بەهەموو توانامەوە ترسەكەم دەشاردەوە یان دوورەپارێزیم دەكرد لەوەی بكەومە ئیمتیحانی ڕووبەڕووبوونی تەنیایی لەگەڵ سەگدا بەتایبەتی كە دەمزانی سەگەكە درە.. لە حاڵی دەگمەندا، پاش تێپەڕین لە پلەی منداڵیم، وا بووە لەلادێ ڕێكەوت ختوومیە ئەو ئیمتیحانە بەڵام شەرمی ترسنۆكی زاڵ دەبوو بەسەر ترسەكەم و پێمەوە دیارنەبوو ئەمما بەزۆر لە خۆكردنێكی پەڵەوانانە و تەمای ڕاگەیشتنی خاوەنی سەگ وەیا كەسانێكی لێك نزیك، بەهانام.. ترسی برووسكەم لە دڵدا بوو ئەمما چەندێكی لە نزیك باوكمەوە بووبێتم ئەو ترسەم نەدەهاتێ نەك لە تەمەنی منداڵیم و بەس بەڵكو لە هەموو تەمەنێكی دواترم تا ساڵمەرگی لە ١٩٤٣... تومەز خوشكی لە خۆم گەورەتر، یا نەجیبە، ئەویش وەك من بووە، دوای مەرگی باوكم بۆمی گێڕایەوە.. بێ گومان ئەو ترس و لەرزەی تەمەنی ساوایی نرخی بەزیادەوەی لە هەموو كەسێك وەرگرتووە هەرچەند هەستیشی پێ نەكرابێ.

پاش پلەی ساوایی پلەی منداڵیی نێوان ساوایی و سەرەتای خوێندنی قوتابخانە، جاران ٢–٣ ساڵی دەگرتەوە، بەخۆی و گیروگرفتی لەگەڵ هاوتەمەنان و فرەبوونی تەما و ئومێدی منداڵانەی و شەبەنگی هاوڕێی بەهێزتر و كەموكورتیی خۆی لە تەك

منداڵە دەوڵەمەند و ئەو جۆرە کاریگەرانەی (نایەتی–نەرێتی[١]) دەوری هەست و نەستچەپێنی دەدیت و لە گەڵیدا بەپلیکانەی ژوورا یان ژێرا خشکە دەکات و کردوویەتی.

خوولیای ئەو تەمەنەی دەڵەمەیی و تاو تەئسیری نالەبار و لەباری لە ناخی منداڵدا چڕنووك دەکات و دادەڕووشێنێ [ئەگەر تەئسیرەکەی بەدبێت، بەزۆریش بەدە]. تا ڕادەیەك ئەو تەمەنە نەخشەکێشیی تەمەنی دواتری قۆناغی خوێندن دەکات و لەو باری شلکدا منداڵ کە نەمەییوە و مەناعەتی کەمە فەلاکەتی گەورەی دەروونی و ئاکاری دیار و ئاشکرای ناحەز شەڕ دەفرۆشن بەئیرادەی لەرزۆکی. ئەگەر زاڵ و ملهوڕ بوو خۆی دەبێتە ملۆزمی بێدەسەڵاتان و خووی زێدە نامەردانەی تێدا دەڕسکێت..

کتێبی فرانك هاریس my life and loves بخوێنەوە و بزانە لە بەشی داخیلی قوتابخانەی کوڕانی بیستەکان لە U.S.A چ ڕووی داوە.

پێویست نابینم بەدرێژی هەموو پلەی تەمەنی مرۆیەك بکەم بەنموونەی تێوەڕامانی خوێنەر، ئەوەی لێرەدا مەبەستە دوو خاڵی سەرەکییە:

١– هۆی بەرهەم و ئامێری کشتوکاڵ و پیشەسازی، کە خۆیان دەسکردی مرۆن، لەو تەمەنانەی مرۆی تێدا دەڕسکێن و قاڵبەستوو دەبن دەخلێکی کەم و زۆریان نییە لە چارەنووسی ساوا، منداڵ، لاو.. کە پتریش هەڵکشا و داڕێژرایە دواین قاڵبی فراژووتنی ئیتر هۆی بەرهەم، مەگەر ببێتە ساحیر، بەجارێ لە تاو تەئسیر دەکەوێت کە پێشتریش هەر بێ تەئسیر بووە.

٢– هەڵکشانی مرۆ لە ساواییەوە بۆ تەمەنی قاڵبوونەوە، چ بەپێیان بڕوا بۆ قوتابخانە و چ بە ولاخ و چ بەگەڕۆك، هەر پابەندی ئەو کاریگەرانەیە کە هەبوون و دەمێنن بەتایبەتی لە تەمەنی شلکی ساوایی منداڵی و هەرزەیی.. مرۆ لەو گەشتە درێژ، یان کورتەی، تەمەنی چەندین جار باری ژیان و گوزەرانی دەگۆڕێت و پێ بەپێ وردیاتی ڕەفتار و کردار و ئاکاری بێرە و بەوێیدا دەگێڕێت و هەزاران حاڵەتی جودا جودای بەسەردا دێت و هەزاران هەزار هەڵوەست و هەڵکەوتی لەبار

(١) ئەرێتی، نەرێتی لە جێی خۆیدا نییە چونکە دەشێ «ئەرێ» لە هەندێ حاڵدا «سلب» بگەیەنێ وەك کە یەکێك شتێکی گوت جێی باوەڕنەبێ پێێ بڵێنەوە: ئەرێ. بەلای منەوە ئایەتی، نایەتی یان ئایی، نایی لەبارترە.

و ناڵەباری تووش دێت و ڕووپەڕەی ژیانی پڕ دەکەنەوە و هەتا مردنی هەر پڕیشی دەکەنەوە. ئا لەو هەموو هەوڵ و تەقاللا و کردار و ڕەفتار و گفتاری، وێڕای ژیانە پەردەپۆشکراوەکەی شەوانەی و ڕۆژانەی شەرمهێنی، تاکە یەك وشەی و یەك هەنگاوی و یەك کردەوەی ناگاتە تۆماری مێژوو و بەر سیاسەت و ئابووری ناکەوێت و ناشچێتە دەفتەرخانەی فەرهەنگ بەزانست و هونەریەوە، خولاسە سەرلەبەری تاکانی مرۆڤایەتی ژیانێك ڕادەبوێرن کە پتر لە ٩٠٪ ی چەند و چۆنیەکەی پێوەندایەتیی بەمێژووی نووسرا و و بەئایدیالۆژیای ڕامیاری و بەئابووریی ناو کتێبان و بەشەڕە دندووکێی حیزبان.. و .. وە نییە و هەمووی لە خۆوە سڕاوەتەوە و مومکینیش نییە نەسڕێتەوە هەر چەند ژیانی مرۆ بەو چەشنە خوێڕیلانە [کە زۆر جاران بایەخ وەردەگرن] پڕ دەبێتەوە. لە نموونەدا دەڵێم هەڵبژاردنی نوێنەران لە ٥،٤،٣ ساڵدا جارێك ڕوودەدات و لە گەلێك وڵاتدا هەر بەناویش هەڵبژاردنە کەچی هەڵبژاردنەکە و فێڵ و فەرەجەکەی و سوێند بەدرۆ خواردنەکەی تا دەورەی بەسەر دەچێت، دەبێتە ڕواڵەتی ئیرادەی گەل و یاسادانان و سیاسەتی تەکتیك و ستراتێجی دەوڵەت، زۆرینەی نوێنەرەکانیش هەر تێ نەگەیشتوون ئەو تاس و حەمامە چۆن دەبێتە زەریبە و تەجنید و قانوونی هەمە بابەت و بەرنامەی خوێندن.. لە نموونەی بەرچاوی خۆم دەگێڕمەوە، دواپین نوێنەری کۆیێ بەر لە فرتەنەی تەمموزی ١٩٥٨ دەیگێڕایەوە، گوتی: لە هوڵی کۆبوونەوەی نائیبان بووم نووری پاشا [نوری السعید] هاتە ژوور بانگی کردم: فلاناغا. گوتم: هۆو.. گوتی «نیساب حازر؟ النصاب حاضر؟» گوتم: نەعەم. گوتی: مجلس فاتحە.. تومەز بێ ئەوەی بزانێ مەسەلە چییە دیتووەتی هەموو جاران سەرۆکی نوێنەران لە ڕۆژی کۆبوونەوەدا، لەسەر کورسیی سەرۆکایەتی دانیشتووە و چاوێکی بەهۆڵدا گێڕاوە و زانیویەتی ژمارەی پێویست لە نوێنەران حازرن ئیتر گوتوەتی: النصاب حاصل. فتحت الجلسة، هەر ئەم مەجلیسە بوو بڕیاری دا، دوای یەکبوونی سووریە و میسر، کە عیراق و ئوردونیش یەکتر بگرن.

دەڵێن شێخێکی عەرەبی لەم بابەتە جەریدەی سەرە و بن گرتبوو.. لێیان پرسی: چیی تێدایە. گوتی ماکو غیر سیارە مقلوبة.. هەر ئەوەیە ئۆتۆمۆبێلێك وەرگەڕاوە..

بەئیزنی خوێنەر ئەم نوکتەی مەجلیسی نوێنەرانی میسری بیستەکانت بۆ دەڵێمەوە.. سەعد زەغلوول سەرۆکی نوێنەران بووە، ئەندامان لەسەر هێندێ مادەی

دژوار دەمەتەقە و چەقەچەقیان بووە، تا ئەوەی یەكێك مستی لە مێزی بەردەمی خۆی داو گرمەی لێ هەڵستاند، نائیبێكی «صعید»ی میسر خەوی لێ كەوتبوو ڕاچەنی و لە نائیبی تەنیشت خۆی پرسی: چ هەرایە؟ نائیبەكەش «حضن محمود پاشا» نوكتە باز بووە، گوتوەتی:

هەرایانە لەسەر حەڵاڵ و حەرامبوونی گۆشتی حوشترە.. صەعیدییەكە مستی لە مێز داوە و داوای قسەی كردووە.. لە نۆرەی خۆیدا بەتوندی لەو خەڵقەی ڕاخوڕیوە: ئێوە كاتی مەجلیس بەفیرۆ دەدەن، لە هەموو مەزهەبەكانی ئیسلام گۆشتی حوشتر حەڵاڵە.. ئیتر بوو بەو قاقایەی كە ناگوترێتەوە.

كە ئەمە حاڵی هەندێك لە نوێنەران بێت زۆر جاران وەزیری ئەوتۆش پەیدا دەبن وەك ئەوەی شاعیرێكی عیراقی لە بارەی وەزیری سەردەمی كۆنەوە دەڵێ:

یعدد أیاما ویقبض راتبا

ڕۆژ دەژمێرێ و مانگانە دەستێنێ

بەهەمەحاڵ و بێ دوو دڵی دەڵێم: مێژووی میللەت كۆ بكەوە و بیكە یەك كتێب.. كردە و گوتە و گەپ و كاری خوێڕیلەی بەدرێژاییی عومری یەك مرۆش بنووسە بەكتێب، گومان نییە لەوەدا كە كتێبی تاكە كابرا گەلێك قەبەتر دەبێت. ئینجا كە ئەمەت زانی و بەنیسبەت زۆربەی هەرەزۆری ئادەمیزادیش هەمان باوەڕت بوو لێت ڕوون دەبێ كە تۆ سەیری Masquerade یێك دەكەیت لە دەفتەرخانەی مێژووی ئادەمیزاد نەك تۆماری ڕاستینەی فەرهەنگی ڕەسمی. كە ئەمە دەڵێم لە بیریشمە ئەگەر مرۆ خۆی ناچار كردبایە بەبیركردنەوەی هەموو كردە و بردە و خەون و وڕێنەیەكی زوو دەمرد چونكە مێشكی ئاخناو دەبێ و دەتەقێ. دەشبێ بزانین ئەو ڕەفتار و كردار و گفتارەی بێ بایەخ بەشێكە لە «دەوروبەر» وەك كە ئەدەب و دین و هەڵپەڕكێ و گۆرانیی دەوروبەرن هەر چەند هیچیان بریتی نین لە مادەی بەپۆز و كێش وەك بەرد و سەلكە پیاز. خۆ دیكتاتۆریەت و دیمۆكراسی و شیوعییەت سەرمایەداری و چی و چی هیچیان وجوودی مادیان نییە، بەزۆریش ئیشتراكییەت و شیوعییەتیش هەر بارتەقای گۆرانی و نوێژ و ڕۆژوو وجوودی سەربەخۆیان هەیە، بەڕاستی وجوودە سەربەخۆكەشیان پتر لەگەڵ خۆی ڕاست دەكات تا ئەوەی دەكرێتە بەرنامەی ژیان كە هەر بابایە و ڕیسوا دەكرێت و وەرزێرە و دەكوژرێت و ستیخانۆڤە و دەشێوێت و ستالینە و قەبر بەدەر

دەبێت و کێڵگەیە و زەرد هەڵدەگەڕێت.. وێت.. وێت.. ئەمە دەڵێم چونکە لە وڵاتی شیوعی ناشێ بگوترێ ناتەواوی و بێ دادی و زوڵم و درۆ و ئەفسانە هەیە هەرچی وڵاتی بێ ئابڕووی «بۆرجوازی»یانە هەموو عەیب و عاری وەك پاشەڵی بزن بەدەرەوەیە ئیتر چی لەبارەیانەوە بڵێم ناگاتە سێیەك و پێنجیەکی ئەوەی خۆیان دەیڵێن و زۆر جارانیش لە زەمینەی ڕکابەری لێی زیاد دەکەن..

ئەو دەوروبەرەی بریتی بوو لە ڕەفتار و کردار و.. و.. تاکە یەك پیتی و یەك جووڵەی دەخلی نەبوو بەسەر چەکوچ و داس و هۆی بەرهەم بەگشتی و ئامێری بچووك و زلیەوە هەر لە دەرزی هەتا کەپسولەی ئاسمانی دەخلیشی هەبایە، کە نییەتی، ئامێری مردوو بەداس و گاجووت و چەکوچەوە زمانی نییە بگەڕێ بەداواکار مەگەر بابای وڕێنەگۆ تەرجومانی بکا بۆی، ئەوساش ئامیرەفەندی هەر دەمێنێتەوە بەمەخلووقی مرۆ، بارتەقای قسە و هەنگاو و دامە و فووتبۆڵ.. بگرە هەتا تەیارە و مەیارە..

ئەمە دەڵێم دەشزانم بابای مێشك ئاخناو بەقودسیەتی ئالەتی مردوو هەناوی قرچە قرچ دەکات کە دەبینێ بەو بێباکییە ڕووبەڕووی خوایە بێ گیانەکەی دەبم.. هەرچەند من لەو پلەیەدا نەماومەوە «ڕوواڵەت» کارم تێ بکا دیسانەوە هەر چونکە لەسەر خاکی بێ دەسەڵاتی و بێ سامانی و بێ هێزییەوە دەنۆڕمە جیهانی جنجاڵ پتر قێزم لە تەیارەیە تا داس.. عاتیفەم نەك هۆشم لێم خۆش دەهێنێت، کە هەر مومکین نەبێ بەرەو پێشەوە بگەمە تۆزی قافڵەی پێشکەوتووان دڵەسوورکێی ناچاری خەریکە ئاواتم بگۆڕێ بەپاشەکشەکردنی مرۆڤایەتی بەڵکو لە کشانەوەیان بەیەکتر بگەینەوە..

ئەوساش ئومێدێك هەیە ئەوان لە ئێمە خێراتر بەرەودوا ببنەوە ئیتر بەکێشانەی ئێستاکەمان ئێمە پێشکەوتووتر دەردەچین.. دەك ماڵی کۆستکەوتوویی بڕمێت چۆن خەیاڵی بەداوی موستەحیلەوە دەبەستێتەوە.

بەداخەوە، ئەم لایەنەی سڕانەوەی دێرەکانی دەفتەری ژیانی تاك کە دەخلیان بەگرمە و زرمەی سیاسەت و هەرای ئایدیۆلۆجییانەوە نییە نەبوو بەمەراقی خاوەن بیروڕای سەر بەکۆمەڵایەتی و مێژووەوە، با بڵێم من نەمدیت کەسێك لەو بەرەیە هێمایەکی بۆ بکات و بایەخێکی بداتێ لە کاروباری کۆمەڵایەتیی بەرفرەوان کە دەزانین زۆرجاران ڕەفتاری نامەئلووفی مەیموونێکی باغی جانەوەران دەبێتە

سەرەباسی ڕۆژنامان.

بەڵێ، دەزانم ناوناوە شتێکی ئەوتۆییش لە حاڵوباری نامەئلووفی هەندێ کەس دەنگ و ڕەنگ دەداتەوە ئیتر لەبەر ناو و شۆرەتی کەسەکە بێت یان زێدە سەیربوونی ڕەفتارەکە بێت بەمەشدا چ سوودێك بەفرەوانکردنی نیگای بیریار و مێژوونـاس ناگەیەنێت. ڕەنگە پزیشکەکان و سایکایە تریستەکان لە نوختە نیگای نەخۆشییەوە شتێك بنووسن؛ گومانم ناچێ کارەکە بگەیەننە مەیدانی بەربەرەکانی فکر کە ئەگەر بیانکردایە تەوژمی دەدایە بیروڕای ئەو پەرۆشدارانەی بۆ مرۆ و مرۆڤایەتی تێ دەکۆشن. بەڕاست، ئایا جێی سەیر لێ هاتن نییە هەڵەشەیییەکی نامەئلووفی کەمتیارێك، ڕێوییەك لە باغی جانەوەران بەخێرایی بگاتە ڕۆژنامان کەچی ژیانی ڕۆژانەی سەرلەبەری ئادەمیزاد، کە دەخلی بەسەر سیاسەت و هەرا و مەزادەوە نەبێ، بەنەبوو بکرێت و هیچ بایەخێکی پێ نەدرێت لە هیچ ڕوویەکەوە؟ لە وڵاتی دواکەوتوو سەدەها ملیۆن کەس دەمرن و یەك شوێنەواریان لە پاش بەجێ نامێنێ. بەر لە پەیدابوونی کامێرا و لازمبوونی وێنەی کەسان بۆ ناو کاغەزی ڕەسمی، ئەو ملیۆن و ملیارانە پاش مردنیان بەنەبوو دەبوون:

توگولی کە أصلا ز مادر نەزاد
هەر دەڵێی لـــە دایکی نەزاوە

سەیر لەوەدایە کە پەرۆشخۆرانی حورمەتی هۆی بەرهەم بیرناکەنەوە نەختێکیش پەرۆشدار بن بۆ ئەو کەسانەی بەلایانەوە هەڵگری دروشمی چەکوچ و داسن و چاوێك خوار بکەنەوە بۆ بینینی ژیانی ڕۆژانەیان دوور لە بەرهەم و داس و تەڵە. لەو دەمەڕا کە خەرمان بەسەر دەچێت تا چەند ڕۆژێك پاش بارانی پەڵە وەرزێری دەغڵی دێمەکار دەمێنێتەوە لەگەڵ وردە مەشغەڵەتی خوێڕیلەی باسکراو کە سەر لەبەری بریتییە لە فشە فش و تەقە و ڕەقە و غەیبەتی ئەو و ئەم لە پشووی پاش عەسری سەر سەرانگوێلکان و سەگە سەگەی چاوبرکێ لەگەڵ ئافرەتان.. لەبەر نەداری، وەرزێری کوردستانی عێراق کە لێیان شارەزام ناتوانن تاژی ڕاگرن بۆ ڕاو هەرنەبێ لەو ٣ مانگەی نێوان خەرمان و بارانی پەڵەدا گۆشت و چزە و بزەیەك ساز دەن. دیارە هەم ڕاهاتن لە بێ تاژیەتی و هەم بێ دەرفەتیی ڕاو لە بەشێکی بینرێژی ساڵدا خەیاڵی تاژی ڕاگرتنی لە بیر وەرزێر بردووەتەوە..

هەروا لە مناسەبەدا دەڵێم، شیوعیی خۆمان و هی وڵاتی نزیك بەخۆمانیش تەنیا

وەرزێر (فلاح)ی تێ خوێندووەتەوە لە کێشەی زەویدا کەچی پاڵە و گاوان و شوان و جووتیار ژمارەیان زۆر زیاترە لە فەلاح و لەویش هەژارترن، فەلاحیش بەتەمانییە بستێك ئەرز بدا بەغەیری خۆی کەچی پتر لە نیوەی بەرهەمی زەوی بۆ فەلاح دەچێتەوە.. وا دیارە خەباتگێڕانی سەربەچەپ نایانەوێ بەتێخوێندنەوەی ڕەنجبەر هەرا پەیدابێ لە نێوان ئەمانە و فەلاحەکان ئیتر، ڕەنجبەر و فەلاح کە دەستی لەبینە قاقەی یەکترنا ملکدار دەحەسێتەوە، پرۆلیتاریاش کەرتك دەبێت [لە ڕاستیدا ڕەنجبەر و فەلاح کەرتك بوون، لە دەمێکیشەوە لەلایەن بەرژەوەندەوە لێکتر جودان، بەڵام جارێ کەس پەیدانەبوو بوو بەشەڕیان بهێنێت] بێگومان ئەگەر بێدەنگ بوونی ڕەنجبەر بەفرتوفێڵی زەویدار بایە ئەوسا خەباتگێڕی چەپ جۆرێکی دیکەی دەکرد، ئیتر چۆناو چۆنی دەلوێت با بلوێت؛ گرنگ ئەوەیە ئاشی خەباتی چینایەتی ورد بهاڕێت.

لەو چاوپێداخشاندنەوەی جۆری ڕابواردنی ڕۆژانە و ساڵانەی تێکڕای مرۆ کە بەشی هەرە زۆری دوو تێبینیی گەورەی تێدا دەکرێت: (١) بێ بایەخی و بێ سوودی. (٢) نەبوونی پێوەندیی نێوان هۆی بەرهەم و کار و گوتەی بێ بایەخ، بۆت ڕوون دەبێتەوە دەوروبەر و هۆی بەرهەم لە چ بەتاڵاییەکی فش و بێ ئەنجام و چرووکدا دەخولێتەوە یان ڕەق هەڵدێت: ئەگەر هاتبایە مرۆ نیوە سێیەك! چواریەکی خەریکبوونی بەو ڕەفتارە مەیموونانەی لە کاری بایەخدار و لە سێبەری ڕابەرایەتیی بەرژەوەندی گشتی [یان نیوە چڵ گشتی] خەرج کردبایە لە بنەڕەتەوە زۆرینەی هەرە زۆری زەرەر و پەژارە و فەلاکەت و پاشەکشە [یان؛ ڕاوەستان]ی کۆمەڵایەتی لە کیسەدا دەمایەوە، خۆ هەموو مانگ و ساڵێك تەیموور لەنگێك و ئەسکەندەرێك نایەت خاکی وڵاتان بە با بکات بەڵام کاری خوێڕیلەی بێ لزوومی نامەردانە و دوور لە سوود و پێویست وەك مووی لووت هەمیشەیی و بێ وچان بووە.

لەسەر قسەیەکی سووك کوشتن پەیدا بووە.. ساڵی ١٩٥٣ لەسەر نۆرە ئاوێکی ڕەز ٣ مەیت لە سماقوولیی سەیدان هێنراوە کۆیێ هەمووشیان خزم بوون ئاغا و ماغاشیان لە نێواندا نەبوو؛ ئا لەم نموونەیەدا ڕاستییەکی زەقی بەسفتوسۆ هەست دادەڕووشێنێ؛ لە خۆبووردوویی ئەوتۆیی تا خۆبەکوشتدان لەسەر شتێکی خوێڕوو لە دەروونەوە دەزێتەوە نەك ئازایی چونکە ئەو سێ قارەمانە و خزمانیان لەسەر دە نۆرە ئاویش بەدڵیاندا نەدەهات بوێرن چاو لە معاون پۆلیس یان مودیری ناحیە زەق بکەنەوە هەر چونکە لە ناخدا جووچکەترسێنی شکۆی حکوومەت و دەسەڵاتن هەرچی

دراوسێکەیەتی پرزۆڵێکە وەکو خۆی چۆن دەشێ چاوی لەبەردا بهێنێت خۆ لەلایەن مەترسییەوە نە معاون پۆلیس و نە مودیری ناحیە زات ناکەن نووکە چەقۆ لە کەس ڕاکەن نەکا بکێشێتەوە لێپرسینەوە.. ڕەنگە بگوترێ کاری ئەوتۆیی، بەرتەسك و بێ نموودن لە چاو هەرای زلی تەئریخی وەك شەڕەکان و شۆڕشەکان و هەراکانی عەقیدە و.. هتد، بێگومان تێکدانی ئاشوور لەلایەن میدیا و بابلەوە هەزاران جار گرنگترە لە هەڵگرتنی کچێکی عەشیرەت بەڵام لە نوختە نەزەری «دەوروبەر» و «هۆی بەرهەم» و «کاریگەرایەتی»ی تەئریخییەوە، تەئسیری ئەو کار و گوتە بێ بایەخانەی لێیان دواین لە ماوەی هەزاران ساڵدا لە تەئسیری یەکسەری دەوروبەر و هۆی بەرهەم پتر دەبێتە کاریگەری مێژوویی وەك کە دەردێکی هەمیشەیی تووشی مرۆ بوو زەرەری وەهای لێ دەدا زلتر و بەسفتوسۆتر دەبێ لە سووتانی دوو ژوور یان هەموو ماڵەکەی بۆ یەکجار هەر چەند لە ماوەی سووتانەکەدا و تا چەند وەختێکیش پەرۆشی بۆ ماڵەکە پتر بێ. جگە لەمەش ڕووداوە زلەکان هیچیان دەخلی ئەوتۆیان نییە بەسەر هۆی بەرهەم و دەوروبەرەوە، چەندین بزوێنی ئەوتۆ هەیە لە کۆن و نوێدا [پتر لە کۆنەوە] هەرای زلی ناوەتەوە پێوەندیی بەدەروونەوە هەیە.. مەشوورە کە سوڵتانی تورکان [وا بزانم بایەزید] گوتبووی: ئەگەر تەیمووری لەنگ بەلامدا بێت تێڵایەکی تێدەبڕم، گۆیا لەو ڕۆژەوە تەیموور لا بەلایی لەسەر زینی وڵاغ دادەنیشت گۆیا تێڵایەکەی بایەزید مانیعە، هەتا لە شەڕێکی گەورەدا شکاندی و ئەسیری کرد و ژنە هەرە جوانەکەی بایەزیدی بەڕووتی دەکردە شەڕابگێڕی مەجلیسی شەوانەی، بایەزیدیش بەدیارەوە.. لە کتێبێکی مێژووی دەوری سەڵاحەدین خوێندمەوە، دانەری کتێبەکەش خزمی سەڵاحەدین خۆیەتی، مەلیکێکی ئەو سەردەمانە لە هەلێکدا گەیشتە حەرەمی مەلیکێکی دیکە.. دوای ساڵەها چووە داوەتی مەلیکە خەجاڵەتەکە..

حەرەمی ئەمیان وەهای کرد کابرای مێوان بچێتە دەروونی قەسر.. لە حەمام قەرەواشەکانی مەلیکە و مەلیکە خۆی بەپاپووجان کوشتیان..

خالیدی کوڕی وەلید لە «حروب الردة» مالك بن زوێرەی بەتۆمەتی «ردە–کافربوونەوە» کوشت و خێزانەکەی مارەکرد.. عومەری کوڕی خەططاب داوای لە ئەبوبەکرد کرد بەتۆمەتی زینا خالید ڕەجم بکات...

ژیانی ئەسکەندەری مەکدۆنی و شەڕە سەرکەوتووەکانی، بگرە، هەمووی زادەی مجێزی بوون. مێژوونووسەکانی بەدڵی ئەو، کارە بەدەکانیان بەجەوانمەردی لە قەڵەم

دەدا. یەکێکیان سەرپێچیی کرد لەو ساختەکارییە، خێرا بەخێرا کوژرا.. ئەو ساختەکارییەی مێژوونووسەکانی ئەسکەندەر، کە تاج و تەختی هەخامەنشییەکانی تێك دا، کێشایەوە سەر هێندێ کە لە ئاکامی تەرجەمەی ئەو درۆ و دەلەسانە لە زمانی ئەورووپاییەوە بۆ سەر زمانی فارسی ناوی ئەسکەندەر ببێتە سەرامەدی پیاو چاك و خوا پەرست و دلێران لە حاڵێکدا فارسی سەردەمی ئەسکەندەر وەسفی «گوجەستەك» یان وەپاڵ دەنا لە جیاتیی ئەو وشە خۆشکەلانە، گوجەستەکیش بەواتای مەلعوون دێت.. بەجۆرێکی دەمەتەقەوەستێن دەڵێم [پێشتریش لە نووسینمدا بۆ نیازێکی تایبەت بەو دەمە] و گوتوومە: گریمان[1] لەم جیهانەدا هەزار دین هەیە. لە باشترین حاڵدا دەشێ تەنها یەك دین لە نێوانیاندا ڕاست بێ مومکینیشە هەمووی ناڕاست بێ [بەپێی مەنتیقی دین نەناسان] چونکە ناشێ دوو شتی لەیەکتر جودا و دژ بەیەکتر هەردوویان ڕاست بن ئەمما دەشێ هەر دوویان هەڵەبن وەك ئەوەی یەکێك بڵێ ٣+٤=٥ یەکێکیش بڵێ نەخێر وا نییە بەڵکو ٣+٤=١٥. ئنجا سەیری ئاکامی ئەم حەقیقەتە بکە کە ٩٩٩ دین هەڵە بێت، ئادەمیزاد، مرۆڤایەتی چەند تێشکاو و ڕەنجەڕۆ و ماڵکاول بووە کە بەدرێژایی هەموو ڕابووردووی هەزاران ساڵەی دینداریییەکەی نەك هەر ڕەنجی بێ سوودی کێشاوە بەڵکو لە داهاتەکە و چالاکییە بەرهەمهێنەکەی بەشێکی بەپێزی خەرج کردووە دژی خۆی و غەیری خۆی کە دەزانین شەڕی کوشندە لەسەر جوداوازیی دین لە نێوان خەڵك هەڵایساوە.. شەڕی خاچپەرستان ٢٠٠ ساڵێکی خایاند.. فتووحاتی ئیسلام لە سنووری چینەوەی گرتەوە تا نزیك پاریس، لکێکیشی ڕۆیی بۆ جاوە و بەولاوەتریش.

لە دین واز بێنە و بادەوە سەر عەقیدەی سیاسی، بێ زیاد و کەم هەموو دەستدرێژی و بگرە ببەستەی «شۆڕش» تا دەگاتە کوشتنی بێتاوانان ئاکامی هەڵپە و کلپەی خوێنکولاوان و فەرمووده ئاگرینەکانی هوتاف لێدەران بووە. تا کە یەك شۆڕ نەبووە لە پاش سەرکەوتنی و دامەزراندنی حکوومەت بەشی هەرە هەرە زۆری کەسانی چالاك و داخوازیکەری داد و پێشکەوتنی هێمنانەی لەلایەن ڕابەری حکوومەتەکە و شۆڕشەکەوە تەفروتوون نەکرابێت... دەتوانین بڵێین ڕابەری شۆڕش، کە شۆڕش خۆی توند و تیژییەکی بێ لغاوە، ڕازی نابێ بەکەمتر لە مافی «خوایەتی». ئەم دیاردەیەش دەچێتەوە بۆ وشاری دەروون پتر لەوەی بچێتەوە بۆ تەماعی سامان چونکە:

(١) گریمان: وەهامان دانا بەعەرەبی: فرضنا، بەئینگلیزی: We supposed

١– وا دەبێ ڕابەرەکە لەگەڵ داوای خوایەتیش دەستی دزین و ڕاووڕووت و تەماعی درێژ نەکردووە.

٢– ئەگەر تەماع بزوێنیش بێ دەشێ بە دەیەك و چلیەکی ڕاووڕووتەکە هەموو ئارەزۆیەك پێك بێت، دیارە زێدە تەماعەکە هی دەروونە نەك پێداویست و خۆتێرکردن.

٣– ئەو دەروون و سیفەتانەی زگماك کە بەر لە چەندێك پێیاندا هاتینە خوار و دیتمان چ ڕووپێوێك لە ژیانی مرۆ پڕ دەکەنەوە هەر خۆیانن، نەك وشاری هۆشی دووربین و سوودی مرۆیانە، وا بەخێرایی و گەرما و گەرم شیرازەی برایەتی و کۆنە هاوڕێیی نێوان سەرۆکی تازە بە دەستوپاوەندییەوە و نێوان ئاپۆرەی خەباتگێڕی بۆرەپیاوی ناو شۆڕش هەڵدەوەشێنی، ئیتر هەرچی شۆڕشگێڕی لێهاتووە دەبێتە قوربانیی ترسی ڕابەرەکە لێیان.

زۆرینەی بۆرە خەباتگێڕانیش پشتگوێ دەخرێن، ئەگەر نا پیت و بەرەکەتی گەیشتن بەدەسەڵات بەشی هەموویان ناکات. هەرچی خەڵکی دەرەوەی جغزی دەسەڵاتیشە نان و فەلسەفەی پێدا هەڵگوتنی شۆڕش و ژیانی بەسفتوسۆ و بێ ئیرادە میراتی حەڵاڵ و زەڵاڵیەتی.. بەچاوی خۆت دەبینیت و بەگوێی خۆت دەبیستیت ئاپۆرەی گەل لە وڵاتی شۆڕش تێگەڕاودا بەسازی حکومەتەکەی هەڵدەپەڕێ و ناشتوانی هەڵنەپەڕێ چونکە تۆمەتی بۆ ڕێك خراوە بەخزمەتکاریی بێگانە و خایەنی ناوخۆ ئیتر وێڕای بێبەشی، حەبسخانە و پەتی مەرگ پاداشی دەبێت لە قودسییەتی شۆڕش. هەر ئەم حاڵوبارەیە وەها دەکات شۆڕشگێڕان تۆمەتی بۆرجوازیەتی وە پاڵ ڕێژیمی دیمۆکرات بدەن بەنامەی ساختەبوونی هەڵبژاردن و دەنگدان و خۆتەرشیحکردن. هەرچەند لەم ڕۆژگارەی تاڕادەیەك زانست تێگەڕاو و نسکۆی سۆڤێتستان شانازییە کۆنەکەی جاران بەگیانی شۆڕشگێڕیی چەپڕۆیانە گوڕی[1] ٢٠ – ٣٠ ساڵ لەمەوبەری نەماوە دیسانەوە دواکەوتوویی جیهانی چل و سێیەم، لە پلەی یەکەم و دووەم و... پێنجەمدا، و هەڵەشەیی سیاسەتی ئەمەریکا لە پلەی شەشەمدا [حەز دەکەیت بیکە سێیەم یان حەفتەم] وێڕای تێك هەڵدایی و گرێ و گاڵی هەمە چەشنە و هەمە لایەنی «ژیان» خۆی و «پێکەوە ژیان» بەشێوەی گشتی و وزەی زێدەکزی چارەسەرکردنی خۆکردی گەلە

(١) گوڕ: تین و تاو.

دواکەوتووەکان لە هەژاری و نەزانی کە تێکەڵ دەبێتەوە بەدیاردەی هەناو ئاخناو بەورێنە و ئەفسانە و خەریکبوون بەکار و گوتە و باوەڕی بێگەن و پووچەڵ، ئا ئەم پانۆرامایە زراورژێنە ئاوسە بەجۆرەها ساتمە لە هەر هەنگاوێکی بەرەو پێشەوە بچێت، چەندێکی خەیاڵ دەکەمەوە ئەم دەردە کوشندەیە دەرمانێکی نییە وەك کە بۆ سەرێشە دانەیەکی ئەسپرین دەرمانە. هەر چونکە لە بنەڕەتدا هۆیەکە و نەخۆشییەکە زادەی «مرۆڤ» و دەروونیەتی [هەموو جیهانی سێیەم بەڵگەی ئەم ڕاستییەیە] نە بەگەلە یەکگرتووەکان و نەبە ئەنجوومەنی هێمنایی چارە دەکرێت بەتەواوی وەك ئەوەی کە حکوومەتی وڵات و ئیدارەی شار و پەندی پەندیار و دوعای مەلا و قەشە و دوعای چاك و پیران [لە قەبرەوە] دڕدۆنگیی نێوان بووك و خەسوو – برا و برا – هاوبەشانی یەك بەرژەوەند – دراوسێ و دراوسێ.. ناتوانێ چارەسەر بکات. وەها بووە دوژمنایەتیی دوو فامیلیای یەك شار بۆ ماوەی پتر لە سەد ساڵ بەردەوام بووە هەتا ئەو دەمەی هێزی شەڕە چەقەیان نەماوە.. بگەڕێوە بۆ مێژووی سەرەتای ئیسلام دەبینیت لێك تاسپبوونی بنەماڵەی «عبدالمطلب» و «أبو سفیان» لەسەر جۆری زەعامەت بەدرێژاییی تەمەنی دەوڵەتی ئیسلام لە پاش مردنی «عمر کوڕی خطاب»ەوە هەتا بەسەرچوونی دەوڵەتی «بنی أمویە» دژی و ناکۆکیی خوێناوی بەردەوام بووە. ئنجا کە عەبباسییەکان [لە وەکالەتی نەوەی پێغەمبەر و عەلییەوە] هاتنە حوکم بەهەموو عومری دەوڵەتیان خەریکی سەرکوتکردن و ناو ناوە، کوشتن و ڕەتاندن و قرتاندنی هاشمییەکان، وارسانی پێغەمبەر (د.خ) بوون. بێگومان ئەو خۆگرتنەی بەرەی ماڵی پێغەمبەر (د.خ) لە ئاست ئومەوی و عەبباسییان بێ ئەوەی دەوڵەتیان هەبێ [جگە لە فاطمیەکان–مصر] دەچێتەوە بۆ قودسییەتی بنەماڵەکە کە شتێکی دەروونییە عەباسی و ئومەوی و غەیری ئەوانیش ئاسەواریان بڕایەوە کەچی سەیدایەتی بەردەوامە و شینی حوسەین لای شیعە و حورمەتی ڕۆژی مەرگی لای سوننە لەم ڕۆژگارەدا گەشەدارترە تا ڕابووردوو.

تێبینییەکی گرنگ هەیە لێرەدا لە پێك گرتنی دەروونی ئەفسانە پەرست بەدەروونی دروست و ڕووناك لە نوختەنیگای تیك هەڵقژانیانەوە، هەرچی ئەفسانە پەرستە یەکەندەردوو، بێ پەروا و پڕ بەدڵ و ڕق هەڵگرتووانە، چەنگەوبازی نەهێشتنی بابای ڕووناك دەبێت. بەپێچەوانەوە، بابای ڕووناك چەندێکی بۆی بلوێت: (١) خەریکی خاوکردنەوە و ڕێنموونیی ئەفسانە دۆست دەبێت. (٢) دەستی ناچێتە ئازاردانی بابای

گومڕا، چ جایی کوشتنی کە هەر زانی سوود نییە لە هەوڵەکەی دوورەپارێز ڕادەوەستێ بۆ هەلێکی لەبارتر بۆ پتر ڕوونکردنەوە دەڵێم ڕامکردنی پڵینگ و ورچ و مەیموون زۆر زۆر ئاسانترە لە سڕینەوەی ژەنگی گومڕایی لە مێشك و دەروونی بابای ئەفسانە و وڕێنە دۆست، تومەز جانەوەر ئەسیری غەریزەیە و بەس، هەرچی مرۆیە ئەسیری غەریزە و «هۆش»ە ئنجا بەپێی سادەیی بڕیارەکانی غەریزە لە چاو بڕیارەکانی هۆش ڕەهابوون لە غەریزە ئاسانترە بەڵکو لە حاڵەتی ڕامکردندا سوودی جانەوەر لە کپکردنی غەریزەکەیەتی نەك ڕەتکردنەوەی ڕامبوون، کەچی جێگیربوونی قودسییەتی ڕابەری درۆزن، چ دینی چ دنیایی، لە مێشك و دەروونی دەروێشی عەقیدە بزمارکوت دەبێ، ئەویش بەجۆرێکی سەرەکی لە دوو هۆی گرنگەوە:

١- ئەو هۆشە سادەی بەدەم هاندانی دەروونەوە بوو بەئەسیری گومڕایی هۆشێکی زێدە بڕندەی دەوێت، وێڕای زانین و تەجرەبە، تا مومکین بێ لە چنگاڵی دەروێشایەتی ڕەها بێت، چەندێکی ئەسیربوونەکە ئاسانە ڕەهابوونەکە چەندان جار ئەستەمترە.

٢-(١) تین و تاوی گومڕایی مێشك و وڕێنەپەرستیی دەروون یەکتر زاخاو دەدەن لەسەر ڕوحپەڕەیی خوولیای شیرنکەڵەی واق ورمان بەرانبەر شکۆی شلوێ بەتریفەی شەبەنگی حاڵەتێکی ویژدانیی نامەئلووف. من لە تەجرەبەی زیندوو دیتوومە حاڵ و جەزبەی چەند سۆفییەك بەو سووڕان و کەفپژاندن و نرکەی سینە و بزرکانی شێوە... تا دەگاتە تیغ لە خۆدان تین و تاوی گەیاندووەتە ناخی چەند کەسانی دەمارکشت و ڕای کێشاون بۆ ناو ئالقەی حاڵەکە و جەزبە گرتوونی [سۆفیەتی بەتێکڕایی، چ هی ئیسلام چ هی غەیری ئیسلام، دیاردەیەکی سەربەمرۆیە پەیوەندایەتیی زۆرتری بەدەروون و هەستی شەشەم و ئەو هەقوحسێبەوە هەیە، لێرەدا ڕێی بەبەر نیشتنیەوە نییە، ئەوەندەی تێدا دەگوترێ کە بەهیچ جۆرێك یاریدەی بیری مادی نادات، بەپێچەوانەوە، دژیەتی...). لێرەشدا پێویستە بگوترێ، ئەگەر جانەوەریش وێڕای غەریزە هەست و پێزانینێکی هەبوایە ڕامکردنی ئەستەمتر دەبوو چونکە ئەوسا دەبوو دوولەمپەر تەخت بکرێت. پێویستە ئیشارەتێکیش بکرێت بۆ مرۆی هۆش ڕووناك و تەیار بەزانست کە ئەویش بەبەریەوە هەیە لە حاڵەتی تەنگەتاو بوون بە وشاری باری نالەباری پەککەری

(١) بڕوانە لاپەڕە ٣٧ ب.

ئیراده دروستەکەی تووشی تاوگیری و ڕیزپەڕی ببێت چ لە هۆی دەرەکی و چ لە هۆی دەروونیەوە بێت خۆ مرۆ هەرچی ببێت نابێتە فرشتە مەگەر لە حاڵەتی دەروێشایەتیی زێدە زێدە خەستوخۆڵدا کە نەفسەکەی پەککەوتە دەکات و حەزی «خۆ»ی تێدا دەمرێت.

خوێنەر لە بیری نەچێت کە ئێمە لەو پێدا هاتنەمان بەحاڵی مرۆ هەم لە ڕووی بەتاڵیی زۆرینەی کاتی لە کار و گفتاری سوودبەخش و هەم لە ڕووی گۆڕانی مەراقەکانیەوە لە تەمەنێکەوە بۆ تەمەنێك و هەر لە ڕووی سڕانەوەی پتر لە ٩٠/١٠٠ی چالاکییە بێبایەخەکانی لە دەفتەری ژیانی، هاتوچۆی لەگەڵدا دەکەین لە جغزی دەوروبەری کە دیتمان شوێن قامکی چەکوچ و داس ببڕای ببڕای دەرنەکەوت و ئەگەر عیشقی بەشێکی پۆزی ئادەمیزادی چالاك پێیانەوە خەریك نەبێت لە وەهم و خەیاڵیش دەرناکەوێت.

دەوروبەرەکەش کە لە داڕشتنی خەسڵەت و کەسایەتیی مرۆ بەشدار دەبێ تا ئەوەی کاردەکاتە سەر دەروونیش، ئا ئەو دەوروبەرەی مرۆ داڕێژ هەمووی دەسکردی مرۆکە خۆیەتی (دەسکرد: هەموو چالاکییەکی مرۆ دەگرێتەوە بە هی هۆش و دەروونیشیەوە، مەبەستیش کورتکردنەوەی تەعبیرە لە وشەی (دەسکرد) بۆ جوداکردنەوەی لە «سروشتکرد». بۆ ئەوەی خیتێك ڕاکێشیت لە نێوان تەئسیری دەوروبەری مرۆکرد و تەئسیری سروشت لە مرۆ و لە کۆمەڵایەتی، تێ دەڕامێنێ لەو شتانە و لەو چالاکییانەی مرۆ و جانەوەر تێیاندا بەشدارن وەك خواردن، زان، ترسان، ڕق هەڵگرتن، ڕاوکردن... ئنجا خاك و هەوا و ئاو و ئاسمان و هەرچی هەیە. کە لێت مەعلوم بوو ئەو شتانە و دیاردانە کاری نەکردە جانەوەر بۆ بەرەوپێشبردنی بزانە، بەدڵی ئارامەوە، کە مرۆ لە بەرەوپێشچوونی قەرزداری شتێکی ترە کە لە جانەوەردا نییە ئەویش «هۆش»ی مرۆڤە... ئەمەی دەیڵێم بەدیهییەیێکە تاقیکردنەوەی ناوێت؛ هەر فاك و فیکی ڕەپێش بکرێت بۆ هەڵدانەوەی دەوری هۆی بەرهەم و دەوروبەر بەجۆرێکی جودا لە کاریگەرایەتیی بنەڕەتی و یەکتابوونی خەسڵەتەکانی مرۆ لە گۆڕانی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و زانست و هونەر و شەڕ و ئاشتی هەرچی هەیە، یا وڕێنەی نەزانییە یا تەڵەی فێڵبازییە یا کاری تاوگیری و بەخۆداشکانەوە و ترسی زیانە (زیانی مادی و مەعنەوی). مادەم هەرچی دیاردە و چالاکی و بوونەوەری بەرهەست و مادەی مردوو و زیندوو هەیە و جانەوەر و مرۆی تێدا هاوپشکە و جانەوەرەکە پێی ناگۆڕێت دەبێ

شتێکی تایبەت بەمرۆ بیگۆڕێت کە لە جانەوەردا نییە: ئنجا ئەگەر بابای چەپگر حەز لە هۆش ناکات هۆی بەرەوپێشچوون و کۆمەڵایەتی و مێژوو، زانیشمان چەکوچ و داس و چشتی ئەوتۆیی کە هەیە بەهیچ پێوانەیەك نابێتە بزوێنی مێژوو، لەسەریەتی هۆیەك بدۆزێتەوە تاکبوونی مرۆ لەبەرەوپێشچووندا تەفسیر بکات. بەچیدا فێر بوو بنووسێت؟ نویژ و ڕۆژووی زێدە ناحەزی چەپگر و ئەرك قورس بەسەر بابای دیندارەوە لە کوێوەی بۆ هات؟ بۆچی نوێژ و ڕۆژوو لە خارجی دینە ئاسمانییەکان پەیدا نەبوو؟ لە جیاتی کەعبە و قودس چی بوو خەڵکێکی هێنایە سەر بوتپەرستی و سەگپەرستی و ئاژەڵپەرستی؟ چەکوچ و داس کە فێری بوتپەرستیمان بکات لە کوێوە مجێزی ئەستێرەپەرستیمان لە مەڵاشووان دەسوێت؟ بەڕاست، با لە خۆمان یان لە چەپگر بپرسین کە هۆی بەرهەم هێندە ماموستای ڕابەر بێت بۆچی نەهات لە پێشەوە نووسین فێری مرۆ بکات و بۆچی هێندە دڕدۆنگ بوو لەگەڵ هەرچی فکری سەر بەپێشڕۆییەوە هەیە و تا ئێستاش بەرەی دۆست بەهۆی بەرهەم دانووی لەگەڵ قۆناغی پاش ستالین ناکوڵێت و سڵە لە دیموکراسیی سەر بەبازاڕی مەیلە و ئازاد و حەپسخانەی بێ شەق و شوللاق و مافی مانگرتن و نمایشت لە وڵاتی کۆمیۆنیست.

مەسەلەیەك هەیە سەر بەم نووسینە تا بڵێی خز و لەقە، بەزەحمەتێکی زل و فکرێکی بڕندە و هۆشێکی کرایەوە و دەست و قەڵەمێکی لە هی من پاراوتر و سەرچاوەی هەمە چەشنە نەبێ تێر بژێو نابێ و خۆیشی بەکاڵی دەمێنێتەوە و بەهەند هەڵناگیرێت کەچی لەگەڵێك ڕووپەرەی ئادەمیزادیەتی ئەسەری خۆی بەجێ هێشتووە و ئاکامەکەی لەگەڵ ڕۆژگار سەرە ژێر بووەتەوە وەهاش بووە بەپێی بابەتەکەی، ئادەمیزادی بەرز کردووەتەوە ئەویش لێکدانەوە و تێوەڕامان و خوولیای بێ دەنگ و سەدایە دەربارەی بابەتێك وە یا کێشەیەك کە دەشێ لەسەری زمان و نووکی قەڵەم و پەردەی مێشك بلەرزێتەوە یاخود قەتیس بمێنێتەوە بۆ ماوەیەك، واش دەبێ بۆ هەتا هەتا ببێ...

ئەم لایەنەی «تصورات» کەوا بەر هیچ کێشانە و پێوانە و ژمارە و سەرگورشتەیەك ناکەوێت و بەشی هەرەزۆری لە مێشك و دەروونی خاوەنیدا دەچێتە قەبرەوە و دەکوژێتەوە، سەرەڕای ئەوەی کە یەکێکە لەو خاسیەتانەی مرۆ لە جانەوەر جودا دەکاتەوە، لە ژیانی تاکیش کاریگەرە.

من نازانم زاناکانی دەروون لە بارەی ڕامان و لێکدانەوەی بێ دەنگ و جووڵە چییان گوتووە، چ بایەخێکیان پێ داوە لە دروستکردنی مەعقوولاتی ئادەمی و جۆری

بۆچوون و باوەڕ و ڕەفتاری. ئایا کە خەیاڵ لەگەڵ بەژن و باڵای ناسك دڵی مرۆی هەژاند چ فەرقێکی دەبێ لەگەڵ بیرکردنەوە لە ڕووداوی بەسفتوسۆ.. لەگەڵ هەڵکەوتی شەرمهێنەوە..

لەگەڵ خۆ ڕازیکردن بەسازدانی هەڵوەستی ئازایانە، نیشتیمانپەروەرانە، هەژاردۆستانە؟ جارێ دەبێ بزانین خەیاڵ و وڕێنەی سەپانێك، باغەوانێك، شوانێك تا بڵێی جودایە لە هی زانای فەلەك..

ئەمیشیان جودایە لە هی زانای فیزیا و کیمیا و لە هی مەلا و شێخ و قەشە... خولاسە ئەم لایەنەش چەندین جۆر و تینوتاوی جودای هەیە تا ئەوەی دەشێ خەیاڵی دارکەر بەر لە نووستنی بریتی بێ لە تێرکردنی کەرەکەی یان پێڵاوێکی بسازێ لەگەڵ پووش و بەردی گرد و شاخ...

لێکدانەوە و خوولیا و پێك گرتن و ئاکام هەڵێنجان و کەلێنگرتنی ئاکامی ناتەواویی پێشووتر و دەمەتەقە لەگەڵ بیروڕای جودا و تووڕەبوون لە باوەڕی دڵشێوێن و ئەو جۆرە مەراقی وەها ئەریستۆکرات لە چاو شەپوتەپی نەخوێندەوار و سۆفی تەبیات ڕێبازێکە قەوغا و بەدەنگ و سەدای نەبیسراو کە لەمێشك و دەروونندا سەری خاوەنەکەیان کاس دەکەن.. لێت مەعیەن بێ بەشێکی فکری ورد و فەلسەفەی بەرز و داهێنان و ئیبداع قەرزداری ئەو بەحرانەیە کە مرۆی لێهاتوو و پەرۆشدار مەلەی تێدا دەکات.. دەڵێن ئەرخەمێدس لە حاڵی خۆشووشتندا کە ڕێی قسە و خوێندنەوەی بەسەرەوە نییە، دەستووری سووکبوونی قورساییی ناو ئاوی دۆزییەوە یان بۆی کەشف بوو (کەشفەکەش لەبارترە). وەی کاشکی ئەو ڕۆژەمان دەدیت کە زانست دەتوانێ خەریتەی جنجاڵی مێشك و دەروون بگرێت. بێگومان هەزاران حاڵەتی وەك هینەکەی ئەرخەمێدس بەمێشکی زاناکاندا تێ پەڕیوە و تۆمارنەکراوە و لە بیران چووەتەوە. نەختێك فەرامۆشی لەوەدا دێت کە بەشێکی ئەو خەیاڵانە لە دەروووندا، لە هۆشی وندا، کە گرێکوێرەیان تێدایە (واتە: خەیاڵەکان) شیتەڵ دەکرێن و لە دەرفەتدا بڵق دەدەنەوە بۆ هۆشی ئاگادار و تەلیسمەکە حەل دەبێ.. لە بیرمە، ساڵێکی سییەکان گۆڤارێکی میسری وێنەی ئەدیسۆنی لە حاڵەتی ڕاماندا نیشان دەدات و دەڵێ چەند ڕۆژێکە لەو ڕامانەدایە هەڵبەت مەراقەکە هی دەمی ئاگا لەخۆبوونە، چەندێکی لە خەو بەخەبەر هاتبێ مەراقەکە بەردەوام بووە.

ناپلیۆن کە پێی داگرت لەسەر داگیرکردنی مۆسکۆ بەتەما بوو بەداگیرکردنی، حکوومەتەکەی رووس و لەشکرەکەی دێن سەری بۆ فروو دێنن کەچی لێکدانەوەکەی و تەماکەی نەهاتنە جێ، تومەز بانگەوازی دەروونی جووت رۆییبوو لەگەڵ ئومێد و تەما و مجێزی، خۆ ئەگەر سووربوونی قوماندانەکەی رووس لەسەر دەوامەی جەنگ نەبوایە ناپلیۆن گرەوەکەی دەبردەوە و رۆگەی چانسی ئەوروپا و جیهانیش دەچووە بارێکی دیکە کە نازانین چۆناو چۆنی دەبوو.

بەلای باوەڕی منەوە، ئەگەر نەڵێم بەلای باوەڕی حەقیقەتیشەوە، کاریگەرترین وتووێژی دەروونی و سکاڵای خامۆش و ڕۆچوون لە ناخ بەخوولیا و مەراقێکی زلەوە لە غاری «حراء»دا بووە کە پێغەمبەری ئیسلام (د.خ) خلّوەی شەو و رۆژی تێدا کردووە.. چەندێکی لایەنگرانی تەفسیری مادی بیانەوێت سرووش بیستن و غەیبزانی و خەونی راست و پێشبینی و ئەو جۆرە دیاردەی دانسقە بستێننەوە لە «گیان» و بیدەنەوە بە «لەش».. لە قەبەڵ فیزیای بکەن نەك میتافیزیك، کەلێنی فەراح و بەرین دەمێنێتەوە لەو بەڵگەبەندەی بەزیرەکی دەیکەن بۆ گێڕانی چارچێوی مادی بەدەوری چشتی «بەزاهیر» نامادییەوە، لەو کەلێنانەوە ناتەواییی بەڵگەکان زەنە دەکات و سەربەخۆییی دیاردەکان لە دەسەڵاتی مادده [کە لە تەجرەبەی رۆژانە دەبینین، مادە، چەند گێل و بێ ئاگایە] بەدەردەداتەوە. قورئان لە ماوەی پتر لە ٢٠ ساڵدا بەکۆتایی گەیشت، لەو ماوەیەشدا چەندین حاڵوباری لێکتر جودا، زۆریشی بەسفتۆسۆ، بەسەر پێغەمبەر و ئیسلامدا هات کەچی نەفەسی قورئان لە تەمەنی ٤٠ ساڵی و ٦٠ ساڵیدا نەگۆڕا. لە بیرت بێ گوتم «نەفەسی قورئان» نەگۆڕا نەك حاڵی مسلّمانان یاخود باری گوزەرانی پێغەمبەر... ئەگەر بەوردی لە شیعری شاعیران رامێنیت هەست دەکەیت لە ماوەی ١٥–٢٠ ساڵدا دەمودوویان فەرق دەکات، مەبەستیشم «باوەڕ» نییە بەڵکو شێوازی تەعبیر و دارِشتن و خوولیایە. ئنجا سەیری کاروباری جیهان بکە و بچۆوە بەر لە پێغەمبەرایەتیی «محمد» و لالغاوەی «احتمال» هەڵزڕێنە هەتا وەك دەربەندی بازیان سوپای پێدا تێ پەڕبێت و سیحر و جادووگەریش بەهانای تەفسیراتی مادییەتەوە بخوازەوە، ئەشەدوبیللا بەوەهەم و خەون و خەیاڵیشتدا نایەت کە گۆشەگیریی «محمد» لە غارە وشك و رەقەکەی «حراء»دا ڕێخۆشکەری تێکدانی عەرشی شاهەنشاهـ و رەتاندنی سوپای قەیسەرە لە لایەن عەرەبێکی کە لەو دەمەدا هەموو عەرەب دەیکرد: «هیچ من مەبەستم نییە لێرەدا مێژوو لە «احتمالات» مارە بکەم

هەرچەند گەلێك لەو شتانەی روویان داوە دەشیا روونەدەن بەڵام ئاغڵەب ئەوەی روو دەدەن خزمی ئەو ئیحتیماڵە دەبن کە رووی نەداوە وەك ئەوەی کە تیروپشکێی لێ دەهاوێژن بۆ عەلۆ دەرچێت یان جەلۆ فەرقێك بەچارەنووسی کوێخای زەردیاوەش ناکات چ جاییی قەیسەر و شاهەنشا و رۆم و فارس..

لەو دیاردەیەی خەریکبوونی ئادەمی بەوتووێژ لەگەڵ خۆیدا، رووپەڕەیەکی شکڵ «مزاش» هەیە کە لە تێکەڵبوونی خوولیا و مەراق لەگەڵ کەسبێکی مرۆ پێی دەژیت پەیدا دەبێت وەك کە بابایەکی بەقاڵ بەدەم ئاڵووێر و هەڵکێش و داکێشەوە و لە ئاکامی تێك بەسترانی کردەوەی دەست و چاو لەگەڵ خەیاڵی دەروون مەهارەتێك پەیدا دەکات لە بەقاڵی لە هیچ مەیدانێکی تردا بەخۆیەوە نابینێت. بەڵێ، پشیلەش لە کێشکە گرتن مەعلانترە تا ئەوەی بەزێدە مەهارەت چاری لە کلەك و ڕێوی بکات بەڵام هەر چونکە توانای لێکدانەوە و وتووێژی دەروونیی نییە ڕێ دەرناکات بۆ فێڵێکی پەکی لەسەر نیگافراوانی و بڕشتی دەماغ کەوتبێ، هەرچی بەقاڵە بەتەڕدەستی و ڕێکخستن و ڕازاندنەوە و قسەی شیرن و فەندی ئیقناعکردن، وێڕای نەبوونی گرفت لە نێوان قسە و رەفتاری کە بەدەم کەسبەکەوە وێکڕا مشتوماڵ دراون، هەمیشە ململانێیەتی لەگەڵ هەموارکردنی رێی قازانج بێ ئەوەی شەڕ بەدراوسێ یان کڕیار بفرۆشێت وەك کە پشیلە دەیکات لەگەڵ «دراوسێ»ی ئەوتۆدا تەمای لە ئێسك و پێستێکی بەردەستی خۆی کردبێت، چونکە بێگومان ئەگەر بەقاڵ بەشەڕە چەپەڵۆك کڕیار بۆ خۆی رابکێشێت ڕاپێچەك دەدرێت بۆ پۆلیسخانە و بەدوو سێ جاری ئەوتۆیی ناوزڕاو و بێ نان دەبێ. راهاتن بەکەسابەتی وەها لە مرۆ دەکات توانای کەسبێکی دیکەی نەبێ، هۆی یەکەمی ئەو هێزەی راهاتن دەچێتەوە بۆ سازشتی هۆش و لەش و دەروون لەسەر هەڵسووڕ و داسووڕی کەسبەکە تا ئەوەی دەڵێی لە منداڵدانی دایکیدا پێی ئۆگر بووە لایەنێکی دیکەش هەیە لە مرۆدا ئاشکراتر و بنجیترە تا لە جانەوەردا. لە حاڵوباری مرۆدا کۆنەواری[1] دەورێکی سەرەکیی هەیە لە ئاست نەگۆڕینی خووگرتن بەکارێکەوە یان ڕەوشتێکەوە [... یان ئاین و باوەڕێکەوە کە ئەمیان ببڕای ببڕای لە جانەوەردا نییە] قسەشمان لەگەڵ غەریزە نییە کە سووانی تا بڵێی درێژ خایێنە. من لە گۆشەی لێکدانەوەی خۆمەوە بۆ دیاردەکە دەچم کە بەشێکە لە سەرجوملەی «دەوروبەر»، وا

(١) کۆنەواری: Conservatism – روح المحافظة.

بزانم پێوەندیی هەیە بەفرەلایەنیی خەریکبوونی مرۆ بەکاروباری ژیان و بەسەربردن و خۆپاریزی و گۆڕانکاری [کە بەندە بەپلانی هۆشکردی سەر بەزانست و تەکنیکەوە بەپێوانەی پلەی فراژووتنی ژیاری] و فەرمانی دەستووراتی ئاکار و ئاین و باوەڕ.. خولاسە هەرچی تایبەتمەندییەکی مرۆ لە غەیری خۆی جودا دەکاتەوە. هەڵبەت لێرەدا رەچاوی هەموو سەروبەرێکی کۆمەڵایەتیی بەرفرەوان دەکرێت لەو هەرێمەی مرۆ تێیدا دەژیت [بەپەلە ئەم نموونەیە دەهێنمەوە بۆ روونترکردنەوەی مەبەست. چادرنشین کەمتر لە لادێی ئۆگری خاك و ئاو دەبێت کە بەنیو سەعات چادرەکەی دەخاتە سەرپشتی کەر و ئێستر بۆ لەوەڕگەیەکی زەنوێرتر. لادێییش کەمتر لە شارنشین بەستراوەتەوە بەزێدی تێدا ژیانی، لەبەر کەمتربوونی ئەو داوانەی ژیاری کە مرۆ نیشتەجێ دەکات و ئاوارەبوون بەزەحمەت دەیەخێ وەك: مزگەوت، بازاڕ، قوتابخانە، پرۆژەی ئاو، کەسابەتی جۆراوجۆر، دایەرەکانی حکوومەت و شارەوانی، خەستەخانە، کارەباش دەخلێکی پەیداکردووە]، بەر لە ٥٠ ساڵ لادێیی تای دەهاتێ کە قوتابخانە لە دێیەکەی دەکرایەوە، هەم لەبەر ناوبەدییەکی بێدین کە لە ئەفەندییان دەگوترایەوە، هەم لەبەر پەککەوتنی هەندێ بەرژەوەندی کە منداڵەکەی بەمەکتەبەوە خەریك دەکرا. بەڵام کار گەییە جێگەیەکی بەرەواژ کە چەند قوتابییەك بوون بەمەئموور.

خولاسە خۆگیری و دوودڵیکردن لە داڕنینی پێستی نەریت و نرخی مەعنەویی ڕەگداکوتاو و جۆری خۆراك و پۆشاك تا دەگاتە گۆڕانی ناو لە مریەمەوە بۆ ژاڵە و لە حەوڵاوە بۆ سەرتیپ، ئنجا زاڵبوونی شێوەخانووی نوێی ئەورووپایی بەسەر خانووە کۆنەکانی بێ لەمپەر دژی سەرما و گەرما و تۆز و سەگ و پشیلە و مریشکی جیران.. ئەمانە هەمووی و هی دیکەش کە لە ئەژمار نایەن خەسڵەتی کۆنەواری و خۆگیری لە مرۆدا مەندتر دەکات لە چاو ئەوەی کە داوە مەعنەوی و مادییەکان کەمتربانایە چ جایی ئەوەی لە بنەڕەتەوە سەریان هەڵنەهێنابایە.. تۆ سەیری ئەمە بکە بەر لە پەیدابوونی گرامۆفۆن و ڕادیۆ و تەلەڤیژن هەر نەتەوەیە بەگۆرانی و شایی و خۆراکی خۆی رازی و تەسەل بوو تا ئەوەی کە نەیدەتوانی گوێ بگرێ لە گۆرانییەکی هەرە پێشکەوتووی نەتەوەیەکی تر.. جلکی بێگانەی بەلاوە حەیاچوون بوو.. بیدیتایە پیاو دەستی ئافرەت ماچ دەکات [مادەم خۆی ماچی ناکات] یەکسەر بەنامەردیی دادەنا و ئافرەتەکەش بەبێ ئابڕوو. کە بچین بۆ سەر باوەڕی ئاینی [دواتر: سیاسی] دەگەینە مەیدانێك بریتییە لە رك و کین و رەتاندن و کوشتن لەو رووەوە کە قووڵاییی باوەڕی

سەر بەغەیب، بەتایبەتی دینە ئاسمانییەکان کە موژدەی بەهەشت و هەڕەشەی دۆزەخ و ژیانی بێ بڕانەوەیان لەگەڵدایە هەموو ئەرك و جانفیدایی و ماڵبەخشی لە دیندار دەکا بەنرخی کامەرانیی هەتا هەتایێ دیندارەکەش بەهەڵگرتنی ئەم ئەرکە خۆی بەختیار و سوودمەند دەزانێت.

ڕەنگە دینداریێکی ڕەزیل دڵی نەیهێنێ ئانەیەك بداتە هەژار بەڵام، بەزۆری، زەکات لە ماڵی (زەکاتی) دەردەکات و دەشچێتە حەج مادەم بەبڕیاری شەرع حەجی لەسەر بێت [کە بشیەوێ لە دینەکە بدزێتەوە بەقیلە شەرع دڵی خۆی و عەقیدەش ڕازی دەکات]. لەوانەیە دینداریێك ساڵی جارێ خۆی حەماملەمیش نەکات بەڵام لە شەیتانیبووندا خۆی لە حەوزی ئاوی مزگەوت هەڵدەکێشا [جاران] و پڕیشکێکی پێی دەڵێن «نجاسة» بەلەشی هەڵپڕژابایە دەبوو دلێرانە شۆراندبای لەبەر خاتری نوێژ نەك بۆ پاکیی خۆی. ڕەنگە من تاکە کەس بم لە دەوروبەری خۆمدا کە بەر لە ٣٥ ساڵ بە «عقد نكاح»ێکی قـاضی شەرعـیی حکـوومـەت ڕازی بم و نـەنـێرم بەدوای مـەلادا بـۆ مسۆگەر بـوونی دروستیی نیکاحەکە. سەرلەبەری خەڵك تا ئەمڕۆکەش [وەك بزانم] دوای نیکاحی ڕەسمی نیکاحی «شرعی»یان لای مەلای تەواو دەکرد.. بەڵام دوای ئەوەی کە نیکاحی بێ ئیزنی مەحکەمە لە قانووندا بایەخی نەما حاڵەکە فەرقێکی کرد و دینداریییەکەش لای بەشێکی تازە پێگەیشتووان پسۆك بووە.. لێرەدا پێویستە ڕووناکییەك بخرێتە سەر بـابـەت، بـەکـورتـی دەڵـێم، بـزووتـنـەوەی دیـنـی، بـەتـایـبـەتـی لای ئـیسلام، وشاری پـەیداکردووە لـەوەتـەی سیـاسـەت تێکـەڵ بـەدروشم و ئـامـانجـەکـانـی بـووە. سێبـەرێکی تۆخی ئەم دیاردەیە بەشێکی پۆزی خەڵکی ناسیاسیشی گرتووەتەوە، بێ ئەوەی بمەوێ دینداران زویر بکەم و تەنها لە نوختەنیگای ڕاستیی بێ فێڵەوە بزووتنەوەکە بەرەو دەروێشایەتیی بێ پلانی ڕووەو چاکەی ئادەمیزاد لە هەڵبز هەڵبەزەدایە، بارەها و جارەهاش چ گەشاییەکی عومەری عەبدولعەزیز و ئیمامی عەلیی پێوە نامێنێ، بەپێچەوانەوە دڕندەیی بێ لزووم و کوشتنی بێدەسەڵاتان و بۆمبا تەقاندنی شەقام و کۆڵانان بەجەڕ و مەنگەنەش نابردرێتەوە بۆ هیچ باوەڕ و ئامانجێکی پیرۆز.. حاڵ گەیشتە ڕادەیەك، ئیسلامییەکان لە پلەی گەیشتن بەدەسەڵاتی دەوڵەتی هەر لە تەمای دەوڵەتەکەوە یەخەی یەکتریان گرت.

دەزانم تەعەسوبی دینی و مەزهەبی و قادری و نەقشی و چی و چی بەبەریەوە هەیە لـە حـاڵـی هـەڵـچـووندا بـەکـوتـەك هـەڵکوتێتـە سەر تـانك و سەر شێر و پڵـینگ بـەڵام

شەڕکردنی دوو لایەنی ئیسلامی بەتانك و فڕۆکە دژ بەیەکتر و بەنیازی قڕ تێخستن ڕەنگێکی ئاشکرای سیاسەت و دەست تێوەردانی بەرژەوەندی مادی لە بەرنامەی دیندارەکان بۆ مەبەستی خۆی، بەپانایی مەیدانەکانی شەڕ و تێك هەڵقژان، لە چاوان دەچەقێ. هەر ئەم لایەنەی تێکەڵبوونی سیاسەت لەگەڵ دین وەها دەکات دوو لایەنی ئیسلامی لەسەر گەیشتن بەدەسەلات بەجۆرێك پالەوانەتی دژ بەیەکتر دەنوێنن هەرگیز لەگەڵ «گومرا»یانیان نەنواندووە. بێگومان بەشێك لەو پارە و پوولەی بەشەڕکەرانی موسوڵمان دەگات لە سەرچاوەی ناموسوڵمانەوە دێت، تەنانەت دەوڵەتی ئیسلامیش هەیە بەرێدانی دەوڵەتی نائیسلام یاریدەی ئەم و ئەو دەدات.

لە هەرێمی سیاسەتیشدا بەشێوەیەکی گشتی ئەو مەیلەی خۆگیری(١) و مەندی بەدەردەداتەوە. پلەی خەستوخۆڵی و دەمارکشتی لە مەندیی سیاسەیدا بەندە بەپلەی دوورکەوتنەوەی بەرنامەی سیاسی لە رەفتار و گفتار و کرداری ئاسایی.

بەتێکڕایی کەسەبەی بازاڕ و رەنجدەری گوریس بەکۆڵ و وەرزێری پەرێز و شوان و گاوان چ لە ماڵەوە پاڵی لێ دابێتەوە و چ خەریکی کارەکەی بێت فەرقێکی بەرچاو لە سلووکیدا پەیدانابێت چونکە دەمارکشتی لەگەڵ کەسبەکە ناگونجێ و لزوومیشی نییە. کە بێینە جغزی سیاسەت حاڵوبارەکە دەگۆڕێت بەتایبەتی لە وڵاتی دواکەوتووی دابڕاو لە ژیاریی سەردەم کە بەدەگمەن نەبێ سیاسەت تێیدا خزمایەتییەکی نییە لەگەڵ کەسابەتی رۆژانە و رەفتاری عادەتی. لە وڵاتی پێشکەوتوو سیاسەت و ئابووری دوو رووی یەك سکەن و سیاسەت تەرجەمە دەکرێ بەگوزەران و گوزەرانیش دەبێتەوە مەداری سیاسەت. هەڵبەت نابێ لەبیر بکەین، بابای سیاسی دەبێ تەیاربێ بەو فەند و چەرخ و دۆلابەی کە خۆ تەرخانکردن بۆ سیاسەت داخوازیی دەکات وەك کە شوان دەبێ فەندی مەڕ رامکردن بزانێ، لە رێژیمی دیموکرات مەرج نییە هەموو دەنگدەرانی بژاردەکردنی نوێنەرانی پەرلەمان شیاوی وەزارەت بن، بەڵکو لزووم نییە لایەقی نوێنەرایەتیش بن، رەنگە لە حاڵوباری دەگمەندا سەهووش بکەن لە هەڵبژاردنی باشترین بەرنامەی حیزبەکان بەڵام دیسانەوە کە قیاس بکرێن لە دەنگدەرانی وڵاتی دواکەوتوو وە یا دیکتاتۆرپەرست فەرقیان ئاسمان و رێسمانە. کە گوتم «وڵاتی دیکتاتۆر پەرست» یەکسەر و بەر لە هەمووان وڵاتی کومیۆنیست دەگرێتەوە ئنجا تورکیای ئەتاتورك

---

(١) خۆگیری: بەر واتای «کۆنەواری» دەکەوێت. خۆگری: بەرگەگرتنی شەڕ و سەغڵەتییە.

وئۆغەندەی عیدی ئەمین [ئەگەر هەڵەم نەکردبێ] چونکە لە کۆمیۆنیزمدا بەرنامەی حوکم هێندەی قورئان موقەدەسە و جێی دەمەتەقێش نییە هەرچی قورئانە تەئویل هەڵدەگرێ وە یا دەشێ چەندین بیروڕای لێکتر جودای لێ بەربێتەوە وەك کە دەگوترێت ئیسلام بووەتە حەفتا و ئەوەندە فیرقە. لە کۆمیۆنیزمدا باوەڕە سیاسییەکە لەوە دەردەچێت یاسایەك بێ بۆ گوزەران بەڵکو بەبەهانەی پاراستنی بەرژەوەندی پرۆلیتاریا بەولای قورئان و ئینجیلەوە تێ هەڵدەکشێت لە قودسییەت وێڕای رانواندنی خەفەکردنی پۆخڵەواتی سەرمایەداری.. مارکسیزم کە سەدیەکی شیوعیی جیهان تێی ناگات، ناشتوانێ بیخوێنێتەوە، تەورات و ئینجیل و قورئانێکی مادییە لێی دەوەشێتەوە وەك نوشتە بۆ شیفای دەردان بەسەر شان و قۆڵ و باسکاندا بدووریێت. لەم حەقیقەتەی وەپاڵدانی قودسییەت بۆ بابەتێکی دنیایی و پشت لە غەیب بۆت روون دەبێتەوە [بەزۆر لای دیکەشدا هەر روون دەبێتەوە] کە ئەوەی پێی دەڵێن «تناقض»ی بزوێنەری مێژوو. لەبەر نەزانیی قوتابییەکانی، تەناقوزێك پەیدا دەکات دەبوو هەرگیز پەیدا نەبێ لەو رووەوە کە بەپێی فەلسەفەی مادی فیکرەی قودسییەت بێ ئەسل و ئەساس دەرچێت چۆن دەشێ قودسییەت لە مادییەت بئاڵێ کە مادییەت خۆی قاتڵی قودسییەتە. کە شیوعی بۆ شکۆی ستالین وەك سۆفی بۆ شکۆی شێخەکەی ببزرکێت و چاوی بزەقێت و رایە پسۆکەکەی بپەرستێت چ دەمێنێتەوە لە گیانی عیلمانیەت و مرۆدۆستی شانازیی پێوە بکات کە دەزانین سۆفی، بەدەگمەنێکی دەگمەن نەبێ، فەرمانی کوشتنی ئەم و ئەو بەجێ ناهێنێت، شێخەکەشی، بەدەگمەن نەبێ، ئەو داوایە ناکات کەچی دەروێشی مارکسیزم لە دەمی جەزبەگرتنی شۆڕشگێڕیی سەر بەپرۆلیتاریا منداڵی ناو بێشکەش لە ماڵی بۆرجوازیدا بەدوژمن دەزانێت و زۆر بەمەجێزەوە بەئەمری حیزبی شیوعی پێشمەرگەی دەکوشت بۆ سەرخستنی سپای حکوومەت، دواتریش دەستبەتاڵترین سەپانی پووش دەرچوو لە خاکی عێراق. ئەگەر کوردستانەکە لە تاوانەکەی خۆش نەبایە یەك پێ ئەرزی دەست نەدەکەوت بەسەریەوە راوەستێ. ئەمە دەڵێم لە نوختە نەزەری دەروێشایەتیی سەر بەمادییەت نەك بەنیازی شکاندنەوەی فلان و فلان، دەشزانم شکستەی سپای کۆمیونیزمی کوردی ئەگەر بۆی بلوێتەوە جارێکی دیکەش هەروەها دادەبڕێت و دەدڕێت، بگرە، دڕتریش دەبێت بەمەرجێك دنیاکەی بگەڕێتەوە بۆ باری سالانی پێشمەرگە کوشتن کەوا رەنگە بەلای حیسابی خۆیەوە فرسەتی ئەوسای لە چنگ خۆی دابێت.

دیاردەی قودسییەتی لینین و ماو و ستالین و سۆڤێتستان حیکایەتێکی ئەفساناویی لەجەرگەی دەوروبەری ئیلحاد و [بەزاهیر] عیلمانییەت و مادییەت دەچرێت کە ئەویش سەرلەنوێ زاتیبوونی مرۆ بەسەر مادیبوونی زاڵ دەکات ئەمما بەجۆرێکی زێدە روونکەرەوەی تەناقوزی فکرەی مادی لەگەڵ خۆیدا، ئەویش لە زۆر رووەوە:

١- تەقدیسی ئەو ناو و ناودارانە لەلایەن دەروێشەکانیانەوە بەهەنیسك و فرمێسك و بزرکان و ورِبوونەوە دوو جاران تەقڵەیان پیێ لیێ دەدا، یەکیان لە مادییەتەوە دەگەرِێنەوە بۆ روحانییەت. دووەمیان لە روحانییەتی دەروێشانەوە بۆ جێگیرکردنی روحانییەتی مادی.

٢- هەورازتربردنی حورمەتی «تاك نەوازی» کە وەپاڵ بیری نامادی دەدرێن و گەیاندنی بەپلەی خواوەندی یان هەرنەبیێ پلەی «تاك پەرستی».

٣- کوێرکردنەوەی رێگەی موناقەشەکردن لە بارەی ئەو تەقدیسە سەرەوبنە بەتۆقاندن و تۆپاندن و وردوخاشکردن...

ئەگەر هاتبایە دەوروبەر کاری هۆی بەرهەم بووایە دەبوو هەموو ئەو وڵاتانەی بەگاسن و گاجووت جووت دەکەن و بەداس دەغڵ دەدروونەوە و بەئاشی ئاو باراش دەهارِن و بە چەکوچ ئاسنگری دەکەن سەرلەبەریان یەك جۆر گوزەران و کۆمەڵایەتی و ئاین و داب و دەستووریان هەبێت کەچی دانیشتووی یەك شار لەبەر جوداوازیی دین دووکەرت و سیێ کەرت دەبێت تا ئەوەی دەستکوژی یەکتر ناخۆن، ژن لە یەکتر مارە ناکەن ئەم دیاردەیە لە غاڵب شار و شارۆچکەکانی کوردستان بەردەوام بوو، تا ئێستاش بەردەوامە. تومەز مرۆ خۆی بنەمای هۆی دەوروبەر و بەرهەمهێن و دین و دەستووراتی ژیانەکەیە. کە بۆی رێك کەوت دینێکی هەبیێ غەیری دینی جیرانەکەی خەتی جوداوازییان بەنێواندا دێت بەڵام لەگەڵ هاودینی دوورە وڵات پێکەوە نان دەخۆن، ژن لێکتر دێنن، وێکرِا شوێنێکی گەردەنی کوشتی دەکەنە جیێ دەمی چەقۆ و تەبەر. دەمدیت کۆیی لە بەخێرهێنانی دیان و جوو مەرحەبایان بەکاردەهێنا نەك سەلام تومەز ئەمیان بۆ موسوڵمانە چونکە لە عەقیدەی ئیسلام وڵاتی غەیرە دین پێی دەگوتریێ «دار الحرب» هی موسوڵمانانیش «دار السلم - السلام». لەم تێبینییەی سەر بەجوداوازیی دین تێوەرێخێکی کورت هەیە راگەیەن و روونکەرەوەیە لە بارەی زاتیبوونی مرۆوە. جۆرج بۆش، کۆنە سەرۆك کۆماری U.S.A لە یاداشتەکەی خۆیدا،

کە لەو مانگ و نیوەی دوایی کەوتە لام، دەگێڕێتەوە کە لە دەمی سەردانی لە ماو و بەپێشنیازی ماو خۆی بەناو ئەو ژێرزەمینە تێك هەڵکێشانەی بن شاری پەکیندا گەڕا سەرسووڕکەی گەیشتێ. ماو پێی گوتووە: ئەمە لە ترسی بۆمبای ئاتۆمی رووسەکانە کە لە ناکاودا بەکاربهێندرێت، گلەییشی کردبوو کە چۆن U.S.A لەگەڵ چین رێك ناکەوێ بەرانبەر سۆڤیەت کە دوژمنی هەردوولایە. ئنجا ئەگەر فەرمانی (یەکیەتی پرۆلیتاریای جیهان) راست بایە دەبوو حاڵەکە بەرەواژبێت و لە ترسی بۆمبای ئەمەریکا ژێرزەمین ساز درابێت. تومەز «مرۆ» خۆی خاوەنی بەرژەوەند و خالقی سوود و زەرەر و بڕیاری چەپخواز و راستخوازە، رەنگە لەو خاوەنایەتییەش هەڵەی کوشندە بکات وەك کە ستالین بەرێککەوتنی لەگەڵ هیتلەر خەریك بوو ئاداری رووسیا لەسەر پاداری نەهێڵێ ئەگەر بەریتانیا مەرحەبای هیتلەری هەڵگرتبایەوە دوای کەوتنی فرەنسە و بەر لە هێرشی ئەڵمانیا بۆ سەر سۆڤیەت.. بەعادەت کە دوو دەوڵەت یان دوو شەریکەی بۆرجوازی دەکەونە کێبەرکێی بازاڕی ئاڵوگۆڕ بیریاری بەرەی چەپ ئەو تێك ئاڵقانە بەژەهری تەماعی خۆپەرستیی رێژیمەکە دادەنێت، ئەمەش بیروڕاییکە بەدوو مەرج دەشێ حیسابی بۆ بکرێت.

١– دوو لایەنی شیوعی بەبرایانە بەردەوام بن و تێك نەئاڵقێن [کە دەزانین رووسیای سۆڤێت بۆ ماوەی ٤٠ ساڵ دوو لینگانە و سێ لینگانەی بەسەر هەموو ئەورووپای رۆژهەڵاتدا هێنابوو. دیتمان چی کرد بەهەنگاریا و دواتریش بەچیکۆسلۆڤاکیا – رۆژەك لە رۆژانیش دوو دەوڵەتە زلەکەی شیوعی، رووسیا و چین دۆستی راستەقینە نەبوون].

٢– قسەیێکی رۆشنبیرانەش بکات لە بارەی ئەو هەموو ئازادییە [مەیلە و لە رادەبەدەر]ی جیهانی ناوزڕاوی بۆرجوازی تا ئەوەی، بەڕاستی، حکوومەتەکان تەنگەتاون بەدەست خەڵکی ناڕازییەوە... کۆمەڵەهای ئەفریقیا و ئاسیا دەڕژێنە وڵاتی ناسۆشیالیست بەهەموو عەیبوعاری هەزاران ساڵەیانەوە، بەشێکیشیان بۆ وێرانکاریی کرێگرتەیی ئەو حەجە ناموبارەکە دەکەن ئنجا خەڵکەکە لە حکوومەتەکانیان بەدەنگ دێن لەسەر مەنعکردن وە یا دوورخستنەوەی پەنابەران.

ساڵی ١٩٧٩ لە چوون و هاتنەوەمدا بۆ لەندەن شەش[١] جاران بەتەیارەخانەیاندارەت بووم، جانتاکەمیان نەکردەوە. لە لەندەن پرسییان چەند

(١) دابەزین لە فرانکفۆرت، فڕین لە کۆڵن، دابەزین و فڕین لە پاریس. دابەزین فڕین لە لەندەن.

گیر دەبم گوتم یەك مانگ..

دەرچوو شەش مانگیان بۆ نووسیبووم.. کە هاتمەوە بەغدا جانتایەکم کرایەوە، بەدەنگ هاتم کە بێگانە جانتام نەکاتەوە بۆ دەبێ لە ماڵی خۆم گومانم لێ بکرێ.. جانتای دووەمیان خاڵبەخش کرا..

سەیر لەوەدا بوو کە من لە تەیارەخانەی هیترۆ، لەندەن، لێیان پرسیم ئایا جانتاکەم هیچی وای تێدایە گومرگ بکرێت گوتم نا! دواتر مەعلووم بوو کە من تۆ چا و شتی تریشم پێیە هی گومرگی، ئەمما نەمدەزانی قاچاغن.. دەفتەرێك بگریت بۆ حاڵوباری خەڵقی ٤٠ –٥٠ساڵی رابردووی جیهانی سێیەم و بیستەم، بەتایبەتی هی خەباتگێڕان و تایبەتتر هی شیوعییان، حیسابت لێ تێك دەچێت ئەو خەباتگێڕانە چەند جاران پێستی سیاسییان داڕنیوە و تاکتیك و ستراتێجیان گۆڕیوە و رووی تفولەعنەتیان وەرگێڕاوە.. چەندیان کۆڵی دا و سڕبوو تا ئەوەی نەدەپەرژانە کەسابەتیش..

مولحید بوو بەنوێژکەر و وازی لە سیاسەت هێنا کەچی دەوروبەری کوردەواری بەهۆی بەرهەمیشیەوە وەك خۆی مایەوە.. بگرە لە شیوعییەت تا پارتەکانی سەر بەقەومایەتی تا بزووتنەوەی ئیسلامی تا وردە پارتیی سەر بەئیشتیراکییەت لەو کوردستانە بەرتەسکەی عیراق کە ژمارەی دانیشتووانی سێیەکی شارێك لە شارە زلەکانی دنیا نەدەبوو داراییشی هی کولەمەرگی بوو، نەسەرمایەداریی تێدا رسکابوو نەهیچ زانست و تەکنیك و پیشەسازی و هونەری هەبوو، تەنها لە رێی گوێبیستبوون و خوێندنەوەی هەندێ کتێب و نەشرەی نهێنی لەسەر ساجی عەلی و دەشتی کاکی بەکاکی تەراتێنێی نەڕوهۆڕ و توندوتیژیی دەکرد... دەبێ بڵێم بزووتنەوەی سەر بەقەومایەتیی کوردی رەگی کۆنی هەبوو بەڵام:

(١) واقیعێکی لێڵی لە سیاسەت دەکوتایەوە؛ وەك بڵێی جموجۆڵی نەتەوە پێشکەوتووەکانی کۆتاییی سەدەی نۆزدەم و سەرەتاکانی سەدەی بیستەم لەو مەیدانە پان و پۆڕەی زانست و هونەر و داهێنان و دارایی بەهاتوباتیان کە لەبەر گوێچکەی خەواڵووی کوردی ستەمدیدە دەزرینگایەوە حەز و تامەزرۆیی و تەمای بەخەبەر دەهێنا بۆ ئازادی بێ ئەوەی سەقافەتێکی زانستی وە یا سیاسیی هەبێ تێی بگەیەنێ وەدەست هێنانی هیوا و ئاوات بەندە بەچەندین مەرجی ئەوتۆ کە هیچیان بە پزدانی

مێژوو و حازری کورددا نەڕسکاوە. تەنکی و سەرەتاییی رۆشنبیری نوێ لای رابەران و ئاپۆڕەی خوێندەواری تازە پێگەیشتوو [کە زۆربەیان قوتابیی قوتابخانەی پلەی هەرە نزم بوون] کەللەی سەریانی بەدوو پیتی تازە چاپدراوی دەرسەکانی قوتابخانە و چەند دێرێکی رۆژنامەی ئێرە و ئەوێ وەها دەئاخنێ کە بەدەم نەشیدی گەرم و گوڕەوە دنیایەکی خەیاڵکردی سازدەدا دڵی گەشبینانەی کوردپەروەری شلکی دەخستە فڕکەوە و بەرەو بێباکی و لە خۆ بەسەهووچوونیەوە دەبرد. کەمزانی وەها لە کەمزان دەکات، کە لە خۆی بایی بێت و کاری ئەستەم بەئاسان دابنێت.

چیی لێرەدا لە حاڵوباری کوردی بەر لە ٥٠ –٦٠ ساڵی دەڵێم [ئێستاش حاڵەتەکە لە چاو پێشکەوتنی رۆژگار هەر بەردەوامە] لە کۆمەڵەی «اتحاد و ترقی» تورکی سەرەتای ئەم سەدەیەش ئاشکرابوو هەرچەند رابەری حکوومەتێکی زەبەللاحیش بوون.. شیعەی جنووبی عیراقیش هەرایەکیان نایەوە لە ١٩٢٠ کۆتاییەکەی بریتی بوو لە پێکهاتنی حکوومەتێکی سووننی کە هەرگیز لە مجێزی شیعە خۆش نییە. نیمچە خوێندوو کە ناتوانێ راستیی شتان ساغ بکاتەوە پەراوێزی باوەڕهێنانی لێك دەکێشێتەوە، بێ پەروا هەڕەمەی خەیاڵ تێکەڵ بەراست و درۆ دەسەلمێنێ و بە بەڵگەی زێدە زانایی خۆیشی لە قەڵەم دەدات، تا رادەیەك نەزان و منداڵ لەم روانگەوە لێکتر نزیکن زانای لایەنگیریش بۆی بلوێت شەکر و بادام بۆ خۆی دادەبڕێت و کەپەك و بنبێژینگیش بەناحەزەکەی دەبەخشێت.

من یان یەکێکی تر کە دێین بەبەر شیتەڵکردنی دەوروبەرەوە دەنیشین و شتێکی تێدا دەڵێین تۆ پێت خۆش دەبێ یان نیگەران، لە فەرزی هیچ لایەنگیریمان لە بیروڕای خۆماندا نەکرد و بەپێی توانا هەوڵمان دا نیشانەپێکاو بین دیسانەوە دەشێ هێندەی بەعزێك لایەنگیر دوور کەوینەوە لە حەقیقەت ئەویش لەبەر زۆر هۆی ئاشکرا:

(١) ناتەواویی مەعلوومات.

(٢) ناتەواویی لێکدانەوە.

(٣) کۆمەکردن لە درکاندنی هەندێ رووداو وە یا بیروباوەڕ.

(٤) دەسخەڵەتدانی کەسان یان سەرچاوەی هەڵە.

(٥) گلدانەوەی راستیی ئەوتۆ، چ لەخەبەر چ لە رووداو و هەڵوەست، زەرەر بەو شتە دەگەیەنێ کە بۆی دەخەبتین.

(٦) ڕەنگە کاریگەری سروشتیی ئەوتۆ هەبێت بینیمان لێڵ بکات بێ ئەوەی هەستی پێ بکەین. من کە ئەمانە دەڵێم و تا ڕادەیەك نووسینی خۆمی تێدا گوماناوی دەکەم، لە خوێنەر رادەبینم پێم باوەڕ بکات کە ئەم تێبینییانەم لەوپەڕی دەروونپاکییەوە دێت. ئەوانەی خۆیان بەفرشتە دادەنێن لە لایەن دەسخاوێنییەوە و داوای نیمچە پێغەمبەرایەتی دەکەن بۆ زێدە زانین، باییی داوا زلەکەیان، دوورن لە نیازی بێ لایەن، چ ئەوانەی خاوەن دەسەڵات دەم لە بیروڕا و فکر و فەلسەفە دەدەن و چ ئەوانەی کاوێژکەرەوەی فەرموودەکانی ئەوانن و مووچەیان لێ وەردەگرن هەموو ساختەکارییەکەیان یەکسەر دەبێتەوە پارە و پوول و زێدە دەسەڵات چ جایی ئەوەی ئەگەر بەڕاستگۆییی خۆیان ڕیسوا بکەن ڕەنگە سەریشیان تێ بچێت. هەتا ئێرە مەسەلەکە تا ڕادەیەك مەنتیقی تێدایە کە پارێزیکردن لە ساختە دەسەڵات و پارەی پێوە بێت ئەمما دەروێشە رووت و ڕەجاڵەکەی بەخۆڕایی جانفیدایی دەکات لەو درۆ و دەلەسەیەی کە دەکێشێتەوە بۆ زێدە کەم حورمەتیی خۆی و حیزبەکەی بۆچی هێندەی بوتپەرست هێڕ و گێل بێت؟ لەم جۆرە حاڵەتەدا ئەندامی حیزبێکی باوەڕهێناو بە «مادە» و هیچی تر، دەستبەتاڵترە لە سۆفی و دەروێشی تەریقەت چونکە هەر نەبێ جەنابی شێخ سەروکارێکی لەگەڵ قیامەت و بەهەشت و دۆزەخ هەیە کە مام سۆفی دڵی خۆی پێ خۆش بکات... هەڵبەت رابەرپەرستیی بیری مادی کە گێل گێل وڕێنەکانی رابەر دەپەرستێت لەوە دەرچووە، دە جارانیش دەرچووە، وەسفی مادییەت و عیلمانییەت و تەنانەت، نەزانیشی وەپاڵ بدرێت چونکە زاتی وەها گومڕا و خۆ گومکردوو ناگاتە پایەی «نەزانی» هەتا دەچێتەوە ریزی نەخوێندووەکی عادەتی کە گیانی کوێر و کاوول نەبووە. نەزانی عادەتی دەشێ بەڕێنموونی دەرچێت لەو نەزانییە بەڵام شاگردی رابەری مادییەتی وەرگەڕا و تەقڵە لێداو و ئاوەژووبووییەوە، خاك بەسەری، تا دەمرێ [مەگەر چۆنها] بەندی کەلەپچەی ئەو گرێکوێرەیە دەبێ کە لە تەقڵە و بەرەواژبوونی مادییەتەکە پەیدادەبێ. لە نموونەدا دەشبێ بڵێم ئەو تەرزە شاگردەی مادییەت، تا رادەیەك لە تەشبیهدا وەکو سۆفییەکە مێشك و دەروونی ئاخنابێت و بەباوەڕی پێچەڵپێچ لە چاو نەزانێکی عادەتی سادە و بێ گرێکوێرە.

دنیایەکی بێ سەروبنمان لە پێش چاوە بۆ تاقیکردنەوەی کاریگەرایەتیی مرۆ لە تەك دەوروبەر و هۆی بەرهەم و شەڕی چینایەتی و قەومایەتی و دنیایەتی و

بێدینایەتی نەك لە نوختەنیگای پاڵەوانەتی و هێزی رۆستەمانە و زولفەقاری ئیمامی عەلییەوە بەڵکو لە رووی «زاتیبوونی» مرۆڤەوە کە لە دید و دەروون و هەست و خوولیاشەوە، چ ئامانجی پێکابێت و چ بەهەڵەدا چووبێت [بەزۆریش هەڵە دەکات] قاڵب و شێوە و ناوەڕۆکیشی بۆ جیهانی مادی و مەعنەوی دادەرێژێت یاخود وەستا بوٚی دادەرێژێت: لە نوختەیەکی هەرە ناچیزەوە مرۆ تاقی دەکەینەوە بێ ئەوەی خۆمانی تێکەڵ بکەین و بەڵکو دەوری کامێرای تێدا دەبینین. دامانننا دیناریك کەوتە بەرچاوی «مرۆ» لە جێگەیەك کەسی دووەمی تێدا نەبێ.

سوفییەك دیتی و هووی کێشا و بردی بۆ بازاڕ بانگی لێ بدەن.

سەرسەرییەك دۆزییەوە و رای کرد بۆ قومارخانە... شێتێك کردی بەئاغزە جگەرە..

هەژارێکی عادەتی بەمفتی زانی... شەهوانییەك کردی بەمزەی کەیف...

منداڵ، نەفام، نەیزانی چی لێ بکات فێڵبازێك لە دەستانی دەرهێنا...

ئافرەتێك مریشکی پێ کڕی هێلکەی بۆ بکات... لاتەریکێك لێی سڵەمییەوە و ئاگرە سوورە لە خۆم دوورەی کردە پەند...

تۆ لەلای خۆتەوە خەیاڵگێڕی بکە لە حاڵەتی ئەوتۆیی کە رۆژانە دووچاری خەڵك دەبێت. با بڵێین نووسراوێکی گرنگی سیاسی وە یا بایەخداری سەر بەکۆمەڵایەتی و حاڵوباری هەستیار [وەك نامەی دڵداری لە کچی دەوڵەمەندەوە بۆ هەر کەسێك بێت) کەوتە دەست. مرۆی ئابڕووپارێز، مرۆی ئابڕووتکێن، مرۆی لە خوا ترساو، مرۆی تەماعکار، مرۆی شەهوانی، مرۆی دوژمن... دۆست... بەهێز، بێ هێز، مرۆی سیاسیی ناحەز. خولاسە چەندی بەبیرتدا دێت ئیحتیمالی هەمە چەشنە بخەبەر دەست و چاوی دەیەها و سەدەها مرۆی عادەتیی کووچە و بازاڕ و قۆناغ و مزگەوت و دایەرەی حکوومەت و.. منداڵ و جحێڵ و نێر و مێ.. لە خۆت بکە بەمەرج کە بتوانیت ئەژماری ئەو ئیحتیمالانە بکەیت دەسا نە بەتۆ دەکرێت و نە بەکۆمەڵێك پسپۆڕ و لێزان. هەر لەوە تێ فکرە کە «تاك» لە ساواییەوە تا دەگاتە پیری چەند جاران مجێز و تەبیات و بیروڕای دەگۆڕێت، ئنجا ئیحتیمالێك دانێ بۆ دووچاربوونی «مرۆ» بەکەسی لەخشتەبەر و جادووگەر و ئەفسووناوی کە هەڵی دەگێڕێتەوە دژی هەموو ئەو شتانەی دڵی بۆ دەچوو... چەندین جحێڵی قوتابخانەی سانەویم دیتووە کەوتووەتە سەرباری دڕدۆنگی هەر چونکە رەفتارێکی لەگەڵ رابەری حیزبەکەی تەوازوعکارانە بووە وە یا

ئایەتێکی ئینجیلی ستالین شانی باوکەکەی گرتووەتەوە.

ڕەنگە بفەرموویت ئەم جۆرە تێبینییانەی بێ بایەخ ناچنە تەرازووی هەڵسەنگاندنی سوودی گشتی و گۆڕانی تەئریخی و چارەنووسی ئادەمیزاد، منیش عەرزت دەکەم قسەمان لەسەر زاتیبوون و مەوزووعیبوونی ئادەمیزاد دەخولایەوە و من تێیدا لایەنگیری «زاتی» بووم تەنانەت مەوزووعیبوونیشی وەك تەرمۆمەتر نییە بێ ئیرادە هەڵکشێت و داکشێت.

دەبێ کاریگەرێکی لاوەکیی دەرەوەی دەروون و ئیرادە، مرۆکە سڕ و بێ هەست بکات هەتا ببێتە برای تەرمۆمەتر... مرۆی نەخوێندووش کە پڕی مێشکی مێردەزمەیە بەئاسانی واز لە کپکردنی جریوە جریویان ناهێنێ..

تا ئەم دەمەش، لادێیی، بەزۆریی هەرە زۆر، باوەڕی بەسووڕانەوەی زەوی نییە هەر چەند ساڵەهایە لە دێیەکەی، مامۆستای دەرسبێژ ئەم ڕاستییە دەڵێتەوە، تەلەڤزیۆنیش بێ دریغە بەڵام نەقشی هەڵکەندراو لە مەرمەڕی مێشك و دەروونی مرۆ تەوش و تراشی دەوێ بۆ کوێرکردنەوەی..

بگەڕێینەوە بۆ گۆڕانی مێژوویی و چارەنووسی ئادەمی. لە پێشەوە دەبێ بڵێم بابای نەخوێندوو یاخود دەروون داگیرکراو بەئەفسانە، بەئایدیۆلۆجیا، بەپەندی ساحیرانە کە من دەیخەمەبەر تاقیکردنەوەی سادە و سافیلکە و بەزۆریش لە ئەزموون دەرناچێت، هەر خۆیەتی وەك گەنمی باراش لە ئاشی مێژوو و چارەنووس و گۆڕانی تەئریخی دەهاڕدرێت و دەبێتە ئارد.. ئەو مرۆیە سافیلکەیە کە لەو بارانەی وەها بێ بایەخ دەورێك دەبینێت بەپێی بێ بایەخیی خۆی هەر بەجارێ موفلیس دەبێت و بوونی دەسڕێتەوە و بەنەبوو دەبێت لە چەرخ و فەلەکی ڕووداوی زەبەللاح و مێژوویی و سەر بەچارەنووس. تاکی کەم بایەخ لە ڕووداو و هەڵکەوتی بایەخداردا دەبێتە بەرخێکی ناو مەڕگەل کە بەئیرادەی غەیری خۆی دەڕوات و دەخوات و دەشمرێت. لەم حاڵەتانەی وەها گرنگ، دالەنگانی بایەخی «مرۆ»ی تاك دەبێتە قانوون و هەتا نزیك تۆقەڵەی دەسەڵاتی حکوومەتی هەمووان دەگرێتەوە، تۆقەڵە خۆی تاکە کاریگەر دەبێت. لە خۆی بەرەژێر پێ بەپێ بێ بایەخی زیاد دەکات تا دەگاتە تاکی بازاڕ و سەربازی سپا کە بایەخ نامێنێ و ڕەنگە لە گوێزە گوێزدا بایەخی کەر و ئێستر پتر بێت.. جەماوەری بێ دەسەڵاتان لە زۆربەی هەر زۆری جیهانی سێیەمدا تەنها لە

کەوت و رەوتی ژیانی رۆژانەی ئاڵوێر و سرکە و کورکەی فلان هات و فیسار مرد و شووتی گرانە و پاقلە هەرزانە.. بەرخەکەم پسکەی لێیە.. رۆژەکەی گەرم کرد.. مەلای نیوەڕۆ بانگی دا.. و ئەو جۆرە چالاکییەی زمان و لەش کە لەگەڵ کەنەفتی رێك دەکەوێت، خاوەن ئیرادەن.. دەسەڵاتداریش بەخەون و خەیاڵیدا نایەت شتێك هەیە پێی دەڵێن هۆی بەرهەم و سەرێشەی کاریگەربوونی مرۆ یان مادە و بەندبوونی بەرەوپێشچوونی کۆمەڵایەتی بە بەرەوپێشچوونی چەکوچ و داس و خەرەك و کۆمپیوتەر، تەنانەت دەسەڵاتداری وەك ستالین کە پێغەمبەرایەتیی ئەو فەلسەفەیەی دەگێڕا هۆی بەرهەم و پرۆلیتاریا و زانای زەرە و سەرلەبەری مردوو و زیندووی سۆڤێتستانی بەستبووەوە بەئیرادەی خۆی، لە کوشتنی بوخارین و تۆخاچێڤسکی خۆی پتر لەسەر حەق دەزانی تا ئەوەی خاوەن دابەستەی قاورمە مافی سەربڕینی هەبێ یان باوکی کچ پرسی پێ بکرێ لە مارە بڕینی کچەکەی.. لێرەدا دەبێ بڵێم برێژنێڤ کە میراتگەری ستالین بوو پاتەوپات خۆی بەخاوەن حەق دەزانی لە هەموو ئەو کیژانەی بەدەورییەوە بوون و جوانکیلە بوون [نەمبیستووە ستالین مێبازیی زۆرەملێی کردبێت] سەیریش لەوەدا نییە کە بیر بکەینەوە بە چ شانازی و دڕندەییەکەوە چیکۆسلۆڤاکیای شێلا.. پێشتریش مەجارستان سەربڕابوو..

رامکردنی کیژی جوان بەزەبر و زۆر، هەر چەند بەڵگەی بێ شەرەفیی زۆردارەکەیە، دیسانەوە ناگاتە سەدیەکی خەفەکردنی میللەتێك... لە دەفتەری مێژووی میللەتان و چارەنووسیان جێی نابێتەوە چاویشم لێی دەپۆشێ ئەگەر:

(١) کیژی زۆرلێکراو و پیاوی تێ نەخوێندرایەوە دەستێکی هەبایە لە چارەنووس و مێژوو، ئەوسا دەمانگوت کیژەکە خۆی رازی بووە پیاوەکەش بەئارەزوو دوورەپارێزیی کردووە لە کاری بەگرێ و گاڵ.

(٢) ئەو خەڵکەی پرسی پێ نەکراوە لە چارەنووس دوای مسۆگەرکردنی چارەنووسەکە بووبایە خاوەن رەئی لە چەند و چۆنیی بەڕێوەبردنی کاروباری کۆمەڵ. ئەمما بەرلەوەی من و تۆ بگەینە باوەڕێکی بنجی لەم وتووێژە سارد و سڕ، دەسەڵاتداری میللەت خەسێن چەند بەمسۆگەرکردنی هەرای چارەنووس خەریك بووە هێندەش خەریکی خەفەکردنی دەنگی ناڕەزامەندیی دوای مسۆگەرکردنەکە دەبێت. ئەو چڵێسانەی شەهوەت و ورگ و بریقوباق و خۆسەپاندن دەیانخەریکێنێت خۆیان

تەیار دەکەن بەهەرچی چەکی هێرش و دیفاع هەیە، چ مادی چ مەعنەوی، بۆ بەردەوامبوون لە بەهەشتی مەزنایەتیی بێ لێپرسینەوە لە سەرەتاوە بەناوی بەربەستکردنی فرۆفێڵی نیازبەد و دوژمن بەمرۆڤایەتی و سوودی هەژار و خنکاندنی ئازادیی گەلان هەرچی ئازادیی تەعبیر و رێکخستنی حیزب و جەمعیەت و ئەو جۆرە چالاکییانە زیندە بەگۆڕ دەکەن و دەمێنێتەوە تاکە حیزبی خاوەن حکومەت کە قەپێلکێکی بێ ناوەڕۆك و بێ دەسەلات نیشانەی هەبوونیەتی تەنیا دەتوانێ خزمەتی فەرمانی کەهەنوتی بالا بکات... لێرەدا دەبێ بڵێین نەك دەوروبەر و هۆی بەرهەم و پەڕی تاووس چ دەوریان نابێ لە لێخوڕینی رەوڕەوەی کۆمەلایەتی و مێژوو بەڵکو مرۆڤەکەش، کە زۆرینەی گەلە، وەك قوڕەچەوره بەدەستی سەرۆکەوە هەڵسووڕ و داسووڕی ناچاری دەکات واتە ئیرادەی «گەل» لە چارەنووس و شەڕ و ئاشتی و بەرنامەی ژیان و مردن و.. و.. هتد بەوەکالەت دراوەتە سەرۆك ئەمما چۆن وەکالەتێك! پێی ناوێ بڵێم، لەو دێرانەی دوایی کە دیتمان مرۆکە خۆی بێ ئیرادەیە ئیتر لزووم نییە بڵێم پێمەڕە و داس و چەکوچ و گاڕەش هەن یان نین، خۆ لە راستیدا ئەم ئامێر و زیندەوەرانە لە هیچ حالێکدا دەوری سەربەخۆیان نییە، هەمووی هەر مال و پێکهێنەری ئارەزووی مرۆن وێڕای ئەوەی کە دروستکراوی دەستی مرۆ خۆیەتی، یان کەویکراوی خۆیەتی.

شەوێکی زستانەی نێوان ٩٤٠ –٩٤١، لە مەجلیسی باوکم باسی هیتلەر هات [باوکم خۆشی نەدەویست] و قسە گەیشتە دەوری «زعیم» لە حالوباری میللەت. من بەنەفیەوە گوتم: میللەت ناتوانێ ئیعتیماد لەسەر زەعیم بکات... قسەکەم تەواو نەکرد باوکم گوتی: رۆڵە زەعیمێك بەکردەوە چاکەی میللەتی بوێت چۆن جێی ئیعتیماد نابێت.. من شەرمم کرد بگەڕێمەوە بۆ تەواوکردنی مەبەستم لەوەی گوتم. من نیازم بوو بڵێم:

میللەت ناتوانێ ئیعتیماد لەسەر هەبوونی زەعیم بکات... ئەو خەڵکە بێ زەعیم خەریکی گوزەرانە، ئەگەر راوەستێ هەتا زەعیمێك پەیدا دەبێ پێستی دەچێتە دەباخانە.. کە بەوردی سەیری ئەو وتووێژە قرتاوەی ئەوسا بکەیت دەبینیت چی باوکم گوتی وەك بەدیهییە وایە، چی منیش بەتەما بووم بیڵێم هەر راستە بەلام هەریەکە

بەبوارێکدا و لە جغزی ئەو نیازەی بنەمای بیروڕایەکە بوو..

بێگومان خۆشیی هەرە گەورە و گەش بۆ گەل ئەوەیە کە دەسەڵاتی هەرە سەروو خەریکی کامەرانی و هێمنی و ئازادیی گەل بێت کە دەبێ بزانین ئەو ئامانجانە لە رێژیمی دیموکرات نەبێ چنگ ناکەوێت بەتایبەتی دروشمی ئازادی کە چرای نیشتیمان و دۆزەخی دیکتاتۆرە؛ دیمۆکراسیش بەداخەوە سەد جاران بەداخەوە، نەقشێکە بەپەیکەری گەلی تێگەیشتوو و پێگەیشتووەوە.. تا بڵێی بەفیز و نازە و تا بشڵێی ناسك و تەنکە و «خێرا شکست»ە. ئێمە بڵێین و نەڵێین، تا ئەم سەردەمە کۆمەڵگەی ئادەمیزاد شکڵی هەرەم Pyramid ی پێوەیە لەگەڵ تێبینیی ئەو راستییە کە وڵاتی پێشکەوتوو هەرەمەکەی ناتەواوە بەو مەعنایە کە سەرووی بریتییە لە رووپێوێکی مناسب نەك نووکی دەرزی، بەدەم رۆژگاریشەوە رووپێوەکە پانوپۆڕتر دەبێت، تا ئەو رۆژەی Anarchism ی دوای پلەی کۆمیۆنیزم، بەناچاری بەپێی بەرژەوەندی گشتی، [و بەرووالەتی فراژووتن: نمو، تطور] هەرەمی کۆمەڵایەتی بەردەوام دەبێ، لە ئیمکانیشدا نییە پێشبینی بکرێ لە تەمەنی دوارۆژی هەرەمەکە، ئایا ١٠٠ ساڵە، ١٠٠٠ ساڵە؟ بەڵام هەموو هێمایەکی بەرەوپێشچوون رادەگەیەنێ کە ئەنجامی کۆمەڵگەی ئادەمیزاد «یەکسانی» دەبێ... چاوسوورکەرەوە نامێنێ.. من کە ئەم قسەی وا بنبزێوکە دەکەم لە بیرمە خۆم و خۆت چەند پلە لەبەرە ژێری کەمەری هەرەمەکەداین، هەر لەوێشدا بەسەر دەچین.. هەتا من لاپەڕەیەکی هەژارانە رەشنووس دەکەم هەزاران بەدبەختی نەومێدی ناکام هەڵدەوەرێن.. لە برسان دەمرن.. بەپەتەوە دەکرێن.. زمانیان لە پشتە سەر دەردەکێشرێت و دەشکرێن بەچرای شۆرەتی جەلادەکانیان، هۆی بەرهەم و دەوروبەر و «زێدە نرخ» و نازانم چیش لە قەفەسی دەسکردی خاوەن خوولیایان جریوەجریویان دێت، ئەمما لە ناو قەفەس.

ئێمە لە سەردەمێکداین بەهۆی تێکبەستنی ئەمسەرە و سەری جیهان لە رێی ئەو ئامێرە زێدە چالاك و دروستانەوە کە زانست پەیتا پەیتا دەیخاتە بازاڕی کڕین و فرۆشتن، بگرە لە ئەسکیمۆوە تا دەگاتە ئەسڵە دانیشتووەکانی ئوستورالیا، بەهەموو جیهانی یەکەم و دووەم و سێیەمەوە کارنەڤاڵێکی هەرەمە دروست بووە، زۆر جاران ئوستادی ئاتۆم و مەیموونپەرست تێیدا پێکەوە دانس دەکەن.. ژنە ملیۆنێری نیویۆرك لچ ئەستوورێکی گەمژەڵ دەپەرستێت. تەیارە بەحەواوە دەفڕێت و سێبەری بەسەر پشتی کەر و ئێستری ئێڵە کۆچەرەکاندا دەکشێت، لەم دەمەدا کە وڕێنەی تادار قەڵەمم

دەبزێوێت، نیوە خوێندوو نەزەرییەی داروین دەکاتە بەڵگەی کەرامەتی مەرقەدی چاك و پیران... وا زەبانییەی دۆزەخی گومڕایی لە پێناو نووری قودسیەتی «ناموسپارێزی» ژن و منداڵ و پیر هەلا بەهەلا دەکەن.. لە نزیك وێنەی مەسیح بۆمبای «پاککەرەوەی گوناهان» لە ناوەڕاستی نوێژی یەکشەمۆ دەتەقێنن.. خواپەرست پارە لە ئەهریمەن وەردەگرێت بۆ لەناوبردنی ناحەزی بەهەشت.. ئەم هەڕەمەیە بەهەموو لایەنی روون و تاریکیەوە.. چاك و بەدیەوە... دروست و شکستیەوە مەخلووقی هێزێکە لە مرۆڤدا کە پێی دەڵێن «هۆش» [هەندێ هێزی دەروونیی ون هەیە جارێ نەگەیشتووەتە رادەی تاقیکردنەوەی ئەزمووگە – وەك من بزانم – لەوانەیە دەستێکی هەبێ لە بەشداریکردنی ئەو مەخلووقە.] غەریزەی سادە بەبەریەوە نییە لە یەك خێزانی پێنج کەسی ٥٠ مجێزی لێکتر جودا بڕەخسێنێ، تۆ بڵێ سەد مجێز، وەك کە هەریەکە حەز لە خواردنێکی جودا و پۆشاکێکی جودا و گۆرانییەکی جودا و سیاسەتێکی جودا و.. جودا و.. جودا بکات، غاڵب جاریش ئەو جوداییەی مجێز دەکێشێتەوە بۆ ناکۆکی و لێك سریواندن تا سەر بەشەڕە چەپەڵۆکەوە دەگەیەنێ، رەنگە بەولاوە تریشەوە بچێت. من دیتوومە لەسەر هێلکە و رۆن و هێلکە بەقاورمە خوشك و برا لێك تۆراون. لێرەدا زاتییەتی مرۆ، هەرچەند لە کاری خوێڕیلەش بێ بەزیادەوە دەردەکەوێت کە دەبینین لە دەوروبەری یەك خێزان، دوور لە بەرژەوەند و تەماع، برا و خوشك لەسەر هیچە زویر دەبن، رەنگە لەسەر تەماع پێك بێن.. دەشێ لەیەك خێزاندا کیژ لایەنی پارتی بگرێت و براکەی سەر بەئیسلامەتی بێت و برای دیکەی سەر بەیەکیەتی بێت و باوکەکە سۆفی و دایك دەروێش بێت... ئەم دابەشبوونە بەهیچ هۆیەکی «مادی» تەفسیر ناکرێت... دەوروبەر ئەگەر لە خۆوە کاریگەر بایە [کە خۆیشی مەخلووقی مرۆیە] دەبوو هەموو ئەوانەی ئاو لەو سەرچاوەیە دەخۆنەوە یەك مەشرەب و یەك نەوا بوونایە.. نەختێك بەرەژوورتر بچین بۆ مەڵبەندی قودسییەتی دنیایی و ئاینی. رۆبسپێر یەك لە دوو سێ پاڵەوانەکەی شۆڕشی فەڕەنسە حەزی لە ئافرەتێك کرد، بۆی رام نەبوو.. تۆمەتێکی هاکەزایی بۆ هەڵبەست و ملی بەگیۆتین پەڕاند... بەر لە دەیان ساڵ بەیتێکی (الیاس أبو شبکە)م کەوتە بەرچاو لە دیوانەکەی بەسەرناوی (افاعی الفردوس) دەڵێ:

مغناك ملتهب و كأسك مترعة

فاسقى اباك الخمر وأضطجعى معه

«شوێنی کەیفت هەڵایساوە و پیاڵەت پڕە.. سا شەراب نۆشیی باوکت بکە و لەگەڵیدا

بخەوە».

من کە ئەمەم خوێندەوە شاعیرەکەم لە بەرچاو بێزا.. دوای چەندین دەیان ساڵ زانیم ئەمە ریوایەتی تەوراتە لە بارەی لووت پێغەمبەر و دوو کچەکەی کە پاش سەرە و بن بوونی سەدووم چوونە چۆلی و کیژەکان مەیلی نێریان بوو.. لە دوو شەودا دوو کچەکە، یەك لە دوای یەك، باوکی سەرخۆش کرد و لەگەڵیدا نووست.

ئەم حیکایەتە دە جاران رووی خالیدی وەلید سپی دەکاتەوە کە دوای کوشتنی (مالك بن نویرە) ژنە نازدارەکەی لە خۆی مارە کرد، تا رادەیەك، پاکانەش بۆ فەرعۆنی میسر دەکات کە کچی خۆی، زادەی خوشکی خۆی، مارە دەکرد بەنیازی خوێنپاکی وەچەیەکی لەو مارەکردنە بەرهەم بێت..

حیکایەتی لووت پێغەمبەر قیلە شەرعی تێدایە بایی پاکانەی لووت بکات، گۆیا لە حاڵەتی سەرخۆشیدا نەیزانیوە چی دەکات.. دەسا بەلووت پێغەمبەر، بەبێ ئاگا لە خۆبوون سمینی دوو کچ لە دوو شەودا موستەحیلە.. بۆ شەوێکیش هەر نامومکینە، پاکانەکەش هەر بۆ ئەو کەسانەیە حیکایەتەکەیان هەڵبەستووە و ئەو کەسانەش کە کاوێژی دەکەنەوە بێ ئەوەی هۆشیان بەخەبەر بێت لەو فاکوفیکە. تۆ سەیری ئەو نیگا لێڵییە بکە کە وەستای حیکایەتساز بۆ ئیسپاتی قودرەتی خوا هێنای پێغەمبەرێکی بێ ئاگای لە دوو کچی خۆی بەزاواکرد کە ئەمە بەلای ئەفسانەپەرستەوە ئەوپەڕی قودرەت و حیکمەتی خودای تێدایە.. بەڵام واپێ دەچێ من و تۆ لە حیسابەکە بەهەڵەدا چووین بەبەڵگەی ئەوەی کە حیکایەتەکە بەردەوامە لە قودسییەتدا.. بێگومان ئەگەر حیکایەتەکە لە لایەن ئوستادێکی زانا و ئەدیب خرابایە قاڵبێکی ئەوتۆ کە بەر لە هەزاران ساڵ بەپێی مێژووی بێ فێڵ [ئەو قاڵبە] رەوا و رێز لێگیراو بووە چ تامێکی خۆشی لە مەڵاشووی ئەفسانەپەرست نەدەگێڕا و هەر بەحوکمی شەریعەتی رۆژگاری خۆی بەکارێکی نامەردانەی دادەنا و ریسوای دەکرد.

قودسییەتی رێزگیراو لە لایەن ئەفسانەپەرستەوە دەبێ بەکلك و گوێ و قۆچ و «پێ لە جێی سەر» و «پشت لە بن هەنگر» بێت دەنا کەلکی پێوە نامێنێ و بڕی بنیادەم ناشکێنێ.. هەرچەند ئەم نموونەیەی خەریکم بەعەرزی خوێنەری رابگەیەنم ناگاتە حیکایەتی لووت پێغەمبەر، بەڵام هەر چونکە هی ئەم سەردەمانەیە نەك هی چەندین هەزار ساڵ لەمەوبەر دەلالەتی لێ وەردەگیرێ. کە رەشید عالی، لە ساڵی ١٩٤١ ،

یەخەی ئینگلیزی گرت و شەڕی پێ فرۆشت خەڵکەکەی مەفتوون بەئەڵمانیا و ئیزاعەی یونس بەحری بۆی هاتنە حاڵی جەزبەگرتن، بەڵام کە ناوی وەزیران خوێندرایەوە و لە نێوانیاندا «یونس سبعاوی» هەبوو پیاوە کاملەکانی موسل ساردبوونەوە و بەناڕەزامەندییەوە گوتبوویان: کوڕی سەعباوی[1] بووەتە وەرێز؟

کارەکە بووە قەشمەری، تومەز دەبێ پیاوی حۆقەلی و دەوڵەمەند و ماقووڵ وەزیری هەرای وەها گەورەبێ، ئاخر جەنابی کاملەکانی موسڵ، هەرایەکی کە بەزۆری هەرە زۆر رەش و رووت و ئەهلی کووچە و بازاڕ پێوەی جەزبەگرتوو بوون و پیاوی تێر و تەسەل و خاوەن حەشەم و خەدەم لە مەندی و مەستووریی خۆیان بانادەنەوە سەر چەپلەرێزان و هەڵپەڕکێ، ئیتر بۆ دەبێ پێ داگرن لەسەر بەشینەوەی وەزارەت و وەزیفەی بەرز بۆ ئەوانەی پاڵیان لێ داوەتەوە و بەتەماش نین دڵۆپێك خوێنی خۆیان بەهەدەر بدەن، کەچی تەنیا یونس سەبعاوی داوای لە ئەرکانی حکوومەت کردبوو کە عیراق بەجێ نەهێڵن با تێشدا بکوژرێن. بچینەوە بۆ نموونەی باسکراوی لووت پێغەمبەر، کاکی خوێنەر. ئیزنە لە من و لە بەرد و داریش خەریك بیت بۆ تێك بەستنی هەر هاندەر و هۆیەکی بشێ خودا بهێنێتە سەر ئەو کارە رەجاڵە و پێغەمبەری خۆی و کچەکانی شەرمەزار و عەیبدار بکات بەمەرجێك کردارەکە لە بنیادەم بوەشێتەوە نەك لە خوا خۆی، لەو هەوڵەشت ئازادیت پەنا بۆ هۆی بەرهەم و دەوروبەر و شەیتان و فرشتە و تەیرە عەبابیلە بەریت دەسا پێت ناکرێ زەڕەیەك قەناعەت بەخۆت و بەکەس پەیدا بکەیت چونکە ئەگەر لەوەدا قەناعەت هەبێ لزووم نامێنێ بەدین و بەغەیری دین و بەهۆش و بەناهۆش، هەموو ئینسانێك لەڕەوا بوونی ئەو کارە گلاوەرە دەتوانێت چی بەدە ئەوە بکات شەرتیش نییە ئیللان و بیللان دەبێ پێغەمبەر بێت.

برای خوێنەر، من سەری رێ بەهۆش و گۆشت ناگرم لە رێی ئەم نموونە ئاسمانییەوە هەتا لە دینت ناڕەزا بکەم خۆ کورد بەزۆری موسوڵمانە و ناچاری سەلماندنی حیکایەتەکە نییە: ئەوەی مەبەستە لێرەدا نزیك خستنەوەی کاریگەرە راستینەکانی مادی و مەعنەوی و [ئەگەر هەبێ] میتافیزیکە لە قەناعەتت.. من بڵێم و نەڵێم سەلماندنی ئەم حیکایەتە رەجاڵە تەنیا لە حاڵێکدا مومکین دەبێ کە هۆشی مرۆ پەککەوتە کرابێت وەك کە لە هەزاران ئەفسانەی ئەوتۆیی پەکی دەکەوێت. تۆ کە

(١) ئەو موسڵیانە لە جیاتی (سبعاوی) دەیانگوت سەعباوی: قسەکەشیان بەتورکی کردبوو تومەز پەروەردەی سەردەمی تورکەکان بوون.

هاتیت عەقڵی خەڵقت بۆ خۆت دزیەوە دڵنیابە لەوەدا کە هەرچی بفەرموویت لە وڕێنە و خورافات و حیکایەتی بێ بنەما دەنیشێتە دەروونە وێرانەکەیان و شەڕیش بەهەموو حەقیقەتێك دەفرۆشن کە لەگەڵ مەنتیقی جانەوەر ڕێك نەکەوێت.

نابێ لە بیریشت بچێ ئەم فاکوفیکە نەك هەر لە مەڵبەندی قودسییەتی ئاین کاریگەرە، بابای دنیایی و سەر بەمادە و زانستیش کە دڵی دزرایەوە و بوو بەتووتی، هەمان ئەفسانەپەرستی گومڕای لێ دێتەوە وەك کە بەرەی چەپی کورد کوردایەتییان بەخیانەت دادەنا. لەم دەمەدا کە من بۆ ڕوونکردنەوەی قەناعەتی خۆم چەپی کورد بەبەڵگە دادەنێم، لەو ڕووەوە کە حاڵوباری کوردەکە بۆ خوێنەر ئاشکرایە، چەندەها تاك و کۆمەڵ و حیزب و حکوومەت، چ لە کردەوەی خۆی بێت و چ لە پێوەندیی خۆی بێ لەگەڵ غەیر، ئەو ڕێگایە دەگرێتە بەر کە ناشێ بیگرێ و ئەو ڕێگایە کوێر دەکاتەوە کە پێویستە پێیدا بڕوات، ئنجا ئەگەر هەمووشم لێ نەسەلمێنێت [وەك کە دەولەتە زلەکان بەهەڵەکردوو حیساب بکەم] خۆ بەپێی تەجرەبەی خۆت، لە دەوروپشتی خۆت نموونە زۆرن لەو بابەتەی من هێمای بۆ دەکەم، ئا ئەو تەرزە ڕەفتار و کرداری چەوت و چوێڕ و پشت لە بەرژەوەند بەهیچ هۆیەکی دەرەوەی نەفسی مرۆ ڕاڤە ناکرێت؛ نە دەوروبەر و نە هۆی بەرهەم و نە بەرژەوەند و نە پەندی بەر ئاگردانی زستانە و نە هیچ یاسایەکی مەیموونانەش ناتوانێ تێم بگەیەنێت کەڕە کرمانجێکی نەخوێندوو جارێکیان ببێتە شێخپەرست جارێکیشیان ببێتە ستالینپەرست لە هەردوو حاڵەتیشدا دژی خۆی و دژی دین و دژی هۆش و کەرامەتی ئینسانیش شەپڵتەخۆری دەکات بۆ خزمەتی جادووگەرە لەخشتەبەرەکەی دەبوو، بەپێی ڕوواڵەتی حاڵ، جانەوەرێکی ئەلفوبێی ئاخاوتنی بەسەر زماندا تێ پەڕێت و ئاگر و ئاو لێکتر جودا بکاتەوە ئەوەندە عەقڵەی پەیدا کردبێت کە بزانێت ڕەفتارێکی لە ئادەمی عەیب بێ دەبێ لە پێغەمبەر و خواکەی بەدوور بێت [مەسەلەی کچانی لووت]. تومەز لێرەدا مەسەلە بریتییە لە ئاڵقەبەندکردنی هۆش و، بەدوا ئەودا، ئیرادەی مرۆ بەهەر فەندێکی مومکین بێت چ ئاینی چ دنیایی، وەك کەورچەوانان ئاڵقە لە لووتی ورچ دەکەن و زنجیرێکی تێ هەڵدەکێشن و لەگەڵ ڕامکردن، بەئارەزووی خۆیان هەڵی دەپەڕێنن.. فەرقێکیش دەمێنێ لە نێوان ڕامکردنی ورچ و بنیادەم کە ورچەکە نانی خاوەنی دەخوات هەرچی مرۆ لە خشتە براوەکەیە نان بەرابەری باوەڕپێکراو دەدات کە لەجێی ورچەوانەکەیە، لە دین بێ یا لە دونیا. ئێمە دەزانین لە خشتەبردن و هەڵخەڵەتاندن دیاردەیەکی

جیهانییه، دەشزانین فەندەکە بەفێڵبازیی ساختەچییەکە و بەسافیلکەیی ساختە لێکراوەکە جێبەجێ دەبێ... لەمەش زیاتر، وا هەیە ساختە لە مرۆی خاوێن و کاری چاك بە مرۆی بەدەوە بەخەڵك دەگات بێ ئەوەی هەست بەخۆیان بکەن. ساختە لێکراویش لەوانەیە زانا بێت یاخود نەزان بێت چونکە هەر ساختەیەك حاڵوباری خۆی هەیە راستە حیسابان دەشێوێنێ..

لە هەموو حاڵێکیشدا تەنها نەفسی مرۆ دەبێتە ئالەتی ساختەکردن و ساختە لێکران، ئەگەرنا مومکین نییە مرۆی ساختە لێکراو مل کەچ بکات بۆ دز و درۆزن و باغەڵبڕ، مرۆی چاکیش بەئانقەست خەڵك هەڵناخەڵەتێنێ..

خەباتگێڕی خۆبەختکردوو هەروا بەبادی هەوا مل لە کاری بەد نانێت ئەگەر بەچاکی نەزانێ وەك ئەوەی کە قبوڵکردنی ساختەکە زەرەری کەمتربێت لە نەسەلماندنی یان لە ناچارییەوە چاوپۆشی بکات.

لێرەدا پێویستە زەینی خوێنەر بادەمەوە بۆ لای راستییەکی گرنگ کەوا رەنگە بیری لێ نەکردبێتەوە. من کە لەسەر سەکۆی پەندیارییەوە رێنموونی دەکەم تۆش بەرواڵەت گوێگری پەندی پەسەند دەبیت هەردوومان پێکەوە لە ئاپۆرەی خەڵك سەر و پنتێکی تۆزاوی یان دڵۆپەی گۆمێکین، لە ئەنجامی پشکنینەوە و دەفترگرتنی چاکە و خراپەمان پشکی لای نەرێتیمان (نایەتیمان) پنۆکاویترە لەوەی هەستی پێ دەکەین نەك هەر چونکە دەگوترێ مرۆ عەینی خۆی نابینێت بەڵکو لە بەر هۆی هەمەچەشنەی وەك:

١– سەرەدەری نەکردن لە نێوان چاکە و خراپەی باری حاڵەتێکی دژوار کەوا رەنگە کەسێکی لەلاوە سەیری حاڵەکە بکات تێی دەگات.

٢– لێڵیی مەعلوومات بەدەم دەرفەت نەبوونی هەلی لێکدانەوەی ژیر.

٣– بێ هێزیی لایەنی هەست و پێزانین.

٤– خۆدانەپاڵ پڕۆژەی کەسێکی خۆشت دەوێت دژی کەسێکی لێی بەگلەییت.

٥– هەر هۆیەکی دیکە هەبێ کە خەڵك تێوە دەگلێنی، خۆ ئێمەش فریشتە نین.

من بەش بەحاڵی خۆم دڵم نەیهێنا، لەوەتەی تێکەڵ بەخەباتی سیاسی بووم، بەرپرسیاریی تێوەگلان و زەدەبوونی کەس ببم. گوێ نەدان بەئاکامی بڕیاری سیاسی لەلایەن سەلامەتی و تێچوونی خۆبەختکەران دڵ و دەروونێکی گەرەکە لە مندا نییە.

ئەم مجێزەی دوورەپارێزیم لە کاری (غەیر تێوە گلێن) چەپارەی دام لە هەڵگرتنی «ئۆباڵ»ی بێچاران هەر چەند پێوەهەڵستانم بەفەرمانی سەرشانم، پتر لە جارێك، نزیکی مردنی خستوومەتەوە... بێ گومان رێگایەکی گرتمە بەر لە هەموو رەفتار و کردار و نووسیار[١] و گفتارم کە هیچ ئەرکێکی نەخستووەتە سەرشانی کەس، تاکە رێ بوو بەکەڵکم بێت و من تێیدا بەکەڵکی خەڵك بێم. لەگەڵ ئەمەشدا ئەگەر هاتبایە هەموو خەڵقوڵڵا وەکو منیان بکردایە بەتالاًییی گەلێك چالاکی و کردە و بردەی پێویست دەمایەوە بەخەسارەت. کە گوتم «بەکەڵکی خەڵك بێم» ئاگام لە خۆمە ئەو کەڵکە چەند ناکەڵکە بەلای هەموو ئەوانەی لەگەڵمدا هاوباوەڕنین هەر چەند لە تێکڕای جوداوازیی بیروڕام لە هی ئەوان نەمدیت پێویستم هەبێ بەهەڵگرتنەوەی هیچ یەکێك لەو بۆچوونانەیان کە ناجۆرە لەگەڵ هی من ئەگەر نەڵێم ئەوان لەسەریان بوو ئەو رایانەم هەڵبگرنەوە کە بەڕاست دەرچوون وەك کە لەسەرەتای ١٩٥٠ بەدوو حیزبی شیوعی و پارتیم راگەیاند کە ستالین تاوانبارە و رۆژێك دێت کۆمیونیزم تاوانباری دەکات... قەبرەکەشی دەرهێندرا لە لایەن حیزبەکەیەوە کەچی هەر مایەوە بەپێغەمبەر لای مامە کوردی چەپڕۆ.

پانۆرامای جوداوازیی خەڵکی سەرزەمینی لە بیروباوەڕی دینی و دونیایی تا ئەوەی لە ئەژمار نایەت حیکایەت و سەرێشەی بێ بڕانەوەی لەدوایە. ئەگەر جوداوازیی زمان و لەهجە و پۆشاك و خۆراك و داب و دەستوور... و... کە هاتیت جوداوازیی تەبیات و حەز و گەشی و مۆنی و کورتی و درێژی و دزێوی... و...و... ئەمانەشت دەورکردەوە ئەوسا رەنگە بگەیتە نیوەڕێی سەرلەبەری جوداوازیی نێوان تاکانی مرۆ. ئەگەر هاتبایە یەخەگیربوون و لێکتر ژەنین لەسەر «نرخ»ی ئەوتۆ بایە شایانی ئەرکەکە بێت مایەی پەرۆش نەدەبوو، وەك کە دەچیتە راوەکێوی لەسەرتە بەشاخ هەڵگەڕێیت و چەنگەچڕە لەگەڵ سوودی ماهی بکەیت بەڵام لەسەر نیشانە پێکانی بەرد کە مزەی تێدا نەبێ لێکتر مۆڕ بوونەوەش زیادە لە پێویست.. راستییەکەی مرۆ لە هەموو گیانلەبەرێك پتر لەسەر هیچە قەڵس دەبێت و دەمار دەیگرێت. لە ئافرەتێکیان پرسی، بۆچی بووکەکەت نارێکە لەگەڵت؟ گوتی: لە خواوە خۆشی ناوێم [ئەمە رووداوە نەك هەڵبەست]، چەند سەیرە لێکتر دڕدۆنگ بوون خوای تێدا سەبەب

(١) نووسیار: وەك بڕیار، زانیار، پرسیار، ناوی واتایە ABSTRACT NOUN بەواتای «کتابة»

بێت. دەسا موختاری سابوونکەران لە سلێمانی تاقەتی نییە هێندە خەریکی کاری نابەجێ بێت.. لەم تێبینییەی قەڵسبوونی مرۆ بەبێ سەبەب، دەرحاڵ بیر بۆ ئەوە دەچێت کە زیندەوەر لە خۆڕایی قەڵس نابێت بەڵکو نازانێ قەڵس بێت، لە نموونەدا چەندێکی پشیلە و دوو پشیلە میاوەیان دەوام بکات پشیلەیەکی تر گوێی پێ نابزوێت بەڵام کابانی ماڵ بەقەپوقیڕی منداڵان سەغڵەت دەبێت چ جایی بابایەکی نووسەر یان نوێژکەر یان خەواڵووی بێ نووستنی شەو.. تومەز لە خڵقەتی مرۆدا، کە پێشکەوتووتر و گرێیاویترە لە هی زیندەوەر، ئەسبابی قەڵسبوون و تەنگەتاوی دەیان و سەدان جار لە هی زیندەوەر پترە. ئەم راستییە دەخلی هەیە لەسەر جوملەی ئیشکالاتی ئادەمی کە دەشێ بڵێین نیسبەتی هەڵکشانی ژمارەی هۆی قەڵسبوونی ئادەمی «هندسی» دەڕوات لە چاو هی جانەوەر کە «حیسابی» دەڕوات وەك: ٢، ٤، ٨، ١٦، ٣٢ لە چاو ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، رەنگە زیاتریش بێت وەك ٤، ١٦، ٦٤، ١٢٨ لە چاو ٤، ٥، ٦، ٧...

ئەوەی راستی بێ بەرودوا و سەرجەمی حاڵاتی مرۆ، چ تاك بێت چ کۆمەڵ، هەتا لێی وردبیتەوە پتر دەزێتەوە بەوێنەی تازە بەتازە کە بەشی هەرەزۆری وێنەکانیش ئەوانەن کە لایەنی نایەتیی (نەرێتی)، ژیانی تاك و کۆمەڵ پڕدەکەنەوە.. هەرچەند من یان یەکێکی دیکە گوێبیستی بیروڕای زانا زلەکان بووبێت لە بارەی هۆیەکانی زۆرترکردنی جوداوازیی نێوان تاك و تاك و کۆمەڵ و کۆمەڵدا، چەندێکیش لەگەڵ خۆیدا دوورەندێشیی کردبێت، بۆ دۆزینەوەی یاسایەکی هەمەگیر کە شەرحی ئەم دیاردەیەی وەها تێکەڵپێکەڵ بکات نەگەیشتووەتە ئەنجامێك بایی زڕە قەناعەتیش بکات.. ئێمە دەزانین، یاخود دەبێ بزانین، دیاردەی (جوداوازی)ی نێوان گیانلەبەران پێ بەپێی تێ هەڵکشینی گیانلەبەرەکە لە پێپلکەی فراژووتنی بایۆلۆجی زیاد دەکات و فرەبابەت دەبێت هەرچەند بەکیش بێت، تا دەگەیتە مرۆ بەخۆی و تایبەتمەندییەکانیەوە کەوا هەروەك ٣٠ پیتی ئەلفوبێ ملیۆنەها و ملیارەها وشەی لێ دروست دەبێت مرۆش بەو کەرەستەی هەست و هۆش و غەریزەیەوە لە رادەبەدەر هۆی لێکتر جودابوونی دۆزیوەتەوە یاخود بڵێین بۆی ڕەخساوە؛ ئەگەر تایبەتمەندی جوداوازی نەبێ چۆن دەشێ دوو تاقمی یەك شار کە لەماوەی هەزار و دوو هەزار ساڵدا بەیەکەوە ژیاون یەکێکیان گاپەرست بێت و ئەوی دیکەیان ڕۆژپەرست.. یەکیان گۆشتخۆر و ئەوی دیکە گۆشت نەخۆر.. یەکیان تاك ژنە ئەوی تریان فرەژنە.. هتد بێت..

وەك بەئاشكرا دیاریشە هەتا مرۆ لە پلەی نزمی شارستانەتیدا بێت جوداوازییەكەی كەمتر دەبێت، بەتایبەتی كە ژمارەیان زۆر بوو وەك خەڵكی دێی ٢٠ ماڵی سادەترن لە شارێكی ٢٠٠٠ ماڵی. دەزانم كاریگەری هۆش دەورێكی باڵای هەیە لە هەموو سەروبەرێكی كۆمەلایەتی، بەپێی كاریگەرایەتیی بڕشتیشی لە چاو غەریزە پتر توانایە لە داهێنانی هۆی لێكتر جودابوون كە دەكێشێتەوە بۆ لێكتر دڕدۆنگ بوون.

هەر ئەم بڕشتەشە دەتوانێ لە كۆمەڵگەی قەوغادا كاریگەرتربێت چونكە بارتەقای پیتەكانی ئەلفوبێی باسكراو فرەبوونی ناوەڕۆكی كۆمەڵیش كەرەستەی فرەبوونی گۆشەنیگا و بۆچوون و جۆری مجێز و پێوانەی چاكە و خراپە و مۆدێلی جلك و خواردەمەنی... و... پتر لەبەردەستدا دەبێت..

ئەسكیمۆ لە بەفرستان لەوەتەی هەیە قەپێلكی نەگۆڕی هەتا مرۆی گەرمیانی پێ ڕاگەیشیت و جۆری ژیانەكەی تا ڕادەیەك پێ گۆڕی. [دیاردەی سادەبوونی دەوروبەری بەفرستان و گرەی ناوەندی ئەفریقا لە كۆنی كۆنەوە بەو جۆرەی دەڵێی گۆڕانكاریی تێدا پەیدا نەبووە باسێكە دێراوی بەدۆریخەیە و زۆر لایەنە، تا ڕادەیەك دەشێ وەكو ژیانی لادێ حیساب بكرێ لە چاو شارستان لە نوختەنیگای خەریكاندنی هەست و هۆشی مرۆوە، لەگەڵ تێبینیی ئەو لایەنە كە زێدە ساردی و زێدە گەرمیی ئەو دوو شوێنە كاری سەلبی دەكات لە چالاكیی مرۆ–هەڵبەت ناوەڕاستی ئەمەریكا و ئوستراڵیاش وەكو ناوەڕاستی ئەفەریقا حیساب دەكرێت.]

خوێنەری ئازیز! من لە تەجرەبەی خۆمدا بارەها دووچاری پەشیمانی بوومەتەوە لە قسەیەك، لە رەفتارێك، لە كارێك كە كردوومە بێ ئەوەی پێویست بووبێت بەڵكو پێویست بوو نەیكەم. ئەم دیاردەیە [كەوا رەنگە لە تۆشدا بەدەری دابێتەوە] بەر هیچ راستە حیسابێكی هۆ و ئەنجام، تەك و بەرتەك[١]، ناچاری، بەرژەوەند ناكەوێت، زۆر جارانیش ئاكامی زێدە سفتوسۆی لێ دەكەوێتەوە كە هەرچی مەنتیقی ژیر و زانستی سیحراوی و گەیشتن بەتاقی فەلەك لە دەفتەری بلیمەتاندا خوێندبێتمەوە سەری مرۆیەك لە مەینەتەكە كەم ناكاتەوە. بەڵێ دەزانم چشتی ئەوتۆیی زستان ناگۆڕی بەپایز.. جەنگی یەكەم و دووەم خامۆش ناكات.. هەنار لە بازاڕ گران و هەرزان ناكات.. نیسكی نەكوڵەكی پێ ناكوڵێت.. مانگرتنی كرێكارانی كۆریای باشووری پێ

---

(١) تەك و بەرتەك: فعل، رد فعل.

ناوەستێندرێت [ئەمە لە ٩٧/١/١٧ دەنووسم] بگرە هەر هیچی لێ هەڵناسێتەوە مەگەر لە حاڵوباری خۆم کە تێیدا سەغڵەت بووم و دەبم، بەڵام لێرەدا بەلای کەمەوە دوو تێبینیی گرنگ و گرنگتر هەیە:

١– کە هەموو تاکێك دووچاری ئەم حاڵە نالەبارە ببێت، باسەکە لەوە دەردەچێت بێ بایەخ بێت. لە دەرووی زێدە روونکردنەوە دەڵێم بڵاوبوونەوەی نەخۆشیی «ئێدز»یش، جاریێ، هەر لە جغزی نەخۆشەکان کاریگەرە.. نەهاتیی ئۆغەندەش کار ناکاتە ئابووریی جیهانی و قەومان و نەقەومانی جەنگی سێیەم و سیاسەتی رووسیا و ئەمەریکا و مریشك و جووجەڵەی دراوسێکەم.

٢– وا دەبێ ئەم دیاردەیە لە کاری گەورە دەور دەبینێت، نزیکترین نموونە، رووداوی کوژرانی (امام صدر) و دوو هاورێی بەهۆی هەڵەی تەرجەمەی وشەی «خلص» لەلایەن بەردەستەکەی سەرۆك «قەزافی» کە وای زانی دەڵێ تەواویان بکە.. کۆتاییان پێ بێنە نەك «قسەکان تەواو بوون» کە مەبەستی قەزافی بوو ئیتر بیانبەرنەوە بۆ تەیارەخانە و بەرێیان بکەن.. لە ریوایەتی سەردەمی عەبباسییەکان دەگێڕنەوە: خەلیفە بۆ قازیی «قم»ی نووسی: ایها القاضی بقم قد عزلناك فقم.. زیرەکێك گوتبووی «عزلته القافیه» واتە: «قافیە عەزلی کرد!» دەڵێن کۆمەڵێکی دامەچی تەڵاقیان خوارد کە هیچ لە تەماشاچییان دەخلی یارییەکەی نەبێ.. یەکێکیان ئۆینێکی دیتەوە دامەچییەکە نایبینێت.. کەمێك خۆی گرت ئۆقرەی پێ نەما، گوتی: ئەو داشەی بدەیێ و هۆوەیهێش، دەچێتە دامەوە، وامنیش دەچم بۆلای مەلا تەڵاقەکەم چاك دەکەمەوە.. دوور مەبینە لە کاری سەر بەدەوڵەت قسەی نەکوڵاو بەزۆر وەستابێ لەسەر لایەنی قسەکەر.. ئەم جۆرە دیاردەیە نەپێوەندیی هەیە بەدەوروبەر و نەبەهۆی بەرهەم و نە بەدین و نە بەدنیاوە، ئەوەندە نەبێ کە تاکی مرۆ، یان کۆمەڵی، لە «دەوروبەر»دا دەژین و بەرهەمهێنن، گاجووت و گاسن و داس و چەکوچیش هێندەی جریوەی چوێلەکە و خورەی ئاو و فەلسەفەی ئەفلاتۆن [بۆ کەسێکی تێشی بگات] بێ دەخلن لە قسەی نەکوڵاو و نەگووراو کەوا دەبێ ماڵکاوڵی بەدوادا دێت. دەتوانم بڵێم، ئەوەندەی خەڵك لەسەر قسەی سووك و شتی بێ بایەخ و بەخۆدا شکانەوە و لچك و لێو بادان و توانجی بەتوێکڵ [بەتایبەتی کە نامووسی گرتەوە] کوژراون یاخود ئاوارە بوون یاخود رووتاونەتەوە، لە ماوەی بیست ساڵدا، ژمارەیان پتر بووە لە کوژراوی دەمی شەڕی

ئەو ماوەیەدا کە وەها بووە شەڕیش نەقەوماوە، ئیتر نیسبەتەکە یەك بەدەش زیاتردەبێ؛ خۆ ئەگەر بەپێوانەیەکی دروستی لێکدانەوە کوژراوانی شەڕ بەتێکڕایی پتر دەرچوون ئەوسا بارەها و جارەها وەها دەردەچێت کە شەڕەکە لە بنەڕەتەوە بێ لزووم بووە ئیتر هەموو کوژراوەکان دەچنە نرخی گیسك و کاوڕی مردار لەو شەڕەدا...

نموونەیەکی بێ تەفسیر لە چەند و چۆنیی کۆمەڵایەتی پایە و حاڵوباری ئافرەتە، ئێمە دەزانین پیاو لە ژن بە بەژن و باهوو و هێز ژووررووی دەکەوێتەوە، تا رادەیەك لەویش کاریگەرترە [لایەنی منداڵبوون و شیرەخۆرەیی و ئەرکی بەخێوکردنی دەبوو دەستە تەرازووی بۆ ئافرەت ڕاست راگرتبایە بەڵام لایەنی خورتی و هێزی پیاو حیسابەکە بەو جۆرە لێك دەداتەوە کە عەیب نەیەتە سەر نێرایەتیەکەی] بەڵام لێرەدا قسەمان لە عەدالەت و ئینساف نییە. دەمانەوێ بزانین بۆچی پایەی ئافرەت لە گەلێك بۆ گەلێکی دیکە هێندە جودایە.. لە دینێکەوە بۆ دینێك.. لە شار بۆ لادێ... لە کۆمەڵی سەرەتایی تا ناوەندی تا پێشکەوتوو... کە دەڵێم «دەمانەوێ بزانین» ئەوەم مەبەستە کەوا بەڕاستی هیچی لێ نازانین. لە حیجازی بەر لە نزیکەی ١٤٠٠ ساڵ «قمری» دینێك پشکی ئافرەتی لە میرات دانا بەنیو هێندەی پشکی پیاو «٤» ژن و هەزاران جاریە حەڵاڵ بوو بۆ پیاو..

کوردەواری بێ ئەوەی هیچ جۆرە پێوەندیی هەبووبێ بەحیجازەوە، لە ڕێی لەشکری سەحابانەوە بەهەموو جوداوازییەکی نێوان کور و عەرەبەوە بوو بەپێڕەوی ئیسلام، نە دەوروبەر و نە چەکوچ و داس و نەداخوازیی حاڵوبار و نەیەکیەتیی زمان و نەرێت و چی و چی هەبوو ورتەی لە بەرەوە هات تەنانەت ناوی کەسان لە ژن و پیاو گۆڕا بەناوی عەرەبی بەزۆریش ناوی سەر بەدین و پیاوچاکانی عەرەب.. «عبداللّٰه بن عمر» بەسەر زمانی کرمانجەوە بوو بە «حەوڵای حومەران».. چیای «بڵفەت»ی پژدەر لە «ابو الفتح»ەوە گۆڕاوە.. نووسراوە ناوی «بێتواتە» لە کاغەزێکی سەرۆکی لەشکری ئیسلام بۆ خەلیفە بە «بیت العبادە» هاتووە گۆیا مەرکەزی دینی ئەوسای ناوچەکە بووە ئیتر بەسەر زمانی کوردەوە گۆڕا..

خولاسە هەرچی پێی دەڵێن «ژوورخان» بێ دەخلی هەرچی کاریگەری مادیی ئەوسای کورد بوو گۆڕا بە هی عەرەب.. ئێستاش بەشێکی ئێلەنیشتەجێی نێوان کۆیە و هەولێر و مەخموور دەڵێن «الحمد اللّٰه رب الحالمین..».. .. من ربك – کێ خواتە»ی ناو

قەبر بوو بە «مەڕنە مووکە» و شاعیر گوتی:

گەر مەڕنەمووکەی عارەب لێم پرسیٚ
وای تێرا دەخـورِم کــە ئــەو بترسیٚ

کە ئەمە بەرتەکە لە سەدەی بیستەم بەدەنگ هات.. ماڵم حەقە کوردەکە کە بەر لە ئـیسلامــەتـی نـەیـدەزانـی نـووسین چـیـیـە، دوای گـەشەی رۆشنـبـیـریـی دەورانـی عەبباسییەکان، بارتەقای فارس و تاجیك و ئەفغان، زانای وەهای لیٚ پەیدابوو هاوشانی ریزی هەرە پێشەوەی زاناکانی ئەو سەردەمە بوون نەك بەنیازی پاراستنی بەرژەوەندی کورد خۆی بەڵکو بەنیازی روونکردنەوەی: (١) رێی هیدایەت. (٢) فەرمانی شەریعەت لە مامڵەتی دنیایی..

کوردێکی بەر لە ١٠٠٠ ساڵ بەدەگمەن نەبیٚ لە سنەوە نەهاتووە بۆ هەولێر ئەمما بۆ خوێندنی مەلایەتی بەپانایی و درێژاییی کوردستان گەشتی کردووە.. بەهەزاران کورد چوون بۆ حەجی مەکە. بەشدارییان کردووە لە غەزای کافران.. ئنجا تۆ سەیری ئەم مەتەڵە بکە: میللەتێك بۆ حاڵی خۆی لە گوزەران بەولاوە خەریك نەبووە بەسوودی گشتییەوە و بەدڵ و گیان رێی مەکەی کوتاوەتەوە بۆ بەهەشتی پاش مردن، بیریاری مادیش دەڵیٚ: کە خەڕەك و جەنجەڕ گۆڕان بەنازانم چی پێوەندایەتیی بەرهەم و یاساکانی دەگۆڕێن، ناشڵیٚ زانایەکی نافەللاح و نا کرێکار ئەمرازی بەرهەمهێنان دەگۆڕێت کە دەزانین لە ماوەی پتر لە دوو هەزار ساڵدا کورد نەیتوانی هۆی بەرهەم بگۆڕێت چونکە پلیشایەوەی شەڕەی داگیرکەر بوو تا ئەوەی دەشیٚ بڵێین بەدەگمەنێکی زێدە دەگمەن نەبیٚ کوردی خاوەن قەسر و تالار پەیدانەبوو.. سەیرێکی گەشتەکەی (ریچ) بکە و بخوێنەوە چۆن وەسفێکی هەژارانەی دەرباری میری بابان دەکات..

لێرەدا تێبینی و روونکردنەوەیەك پێویستە: کوردەکە چونکە ژێرخانی ئەوتۆی نەبووە ئاوس بێت بەگۆڕانکاری تەنها توانیویەتی لە زانستی نەزەری پسپۆڕ بێت، چوونە حەج و غەزاش مەهارەتی ناوێت: ئەگەر بڵێین غەزا بەشەقوشوللاق بووە خۆ حەجەکە دڵخواز بووە مەسرەفەکەشی بەمل حاجییەوە بووە نەك حکوومەت کە ناچارە غەزاچییان نان بدات. لەگەڵ ئەم تێوەرێخەش دەبیٚ بڵێم لە غەزای قارس و بایەزید[1]،

---

(١) باپیرم کە بەشدار بووە لەو غەزایە، مێژووی شەڕەکەی بەم بەیتە دیارکردووە لە رێی حیسابی (جمل)ەوە:

ئەنگوشتی قەدەر لە لەوحی نووسی   تەئریخی غەزا (غزای روسی) = ١٢٩٤

ساڵی ١٢٩٤ ك، بەشی هەرە زۆری پیاوی دەسەڵاتدار و خاوەن ناو و شۆرەت لە کوردستانی عیراقەوە بەئەرك و مەسرەفی خۆیان بۆ شەڕەکە چوون.. لە لایەن نەبوونی «ژێرخـان»ەوە نموونـەیـەك دەهێنمـەوە نـەختێکی سفتـوسۆ تێدایـە: قسە لـە بـاوکمـەوە دەگێڕمەوە دەیگوت «مەستی ئەفەندی» زانایەکی پیشەناسی بەهرەدار بوو، دەیتوانی لە هەر شوێنێکی خەتی تەلەفۆنی پێدا تێپەڕیبێت ئالەتێك دروست کات بەخەتەکەیەوە ببەستێتەوە و وتووێژ بکات بەو جۆرەی خۆی مەبەستی بێت نەك قسەکەی بۆ دوولای خەتەکە بچێت..

لەمەش زیاتری دەگێڕایەوە کە مەستی ئەفەندی پرۆژەیەکی هەبوو کە بەهۆی عەدەسەکارییەوە تیشکی رۆژ بگەیەنێتە شوێنی تاریکەشەو ئیتر بۆ مەڵبەندێك بێت یان وڵاتێك یان هەموو جیهان [مەبەست زەوییە]. خوێنەر دەبێ بزانێ کە مەودای پرۆژەکە لە یەك کاتدا بۆ نیوەی زەوی لە کاردا دەبێت چونکە نیوەکەی دیکە رۆژە پێویستی بەرووناککردن نییە، دیارە قوتبەکانیش شەش مانگ لزوومیان پێی دەبێ و بەبێ کوژانەوە، شەش مانگی دیکە رۆژ هەمیشە دیارە.... حکوومەتی عوسمانی خۆی شەپڕەدار بوو کاربەدەستانیشی پتر خەریکی قۆڕەدەماغی بوون تا ئەوەی لە مەهاراتی پیاوێکی وەها بلیمەت سوود وەربگرن. بێگومان مرۆی ئاسایی ئەو سەردەمە سەیری هاتووەتەوە لەو «گەپ»ەی مەستی ئەفەندی کردوویەتی لە جیاتی ئەوەی بەدامە و جۆرەبێنێ کاتی خۆی بگوزەرێنی.. رەنگە لەوەشدا مرۆکە بێ ئەوەی هەست بەخۆی بکات حاڵوباری هەڵکەوتی ئەوسای کوردی پێکابێت وەك کە [رەنگە] هی ئێستاش بپێکێت.

جانەوەر کە هۆشی نییە ئاسوودەیە لە کێشەی ئافرەت و [هی کرێکار و میللەتی ژێر دەست.. و.. هتد] مافی ئافرەت و هەوێباریی ئافرەت، مەلا و دادگەشی ناوێت بۆ مارەبڕین و تەڵاقدان، ئەو تێبینییەش دێتە پێش کە لە هەموو دینێك تەڵاقدان نییە، مارەبڕینیش قودسییەتی نییە کە بریتی بێت لە رەزامەندیی دوو لایەنی نێر و مێ بەیەکتر وەك قودسییەت لە میوەکڕین و مامڵەتی کرێی ئۆتۆمۆبیل و.. و.. هتدیش نییە کە رازیبوونی کڕیار و فرۆشیار مەبەست بێت و بەس. لە مەڵبەندی مرۆ، تەنها مرۆ، هەندێ خۆراك و نۆشەمەنی و کەیفەمەنی لای کەسانێك حەڵاڵ و لای کەسانی دیکە حەرامە، تەنانەت خۆراکی حەڵاڵیش حەرام دەبێ ئەگەر کرایە بەرتیل یان دزرا.. خولاسە تایبەتمەندییەکانی مرۆ کە هۆش پێشەوای هەموویانە جیهانێکی ئاڵقەبەندی

ژوورخان دەتەنێتەوە بەدەوری خۆیەوە کە کار لە ژێرخان و لە مرۆ خۆی و لە خۆشی و ناخۆشی و هەموو سەروبەرێکی دەکات، بگرە لە پشمین کە دەبێ (یرحمك اللّه)ی بەدوادا بێت هەتا بەرپاکردنی شەڕی ئاتۆم.. لەو دەوروبەرە ئاڵقەبەندەی مرۆکرد کە هی میللەتانی دوور و نزیك لەیەکتر تا بڵێی جوداوازن، چەکوچ و داس و بەرهەم ورتەیان لەبەرەوە نایەت چونکە لایەنە لێکتر جوداکان و ئەو داس و چەکوچ و بەرهەم و گەڕۆك و فرۆکە بەکاردەهێنن لە ناحەزییەکە و دردۆنگییەکە بەو پێیە چەکوچ و داسێکی بەلای مرۆی مادییەوە رەوڕەوەی مێژوو دەگێڕێت دەچێتە جێی ئەو زەهرەی کە بەدەرمان دادەندرا.

لە نموونەی کارکردنی ژوورخان لە ژێرخان، کە بەر لە چەند دێرێك باس کرا مەسەلەی حەرامبوونی شەرابە لە ئیسلامەتی و هەندێ تیرێژی بەرتەسکی Teetotalism و کەمایەتیی دینی لێرە و لەوێ.. ملیۆنەهای هیند و گۆشت نەخۆرەکانیش بەتێکڕایی پەکخەری مامڵەتی گۆشتن..

بەشێکی بەرچاوی تەیر و جانەوەری ئاوی و دڕندەکان [سەرلەبەری دڕندە] حەرامە لە موسوڵمانان.. پەڕەسێلکە بەهۆی جرەجرەکەیەوە کە گۆیا ئایەتی [اذ یتلقى المتلقیان عن الیمین و عن الشمال قعید] دەچڕن قودسییەتی پەیداکردووە لای ئێمە.. لەکلەك بەخۆی و وەقاریەوە بووەتە حاجی لەکلەك گۆیا لە سەفەری زستانەی بەرەو گەرمێن دەچێتەوە بۆ مەکە و دەبێتە حاجی... دەبوو حیسابێك بکەن بۆ سووڕانی مانگەکانی عەرەبی کە وەها دەبێ کژی حەج دێتە هاوین، بەو پێیە لەکلەك زڕە حاجی دەردەچێت. لە مەسەلەی پەڕەسێلکە و لەکلەك ژوورخانەکە نهۆمی دووەمی هەڵناوە، کە قودسییەتی گەڕانەوە بۆ مەکە قودسییەتی بەخشیوە بەو دوو مەلە. سەیر لەوەدایە کە جۆرەها تەیر هەن گەرمێن و کوێستان دەکەن نەبوون بەموقەدەس.. لەمانەش تەیرە عەبابیلە بەهۆی شۆرەتێکی بەستوویەتی کە گۆیا ئەم تەیرە لەشکری ئەبرەهەی تەفروتوون کرد کە هات بۆ تێکدانی کەعبە لە مەکە.

ئایەتی قورئان لە بارەی ئەو هەرایەوە دەفەرمووێ: وارسلنا علیهم طیرا أبابیل ترمیهم بحجارة من سجیل. ئیتر ناوەکە مایەوە بۆ ئەم مەلە بەتەیرە عەبابیلە. [طیرا أبابیل]. ئنجا ئەگەر بپرسیت لە خۆت بۆچی تەنها مامە کورد ئەو عەبایەی بەسەر شانی تەیرەکە دادا؟ بۆچی عەرەبی خاوەن ئەسڵە وشەکان گوێی نەدا بەخەڵاتبەخشینی مەمنوونییەت لە جێی چاکەی ئەو مەلە؟ چ وەرامێك وەرناگرێتەوە

وەك كە کەزیی «عەیشێ و فاتم»انی خستە جێی پەلکە زێڕینە و عەرەبیش گوێی پێ نەبزووت. عەرەب نوێژەبارانەی هەیە بۆ ساڵی وشکان، کوردەکە وێڕای نوێژەکە «هەیاران و مەیاران، یاخوا بباریێ باران. گەنمی حەسەن و حوسێنان، هەمووی قڕبوو لەتێنان، لە بۆ ئاوی قولەتێنان..»ی کردە پاڕانەوەی ناو ئاوایی پتریش هەرزەکار پێوەی دەزرووقانەوە، هەرچی نوێژەکەیە لە دەرەوەی ئاوایی دەکرا و دەکرێ... بۆرە دەلالەتێك لەو رەفتارەی کورد دەچێتەوە بۆ زێدە کەنەفتی و بێ دەسەڵاتی و هیچ نەداری ئەگەرنا بۆ، زێدە لە هەموو خەڵقوڵڵا، مامە کوردەی «قوتەی مل نێرکە کاردوو» پەرۆشدار بێت لە پاڕانەوە؟ بەڵام مەسەلە لەوەندەدا ڕاناوەستێ، پەرۆشەکە لە بنەڕەتەوە سەر بەدین و هەژارییە، کە چەسپاو بوو بەعادەت بوو بەهۆی خۆخافڵاندنی بێ ئیشی و کات بەسەربردن وێڕای رازیکردنی غەیب کە شەقڵەکەی بەوەدا دیارە کە گەپەکە لە دەمی بێ بارانیدا دەکرێ نەك وەکو هەڵمات و قاشۆیانی کە هی هەموو کژێکن یا هی هەموو کژێك بوون. لەبەر تیشکی ئەم تێبینییەدا دەچمەوە بۆ میرمیرانێی فەقێ و مەلایان کە لە دەمی کۆبوونەوەی وەك موناسەبەی «اجازە»ی موستەعیدان شکڵ حکوومەتێك رێك دەخرا و فەقێیەك دەبوو بەمیر و فەرمانی بەسەر هەموو برا گەورە و سەرۆك عەشیرەتاندا دەکشا. لە نووسینی کۆنترم باسی ئەم لایەنەم کردووە و گوتوومە و ئێستاش دەڵێمەوە، ئەو ئاهەنگەی چەند رۆژێکی دەخایاند رەنگدانەوەی تامەزرۆیی بێ حکوومەتیی کوردی بوو. لە غەیری ئەم ئاهەنگەدا، کورد هەرگیز توانای نەبووە و بەبیریدا نەهاتووە تەمسیلێك رێك بیەخێت دڵداریی مەم و زین، ساڵحی نسۆی قاوەچی و کەژ... یان دوازدە سوارەی مەریوان زیندوو بکاتەوە بۆ بەرچاوی تەماشاچییان ئەگەر بگوترێ ئەو تەرزە داستانانە کەرەستە و مەسرەفی زۆری دەوێت خۆ هەرای میر کوڕان و میر کچانی مەشووری سەردەمی حاجی قادر لە باڵەکەتی هەتا بلێی بەهات و بات و کێشە و دەوامە بوو تا سەری نا بەشەڕی نێوان کوڕان و کچان و لە ئاکامدا کۆمەڵی هەمزە حیماری و مەلکە قۆڕ و داڵ و واو دوو... و موستەعیدەکانی تر بڵاوەیان لێ کرد و باڵەکەتییان بەجێ هێشت.

[وا بزانم لە بەشی دووەم یان سێیەمی «حاجی قادری کۆیی» ئەم هەرایە باس کراوە]. دوایین ئاهەنگی «میر» لە کوردستانی عیراق کە خەبەری بەمن گەیشتبێ لە کەرکووك و بەپشتیوانی سەید ئەحمەدی خانەقا بەرپابوو، ئاهەنگەکەش هەر لەلایەن مەلا و فەقێیانەوە رێك خرابوو..

خوێنەری بەڕێز، باسی ئافرەت کە بەلای کەمەوە نیوەی ئادەمیزاد دەگرێتەوە، لە نوختە نەزەری جوداوازیی پایە و ڕۆڵی لە هەڵسووڕاندنی کاروبار و پێداویستەکانی ژیان و مانەوە و بەرەوپێشچوونی کۆمەڵان و نەتەوان تا بڵێی دوورە لە مەنتیقی لێکدانەوەی سادە و بێ گرێ و تەئویل کە دەبینین جارێکیان بەتەواوی کەسایەتییەکەی ڕەش دەکرێتەوە تا ئەوەی خۆی دەسەلمێنێ کە ئافرەت شەرمهێنە، جارێکیشیان دەبێتە سەرۆك وەزیران و سەرۆك دەوڵەتیش. هەڵبەت دەزانین بێ حورمەتیی ئافرەت یان هی دەستوپێ یان هی بەعزە کەسبێك بەرچاوترە لە وڵاتی دوواکەوتوو کە تێیدا هەموو بێ دەسەڵات و هەژارێك دەکەوێتە جێگەی بنکرێ مەنجەڵی پڵاو. لە حاڵەتی «بنکرێ»دا هەژارەکەش بێ حورمەتیەکەی بەلاوە سەیر نییە لێشی گران نایەت، بەڵام سەیر لەوەدایە کە بابایەکی لچك و لێو لە کەسانێك بادەدات کە بێ حورمەتیان دادەنێت، بەرزە پێ ڕاست دەبێتەوە بۆ (بێ حکوومەتێکی) دەسەڵاتداری وەزیفە وە یا پارەدار بێت، بەخەیاڵیشیدا نایەت کارێکی نابەجێی کردووە، لە عەرەبی مەتەڵێك هەیە دەڵێ «من یاخذ أمي اگول لە عمي» کوردەکە دەڵێ: کێ دایکی مارە بکات پێی دەڵێ بابە؛ خۆش بێ و ناخۆش بێ ئەمە ڕاستییەکە لە ژیانماندا، نەتەوەی دیکەش لە ڕۆژگارانی بێ دەسەڵاتیدا هەر وەها بووە.. دەگەڕێمەوە بۆ قسەی سەرەتام و دەڵێم باسی ئافرەت یەکجار(١) دریژخایەنە و زۆریش بەئێشە و بەئازارە، لێرەدا چیتر دووی ناکەوم. یەك تێبینی دەمێنتەوە بەپەڕاوێزی بێدەسەڵاتییەوە [لە نێوان دەیان تێبینیی ئەوتۆوە] دەمەوێ بیخەمە بەر نیگای خوێنەر بەلامەوە زۆر ئازار بەخشە. دەسەڵاتدارێکی دڕ و شەقوەشێن گەلێك پتر خاتری دەگیرێ لە یەکێکی دەسەڵاتداری بەناموس، وە یا بلیمەتێکی بێ پارە لەوەشدا خەڵکەکە وەکو مەڕ ڕەفتار دەکات کە گورگی دیت تەسلیم دەبێت، کەچی دەبوو بە پێی فام و تێگەیشتنی «مرۆ» پیاو چاکەکە و خاوەن بەهرەکە هەر نەبێ بایی شیاویی خۆی و بارتەقای شەقوەشێنەکە ڕێزی لێ بندرێت، بەوەشدا لایەنی سەلامەتیی مەرگەلی ئادەمیزادی بێ دەسەڵات سوودی وەردەگرت کە حورمەتی پیاو چاکەکە پارسەنگی حورمەتی ناچاکەکەی دەدایەوە و کوردی گوتەنی، تێیدا دەهێشتەوە... تومەز لە خۆ دەرچوونی ستەمکار، جگە لە ئارەزۆی هێنانەدیی نیازە مەزەدارەکانی، یاریدەدەرێکی

(١) وشەی «یەکجار» ڕاستە: ئەوەی «یەجگار» بەکاردەهێنێت یا ئاگاداری زمان نییە یان پەرۆشی ناوچەیی هەڵەی لێ خۆش دەهێنێت.

گەورە لە ورە بەردانی ئاپۆرەی جەماوەر بەرانبەر درندەییی ستەمکار دەبینێت، تاك و تەرایەك لە مرۆی هەژاری نەترساو، ناوناوە، پەدا دەبن ستەمکار کۆمەیان لێ دەکات و دڵیشیان رادەگرێت. بەداخەوە ورە بەرداوەکان بەبێ شەرمیان دادەنێن و پەندی سەرکزەڵەییی «پێ لەبەری خۆت پتر رامەکشێنە»یان لێ بەدەنگ دەهێنن و بەبیریاندا نایەت پەندی «مست لە درێشە دەگەڕێتەوە» هەیە سوودی خۆیانی تێدایە. لەگەڵ ئەم تێبینییانەشدا دەبێ، بەناچاری و بەبڕیاری واقیع، بسەلمێنین مرۆی عادەتی ئەوەیە کە قسەکانیان لێ بەراست دەگەڕێ و بەجۆرێکی ئاسایی و بێ مامۆستای دەرسدەر و عەزمشکێن زۆربەی خەلق لە کۆمەڵی خۆمان ئاسایی حەز لە گۆمی مەندی نەشڵەقاو دەکات، تەنانەت لە حاڵی هەبوونی جموجۆڵی سیاسیشدا کە خوێنگەرمەکان خەریکی شۆڕش و سەرپێچی دەبن کۆنە بێدەسەڵاتەکان مۆرکی خۆیان لە شۆڕشەکە نادەن و هەمان ملکەچی و بردەباریی جاران دەسەلمێنن و ئایەتەلکورسی [ئەگەر بیزانن] لە خۆیان و ماڵ و منداڵیان دەخوێنن.. بەهەمە حاڵ پەککەوتنی زۆربەی میللەتی دواکەوتوو بەرانبەر هەڕەشەی ستەم موشکیلێکی زێدە زێدە کۆنە دەچێتەوە بۆ ئەو رۆژگارانەی کە سەرەتای دەستدرێژیکردن پەیدابووە. ئەگەر راستبایە کە دەگوترێ چینی چەوسایەوە لە هەموو مێژوویدا خەریکی خەباتی چینایەتی بووە نەدەشیا زۆردار ببڕای ببڕای پەیدا بێت چونکە بەر لە ٦٠٠٠ ساڵ زۆردار لە زۆرنەدار پتر چەکی شەڕکردنی نەبووە، ژمارەشی دەیەکی زۆرنەدار نەبووە.. چەکیش هەر گۆپاڵ و بەردەقانی و تیر و تیغی سادە بووە کە بۆ هەمووان بەردەست بووە، تەنانەت ئاپۆرەی زۆرنەدار [ئەگەر هەستی چینایەتیی هەبوایە] دەیتوانی لە رۆژێکدا، لە سەعاتێکدا، زۆردار هەپروون بەهەپروون بکات. دەشێ بگوترێ زۆرداری بەر لە ٦٠٠٠ ساڵ توانیوەتی خزمەتکار رابگرێت و شەڕی پێ بکات لەمەشدا دوو تێبینیی سەرەکی و بنجەکی هەیە قسە دەبڕێتەوە:

١– زۆردار لە پڕ نەبووەتە خاوەنی دە بەرە جووت [کە ئەوسا جارێ شار پەیدانەبوو بوون] ئەویش وەك خەڵق بەرەجووتێکی هەبووە و توانیوەتی لە ماوەی عومردا یەکێکی دیکەشی بخاتە سەر کە بەشی زۆر و ستەم ناکات.

٢– ئەوانەی کە دەشبوونە رەنجبەر لای ئەو، هەر لە تاقمەی زورنەدار بوون.. ئێستاش زۆردار هەر رەش و رووتی پرۆلیتاریا بۆ کارە بەدەکانی رادەپەڕێنێ، بەداخەوە نەزەرییە لە ئاست ئەو دیمەنە بەرەواژە کورت دێنێت کە دەبوو رەشوورووتەکە

لوولـەی تفـەنگ لـە زۆردار بكـات بـەپێی ″خـەبـاتـی چینـایـەتـی″ نـەك فـەلاحـی بـۆ بـكـوژێت. هـەڵـبـەت حـاڵـەتـی ئێستـاكـە زۆر جودایـە لـە هـی ٥٠٠٠ –٦٠٠٠ ساڵ لەمەوبەر، نەك لە سەرێكەوە بەڵكو لە هەزار سەرەوە، رێی تێڕا رۆیشتنی ستەمكار و هـەژاریش ئـەو تـاكـە رێگـەیـەی بـەر لـە هـەزاران سـاڵ نـەمـاوە.. سـەرچـاوەی پێزانین و نـەزانكـردنیش بـێ ئـەژمـار بووە.. بـەڵام دیسانـەوە دەبوو بـەپێی فـەلسـەفـەی خـەبـاتـی چـیـنـایـەتـی مـرۆی بـەرهـەمـهـێن پـێ بـەپـێی هـۆشـپـژانـی هـەرگـیـز رێ نـەدات بەرهـەمهێنی چەوسێنـەرەوە پەیدابێت كە هەڵكشانی رێكاری ژیار «حضـارة» بـایی ئـەوەی پێوەندیـی هـەبێ بـەخـەبـاتـی چینـایـەتـیـیـەوە دەرسدەری رەنجدەرە وەك كـە دەرسدەری تـەمـاعكـارە، پـەلـەی ژیـان و خـۆویستیی كـە بزوێنی هـەموو بوونـەوەرێكی گیـانـدارە پـتـر هـانـدەری خـۆ رزگـاركـردنـی نێچـیرە لـەوەی هـانـدەری راوكـەر بێت، هـەمـان موعـادەلـەی بـاسكراویش چ لـە دێ بێت و چ لـە شـار بێت (دوای پـەیدابوونی شـار) بـاوە، بـەتێبینیكردنی پـەیدابوونی چینی نـاوەند [كـە دەزانین پـەیدابووە وەك حـەقیقـەتێكی مێژوویی نـەك لـە فتوحـاتی بیردۆزیی خـەبـاتی چینـایـەتییـەوە پێك هـاتووە یـان بـەئێمـە گـەیشتووە] خـۆ چینی نـاوەندیش وەك هـی رەنجدەر هـەمـان مـەنتیقی وەرزێر و زەویداری بـەملـەوە دەبێ كـە نـەیـەڵێ زۆرداری لـێ پـەیدابێت.. خولاسە سەرلەبەری واقیعی مێژوویی كە بووە و بەسەر چووە و ئێستا ئێمەی تێدا دەژین [من بەش بەحاڵی خۆم ٧٧ ساڵ ژیاوم لە رۆژگاری بەسەر چووش...] دەبوو بەپێی تێڕادیتن لە تەوژمی «خەباتی چینایەتی» سەرلەبەری مێژوو جۆرێكی دیكە بێت.. دەبوو فكرەی خـەبـاتی چینـایـەتی لـە پزدانی مێژوو نـەڕسكێ.. هـەڵبـەت ئـەو بـڕیـارە زەبـەللاحـانـەی وا لـە قـەڵـەمـەكـەوە هـەڵـدەوەرێن گـەردێكـن لـە مێژوویـەكـی بێچووی خـەبـاتی چینـایـەتیی نـەك بـەئـاسـایی و بـێ خـەبـاتی زۆرینـەی مرۆ دژی كـەمینـەی مرۆ بـەتـاقگـەی ژیـاندا هـاتبێتـە خـوار. ئـنجـا، ئـەی خوێنـەر، ئـەگـەر خـەبـاتی چینـایـەتی حـاكمی مێژوو بـایـە نـەك هـەر چینـەكـان نـەدەرسكان، بـەڵكو نووسین سەری هەڵنەدەدا.. سەرمایە و پارە و بانك و تیجارەت و هەزاران بەڵا و موسیبەتی وەك ئـەوانـیش لـە پـزدانـی كـۆمـەڵایـەتـی مـردەزاد دەبـوون [چـاكتـرە بـڵێم مـردەزاد نەدەبوون.. نە دەڕسكان].. مۆسیقای بەرز و پەیكەر و مەیكەر و قەسر و كەشتی و كـەژاوەی بـریـقـەدار و چـی و چـی و نـەدەهـاتـنـە كـایـەوە چـونكـە نـەدەشیـا ژیـانـی كۆمـەڵایـەتـی چـینـێك بـەرهـەم بـهـێـنـێ دەوڵـەمـەنـدتـر بـێ لـە چـیـنـی هـەرە ژێر نـەكـا

خوێنی خەڵك بمژێت... ئێمە دەبێ پشوو بدەین بەمێژوو خەوی لێ بکەوێت بۆ ماوەیەکی ئەوتۆ هاتوباقی چینە جوداکان و پارەداری و خوێنمشتن و فیز و نازی ئەریستۆکراسی و قۆڕە دەماغیی شاعیری و هونەرمەندی و هونەرکاری و ئەو جۆرە (پیشەی مێژووی ناپاك) بەخۆی و هەموو زانست و تەکنیك و هەڵهێنان و دۆزینەوە و داهێنانی شەیتانانەیەوە بکەونە پلانی خەساندنی وەرزێر و کرێکاری چەکوچ و داس..

ئەرێ ئەی هەموو ئادەمیزاد، ئەرێ ئەی ترووسکەی هۆش، ئەی شەیدایانی حەقیقەت، ئەهریمەنانی پشت واقواق، بەچاك و بەدیەوە، ئایا چیرۆکی سەیرتر هەیە لەو حیکایەتەی پلانگێڕیی هەموو جیهانی ئادەمی دژی سۆفی بارامی وەرزێر و دەروێش مەولوودی کرێکار، نەکا رزگاربن لە چەوسانەوە؟ من دنیا تەسك و ترووسك دەکەمەوە هەتا ئاکامی پرۆلیتاریای تێدا زەق بنوێنێ بایی ئەو پایەیەی بۆ خەباتی چینایەتیی مێژوویی داندراوە دەنا کارەساتی لەو گەورەتر هێندە زۆرە نۆرە ناگاتە مەغدووریەتی رەنجدەر پێوەی خەریك بین، وێڕای ئەو راستییە تاڵەی کە پرۆلیتاریاش لە جغزی ئەو کارەساتانەدایە وەك حاڵەتی ئێستاکەی کوردی هەرێم یان خەڵکی ئەفغان و ناوەندی ئەفریقا و کوێ و کوێ تێیدا دەژین. هەر لە بیرمە ساڵی ١٩٥٩، کرێکارێك بەجاددەدا[1] دەهات بۆ لای بازاڕ بەدەنگی بەرز ئەم بەیتەی دەگوتەوە:

لە سەریان دە کەریم لە سەریان دە مەیانهێڵە

گەل و سپای مەزن لـــە خـائینان دەپارێزی

مەبەسیشی پەڕاندنی کەللەی کوردی ناشیوعی بوو... چەند ساڵێکی دواتر ئەو خەباتگێڕە و هەزارانی وەك ئەو جێگە نەما خۆیانی تیدا بگرنەوە ئەو کوردستانە نەبێ کە (خـائینـان) بەرگرییان لێ دەکرد. لەو تەرزە حاڵەتانەدا خەباتی چینایەتی بەناچاری دەست بەدامەنی (خیانەت)ەوە دەگرێت. دەك ماڵت شێوێ هێڕی و نەفامی، مێگەلی سەر شێواوان بەرەو چ هەڵدێرێك لێ دەخوڕیت! ئەم گومڕاییە درێژەی ئەفسانەی خەباتی چینایەتیی بەر لە هەزاران ساڵە کە نەزەرییە بەدەرسدان دەیخاتە مێشکی بەستەزمانێکی کەللە بەتاڵەوە کە بەبەریەوە هەیە لە ماوەی کورتدا جیگۆڕکێ بکات و لە دوێنێی خۆی هەڵگەڕێتەوە. بەعادەت یان بەحوکمی مەنتیق سافیلکەی خوا

---

(١) جادەی شاری کۆیە.

پەرست، یان هەرشتێك پەرست بێت، درەنگتر لە سافیلکەی دنیایی دەست لە باوەڕەکەی بەر دەدات چونکە لە باوەڕی دینی تریفەی قودسییەت هەیە هەرچی فکرەی دنیاییە بەزەحمەتێکی دەرسدان و راهێنان و تەما وەبەرنان دەنیشێتەوە دڵانەوە. دیندار بێ هاندان و بێ سوودی دنیایی، هەر لە روانگەی باوەڕەوە، کە بەجۆرێك لە جۆرەکان سەر بەغەیبە، بەردەوامتر دەبێ لەسەر ئاینەکەی. وردە تێبینییەك هەیە لێرەدا دەبێ روون بکرێتەوە: باوەڕی سەر بەمادەش کە چەسپا لە دەروون بەئاسانی ناسڕێتەوە ئیتر هەر جۆرە هۆیەك بێت لەو چەسپانەدا کاریگەر بووبێت.

بەڵام و بەڵام باوەڕێکی مادی مەزەی رق و کینی لەگەڵدا بێت پتر لە هی مام سەلامەتۆکە چنگاڵ لە ناخی مرۆ گیر دەکات تا ئەوەی لەناوبردنی ناحەزەکە دەبێتە کارێکی رەوا و بەولاوەتریش دەڕوات کە دەگاتە پلەی فەرمانی پیرۆز، بۆیەیە شۆڕشی سەرکەوتوو [بەتایبەتی لە کۆمەڵگەی دواکەوتوو] دەست ناپارێزێ لە کوشتن و ئیعدامکردن و چاو هەڵکۆڵین و ئەتککردن.. کرێکارەکەی (لە سەریان دە کەریم!) تاکێکی ئەو بابەتەیە.

ئێمە لە کێشەی (ئافرەت)ەوە هاتین تا گەیشتینە رق و کینی (پیرۆز) لەو ماوەیەشدا بەچەند قۆناغێکدا تێ پەڕین بێ ئەوەی دەرفەت هەبێ بەدرێژی و پڕ بەپێستی بابەت بەبەریەوە بنیشین لە ترسی زێدە خایاندن.

دیتمان یاخود من دیتم حاڵوباری ئافرەت لە چ رادەیەکی نالەبارە.. دەمێنێتەوە لە خۆمان بپرسین: بۆچی ئافرەت پێوەی دیارنییە ناڕازی بێت؟ ئەو ئافرەتەی لە رێی سیاسەتەوە [بەتایبەتی لە رێی خەباتی چینایەتییەوە، یان لە دەمی کڵپەی سۆزی نیشتیمانپەروەرییەوە..] هێرش بۆ سەر ناحەزەکەی دەبات و دەکوژێت و دەشکوژرێت، بۆچی لە ئاست مافە ژێرپێخراوەکانی بەدەست پیاوەوە ورتەی لەبەرەوە نایەت؟ هێندەی ئافرەت بردەباری مێردی دڕ و برای بێباك و لە خۆ گەورەتری چڵێس دەبێت و بەسەدان و هەزاران ساڵیش نافەرمانییان لێ ناکات، بەزاهیر، دەبوو لە ئاست تێك هەڵقژانی سەر بەچینایەتی و نەتەوایەتیش خەمسارد بێت یاخود ئەو ئازایەتییەی لە ئاست پیاوی بێگانەی دەنوێنێ لەسەر شتی کەمبایەخ لێی بەدەرنەکەوتایە. بەڵێ، دەزانین مەیلی (دایکەتی) لە مێیینەدا هێندە زاڵە لە هەموو زانێکدا بەرۆخی مەرگدا تێ دەپەڕێت، واش دەبێ لە مەرگ رزگار نابێت، بەڵام دیسانەوە لە خەریکبوونی بەکاروباری خێزان و منداڵ بەخێوکردن و ئەرکی قورسی (لێنان و شووشتن و

خاوێنی) و خزمەتی مێرد و وردە سەرێشەی بێ کۆتایی بەڕێوەچوون، بەدرێژاییی دوازدە مانگەی ساڵ هەتا دەمی گەیشتنی بەلێوی قەبر، ئەو مافەی لێ ڕەوا دەبێ کە بەچاوی رێزەوە سەیری بکرێت و دڵی رابگیرێت و قسەی ببیسرێت و بۆ کەیفی مێرد هەوێی بەسەر نەیەت...

خوێنەری بەڕێز، لە دەمێکەوە بیر دەکەمەوە [بەنووسینیش دەرمبڕیوە، ئەمما بەکورتی] لە واقیعی کۆمەڵایەتیی مرۆ و بارە نالەبارەکانی و رەفتارە رەجاڵەکانی و گفتارە تفت و تاڵەکانی و کردارە گوناهبارەکانی کە بەشی هەرە زۆری ئاپۆڕەی گەلە دواکەوتووەکانی تێیدا غەرق دەبن، لەو بیرکردنەوەمدا نەگەیشتوومە هۆکارییەکی ئەوتۆ وەرامی هەموو پرسیارێك بداتەوە لە بارەی مرۆوە، بۆ وەها دەکات؟ بۆ وەهای نەکرد؟ چ بوو فلانە مرۆی گێڕایەوە لە ئەنجامدانی ئەو بڕیارەی سوێندی لەسەر خواردبوو؟ بۆچی لەسەر غەدرێکی گەورە بەدەنگ نەهات کەچی لەسەر قسەیەکی خوێڕوو دەستی دایە خەنجەر؟ یەکێکی کوشت؟ تۆ لە وەکالەتی من باری وەها بەبیری خۆتدا بهێنە لە حالاتی مرۆ کەوا بەر هیچ پێوانە و کێشانەیەکی ئاسایی ناکەوێت وەك کە رەفتاری جانەوەر بێ مێشك گوشین و فەلسەفە خەرجکردن بۆ بەر چاوی هەرزەکاریش مەفهوومە بارەها لەگەڵ خۆمدا گوتوومە و دەیڵێمەوە بەشێکی زەق و زۆری کردەوەی ئادەمی هۆی ئاشکرای لەگەڵدا نییە، هەر دەڵێی کاریگەری نهێنی و نا بەرچاو هەیە پەنجەی گەنجێکی قۆزی دەوڵەمەند دەباتە سەر پەلاپیتکەی دەمانچە و کەللەی خۆی پێ دەپڕژێنێ[(١)].

من لە نووسینی ئەم باسانە بووم برادەرێکم چەند کتێبێکی هێنا بیانخوێنمەوە یەکێکیان تەرجەمەی عەرەبیی کتێبێکی کۆڵن ویلسن بوو لە ژێر ناوی (طفيليات العقل). لەم کتێبەدا کە شکڵ وتووێژی یەکلاییە نووسەر هەمان ئەندێشەی من دەدرکێنێ کە چۆن گەلێك رووداو هەن هۆی ئاشکرایان نییە بەڵام قالبێکی (وا بزانم) خەیاڵی دەڵێ ئەو (طفيليات..)ە کە نادیترێن مرۆ بەرەو رەفتاری ئەوتۆوە دەبەن نایەتە حیسابی هۆش و مەنتیقەوە. ئێمە دەزانین وەهابووە کاری زێدە گرنگ لە هۆیەکی زێدە ناچیز رووی داوە بەڵام ئاغڵەب رووداوی ئەوتۆیی هۆیەکی زانراوی هەیە وەك ئەوەی

---

(١) بەر لە حەفت سەعات بەدەم وتوویژێکی سێ لاییەوە، لە زەمینەی ئەم باوەڕەمەوە گوتم، کێ بڕوا دەکات بەموعادەلەیەکی بڵێ: مارلین مۆنرۆ + شۆرەت + جوانی + گەنجایەتی + سامان =خۆکوژی؟ [سەعات ٤ی پاش نیوەشەوی رەمەزانی ساڵی ١٩٧٧ی ز.]

ڕووداوەکە لە کەسێکی «گرنگ»ەوە سەری هەڵدابێت. ئیتر تووڕەبوونی مرۆی ئەوتۆ ئەگەر لەسەر تووڵە و تاژیش بێت دەشێ بکێشێتەوە بۆ کوشتن و بڕین. بەهەمە حاڵ دیاردەی بەڕواڵەت بێ هۆی نامەئلووف لە جۆری خەونی ڕاست و پێشبینی و دوورە سۆسە و حاڵاتی پووگاو جۆرەهای هەستی ئەوتۆ لە گوماندا نین و بەشێکیان بوونەتە جێی باوەڕی زانست تا ئەوەی رووسیای بۆلشەڤیکی مولحید دوای ئینکارکردنیان بای دایەوە سەر خەریکبوون پێیانەوە بەڵام دیاردەی ڕەفتاری نامەئلووفی بێ سەبەبی ئاشکرا و پەردەپۆش لە مرۆوە (ڕەنگە لە جانەوەریشەوە هەبێت) جودایە لەمانە چونکە ئەمیان بێ هاندەری بەرژەوەند وەیا لە ئاکامی هەڕەشە وەیا لە ناچاری وەیا لە فەرمانی بیروباوەڕەوە سواری ئیرادەی مرۆکە دەبێت و تێیدا زەرەرمەند دەبێت وەیا، با بڵێین، بێ لزووم غەیری خۆی زەرەرمەند دەکات. لەوانەیشە ئەرکیکی بێ ئاکام، نە بەچاك نە بەخراپ، لەو ڕەفتار و گفتار و کردارەوە پەیدا نابێت بۆ غەیر و گۆیا بەفرە و بە گەرما دەتوێتەوە و نەبوو دەبێت. حاڵەتی ئەوتۆ هەیە لە «ئۆگرگرتن» بەعادەتێکەوە وە یا گرفتاربوونی مەراقێکی ڕەگداکوتاو ڕوودەدات ناشێ یەکسەر لە عەینی مرۆکەوە دەرچێت، عادەت و مەراقەکە لە ماوەی پاش چەسپانیان دەزێنەوە بەمەراقی لە خۆیان سەیرتر. مرۆم دیتووە کەلایەکی لە دەمی ڕۆیشتن بەکۆڵاندا بەدیوار کەوتبایە دەبوو بپەڕێتەوە بۆ ئەوبەری کۆڵانەکە لایەکەی تری بەر بکەوێت. یەکێکی دیکە فێربوو پەیتا پەیتا بزۆتی ناو ئاگردانی زستانەی تێك دەکردنەوە و جێگۆڕکێی پێ دەکردن بەنیازی چاکتر سووتانیان، ئەگەر دەستیان گرتبایە، بەشان و بەچاو و بە سەر بزۆتەکانی دەخستنەوە سەر یەکتر و ڕێکی دەخستن.. گەلێك لە نوێژکەران سەبەب بەزێدە خەریکبوون بەدروستاییی دەستنوێژەکە و بەنوتقی دروستی ئایەتەکان بەزەحمەت و بەئەرك لە هەردوویان دەبوونەوە. من یەکێکی ئەوتۆم دیتووە، لە مەلابانگدانی بەیانی تا نزیکی ڕۆژهەڵات خەریکی دەسنوێژ بووە بەتایبەتی «مسح»ی مووی..

هەزاران هەزار حاڵەتی ئەوتۆیی لە دەوروبەری کۆمەڵەی مرۆڤ خەلەل بە بەرژەوەند و بە ژیانی کامەرانی و بەحەسانەوەی خەڵك دەگەیەنێ چ پێوەندییەکی نییە بەو لایەنە گرنگانەی گوزەران کە مرۆ ناچارە خۆی بۆ تەرخان بکات... مەراقی کۆتربازی وەها بووە سەری ناوە بە تەنگوچەڵەمەی ژیان و بەناڕاحەتی خەڵکی دەوروبەر.. سەیرترین حاڵەتێکی دیترابێت لەو جۆرەی پێوەی خەریکم بینووسم ئەوەیە کە هەندێ کەس چی کردوویەتی و گوتووەتی بەڕۆژ لە دەمی خەودا دووبارەی

کردووەتەوە بەمەرجێك کەوتبێتە سەر پشت تا ئەوەی شتی ئەوتۆ دووبارە کراوەتەوە، کوردی گوتەنی، سەربەقورِ دەهێنێتە پێکەنین.

وردە حسابی ئەوتۆی کە دەزانم کەس خۆی پێ مەشغوڵ ناکات، یاخود ژمارەیەکی زێدە زێدە کەم خەریکی دەبێ، بەڵگەی خەمساردیی ئاپۆرەی خەڵکەکە (١) بەرپرسانی سیاسەت و خەبات پێیان وایە خەریکبوون بەو جۆرە لایەنەی بێ بایەخی حالاتی ئەوتۆوە بریتییە لە خەساربوونی ئەرك و کات (٢) زۆربەی رۆشنبیران گوێی نادەنێ مەگەر ئەو پسپۆرانەی لە «مرۆ» دەکۆڵنەوە. (٣) خەڵکی کووچە و بازارِ نازانێ بیری بۆ ئەو لایەنە ببات.. بەلای منەوە تاقمی سیاسەت، بەتایبەتی خەباتگێرِی دڵگەرم، دەبێ لە بەرنامەیدا هەبێ سەرێك لە دەرەوە و هەناوی «مرۆ» خوار بکاتەوە و نەختێکی تێ رِابمێنێت و خۆی ئاشناتر بکات بە «سروشت»ی مرۆ. وا لەم چەند دێرەی ژێرەوە دوو دیاردەی زێدە بەرچاو و بەرهۆش بەعەرزی خوێنەر دەگەیەنم کە دەزانم ژمارەیەکی کەم نەبێ لە ئادەمی بەخەیاڵیدا نایەت، خەیاڵیشی بۆی بچێت بەهەندی هەڵناگرێت.

یەکەمیان ئەوەیە کە مرۆ تەماشای رووی خۆی دەکات لە ئاوێنە بیر لەوە ناکاتەوە کە ئەو وێنەیەی دەیبینێت رووە حەقیقییەکەی نییە چونکە لای راستی لەشی دەبێتە لای چەپی وێنەی، چەپیشی لە ئاوێنەدا دەبێتە راست، ئنجا هیچ کامێك لە ئەندامانی کە جووت بن وەك چاو، برۆ، گوێ... وەکو یەکتر نین.. یەکێك تەماشای وێنەی خۆی و برادەرەکەی بکات وا دەزانێ وێنەی خۆی دروست و هی هاورێکەی نا، چونکە جوداوازیی نێوان شکڵ و وێنەی هاورێکەی دەبینێت و هی خۆی نا.. دووەمیان ئەوەیە لە حیسابی مانگی هیجری کە دەگوترێ یەکی رەمەزان یا صفر یا ذوالحجەیە لە حەقیقەتدا دووی مانگە چونکە رۆژی پێشوو مانگ نوێ بوو بەڵام لەبەر باریکی مانگەکە و شەوقی رۆژ نەدەشیا بدیترێ هەتا لای ئێوارە. وا بووە لەبەر هەور نەدیتراوە ئیتر سبەی ئێوارە بەشەوی یەکەمی مانگ دراوەتە قەڵەم کەچی هی دووەمە. سبەی کە بەیەکی مانگ دادەنرێ راستییەکەی سێی مانگە. واش بووە خزمێکی خۆم سبەینەی جەژنی رەمەزانی لە هەڵەجەی نزیك هەولێر بەسەر بردووە. دوای پلاوی جەژن بەرِێ کەوتووە بۆ کۆیێ کە ئێوارە دەگاتە شار دەبینێ کۆیێ بەرِۆژووە. سبەی دووەم پلاوی جەژن لە کۆیە دەخوات و دەرِوا بۆ بێتواتە دەبینێ جارێ بێتواتە بەرِۆژووە. سێیەم پلاوی جەژن نۆشی گیانی دەکات. لێرەدا مەبەستم دیاردەی سەری مانگی هیجری بوو کە هەمیشە دووەم رۆژیەتی ئەگەر سێیەمی نەبێ. بەڵام هەر لە

پەنا ئەم مەتەڵە یەکێکی دیکە سەیرتر هەیە کە حاڵەتی زاناکانی ئیسلام بەدەست دەقی شەرعی کۆن چەند دوورە لە مەنتیق کە دیتنی مانگ مەرجە لە بۆ سەرەتای مانگی هیجری، کە لە ٢٩ ی مانگ نەدیترا دەبێ ٣٠ رۆژە تەواو بکرێت کەچی لە هەموو دنیادا زانراوە دەرچوونی مانگ لە «محاق» بەپێی زانستی فەلەك بەسانیە و مەعلوومە و دەزاندرێ بەسەر چ وڵاتێکەوە و چ نوختەیەکیەوە تیشکی رۆژی لێ بەردەکەوێت. ئەمما هەر چونکە ئایەت باسی دیتنی مانگ دەکات ئەو عیلمە یەقینەی لە هەزار چاوی بینەران راستتر و دروستترە پاشگەز دەبێتەوە.

رێکەوتێکی بەختەوەرانەیە کە لە ئایەتی سەر بەحەج باسی حوشتر و وڵاغی تر نەهاتووە بۆ کەسانی لە دوورەوە دێن بۆ کەعبە دەنا ئەویش دەبووە فەرز (فرض). نە گەرۆك و نە فرۆك و نە کەشتی بەهانای کەس نەدەهات... باڵە ساختەکانی (عباس بن فرناس)یش نەکەوتە گەڕ حاجی پێی بحەسێتەوە.. خۆ لە راستیدا کابرا نەیویست بفڕێت، هەر هێندەی کرد بەهۆی باڵی دروستکراو لە بانەوە بۆ سەر زەوی دابەزێت. بەداخەوە کلێنجەی لەسەر دانا.

لە موناسەبەدا دەڵێم باوکم لە شایەدیی دیتنی مانگ ئافرەتی وەك پیاو حیساب دەکرد چونکە دەیگوت لێرەدا هێزی دیتن حیسابە نەك لەبیرچوون کە لە ئایەتدا هاتووە دوو ئافرەت بەشایەدێك دادەنرێت تا ئەگەر یەکێکیان شتێکی لەبیر کرد ئەوی تریان بیری بخاتەوە «تذکر أحداهما الأخری» لە مەلایانی زێدە پێشڕۆی زەمانی خۆی إبن تیمة (ئەگەر هەڵەم نەکردبێ) رێی بەقازی داوە ئافرەتێك بەپیاوێك حساب بکات، مادەم لێی مەعلوومە کە بیرکردنەوەی عادەتییە. دەڵێ: ئەم زێدە مەرجەی شەریعەت بۆ سەلامەتیی حوکم بووە نەك بەشێکە لە عەقیدە، کە قازی دڵنیابوو دەتوانێ ئافرەتێك بەشایەدێك قبووڵ بکات. لێرەدا هەرچەند کەمێك دوور دەکەومەوە لە ڕچەی وتووێژەکەمان بەڵام بەچاکی دەزانم بڵێم: دەقی هەر شتێکی سەر بەحەقیقەتەوە بێ کە بوو بە دۆگما لەوانەیە ببێتە لەمپەر، دەشبێتە لەمپەر چونکە دنیا لەسەر هەلومەرجی زەمانی دەقەکە کورك نابێت، بەناچاری حاڵ و بار دەگۆڕێن ئیتر یادەبێ دەقەکان بگۆڕێن (هەر نەبێ تەعدیل بکرێن) یاخود دەبێ کۆمەڵایەتی بووەستێ. چ لە چەپ بێت و چ لە راست دەقی شەختەکردوو دوژمنی گۆڕانی بەرەو پێشەوەیە. بەداخەوە، سەد جارانیش بەداخەوە، پێڕەوانی دەقی دۆگماکەیان پتر لە مرۆی بێ لایەن و بێ سەواد سڕ و شەختەکردوو دەردەچن لە ئاست وشاری فراژووتنی کۆمەڵایەتی و نهێندۆزیی

زانستەکان و ئامێرە سیحراوییەکان کە دەستیان لە بنیادەم ستاندووە. ئەم شەختەکردنەش نموونەی ئاوسبوونی مەراق و ئۆگرگرتن بەباوەڕ و رەوشتەوەی تێدایە، لە نموونەدا دەڵێم کوردی سەر بەچەپ و هەموو میللەتێکی دواکەوتووی وەك ئەو شێرگیرەترە لەسەر عیبادەتی ستالین و پەرستنی ئینتەرناشناڵ و دۆگما کۆنەکانی بەر لە هەرەسی سۆڤێتستان، هۆی هەرە سەرەکیشی ئەوەیە، لە ئیفلاسی دنیاییی کوردستان و کورد سەرە پەتکێکی چنگ ناکەوێت بیخافڵێنی و دڵی بداتەوە. ئەو بەدبەختە رێی گەڕانەوەی بۆ کوردستان لەسەر خۆی داخستووە، یاخود لەخۆوە داخراوە لێی وەك شایەری کورد گوتەنی:

ئەو کچە لەو ماڵە وەعدی داوە پێم، دەرکی دەروازەی داخراوە لێم.

حاڵەتی ئەوتۆ کە ئیفلاسی زەخیرەی دەروونیی پێوەبێت و چ خۆشییەکی تێری و تەسەلیشی لەگەڵدا نەبێت نیوە مردن حیساب دەکرێت. کوردێکی شیوعی لە حاڵەتێکدا وەك کوردێکی نیشتیمان پەرست حیساب دەکرێ. کە وەك کوردەکەی بۆ کوردستان بەشانازییەوە دەمرێت ئەویش بۆ ئینتەرناشناڵ بمردایە. نموونەیەکی ناوداری ئەو جۆرە شیوعییە لە کتێبی (کفاح واستشهاد البطل السوڤیتی الکردی فیودور لیتکین) نووسینی یوری سالنیکوف و وەرگێڕانی بۆ سەر کوردی لە لایەن باقی نازیَ، ساڵم ێژووی دەرچوونی ١٩٨٧ لە لایەن (الاعلام المرکزی للپارتی الدیموقراطی الکردی الیساری) دەخوێنیتەوە کە بوو بەقوربانیی شەڕەکانی شۆڕشی بەلشەڤیکی ئۆکتۆبەر لە سیبیریادا، دوور دوور دوور لە کاولگەی گوندەکەی خۆی لە هەرێمی قەفقاس.. تا بڵێی شاعیرێکی شیرن نەفەسە و تا بشڵێی قوتابیی قاڵبوویەوەی بیر و راکانی لینینە و چەندێکی بشتەویَ زیرەك و کۆڵنەدەر و خاوێن بووە. من بۆی بەپەرۆشم بەڵام داخم ناچیَ لە تەرازووی بەرژەوەندی نەتەوایەتیدا لە هەموو روویەکەوە دەستبەتاڵە چونکە شۆڕشی ئۆکتۆبەر رۆژێك لە رۆژان مەرحەبای لە نەتەوەی کورد نەکردووە نە لە سەردەمی لیتکین خۆی و نەدواتر هەتا هەرەسی سۆڤێت. من گلەییم نییە لە رووس چونکە نەوەکیلی کوردە و نە قەرزدارە و نە بەڵێنی داوە. ئەوەندەم لە دڵدایە بڵێم نەدەبوو سۆڤێتی سەردەمی لینین لایەنی ئەتاتورك بگرێت دژی کورد، تا ئەگەر بگوتریَ بۆلشەڤیزم دەترسا لەوەی دەوڵەتێکی کوردی بەتەك تورکیاوە بڕسکیَ دەبێتە داروەکازی ئینگلیز ئیتر حەقی هەیە دژی بوەستێت منیش لەو هەڵوەستەی سۆڤێتستان مافی بۆرە گلەییم هەیە کە دۆستی بکوژەکەم بێت... دواتریش ستالین مەهاباد بەرەڵڵا

بکات بۆ رقوکینی رەگەزپەرستانەی ئاریا میهر. ئنجا دەمێنێتەوە بڵێم گڕوگاڵی نەفامانەی کوردێکی وەکو من لە ئاست دەریا دەریای نووسین و گوتن و نیشاندانی ملیۆنەهای رووس لە بابەتی بێ دەسەڵاتی و بێ کەسی و بێ دەرەتانیی قازی محەمەد و هاوڕێ شەهیدەکانیەتی. خۆ لە سایەی ئەمەکدارەکانی شیوعی کورد بۆ ئینتەرناشناڵ هەمیشە جانفیدایی ئەوان بۆ شیوعیەتی جیهانی گوناهی رەخنەکانی من دەسڕێتەوە.. ئەگەر هەموو جارانیش لە رەخنەکانمدا راستیم نەپێکابێت هەرگیز بەلای بێ ئینسافی و دوژمنایەتی سۆڤێتستانەوە نەچووم. ئەوی (الی العظیم گورباچیف) و دوو بەشەکەی (پیریسترویکا گورباچیڤ)ی خوێندبێتەوە لە نووسینی من، دەزانێ چەند پەرۆشدار بووم بۆ سەرکەوتنی لەو هەوڵەی دەیدا... (خۆزی رووپەڕەی دواینی کتێبەکە[١] بەسپیەتی مابایەوە نەك بەم جۆرە وشەی وەها ژەهراوی و عەیبدار خۆی رووت کردبایەوە کە دەڵێ: «حین سقطت القیادة الکردیة البرجوازیة في مستنقع العمالة للمخابرات الأمریکیة ونظام الشاه..» کتێبەکە لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٨ دەرچووە. دیارە مەبەستی لە چی و کێیە... بەداخەوە) خوێنەر، لەم سەرگورشتەی لیتکین و ئەنجامی خەباتی بۆلشەڤیزم کە بەر لەوەی هەرەس بهێنێ بووبووە داردەستی ستالین و بریژنیف و دەسەڵاتدارانی حیزب و حکوومەت، شەبەنگی لیتکین دەهێنمە بەرچاوم کە لەو دیوی جیهانی زیندووان بەچاوی فرمێسك تێدا قەتیسماو دەنوارێتە رەنجی بەفیرۆ دراو و ئاواتی وشکبووی و عومری بابردووی خۆی و خەیاڵاتی گوڵ گوڵیی شۆڕشی ڕەش هەڵگەرا و و میللەتە کوردەکەی بەهیچ حساب نەکراو یەك ترووسکەی داد و یەك گەشەی ئومێد و یەك هێمای بەڵێنەکان بەدی ناکات، بەهەردوو دەستان لە کەللەی خۆی رادەکێشێت و بەهاوار دەنگ هەڵدێنێ. وەی ماڵی کاولم.. وەی کۆستی کەوتووم.. وەی سەد کاشکی بە ڕەشەتایەك لەسەرانگوێلکی گوندەکەی کوردستانم دەمردم و دەنێژرام.

ئەم وێنەیە و هەرچی نووسیومە و دەینووسم و تۆ و غەیری تۆ دەڵێن و دەینووسن دەنگدانەوە و رەنگدانەوەی دەوروبەری مرۆ و دەسکردی خوازی خۆیەتی بەچاك و خراپیەوە چ بەمێشکە داخراو چ بەفکری مووقڵاشی بێت؛ ئیمکان نییە دڵ و دین و باوەڕ و مرۆڤایەتی چوونە ئاسمان و شەپلتەخۆری لە چەکوچ و داس و خەرەك و تەشییەوە کەوتبێتە کۆشی واقیع.

---

(١) مەبەس کتێبەکەی سەر بەفیودور لیتکینە.

ناشیٚ بەحوكمی تەیارە و كەشتی و گەڕۆك و بەردەقانی و تیر و كەمان مرۆیەكی كوردی سەر بەچەپ دەماری كشت بێت بەخوێندنەوەی ئەو دێرانە. مرۆیەكی دیكەی كوردی بیٚ چەپ و راست گوێی پیٚ نەبزوێت، یەكێكی دیكەی سەر بەقەومایەتی ئافەرینی لیٚ بكێشێت هەمووشیان لە یەك رێكاری ئابووری تەنگەتاو دەژین و لە یەك پلەی خوێندن و یەك ئاووهەوا هەناسە هەڵدێنن.. كوردێكی سەربەدینیش سڵاى لیٚ هەڵدەستیٚ كە بزانیٚ كابرایەك لەبەر خوێندنەوەی ئەو وتووێژە یەكلاییە نوێژی شێوانی چووە.

خوێنەری ئازیز: کەسێکی بیەوێت لە جیهانی مادی و جیهانی سەر بەکۆمەڵایەتی (کە درێژەی بەرەژوورچوونی جیهانی گیانلەبەرە) بگات لەسەریەتی بەخوێندن و خوێندنەوە و وردبوونەوەی چەندەها ساڵ، وێڕای تەجرەبەی ئانقەست و رێکەوت، خەریتەیەکی سەرلەبەری بوونەوەری هەبێت لە مێشکیدا هەموو کەرت و بڕگە و ورد و درشتی لەگەڵ یەکتردا گونجاوین و هیچ بەشێکی ناجۆر نەبیٚ لەگەڵ هیچ بەشێکی تری چ دووربیٚ چ نێزیك، بەتەواوی وەکو لەشی گیانلەبەران کە هەموو ئەندامەکانی هاوەنگ و هاوکاری یەکترن. ئنجا دەبیٚ باداتەوە سەر وردە حیساباتی «کۆمەڵ = مرۆ، تاك و گشتی» کە کاریگەریی هۆشەکەی و ئیرادەیەکی دڵخوازی ئەو هۆشەی «بە ئازادی یان بە دیلی، بە ترساوی، بە پارە..» لە هەموو جیهانی دەرەوەی مرۆدا پەیدا نییە، زۆر بەقووڵی... یەکجار بەوردی... تا دەتوانیٚ بەئازادی... بیٚ کۆمەککردن و بیٚ لایەنگیری شارەزای مرۆی تەنیا و مرۆی کۆمەڵایەتی بێت... سیفەتی فریشتەیی و ئەهریمەنی تێدا بدۆزێتەوە.. نەخۆشییە نەفسییەکانی و خووە درەخشانەکانی و دەوری غەریزە بە تێکەڵبوونیەوە لەگەڵ ئیرادەی هۆشداری.. مەیلی بۆ درۆ... عیشقی بۆ راستی... کەتنی هێزی زایەند... دەوری زانست و هونەر و ابداع لە تاکەکانی هەڵکەوتووی.. سڕی و داماوی و راوەستاویی ملیۆنەها.. خوڵاسە چەندێکی بۆی بکرێت ئاشنای تەبیات و کاریگەرەکانی و کەم و کورتییەکانی و جۆری هەڵکردنی لەگەڵ غەیر...

لەگەڵ ئاژەڵ.. لەگەڵ باران و رەهێڵ و ئەستێرەی ئاسمان بێت و لە ئاشنایەتییەکەی زیاد بکات، چەندێکی زیادیشی بکات کەمە، تا دەگاتە ئەو پلەیەی شارەزایی لە مرۆ کە دەشوبهێتە شارەزاییی دامەزان و شەترەنجزانی مەعلان و ناودەرکردوو کە هەموو سووچ و سەر و بەرێکی یارییەکەی لەبەرچاوە و داشەکانی یەك یەك بۆ ئۆینی

ئوستادانە رام کردووە (لە چاو بابای کەمزان و ناشی لە یارییەکە کە هەست بەنەزانینی خۆی ناکات] ئیتر کە کەوتە بەرپرسیاریی چۆنیەتی نیشتەجێکردنی کۆچەران وە یا راکێشانی دڵی خەڵق بۆ پرۆژەیەکی ئابووری.. کشتوکاڵی.. تیجارەتی. دانەمێنێ، یاخود بەسەر باسی دواکەوتوویی کورد.

سوودان داکەوت چاوی ئەبڵەق نەبێ.. پێویستە لە خۆی بکاتە ئاین و باوەڕ کە کێشەی هەر ئیشکالێکی سەر بەمرۆ بێت کۆمەڵێك ئەسبابی تێك هەڵکێش تێیدا بەشدارە نەك تەنها، بەدیی خەڵك یان تەماعی بۆرجوازی یان شەیتانیی کوێخادێ یان بەرتیلخۆریی قائمقام و حاکم یان دەست وەشاندنی جندۆکە... کە گوترا هەژاریی خەڵك بریتییە لە زێدە تەماعی بۆرجوازی و بەس دەبێ بەبیریدا بێت ئەگەر هەموو بۆرجوازییەکان بەخۆیان و پارەیان بسووتێندرێن هەژار تێر نابێت... یەکێکی لەسەری زمانیەوە بڵێ من ئیشتیراکیم بێ ئەوەی وڵاتەکەی ٢٠٠-٣٠٠ ساڵێکی لە سێبەری ژیار «حضارة» و دیموکراسی رانەبواردبێ و ژێرخانی پتەوی نەبێ فەرموودەکەی تاوانبارییە چونکە ئیشتیراکییەت ئارەزۆ و کەیف نییە وەك جلك لەبەر بکرێت، دەتوانێ ناوی خۆی، دینی خۆی، مەفتەنی خۆی بگۆڕێ بێ ئەوەی لە مرۆڤایەتییەکەی کەم ببێتەوە بەڵام هەروەك لە تەمەنی ٨ ساڵیدا پیاو ناتوانی ژن بهێنێت وە یا ببێتە وەزیر هەروەهاش ئیشتراکییەت لە فراژووتنی بۆرجوازیەتی پێدەگات، خۆ داوای شیوعییەت هەر بەجارێ جەهالەتە بۆ کورد و بلووچ و ئەفغانییەکی خۆی پێ هەڵداتەوە. دیتمان رووسیا بەدەست ئیشتراکییەتەوە بەکوێ گەیشت. بیستم هەیکەلی لینین لە شاری لینینگراد «پەترۆگراد» دابەزێنرا..

دەگەڕێمەوە بۆ قسەکەم، رۆشنبیر بەو مەرجەی نیگافراوانی و قووڵ رۆچوون و بێ ترس و بێ لایەنی دەشێ رابەری سیاسەت بێت، بە تێبینیی لایەنی ئامادەیی و وەستایی لە هونەری رابەریدا.. راستییەکەی ئەو مەرجە پشتگوێ ناخرێ لە هەرچی چالاکییەك مرۆی تێدا بەرپرس بێت؛ مەبەسم ئەوەیە بڵێم وێڕای درێژەی تێبینییەکانم کە هەمووی بەلای خۆمەوە پێویستن بۆ کەسێکی پێی بگوترێ رۆشنبیر، مەهارەتی مامەڵەکردن لەگەڵ خەڵکی سەر بەسیاسەت و خەبات و ئاپۆڕەی رەش و رووت و ئەهلی بازاڕ لە پێویست پتر پێویستە. کە ناڵێم شارەزای مامەڵەی پیاوماقووڵان بێت، کە ئەویش هەر پێویستە، لەبەر خاتر راگرتنی ئەو خوێنەرانەیە کە حەز لە چارەی ماقووڵان ناکەن، ماقووڵیش، جارێ، زەرەرمەند نییە لەو بارەی تێیدا دەژیت بێ

مەرحەبای رۆشنبیری کەمدەسەڵات..

خوێنەری ئازیز، بۆ دواجار دەڵێم ئامادەکردنی خەریتەی باسکرا و بۆ جیهانی سروشت و جیهانی زیندەوەر و مرۆ مەرجی هەرە بنەڕەتییە بۆ نازناوی: رۆشنبیر، ئنجا رابەری سیاسی و خەباتگێڕ!

ئەگەر نوسخەیەکی سپیپات بوویەوەی ئەو خەریتەیە لە چاوە نیوە خەواڵووەکانی سەدەها ملیۆن شەیدای تۆپێنێ و رۆك ئەندرۆڵ نەخشبەستوو بایە، بێگومان، بەدەم باوەشکەوە خەیاڵێکی خاوی بۆلای دوارۆژ و چارەنووسی مرۆڤایەتی دەچۆوە. مخابنە، گۆڵێکی مەیلە و شارەزایانە لە فووتبۆڵەوانێکی ناودەرکردوو دڵ و هەناوی ملیۆنەها ملیۆنەها گەنج و کامڵ و ریش ماشوبرنج و قژبۆز بوویەوە بهێنێتە حاڵەتی جەزبەی دەروێشی کەچی تەزووی پێدا نەیەت بۆ حاڵوباری نالەباری هەموو جیهان..

بۆ مەرگی سەدان هەزار قوربانیی شەڕ و برسییەتی و بێدادی.. تۆ بڵێ ملیۆنەها و بەولاوەتریش، دەسا سوێند بەشەرەفی ئەم قسانەم دەخۆم خانمێکی شیکپۆش توولە روحپەرەکەی خۆی بەلاوە ئەفریقا و ئاسیا دەهێنێ، سەد جار خۆی قوربانی توولەکەی بێت.

دوور لە دڵگەرمی دەڵێم، هەرچەند لە واقیعی بەردەستدا، رەنگە من لە زۆربەی خوێنەران پتر چووبێتم بۆ بنج و بناوانی دیاردەی وەها بەسفتوسۆ، هەرنەبێ لەبەر خووگرتن بەوردبوونەوە لە حاڵاتی ئادەمیزاد؛ هەر لە مولیحدیەوە هەتا فەنافیللاکەی.. هەر لە فەیلەسووفیەوە هەتا هێڕ و کەودەنەکەی.. هەر لە داگیرکەریەوە هەتا داگیرکراوەکەی.. هەر لە منداڵیەوە هەتا پیری رۆخ لێوی گۆڕەکەی، ئیتر دەشێ من لە مرۆی بێ مەراقی ئەوتۆیی نزیکتر بوومەتەوە لە هۆی بێیاکی و بێ ئەندێشەیرری خانمی شیکپۆش و شێتووێتی شەیدای شەقی تۆپێنێ. دیسانەوە خۆم پێ ناگیرێ لە پەرۆش بۆ خەمساردیی کەسانێکی ئیمکانی خەمخۆرییان لە من و تۆ پتر هەیە. چ قەیدێ دەکا کە خانم بۆ خاتری سەلامەتیی قاچی سەگەکەی کە ئاودز بووبێ چەکی سپی بۆ پزیشك ئیمزا بکات، ئەگەر بەدڵیدا بێت هەتیوێکی نەخۆش چارەسەر بکات.. برسییەك تێر بکات، گوتم بەدڵیدا بێت نەك خوا نەخواستە ئەرکەکە بەملەوە بگرێت... لە قسەکەشم پەشیمان نیم، بەزەیی بۆ مرۆی تەنگاتاو چاکترە لە بێ بەزەیی، بێ بەزەییش سەلامەتترە لە ئازاردان. دەگەمە ئەوەی بڵێم مازۆخی بەشەرەفترە لە سادی.

ئەگەر نیگای مرۆی عادەتی بۆ ئەم وردە حیسابانە بانەدرێتەوە کە دەزانین ژیانی ملیارەها ئادەمیزادی عادەتی بریتییە لە خەرمانی ئەو بۆرە وردیلانە، گەلێك هەل و دەرفەتی پێکەوە هەڵکردنی ئادەمانە و ژیرانە لە دەست دەچێت، زۆر جارانیش تێك هەڵقژانی بێ لزووم بەتووشەوە دەبێت.

ئەوەی راستی بێ مرۆی هەوراز مرۆی عادەتیش لە هەست نەکردن بەو وردیلانەیە راهاتووی کەمتەرخەمی دەبێت لە کاری بایەخدار و لە ئاستی مرۆی هەڵگری بەرپرسایەتی، چ لە سیاسەت چ لە ژیانی نێو خێزانی چ لە رەفتاری سەر بەکۆمەڵایەتی بێت. دەبێ بزانین ئێمەی نەداری دەسەڵاتی فەرمان و تێ ڕاخوڕین کە بەلای کەمەوە ٧٠٪ی سەر ژماری نەتەوە دەبین هەر ئەوەندە هەستی هێز و دەسەڵات دەکەین کە خاوەن دەسەڵات کاری پێمان دەبێت، لە تەك رووداوی گرنگی شۆڕش و جەنگ و فیداکاری و شاڵاو و هەڵاتنیش خاوەنی ١ /١٠٠٠ ی هیچ شتێك نین [دەشێ لە بیر خۆت ببەیتەوە کە شەڕ و شۆڕش عەیارەی رەفتار و کردار بن چونکە حاڵەتی هەمیشەیی نین. ئنجا ئەگەر هەمیشەییش بن هەر بەجارێ مەودا نادەن بەتۆ و من نارازی بین یان خاوەنی بیروڕای..] ئیتر دەمێنێتەوە ئەو کاروباری وردیلە کە هەوڵ بدەین حەسایەوە بین لە سێبەریدا. بەڵێ دەزانم، تۆیش دەزانیت، رووداوی زەبەللاحی وەك شەڕ و شۆڕش دەسکردی زلهێز و خاوەن بڕیاری سیاسەتی ئاشتی و شۆڕشە.. دەشزانم لەگەڵ بێدەسەڵاتیمان، بگرە لەبەر ئەو بێدەسەڵاتییە، پێمان ناکرێ لە ئاگری بەدووربین [لە حاڵەتی باری ئێستاکەی کوردستانەکەمان، ٢٠ /١/١٩٩٧ ز، خۆمان بەشێکین لە ئاگرەکە]

پێشمان نەدەکرا مەنعی بکەین، مەنعیش کرابایە لایەنێکی دیکەی نا کورد سواری ئیرادەمان دەبوو.. ئیتر کە ئەمە حاڵمان بێت لزووم نامێنێ بەبێباکی لەتەك یەکتردا نەختێك ناراحەتی بخەینە بان ئەرکە پشتشکێنەکە وەك کە مرۆی دیندار ٢ رەکعەت سوننەت دەخاتە سەر ٤ رەکعەتی نوێژ. جا ئەگەر بگوترێ ئەو درێژەدانە لە کاری وەها بێبایەخ چ سوودێکی هەیە بەرانبەر هەڕەشەی زلی وەك شەڕ و رووداوی زێدە گرنگی وەك شۆڕش و چارەنووسی مرۆ و بەرەو پێشچوونی مرۆڤایەتی، دەڵێم رەخنەی ئەوتۆییش چ دەردان تیمار ناکات. نەك ئەوەندە و بەس. کەسێك ئاخنا بێت بەگرمە و لرمەی کاری زل کە بەزۆری لە ئاکامی خەسڵەت و کردەوەی نا ئادەمانە روویان داوە هۆیەکیش لە هۆیەکانی رووداویان بایەخ نەدان بووە بەوردیلەکانی ناوەڕۆکی ژیانی

ئاپۆڕەی خەڵك، ئا ئەو کەسە لە هیچ ڕوویێکەوە بەکەڵکی ئادەمی نایەت، خۆ لە مەیدانی ڕابەرایەتیی بزووتنەوەی سیاسی، کە شۆڕش لووتکەی سیاسەتە، هەر بەجارێ قوماربار دەبێت. قوڕبەسەر ئەو خەڵکەش کە مرۆی ئەوتۆیی دوولینگە بەسەر ملیاندا بهێنێت چونکە بەهەموو مەزهەبان دووره لە ئازار و ئەندێشەی بێدەسەڵاتان. ئەو عیفریتانەی دەبن بەسەرۆکی شۆڕش و دەوڵەت و ڕابەری سیاسی لەو تەرزانەن نووزەی نەخۆش نابیەن.

بەداخەوە نموونەی ئەو عیفریتانەی لە جیهانی سێیەم زۆرن.. گوێش نادەنە شەپۆڕی تازیەی شەهیدی جوانەمەرگ.. ئێستا بەسەر قسەیەکی زلدا دەکەوم، ئەو نەتەوانەی لە گۆمی بێ سەوادی و نەزانی و ئەفسانە و هەستی سڕ مەلە دەکەن، هەرچەند لە کۆتایی سەدەی بیستەم دەژێین بەڵام وەها پشتەوگاز بوونەوە لە ژیاری سەردەم خزمایەتییان نەماوە لەگەڵ نەتەوە پێشکەوتووەکان.. تارن لە ڕووناکیی زانستی نوێ تا ئەوەی دەتوانم بێ کۆمەککردن بڵێم لەوە دەرچوون پێیان بگوترێ «نەخۆش» چونکە بەڕاستی خۆیان نەخۆشین واتە گرفتاری خۆیانن نەك تاو لەرز یان زگێشە و زوکام.. هەتا جیهانی پێشکەوتوو هێندە پێش نەکەوتبوو لە ئاسۆی دیار ئاودیو ببن و لەبەر چاوان نەمێنن، زمانێکی مام ناوەنجی هەبوو پێشکەوتوو و پاشکەوتوو لێکتر تێ بگەن، وا گەیشتینە دەورانێك دەبێ تەرجومانێك هەبێ لە بەیندا قسەی هەردوولا تەرجەمە بکات، تەرجومانیش پەیدانییە.

خۆ ئەوەی ڕاستی بێ زانست و هونەرێکی کەوتە ئەو دیوی ئاسۆ و پێی دەچنە ئاسمان ناشێ تەرجەمە بکرێ بەزمانێك ئاپوڕەی بێ سەواد و نیوە خوێندەواری پێ حاڵی بکرێت لە حاڵەتێکدا بەشێکی زانستە بەرزەکان بەکۆمپیوتەر شەرح دەدرێت دەڵێن بەر لە ١٠٠ ساڵێك ئاغایەکی کوردی سەر سنووری کوردستانی عێراق [ئەوسا هی عوسمانلی بوو] چووە سەردانی حاکمێکی ئێران.. ناوەکەی پرسی و ئەزبەری کرد. کە چووە ژووری حاکمەکە گوتی: چۆنی موزەککەرە گەورە؟

تومەز ناوی (مظفر الدولە» بوو. حاکمەکە بەخێری هێنا بەوشەی «مەرحەبا»، ئاغاکە. گوتی: حەبام بە بیرکرد دەنا بێ حەبا نەدەهاتم.. بڕوا دەکەم ئەم زمانەی سڵاو و خۆشامەدی گەلێك گەلێك ئاشناترە بۆ بەر گوێی ئاخێوەر و بیسەر، هەرچەند لە یەکتریش نەگەن، لە چاو نەبوونی زمانی ئاخاوتن لە نێوان کۆمپیوتەر و مرۆی بێ سەواد. لێرەدا تێبینییەکی ڕاڕەویم بەدڵدا دێت نەختێك دڵدەرەوەیە بۆ دەروێشی هۆی

بەرهەم کە دەبینین کۆمپیوتەری ئالەت لە دروستکەری ئالەتەکە وردپێوتر و بێ هەڵەترە و لە زۆربەی حاڵدا بێ یارمەتی لەوەوە مرۆکە پەککەوتەیە بەڵام چ فایدە، ئاخ و سەد داخ لەبەر دوو خاڵی ئێسکقورس و بێ ئابڕوو: یەکێکیان ئەوەیە کە مرۆ خۆی ئالەتەکەی دروست کردووە. دووەمیان ئەوەیە کە ئالەتەکە سەکەت دەبێ مرۆ چاکی دەکاتەوە، خاڵێکی دیکەی بێ شەرمیش سەر قوت دەکاتەوە و دەڵێ، مرۆ بەئالەتی ئاخر مۆدیلیش رازی نییە، خەریکی هی چاکترە. بەدەست خۆم نییە هەتەلۆکەکم بەبیردا دێت لەگەڵ گەشتی بەرەو پێشچوونی زانست مەیلە و خزمە. دەڵێن جارێکیان مانگ گیرا، کابرایەکی سافیلکەی ناو شاخ و کێوان گوتی: ماڵی شێوێ سبەینان لەوسەری دەیگوت قوت، ئێواران قوت، هەر قوتەقوتی بوو! زانیم بەڵایەکی بەسەردێ.. مرۆش خەریکی قوتە قوتی پێشخستنی ئامێرەکانیەتی، دەترسێم رۆژەك لە رۆژان لێی هەڵگەڕێنەوە و پەلکێشی بکەن بۆ پۆلیسخانە.. رەنگە ئالەتەکان نان و ئاوی بۆ ببەنە بەندیخانە!

یەکێك لەو یارمەتیدەرانەی مرۆ بۆ ئاسانکردنی راپەڕاندنی کاروباری گوزەران، لە دەمێکی زۆر کۆنەوە، بەدیکردنی هاوچوونبوونی هەندێ ئەرکەکانی کە دەشێ تاکەکەس تێکیان ببەستێت و بەجارێك لێیان رەها بێت یاخود هەندێ ئەرك دەشێ کۆمەڵ تێیدا بەشداربێت، ئەویش دوو جۆرە: یەکیان کاری سەختە بەتاکە کەس ناکرێ یەکی تریان کاری دەوامەدارە(١) [وەك دروێنە] کە ئەگەر هەر کەسە لەلای خۆیەوە ملی لێ بنێ سەر دەکێشێتەوە بۆ ناڕێکیی هەوڵی تیکڕایان، ئیتر کەوتنە سەرباری هاریکاری. راستییەکەی، گیانی هاریکاری وزەی رەنجدەر فرەتر دەکات تا ئەوەی بەتەنیایی خەریك بێت. بێگومان تێبینیکردنی جوداوازیی (رەشەوڵاغ – گا) لە خوردەماڵ (مەڕ و بزن) گاوانی جودا کردەوە لە شوان. هەروەها ئێستر و بەرزە و کەری کرد بەڕەوە وەك کە گاڕان و مێگەل، هەریەکەیان سەربەخۆبوون. باوەڕدەکەم ئەم رێکخستنەی وا سەرەتایی لە دەورانی هەرە کۆنی «کۆمەڵایەتی» و لەگەڵ پەیدابوونی گوند [با بڵێین سێ چوار ماڵی] خۆی سەپاندووە و تا ئێستاش لە وڵاتی دواکەوتوو، تا رادەیەك، دەستوورە.

ئەم ناچارییەی بۆ بەرێوەچوون کە دروێنەی کۆمەڵی سەپاند و گاو یەکسم و خوردە

---

(١) دەوامەدار جودایە لە «هەمیشەیی».

ماڵی لێکتر جوداکردنەوە، زووتریش بەماوەیەکی کورت، گوندی ئافراند [نموونەی دیکە زۆرن لەم بابەتە، لزووم نابینم درێژە بەئەژماریان بدەم.. ئەگەر بەدیاردەی «ژن و مێردایەتی» بەمارە و تەڵاق و بێ مارە و تەڵاقەوە خەریك بین رەنگە بەئەرکی وەرسکەر لێی بەکۆتایی بگەین، یا نەگەین..] خەستبوونەوەی گۆڕانکارییەکی مرۆڤانەی بەرەوپێشچوون و لێکترازانی لە خێزانی چیمپانزی و گۆریللا.. کە بەپێی کتێبی Peking Man «مرۆی پەکین» لە بڵاوکراوەکانی پارتی کۆمیونیستی چینە، ساڵی ١٩٧٥ دەرچووە –بەر لە بیست ملیۆن ساڵێکەوە، لە کاردایە. [لاپەڕە ٢٢ی کتێبەکە] بەڵام کتێبەکە رادەگەیەنێ کە بەر لە چل هەزار ساڵێك مرۆ بوو بەخاوەنی ئادگار[١] و خاسیەتەکانی ئەمڕۆکەی و بەر لە دە هەزار ساڵێکیش تیروکەوان و تەپکە و رمب و قولابە ئێسکی راوە ماسیی بەکارهێناوە [من موناقەشەی مەودای نێوان چل هەزار و دە هەزار ساڵ ناکەم بۆ رەواندنەوەی تەگەرەیەکی زلی پێویستبوونی سی هەزار ساڵ بۆ گەیشتنی مرۆی تەواو مرۆ، بەقۆناغی تەپکەنانەوە، ئنجا لە ماوەی کەمتر لە پێنج هەزار ساڵدا گەیشتبێ بە ژیاریی میسر و سۆمەر بەخۆیان و نووسین و.. و.. یانەوە. هەرچۆنێك بێت کتێبەکە ویستوویەتی بۆ لایەنی راستییە سەلمێنراوەکانی مێژوو لەگەڵ تێکڕای بیروباوەڕی زانستەکیی سەردەم بێت..]

ئەم دیاردەیەی داسەپانی هاریکاری و تێکبەستنی ئەرکی هاوچوون بەرهەمی سەلیقەیەکی سروشتییە بەشێوەیەکی رێکتر لە هێندێ شێوەی هاریکاریی نێوان بەشێك لە جانەوەراندا؛ خۆ ئەگەر مرۆی بەر لە ٤٠ هەزار ساڵ و پێشتر و دواتریش ئەو رێگەیەی هاریکاری و رێکوپێکیی هەوڵدانی نەگرتبایە بەر دەچووەوە ریزی گۆریللا دەشبووە بەڵگەی نەبوونی «هۆش» [دەزانم ئەگەر هۆش نەبوایە رێی ئەو قسەیەم نەدەهات باسی بەڵگە بکەم، قەڵەمیش پەیدا نەدەبوو بەسەر کاغەزەوە نەخشی نووسین بکات، کاغەز و نووسینیش نەدەبوون..]. سەرەڕای ئەم راستییە، دیاردەکە راستییەکی دیکەش دەسەپێنێ کە بەرەوپێشچوون و بەردەوامبوونی مرۆ لە مەیدانی پەلەی ژیان بەند بووە بەو هاریکارییە. نەدەشیا مرۆ وەك رێوی و کەروێشك، خۆی و ژنێك ژیان بەسەر ببەن و منداڵ بەخێو بکەن کە گەورە بوون لە خۆیانیان بکەنەوە وەك جانەوەری زاوزێکەر بەچکەکانیان دەرەتێنن. بەڵێ دەزانین دوای قەوغابوونی کۆمەڵگەی مرۆ و پەیدابوونی مامڵەت و سوود و زەرەر کێبەرکێ کەوتە نێوان خەڵکەوە بۆ زێدە پاروو،

(١) ئادگار: ملامح

بەڵام دیسانەوە گیانی هاریکاری یاریدەدەری گەشەی ژیان بووە. ئەگەر موونافەسە و تەناقوز و یەکترخواردن بناغەی شەخسیەتی مرۆ بوایە کۆمەڵگە و کۆمەڵایەتی لە رەحمی رۆژگار نەدەرسکا، بەو مانایەی کە وەکو رێوی و هەرس و پڵینگ کە ماوەی بەردەوامبوونی نەوعیان ئاشکرایە مرۆ ئەو دەرفەتەی نەدەبوو هەر نەبێ لەبەر پێستی نەرم و بێ تووکی کە بەرگەی چەنبۆڵەی درندە ناگرێت، دەمێنێتەوە هۆشەکەی، ئا ئەو هۆشەی نەتوانێ بۆ مەبەستی هەوڵی مانەوە و پەلەی ژیان مرۆ بخاتە سەر رێبازی هاریکاری و پێکە ژیان و بەردەوامبوونی نەسلەکەی چ بایەخێکی دەمێنێ لە زەمینەی خۆ دەربازکردن بەرانبەر کەڵبە و چەنبۆڵە و هێز و چوستیی درندەکان، تا رۆژگاری سەردەم، کە من لە چەند رۆژێکیدا هێندێك لاپەڕە رەش دەکەمەوە چارەنووسی بنیادەم بەندە و بەند دەبێ بەهاریکاری و رێککەوتن و لێکتر راوەستان و بەزەیی و داد و ئازادی کە ئەمانە هەمووی کەرەستەی سەرەتای ژیانی ئاسایی و سافیلکەیە. کۆسپی هەرە زلی بەر هەنگاوی تێکڕای مرۆ بەوەدا هەموار ناکرێت خەڵکی کووچە و بازاڕ و ئەفەندی و توجاڕ و ملیاردێر و عەمەلە و وەرزێر لە رۆژی جەژندا قۆڵی یەکتر ماچ بکەن و «عەیامی شەریفت لێ موبارەك بێ» راماڵی بناگوێی یەکتر بکەن چونکە هەڕەشەی کوشندە و قڕتێخەری مرۆ، وەکو عیفریتی ناو گومگومە، وا لە سمینی توێژی ئۆزۆن و تەقینەوەی بۆمبای نەوەوی... و چەکی بەرەو پێشترچووی دوا رۆژدایە. زۆربە سەیری، رۆشنبیرە مادییەکان کە تایان دێنێ لە خەیاڵی مەعزووورییەتی کرێکار و وەرزێر بەدەست پارەدار و مڵکدارەوە [خۆ منیش و غەیری منیش هەوڵدەدەین و دەدەن رەنجدەر بەمافی رەوای خۆی بگات چ مەعنەوی بێت و چ مادی]. ئەمما هیچ پەروای نەبوو، رەنگە ئێستاش نەیبێ، لە خۆشکردنی ئاگری نێوان جیهانی سەرمایە و ئیشتیراکییەت لەگەڵ هەبوونی شیمانەی(١) گۆڕانی شەڕی تەقلیدی بەئاتۆمی و نەوەوی، خۆ ئەگەر شەڕەکە لە سنووری تەقلیدیشدا هەڵگیرسابایە هەر پێویست بوو هەوڵی مەنعکردنی بدرێت ئەمما نەك لە رێی بزووتنەوەی ئاشتیخوازییە بێ ناوەڕۆکەکەی کە بریتی بوو لە ناز و فیزێکی شانۆگەرییانە و راکێشانی مرۆی سافیلکە بۆ بەهەشتی کەم دەرامەدی ئیشتیراکییەتی سۆڤێتستان و راکێشانی بۆ بەشداریکردن لە پێداهەڵگوتن بەسیاسەتی سۆڤێت دژی رۆژئاوا، دواتریش دەرچوو هەموو گەلانی ئەورووپای رۆژهەڵات خەفەکراو و دەستبەسراوی رووسیای میراتگری

---

(١) شیمانە: إحتمال

قەیسەرەکانن ئیتر لە دەرفەتدا بەکۆمەڵ لەو بەهەشتە بێ درەخت و حۆرییە دەرچوون بۆ جەهەندەمی سەربەخۆیی. کەسێکی لە خوێنەران سەریشی بە «الی العظیم غورباتشوف..» و دوو بەرگەکەی «بیریسترویکا غورباتشوف»دا گرتبێت دەزانێ من چەند بەپەرۆشم بۆ سەرکەوتنی ئەو کابرایە [دەبێ بڵێم بەپەرۆش بووم].. واش دەزانم ئەو رەخنانەی لێم گرتووە لە چوونەوەی بۆ لینین و ئیشتیراکییەت کە گۆیا چاری تەنگوچەڵەمەی رووسیا دەکەن، لە حاڵێکدا تەنگوچەڵەمەکە هی نا واقیعیەتی رارەوەکەیانە، رێم دەدا بڵێم ئەگەر ئەو سیاسەتەی گرتبایە کە لەو نووسینانەدا بەباشم زانیوە زەرەرەکەی کەم دەکردەوە هەرچەند دەزانم چی نووسیومە نەگەیشتووەتە ئەو چ جایی خوێندبێتیەوە. [دەزانم سەفارەتی سۆڤێت لە بەغدا «الی العظیم..»ی تەرجەمە کرد بۆ رووسی و هەناردی بۆ وەزارەتی کاروباری دەرەوەی رووسیا. بەو حاڵیش نایەتە دڵمەوە سەری پێدا گرتبێ. لەوانە بوو ئەگەر محەمەد حەسنێن هەیکەل نووسەر بایە بەمجێزەوەی دەرس کردبایە..]

ئەو مەیلەی (هاریکاری و رێکخستن) لە لایەن مرۆی بەر لە دەیان هەزار ساڵ کە جارێ مڵکداری و پاشەکەوتکردن و چەوساندنەوە پەیدا نەبووبوو لە هەموو قۆناغەکانی دواتر تا ئیمرۆکەش بەردەوامە و هێندەی ئەوساش، بگرە پتر لەوسا، پێویستترە چونکە لە رەوتی هەزاران ساڵەی بەرەوپێشچوونی مرۆ، بەهەموو باری لەبار و نالەبارییەوە.. بەو قەوغای ملیارەهای.. بەهەزاران زمان و دین و نەریت و خوار و ژووری پلەی ژیارییەوە کە مێشك لە تێوەرامانیان هێڕ دەبێت، جۆرەها جۆرەهای بێ ئەژمار لە دەرد و تەنگوچەڵەمە و هەرەشە و قاتوقڕی و شەڕ و نەزانی و گەمژەڵی پەیتا پەیتا لە زیادکردندان کە چ پێوەندییان نەماوە بەسادەیی و تەنکی و کەم ژماریی دەردی کۆنە مرۆی بەر لە هەزاران هەزار ساڵی رابووردووەوە. ئنجا کە رابمێنیت لەو چارەسەکردنانەی دژ بەیەکتر کە رابەرانی بیروباوەڕی تیژڕۆ بەکاری دەهێنن لە ملانێی یەکتر بەزاندن بۆ پێکهێنانی «بەختیاری» و ئاسوودەیی هەر ئەوەندەت بۆ دەمێنێتەوە دەستەوەژنۆ راقەنێیت و شێوەن بۆمرۆڤایەتی بکەیت چونکە بەڕاستی و پاتەوپات، دیمەنەکە هاواریەتی کە دەردەکە بێ دەرمانە، یاخود جارێکی دیکەش بڵێمەوە، مرۆڤەکە خۆی بۆتە دەرد. ئنجا ئەگەر ئەم رەشبینییەش [کە واقیعبینییەکی بێ مەراییە] بپێچینەوە و کۆمەڵگەیەکی ژیر و کامەران بکەین بەعەیارە دیسانەوە ناچارە بۆ راپەڕاندنی جۆرەها چالاکیی پێویست دەست توند بکات لە (هاریکاری و

ڕێکخستن) و تێیدا ڕژد بێت نەك خەمسارد، ئیتر دەبێ کەسانی کارامە پەیدا بکات بۆ گێڕانی مەکینەی دەوڵەت و کۆمەڵ هەر لە سەرۆکەوە هەتا دەگاتە زبڵڕێژ، حاڵەتەکەش بەردەوام و ناچاری دەبێ تا ئەو ڕۆژگارەی مرۆ دەگاتە پلەیەك لە بەرەوپێشچوون ئالەت تێیدا فەرمانی سەرشانی مرۆ دەبینێت، ئالەت بڕیار دەدا لە دادگە، ئالەت چێشت لێ دەنێت، ئالەت هاتوچۆی ناو شەقامان ڕێك دەیەخێت، ئالەت ئەندازەی ساختمان دەگرێت بەپێی مەبەست.. ئالەت تەنسازیت تاقی دەکاتەوە، هتد. پێی ناوێ بڵێم، لەو پلەی وا بەرزدا تاوان و نافەرمانی و قۆڕەدەماغی بەسەر خەڵکەوە و لە یاسا دەرچوون بنەبڕ کراوە دەنا دنیاکە دەبێتە دنیای بەدکار و دەروون نەخۆشان. بێگومان، ئەگەر دەروونمان نەخۆش نەبێ وە یا لە ڕێی لاساری وە یا پەرۆش بۆ «شۆڕشگێڕی» و خستنەگەڕی شەڕی چینایەتی و قڕتێخستنی چینی نارەنجدەر و (داهێنەری جوانکاری و زانستی ناپرۆلیتار)ەوە نەبێ هەر کۆمەڵگەیەکی لە تەمەنی «هەرزەکاریی سیاسی» تێ پەڕیبێ بەخۆی ڕەوا نابینێت شەڕە چەپەڵۆك بکاتە یاسای چارەسەرکردنی کێشەی «مافی مرۆ». هەڵبەت جیهانەکەی خۆمان، هی سێیەم – دوای بیست – جارێ ماویەتی بەخەیاڵیدا بێت شتێك هەیە بۆ تیماری برینان پێی دەڵێن «مەسلەتی» و تێك گەیشتن. وا تازە بەتازە بادەدەینەوە سەر خەفەکردنی ئافرەت لە «حریم»دا، بەزەبری چەقۆ و دەمانچە و نارنجۆك.

جا ئەگەر قسەمان ڕووبەڕووی مرۆی عادەتی بێت حەقمانە، بگرە لەسەرمانە، بڵێین فەرقێکی ئەوتۆ نییە لە نێوان چارەسەری «برینکاری» و چارەسەری «دەردەکانی کۆمەڵایەتی». هەرچی تەجرەبەی زێدە ئاشکرا و بەرچاو هەیە لە ماوەی سەد ساڵی ڕابووردوودا دەسەلمێنێ کە کوشتن و بڕین و توندی و نەڕەنەڕ هەرگیزاو هەرگیز نەپەرژاوە و ناشپەرژێ «نان و حەسانەوە» بەرهەم بهێنێ. بەداخەوە خەباتگێڕانی کاری دنیایی بارتەقای موجاهیدانی ڕێی قیامەت هەبوو کاری نارەوای خەفەکردن و ڕێ تەسککردنەوە لە ڕووی مرۆی ناپرۆلیتار، تا ئێستاش هەر بەچاك دەزانن. بابای سەر بەباوەڕی ژیانەوەی دوای مەرگ، لە باوەڕدا، بەهەشتی داناوە بەپاداشتی موجاهید و جەهەننەمیش بۆ غەیرەدین. هەرچی بابای دنیای سەر بەسیاسەتە، چەندا وەکو تەجرەبە نیشان دەدات کە بەرنامەی کوشتن و بڕین بەختەوەری نەزاوەتەوە، تا ئێستاش سوورە لەسەر قاڵکردنەوەی گەل بۆ چینی پرۆلیتاریا، لەوەشدا بەشێکی فەلسەفەکەی بریتییە لە پەرۆش بۆ ڕابووردووی خۆی کە ئەگەر توند و تیژی و شەڕی

چینـایـەتـی نـەمێنـێ رووت دەبێتـەوە چـونکـە زۆربـەی تـیـژڕۆیـەکـان مـرۆی عـادەتـی و پرشنگنەدارن، ئەگەر زمـانیـان لە هـەڕەشە راوەستێ ئیفلاس دەکەن. ئەو شـایەدیەشیـان بـۆ دەدەم کـە لـە نـێوان تـیـژڕۆیـە عـادەتـیـیـەکـانـدا ژمـارەیـەکـی زۆر بـەدڵ دەکـۆشان و زەرەرمـەند دەبوون و (دەشکوژران). تـەنیا لـە تـەجرەبـەی شیوعیی عێراق کە فـەهد ئیعدام کرا و حیزبـەکە لـەبـەر یـەك هـەڵوەشا زۆر کـەسی چـالاك و نـاچـالاکیـان رمـان.. وا دەزانم کاسبوونی ئـەندامـانی حیزب لـەو تـەجرەبـەیەی یـەکـەم نوشستیی وەهـا گرنگ، کە پێشتر نـەیـانـدیـتـبـوو، ورەی پـێ بـەردان. دەبـێ بـڵـێم یـەکێك لـەوانـەی دووای هـەرەسەکـە و عـەزابـەکە و چـەکمـەسـەرییـەکە خـۆی گرت کـەریم ئـەحمـەد بوو کە دەستی دایـە کـەرستـەی عـەمـەلـەیی و ملـی نـایـە خـۆ ژیـاندن.

ئـەم قسـانـەی سـەر بـەتـوند و تیژی و خـەبـاتـی خـوێنـاویی چینی پرۆلیتـاریـا کە دەورانی بـەسـەرچـووە لـە وڵاتـی پێشکـەوتـوو، لـە تـەك بـاری سیـاسیـی کـوردەوە هـەر بـەجـارێ و لـە هـەمـوو رووەوە وەك چـالاکییـەکی سیـاسی، قسـەکـان جێیان نـابێتـەوە و بێگـانـەن، ئـەوەنـدە نـــەبـێ کـە بـەسـەر زارانـدا دێن وەك کـە حـیـکـایـەتـی ئـەرسـەلان شـەوی زسـتـانـی پـێ رادەبوێردرا بێ ئـەوەی کـەس بـەتـەمـای شتێکی نرخدار بێ لێی. خـاکی کـوردستانی لـەتلـەت و پـەتپـەت و میللـەتـە هـەژارەکـەی بێ دەرەتـانی و دیلـی ٢٥٠٠ سـاڵـەیی تـاکـە یـەك مـەرجـی ئـەو خـەبـاتـە چینـایـەتییـەی لـێ پـەیدانییە کە لـە نـەزەرییـەدا خـەبـاتـەکـەی پـێ رەوا دەبێت (زانیشمـان وڵاتـی پێشکـەوتـوو، لـەگـەڵ هـەبـوونی مـەرجـەهـای نـەزەرییـە، خـەبـاتـی خـوێنـاویی رەش کـردەوە) چـەندی بمـەوێ لـە کـاولـگـەی کـوردستـان سـەرەداوێك بـدۆزمـەوە خـەیـاڵـی ئیشتیراکییـەت و شیوعییـەتـی پێوە لـێ دەم بـۆم نـالوێ. دامـنـا مـەرجـی «شۆڕش» لـە خـەبـاتـی چینـایـەتیی کـوردستـان رەش کـرایـەوە و رێگـەی هـێمـنیی و یـاسـایی گرتـەبـەر، ئـا ئـەو خـەبـاتـە دەست بـۆچی درێژ دەکـات لـەسـەروەت و دارایی و ژێرخـان و پیشـەسـازی و زانست و تـەکـنـیك و چـی و چـی کـە نـاویـشیـان نـازانم، تـاکـو نـیـیـەتـی مـیـللـیـکـردن (تأمیم)ی لـێ بهێنـێ مـەگـەر بـەو نییـەتـە رازی بێ کە بـۆ نوێژ و رۆژوو بـەزار و دڵانـدا دێت و هیچی تێ نـاچێت و سـەلکـە سیرێکـی رزیـویشی لـێ بـەرهـەم نـایـەت.

ئـنجا تـەگـەرەی مـەیلـە و بـەگزادانـە دێتـە پێش کە بـریتییـە لـە نـەبـوونـی حکومـەتێکی کوردی سنووردار و خـاوەن یـاسـا، شیوعییـەت وەیـا نـاشیوعییـەت وە یـا گـەپـی منداڵانـەی تێدا بخرێتە کـار. دەمێنێتـەوە شیوعیی کـورد لـە پـەنـاو پـەسێوی دڵـە دۆڕاوەکـەی بـۆ ئینتـەرنـاشنـاڵ تـارمـاییی ئومێدێکی پووچـەڵـی بـەتێك بـەستنی خـەبـاتـی کـورد بـەخـەبـاتـی

پرۆلیتاریای حکوومەتی بێگانەی کوردەوە، بەدڵدا بێت و مێشەکزە لە لووتی کورد دەرکات تا رۆژی مرادان، بەخێر و سلامەت، ئینتەرناشناڵ سەرلەنوێ گەشە دەکاتەوە.. «بزن شیردا بۆ داپیردا داپیر کلکە قوڵەی وێ دا..» دەسا سوێندی لەسەر بێت بزنیش شیر بدا و ئینتەرناشناڵیش گەشە بکاتەوە شیوعیەتی حکوومەتانی حاکم بەسەر کوردەوە رازی نابن کورد دەنگ هەڵێنێ بۆ مافی خۆی..... لە «ماف» دەگەڕێم: ئەو جۆرە شیوعییەتەی وڵاتی چاوبرسی سکبرسی هەموو ئەندامێك برسی، نایەڵێ شیوعییەتی کورد دەسەڵاتی هەبێ بوێرێ بڵێ کوردم و شیوعیم.. سەیریشت بەم قسەیەم نەیەت چونکە کوردە شیوعییەکە بەر لە دەیان ساڵ «کوردایەتی»ی تاوانبار دەکرد نەکا یەکیەتیی بزووتنەوەی رەنجدەران لەو وڵاتانەی کوردی تێدا دەژیت کەرتك بێت، یەکێکیش لە ئەدەبیاتی شیوعیەت ئەوە بوو کە «رەنجدەر بێ نیشتیمانە». زۆر بەسەیری، بابای چەپخواز کورد و نەتەوە زلە حاکمەکەی بەسەر کوردەوەی بەبرا دادەنا کەچی کورد و کورد نابێ برابن لەبەر جوداوازیی چینایەتی، خۆ نەتەوە زلەکەش فرە چین بوو کەچی شیوعیی کورد بۆ حیسابی کوردەکە دڵی چینی سەرووی نەتەوە زلەکەی نەدەیەشاند هەر چونکە بەلایەوە بیری نیشتیمانپەروەری تەرەشقۆی سەرمایەدارییە، کوردیش بەمەفهوومی سەردەم، جارێ سەرمایەی تێدا پەیدا نەبووە. وەی کە دۆگما چ گاڵتەیەك بەهۆشی مرۆ دەکات.

خوێنەری ئازیز: لە بارەی ناوەرۆك و سروشتی تەناقوزەوە، کە بەلای چەپرۆ بزوێنی ژیان و ژیارە، حیکایەت بەکۆتایی ناگات چونکە تا بڵێی جۆری فرە ژمارە و فرە بابەتی هەیە. لە مادەی مردوودا تەناقوز نییە تا ئەوەی جیهانیش سەرەو بن بێت هەر بەرووداوێکی ئاسایی و بەحوکمی ناچاری دەژمێردرێت و زەرەر و قازانجی تێدا رەچاو ناکرێت مومکینیش نییە بوەستێندرێت مادەم هۆی کاریگەری ئەوتۆ هەبێت سەرەوبن بوونەکە داسەپێنێ، وەك کە نووسیمان (٢×٣+٨-٦/٢=) دەبێ ژمارەی «١١» بخەینە بەتاڵاییەکەوە...

لە جیهانی گیانلەبەراندا حیسابەکە و مەنتیقەکە دەگۆڕێت بەوەدا کە بەشی هەرە زۆری گیانلەبەری بێ هۆش بریتییە لە (خۆرا) و (خۆراك):

هەرچی گۆشتخۆرە بەلەشی زیندەوەر دەژیت، ئیتر سوود و زەرەر دەردەکەوێت و لێرزگاربوونیشی نییە؛ لەمیاندا تەناقوز هێندەی نوێژی نیوەرۆ ئاشکرایە.. تەناقوزی نێوان گیا و گیاخۆر تا ئەو رادەیە درِ نییە چونکە رووەك دەژێتەوە تەنانەت ئەگەر گیا

و پەلك نەشخورێن لەخۆوە زەرد هەڵدەگەڕێن و وشك دەبن.

مرۆ بارێکی تایبەت بەخۆی هەیە لە کێشەی تەناقوز، چ لە ئاست مادەی مردوو بێت و چ لە ئاست زیندەوەر بێت لەگەڵ هێندێکیان لە تەناقوزدایە... وادەبێ مادە جارێکیان سوودبەخش و جارێکیان زەرەربەخش دەبێ بۆ مرۆ وەك ئاگر یان باران و با.. هتد.

دەمێنێتەوە مرۆ و مرۆ، چ تاکی چ کۆمەڵی، قسەی لێوە بکرێت لە گۆشەنیگای بوون و نەبوونی تەناقوز لە نێوانیاندا. ئەگەر بتوانین مەیلی تایبەتی بەلاوە بنێین و هۆش و گۆشێکی نەختێك بەبرشت بکەینە بەریوان دوو کاریگەریی سەرەکی و بنەڕەتی لە مرۆدا، یان کۆمەڵایەتیی مرۆدا، بەدی دەکەین کەوا ناشێ دەمەتەقەی لەسەر هەڵستێ. کاریگەریی یەکەم کە شیرازەی ڕشتەی کۆمەڵگەی مرۆ دەتەنێتەوە ئەو هاریکاری و پێکەوە هەڵکردنەیە کە ئەگەر پووایەوە مرۆ دەچێتە ریزی مەیموونەوە. هەڵبەت مرۆ کە ئۆگری بە «هاوژیانی»ی سەر بەکۆمەڵایەتی گرت نەهات لە راگوزەری مێرخاسی و فرشتە ئاکارییەوە بۆ ئەم ئامانجە نەشمیلانە و ئادەمانەوە بڕوات؛ رابەری «پەلەی ژیان»، پەلەکوتکەی بەردەوامبوون.. ترسی بڕانەوە.. فەرمانی ناچاری خستیە سەر ئەو رەوتە پەسەندە.

لە بیرمە، کە منداڵی سەرەتاکانی خوێندنی مەکتەب بووم لە مامۆستای دەرسێك لە دەرسەکان دەمبیست (الانسان مدني بالطبع – مرۆ بەسروشت[١] شارستانییە) دوواتر کە کەوتمە سەر لێکدانەوە و کێشانە و پێوانەی ژیربێژییەوە بۆم دەرکەوت کە (مرۆ بەڕاهاتن و بەپێی بەرژەوەند شارستانییە) واتە مەیلی بۆ (هاوژیانی) وەك مەیلی بۆ (زایەند) نییە کە ناچاری و سروشتییە.

بەڵگەش لەسەر ئەم گوتەیە لەبەر دەستدایە، ئەگەر مرۆ سروشتەکی شارستانی بووایە خەریك نەدەبوو بەکاری ئەوتۆوە بیباتە پلەی گورگ، گورگی چی، بۆمبای ئاتۆمیی دروست نەدەکرد.. شایەدیی درۆی نەدەدا لەسەر بێ تاوان، ملی بەپەتەوە بکرێت. خەرمانی هەژارانی نەدەسووتاند بۆ دابینکردنی مەیلێکی بیزۆك.. بۆ مەرحەبایەکی لووتەلایانەی ستەمکارێك بێ تاوانێکی نەدەکوشت. ئەم نموونانە

(١) وام دێتە بیر کە لە پۆلی چواری سەرەتایی، دەرسێك بەناوی «أشیاء» دەخوێندرا. ئەم دەرسە سەرەتای خوێندنی عەرەبیمان بوو جگە لە دەرسی (قراءة) کە لە پۆلی دووەمەوە دەستی پێ دەکرا.

دەمانگەیەنێ بە خاڵی دووەم کاریگەر: ئەمیان بریتییە لە هاندەرێکی سروشتیی هەرە بنەڕەتی و بەردەوامی مرۆ کە تێیدا هاوبەشە لەگەڵ هەموو گیانداران، ئەویش خەسڵەتی «خۆویستی»یە. بەڕاستی، لە سەرەتاوە پەیدابوونی کۆمەڵ و ژیانی هاریکاری مرۆ لەو ماکەی خۆویستییەوە رسکاوە نەك لە ماکی جانفیدایی و تەبیاتی پاڵەوانانە.

ماکی خۆویستی، ماکی خۆپەرستی بەدرێژاییی رۆژگار و لە هەموو وڵاتێك و کەسێکدا لەکاردا بووە، لەوەشدا شوێن پەنجەی خۆپەرستی تەمغە بووە لە هەرچی چاك و بەدی ئاکار و کرداری مرۆیە. لە نموونەدا دەڵێم کە مرۆ بۆ مەعشووقەکەی دەگاتە سنووری خۆکوژی، بەڕاستی، هاندەر مەیلی زێدە بەهێزی عیشقەکەی دڵی بۆ یارەکەی بووە، بەبەڵگەی ئەوەی کە لێی تێر بوو، یان ئاگری هەناوی دامرکا، بەتەنبەڵییەوە دەچێتە ژووانی زۆریش نابا لێی بێ خەم دەبێ... بەهەمان گەرمییەوە تەڵاقیشی دەدات.

ئەم کاریگەرەی خۆویستی، زۆر بەسەیری، بنەمای زۆربەی هەرە زۆری تەناقوزی نێوان ئادەمیزادە. خۆویستی لەلایەکەوە دەیخاتە سەر باری هاریکاری لەگەڵ غەیر هەتا بەگەلەکۆیی بتوانن بەردەوام بن. لەلایەکی دیکەوە بۆ حیسابی سوودی خۆی فێڵ لە هەڤاڵەکەی دەکات.. لە پێویستدا خیانەت دەکات وەك کە لە پێویستدا جانبازی دەکات.. کە تەمای بەهەشت و ترسی دۆزەخ نیشتە دڵیەوە نیشتیمانەکەی و خەڵك و خواکەی لێ دەبێتە بێگانە تا دەبینین شاعیری «صۆفی» دەڵێ:

ما در دو جیهان غیر خدا یار نداریم

واز نیك و بدی خلق بەکس کارنداریم

واتە: ئێمە لە دوو جیهان [ی دنیا و قیامەت]، بێ لە خوا، دۆستمان نییە. لە چاکە و بەدیی خەڵك کارمان بەکەس نییە. نیشتیمانپەروەر و چینپەروەریش، کە بوو بەدەروێشی باوەڕ، وەك سۆفی دادەبڕێت لە مەیدای عیشق و خوولیاکەی... ئەم کاریگەرەی خۆویستی، هەروەك تەفسیری حاڵوباری جانەوەری غەریزەدار دەکات لە هەمان کاتدا تەفسیری رەفتار و کردار و گفتاری مرۆ دەکات بەڵام بەجۆرێکی زێدە گریاوی و پڕاوپڕ لە «دڕدۆنگی و هاریکاری».. لە خۆشویستن و دزاندن.. لە شەڕ و ئاشتی نەك لەبەر چرووکیی ئەخلاق، بەڵکو بەهۆی بەربڵاوی و تێکسمڕانی ئەو

بزوێنانەی لە زیادکردندا لەو ڕۆژەوە کە ماکی هۆش لە کەللەی ڕسکاوی بزوێنی غەریزەی بەجێ ما بۆ ئەو هەڵسوکەوتەی مەحکوومە بەغەریزە لە هەموو جیهانی غەریزەداردا.. بوونەوەری غەریزی کە هۆشی پژا [لە سەرەتاوە زۆر بەلێڵی، سەرەتاکەش ماوەی دەیان و پتر لە دەیان هەزار ساڵی خایاندووە، تا کە نەختێك نیگای فرەوان بوو، تا ڕادەیەك، بەچاوی بیناوە لە جیهان راما.. خۆی ناسییەوە.. قسە فێربوو..]. بۆ زێدە ڕوونکردنەوە دەڵێم کە ئەلفوبێ بریتی بێ لە ٤ پیت دەشێ ١٠٠ – ٢٠٠[١] وشەی هەمە جۆری لێ پێك بێت بەتێبینیی ئەو ڕاستییە گرنگەی کە لە سەرەتای پەیدابوونی توانای ئاخاوتن وشەی دوو پیتی [خوێندوومەتەوە لە کتێبی – Prehist South Africa[٢] دەڵێ:

دانیشتووانی ناوەندی ئەفریقا «وا بزانم بە [پیگمی] ناویان دەبا» قامووسی وتووێژیان کەمتر لە ١٠٠ وشە بووە] دەربڕدراوە. کە ئەلفوبێ بووە پێنج وشەیی بەنیسبەتێکی ئەندازەیی وشە زیاد دەکەن.. ئیتر هەروەها تا کۆتایی ٣٠ – ٣٢ پیت کە لە ملیارەها تێ دەپەڕێت.. بەقیاس لە ئەلفوبێ، کە سەیری زیادکردنی هەست و هۆشی مرۆ بکەین دەبێ بگەینە ئەو باوەڕە کە تەنگوچەڵەمە و جۆری زانین و نەزانین و شکڵی «خێزان» و مامەڵەی لەگەڵ بوونەوەر و.. چاندن و دروونەوە و سووتاندن و هەڵنان و ڕماندن و نەریت و خووی ئۆگر پێگرتووی.. و سەروبەری ژین و مردن و ڕەفتار و کردار و گفتاری بەنیسبەتی هەندەسی زیاد دەکات [ناتوانم بڕیار لەسەر دوارۆژی مرۆڤ بدەم لە ڕووی زۆربوون و کەمبوونی لایەنە هەمە چەشنەکانی کۆمەڵایەتییەوەی چونکە ئالەت وردە وردە وەکالەتیی مرۆ دەکات... پێشتریش هێمام بۆ کردووە] تا ئەوەی لە هاریکاری و لە تەناقوز و لە هەموو جۆرە ڕەفتار و کرداری دەچێتە باری ئەوتۆوە، با بڵێین، تەناقوزەکەی لە زۆر باردا زاووزێ دەکات و بەچکەی بیژووی لێ دەکەوێتەوە:

نموونەیەکی هەرە سادەی ئەوەیە کە لە سەرینایی نارێکی و یەکتر سەغڵەتکردن لایەنی باڵادەست کیژی لایەنی کەمدەست، بەتۆبزی، لە خۆی مارە دەکات بەنیشانەی شکاندنی دوژمن، ئیتر زۆر نابا خۆشی دەوێت و منداڵیان دەبنە پردی بەیەکتر گەیشتنی دۆستانەی هەردوولا..

(١) ئەگەر پیتی تێدا دووبارە ببێتەوە چەندین جار پتر لە ١٠٠ – ٢٠٠ وشە پەیدا دەبن.

(٢) وشەکە بەناتەواوی نووسراوە. خۆی "Prehistoric"ە.

بـەسەرچـوونـی دوژمـنـایـەتـی نـابـێتـە زانـەوەی تـەنـاقـوز بـەتـەنـاقـوز وەك کـە بـەسەرچوونی نـەساغی نـابێتـە تـەنـاقـوزی تـەنـاقـوز، تـەنـانـەت ئەگەر دەرمـان چـاری نەساغیی نەکردبێ شتێك نامێنێ لە نێواندا [لە چاکبوونەوەی عادەتی] تەناقوزی پێ بـگـوتـرێ. لـەشە و شەکـەت بـووە لـەبـەر زێدە مـانـدوویـی، پشوویـەکـی حـەسانـەوە.. خۆبوواردن دەیهێنێتەوە حاڵی ئاسایی. زۆر جاران «هەڵە» حاڵەتێك پەیدا دەکات تەناقوزی تێدا بەگومان دەگیرێ وەك ئەوەی بەیەکێك راگەیەندرێ کە فڵان پاشملە قسەی سووکی پێ گوتوویی، دواتر دەزاندرێ درۆی بوختانکەرێکە و دەسڕێتەوە لە دەفتەری دۆستایەتی.

من ئەم وردپێوییە دەکەم لە باسی تەناقوز مەبەسم روونکردنەوەی لایەنێکی زێدە گرنگە لە ئەفسانەی گوتە مەشوورەکەی کە دەڵێ تەناقوز بزوێنی کۆمەڵایەتی و مێژوو و زانست و هونەر و بەهەشتی سەر دنیایە..

راستییەکەی تەناقوزی مرۆ لەگەڵ مرۆ دەردی هەرە کوشندەی بەختیارییە. با لەگەڵ شیوعییەك بڵێم، تەناقوزی نێوان بەرژەوەندی وەرزێر و ملّکدار هەستی چینایەتی دروست دەکات و شۆڕش هەڵدایسێنێ و وەرزێر و کرێکار و ستەمدیدە رزگار دەبێت. ئەم قسەی وەهـا لـووس و سادە بـەخـۆی و بـەئـاکـامـە گـەشەکـەیـەوە فـەلاکـەتـێکـە لـە فەلاکەتەکانی تەناقوز چونکە ئەگەر زوڵمەکە نەبایە، تەناقوزەکە نەبایە، لە بنەڕەتەوە لزووم نەدەبوو بەشۆڕش و کوشتن و سووتاندن شۆڕشیش [ئەگەر سەرکەوتووبێ] لەوە پتر ناکات کە وەرزێر پارچە زەوییەکی دەبێ بۆ حیسابی خۆی بیکێڵێت. هەزاران دێ هەن هەمووی ملّکی وەرزێرە نە شۆڕش و نە ماندووبوون و کوشتن و برینیشی تێدا نەبووە پتریش لە وەرزێری شۆڕشگێڕ حەسایەوەیە. خوێنەر و شیوعیش لێم بەسەهوو نەچن، من لەگەڵ وەرزێرم خاوەن زەوی بێت، هەر ئەوەندەم مەبەسە بڵێم ئەو تەناقوزە مەعلووم و مەلعوونەی بەشۆڕش چار کرا بزوێنی مێژوو نەبوو.. مێژوو بەوەرزێری نەخوێندووی جندووکەپەرست بەرەو بێش ناڕوات، رەنگە پاشەکشە بکات وەك کە دەیکات لە وڵاتی پاشکەوتووی هەزارساڵەیی.. نەساغ کە بەدەرمان شیفای دێت، تـەنـاقـوزێك چـارکراوە ئـەگەر نـەساغییـەکە نـەبـووایـە مـێژوو خێراتر پێش دەکـەوت. نەزانی، بێ سەوادی خۆی لە خۆیدا تەناقوزی تێدا نییە وەك کە منداڵ بەتەناقوز نەبووەتە نەفام، لەگەڵ ئەمەشدا کە نەخوێندووی بێ تەناقوز دەبێتە خوێندەوار مێژوو خێراتر دەسووڕێت.. هەژاری و نەداری و بێ دادی و ئەو جۆرە دەردانە کە ناوی لێ

دەنێن «تەناقوزەکانی کۆمەڵایەتی» و سمێڵە خنکەیان دێتێ بەچاوەنووڕیی بەرەکەتەکانیانەوە، زۆر بەداخەوە، وەك هەلهەلەی بووك گواستنەوەیە لە کۆڕی شین و شەپۆڕی ئازین، بەڵێ، من لەوان چاکتر دەزانم چ دەردی کوشندە هەیە لە لەش و هەناوی «کۆمەڵ» بەڵام ئەو خافڵاوە نیم کە زەهر بەتریاك بزانم.. من بەسەهوو نەچووم لە رابەری بەهەڵەچووی لە خۆڕازی کە فیز و ناز بەسەر تێر و برسییاندا دەکات لە رێی هەڵگرتنی ئینجیلێکی مادی کە لە کوردستاندا بنەمای مادیی نییە و لە عەینی دەقەکانیشدا خەیاڵات بووەتە ناوەڕۆك. فەرقێك نییە لە نێوان نوێژ و رۆژووی ئەهلی قیامەت و نێوان موژدەی بەهەشتی سەردنیا لە لایەن رابەری مادییەوە بۆ رووت و برسی لە کوردستانێکدا کە ئەگەر هەمووی لە قەبەڵ پرۆلیتاریا بکەیت، لەبەر زێدە بێ دەرامەدی و بێ تەکنیك و بێ ژێرخان و بێ زانست و بێ «هەر هیچ شتێك» پێی تێر و پۆشتە نابێت، تا ئەوەی ئەم دێرانە، کە لووس و لێك بەدوا یەکتردا دەڕۆن، رێ دەرناکەن، لەسەر کاغەزیش، بۆ بەهەشتە خەیاڵییەکەی پرۆلیتاریای هەناسە سارد. کوردێکی خاوەنی کیانی خۆی نییە، بەدەست رابەری مادییەوە، زۆرانبازی لەگەڵ خۆیدا دەکات بۆ زاڵبوون بەسەر داگیرکەردا.

خوێنەری ئازیز: برا کوردە رێگە گوم کردووی بەرەو هەڵدێری شەڕی چینایەتی.. ئەی کۆمەڵەهای گەنجی کوردی عاشقە ئیفلاس بەدەم فینگوهۆڕی گریانەوە بۆ ڕەش و رووت کە لە ماوەی پەنجا ساڵدا یەك سەلکەپیازی رزیوی نەهاتە کاسەوە لە بەرەکاتی بژی و بڕمێ و راوە پێشمەرگە:

ئەی برایان و خۆشەویستانم، چ لە ریزی سەربازی کوردایەتی بن چ لە خەندەقی نا جۆری شەڕی چینایەتیی بێ ئاکام بن! لەم رۆژەی ١٢ /١٩٩٧/٢ ز. نامەیەکم لە دۆستێکی کوردی ئەوروپانشینەوە پێ گەیشت گلەیییەکی کوردە شیوعیەکان بەرانبەر من دەگێڕێتەوە لەوەدا کە من واز ناهێنم لێیان بەرەخنە و سەرزەنشت.. با لە پێشەوە دەفتەری «قەرزداری»ی شیوعیەت و من لە تەك یەکتردا دەور بکەمەوە ئنجا بێمە سەر رەخنەکارییەکی ئاراستەی شیوعیەت بەتێکڕایی و هی شیوعیەتی کورد بەتایبەتی:

١– لە ساڵە رەشەکەی ١٩٥٩ بەرپرسی لکی حیزبی شیوعی لە کۆیە. خەبەری راگەیاند بەحکوومەت کەوا عەلی عەبدوڵڵا و کاکە سوور تاڵەبانی و من خەریکی موئامەرەین دژی کۆیە بەهاریکاریی عەباسی مامەنداغا، گۆیا، لە چنارۆکی مەلازادان بەو دیوی چیای هەیبەسوڵتانەوە کۆبووینەتەوە پلان رێك دەخەین.

مەفرەزە بەڕێ کرا.. لە جادە گەیشتنە کاکە سوور... چوون بۆ چنارۆکەکی زستانەی حەتاڵ و بەتاڵ... دوواتر لە کۆبوونەوەی لکی حیزبی پارتی و شیوعی، عەلی عەبدوڵڵا مەسەلەکەی هێنابووە روو، نوێنەری حیزبی شیوعی، پاتەوپات، گوتبووی: بەشانازییەوە هەوڵی فۆتانتان دەدەم.

٢- لە سەردەمی عەبدولکەریم قاسمدا کە هەرای نێوان حکوومەت و کوردستانی عێراق دەستی پێ کرد شیوعی ناوچەی کۆیێ، کە من شارەزاییم پێیان هەبوو، خەبەری رادەگەیاندە حکوومەت کە پێشمەرگە لە فلانە گوند کۆبوونەتەوە.. دەرحاڵ فڕۆکەی میگ دەچوو بۆ سلاولێکردنیان بە بۆمبای رووسی.

٣- لە هەموو ئەو بارانەدا کە حیزبی شیوعی لەگەڵ حکوومەتی بەغدا دۆست بووە، بێ پەروا و بەوپەڕی رژدییەوە خەریکی لەناوبردنی بزووتنەوەی کوردایەتی بووە. دەسا بەکوردستان سوێند دەخۆم، جارێکیان دوو کۆمەڵ لە کوردی گوماناوی گیران، کۆمەڵەکەی کە جەیش گرتبوونی دوای موحاکەمە هاتنەوە ماڵی خۆیان.. ئەوانی شیوعی گرتبوونی، هەر بەشایەدیی شیوعییەکان، جەزا دران بەحەبس و بەئیعدام.

٤- لە کۆڕی زانیاری کورد بووم بە ئەندام و دواتر نائیبی سەرۆکی کۆڕ، سەرلەبەری چەپ و بەتایبەتی شیوعیەکان، شکاتیان بردە لای «مدیر امن عام» کە من کۆڕم کردووە بە لکێکی ساڤاکی ئێران بەبەڵگەی ئەوەی کە هەمیشە هێمن و برا کوردە پەنابەرەکانی کوردستانی ئێران لە هاتوچۆدان بۆ کۆڕ و هەمووشیان جاسووسی ساڤاکن.. دوو جاران لە ئەمنی عامەوە هاتن بۆ لێپرسینەوە.

٥- موکەڕەم تاڵەبانی[١] وەزیر بوو: شکاتێکی دلێرانەی لێ کردم لای «مجلس قیادة الثورة» گۆیا لە کتێبێکم جنێوم پێی داوە [کە فڕی بەسەر راستییەوە نەبوو]. بەدەم شکاتەکەوە تۆمەتی «عميل الخائن البارزاني و عميل الخائن الطالباني و عميل الاستعمار و ضد الثورة» و کۆنە نائیبی زەمانی مەلیکی وە پاڵ دابووم. من لە بەشێکی «مرۆڤ و دەوروبەر» رەخنەم گرتبوو لە گوتارێکی نووسەرێك بەناوی

(١) یەك لە دوو وەزیری شیوعی بوو، ئەوی تریان عامر عەبدوڵڵا، کە حیزبی شیوعی پەیمانی لەگەڵ بەعس نەما ئیستیقالەی دا و عێراقی بەجێ هێشت. موکەڕەم مایەوە بەقەسر و تالار و پۆستەچیی بەغدا بۆ هەندەران.

«دنیا دیده» كه قوتابیەكانی كوردی ئەوروپای شوبهاندبوو بەسەگی نێوان تەپەڵۆ و لەیلان نەشمەدزانی دنیا دیده كێیه.. لەلایەن «الهیأة التحقیقیة المركزیة»ی سەر بە «مجلس قیادة الثورة»وه وتووێژم لەگەڵدا كرا.. من عێراقم بەجێ هێشت - ساڵی ١٩٧٨ - بۆ ئوردون. لە ١١ /١٩٧٨/٦. «اعفاء» كرام. دوای چوار مانگێك گەڕامەوە بۆ بەغدا. تومەز دنیا دیده موكەڕەم بوو.

بەوەنده وازدەهێنم لە گێڕانەوەی سەرگورشتەی نێوان شیوعیی كورد و من، هەر ئەوەنده دەخەمە سەر قسەكانی ئەو چەند خاڵە كە من رۆژێك لە رۆژان فەرق و جودایی و هەڵاوێریم نەكردووە لە نێوان شیوعی و غەیرە شیوعی لەو مافە قانوونییەی كە جێی تاقیكردنەوە بووە و من تێیدا بەرپرس بووبێتم. شیوعیم لە حەبس دەرهێناوە.. گێڕاومەتەوە بۆ وەزیفە بەساختە لە رێی حیسابكردنی بەزەدەی بزووتنەوەی كوردایەتی لەو بارانەدا كە حكومەت لەگەڵ مەلا مستەفا رێك دەبوو.. بەئۆتۆمۆبێلی ژمارە «١»ی وەزیر دەولە شیوعیم گەیاندووەتە كۆیە و بەرێم كردووە بۆ پژدەر..

بۆچی سوورم لەسەر رەخنەگرتن لە شیوعی و شیوعیەت؟

١- هەرچەند ماركس یەكێكە لە بلیمەتە هەرە هەرە هەرە زلەكانی مرۆڤایەتی تا ئەوەی ئەگەر بلیمەت دە كەس بن یەكیان ماركسه.. نۆكەس بن یەكیان ماركسه.. كەمتربن یەكیان ماركسه.. و قورسایی ژمارەی ئەو ملیارەهای ئادەمیزاد كە بوون بەسوختەی ماركس لەنگەری سیاسەتی جیهانی بەبارێكدا گۆڕی... لەگەڵ ئەمەشدا بەپێی لێكدانەوەی خۆم بەرنامەی رزگاربوونی هەژاران بەپێی بیروڕای ماركس كە گۆیا لە حكومەتی پرۆلیتاریا دەست دەكەوێ شتێكە لە خانەی موستەحیلدایە چونكە وەرزێر و كرێكار و هەژاری عادەتی لە خەون و خەیاڵیشدا نابن بەحكومەت هەر نەبێ لەبەر بێ سەوادی كە ناتوانن ناوی خۆیان بنووسن چ جایی ئەوەی ببنە وەزیر و سەرۆك سپا و زانای زەرە و پزیشكی شێرپەنجە و.. و.. و چوونە ئاسمان.. هتد. ئەو قیلە شەرعەی كە رۆشنبیری چینی هەورازتر كاروباری دەوڵەت لە وەكالەتی پرۆلیتاریا بەرێوەدەبەن بریتییە لە گەپێكی منداڵانە چونكە وەرزێر و كرێكار لە قەپێلكی رەنجدەریدا هەرگیزا و هەرگیز نابن بەحكوومەت مەگەر دەرچن لەو قەپێلكە و ببن بەبۆرجوازی. شیوعیەتیش، خۆی، كە وەك بڵێسە دنیای تەنییەوە چ فەرقی نەبوو لەگەڵ دەروێشایەتی چونكە تاكێكی پرۆلیتاری و ئەهلی كووچە و بازاڕ نازانێ ماركس چ دەڵێ.. لە قسەكانی حاڵی

نابێ.. هەمووی هەر کوردی گوتەنی، (بەگوێی مامۆستا) و تەمای حەسانەوەی بێ مزە دروشمی چەکوچ و داسی بەرزکردەوە، لە تەجرەبەش دەرکەوت مەنهەجەکە ناتوانێ لەگەڵ خۆیدا راستگۆ بێ.. وەرزێری رووسیا داهێنرا و زۆربەی خەڵق مەحکوومی رێژیمێك بوو نایەڵێ ورتەی لەبەرەوە بێت.

دیموکراسی و مافی مرۆڤ و ئازادیی بیروباوەڕ و رەفتار و کردار و گفتار وەها خەفە کرا هەتا لە ئاکامدا سۆڤێتستان هەرەسی هێنا. من باوەڕم هەیە بەیەکسانی و دادی کۆمەلایەتیی بێ خواروژوور کە لە رێی بەرەو پێشبوونەوەی بێ شڕی و دڕی و بکوژە ببڕە دەگەشێتەوە دواتریش پلەی بێ حکوومەتی Anarchism لە ئاکامی گۆڕانکاریی نێوان کۆمەڵ و سەرەژوورچوونی زانست و تەکنیك، بێ هەڵپە و کوشتن و برین، خۆی دەسەپێنێ..

٢– شیوعیەتی ناوچەیی و جیهانی و سۆڤێتی مەرحەبای لە کورد نەکردووە.

٣– شیوعیی کورد هەمیشە دژی بزووتنەوەی نەتەوایەتی بووە و بەزەنەی سەرمایەداریی دادەنێت و بەلایەوە، دەبێتە لەمپەری پێش شەقامی کۆششی پرۆلیتاریای ئەو ولاتەی کوردی تێدا دەژیت، گۆیا، کوردایەتی بەشێکی پرۆلیتاریا لە خەباتی چینایەتی دادەبڕێت، مانیعی ئەوەش نەبووە شیوعیی نەتەوەی بالادەست خەریکی خەباتی نەتەوەیی بێت وەك کە رێ دەدا شیوعیی عەرەب لایەنگیری عەرەبی دوور و نزیك بێت.

٤– گریمان شیوعیەت بزووتنەوەیەکی دروست و شیاوی ئومێد لێکردنە، لە حالەتی کورددا کە حکوومەتی نییە و سنوور دانەندراوە بۆ ولاتەکەی بە چ تەمایەك کوردەکە هەولی شیوعیکردنی کورد بدات؟ یان مەبەست نییە کورد دەولەتی هەبێ؟ من دەڵێم «مەبەست نییە» شیوعییە کوردەکە دەڵێ: رەوا نییە. خۆ لە سەردەمی ستالین «کورد ئوممەت نییە» بنیشتۆکەی زاری شیوعی کورد بوو.. هەر لە بیرمە شیوعیەکی مەیلەو بێ بار، تووتنی دزراوی لە کیسە دەرهێنا و جگەرەی لێ پێ کرد و دەیگوت: (دایکی ئەو کەسە وەها لێ بکەم دەڵێ کورد ئوممەتە). ئەمە حەقیقەتە نەك خەیاڵکرد کە من بەخوێنەری رادەگەیەنم.

مامۆستا ئەمیر حەسەن پوور گوتبووی: فلانەکەس باوەڕی بەخەباتی چینایەتی نییە، بەخێر و سلامەت عومر باقی بێ دەگەینە ئەو باسەش. لە حالی حازردا شیوعیی

کورد کە ئیمکان نییە بەردێك لەسەر بەردێك دانێت بۆ بینای شیوعیەت، کەوتووەتە بارێك فەرقی نییە لەگەڵ نویژکەرێك کە بەتەمای پاداشی بەهەشتە.

خوولیا و خەیاڵی هەرەسهێنانی سۆڤێتستان لێی بووەتە بژێوی خۆگری. لە نموونەدا دەڵێم مەلا ز. کوڕی مەلا س. باوەڕی بەچوونە ناومانگ نەبوو. پێم گوت: ئەی ئەگەر پەلێکیشیان کردی بۆ ناو کەشتییەکی ئاسمانی و لەسەر مانگ دایان بەزاندی چ دەڵێی؟ گوتی: ئەو دەمەش تەئویلەکی لەبۆ دەبینمەوە. شیوعییەکەش هەروەهایە، بەخۆتەفرەدان بالآی لەرزۆکی باوەڕەکەی قیت رادەگرێ و ئافەرین لە خۆی دەکێشێ. دۆگمای وەها خەست و خۆڵ کە کەلێن نادا بۆ هیچ ترووسکەیەکی لاوەکی، بۆ ماوەیەکی بیندرێژ ملانێ لەگەڵ خۆیدا دەکات و بەسەر خۆیدا زاڵ دەبێت دژی رمان. من کە عەبدی هیچ دۆگمایەکی قەرارداده نیم دەتوانم لەترووکەیەکی چاودا واز لە باوەڕم بهێنم کە بەبەڵگە پووچایەوە. من (باوەڕ) بەخزمەتکارم دەناسم نەك بەئاغام. خۆم باوەڕم لە فکر و تەجرەبە هەڵهێنجاوە تا خزمەتم بکات نەك بیکەم بەپوت... شیوعییەت و هەر بیروباوەڕێکی دینی و دنیایی هەبێ دەبێ قەناعەتبەخش و خزمەتگوزار و پەسەندی تەجرەبە بێت، کەسێکی ئەم بەداهەتە نەسەلمێنێ و بێ فێڵ و زڕە تەئویل نەیکاتە رابەر، یان نەفامێکە هەڕی لە بڕی ناکاتەوە یاخود بەخۆدا شکاوێکە تۆڵەی فشانەوەی باوەڕەکەی لە عینادی و نەسەلماندن وەردەگرێتەوە، تومەز هەناوی بەتاڵ بووە هانا دەباتە بەر کورد غیرەتێ من تەنها لە یەك «دۆگما» پەنجەگیر دەکەم ئەویش کوردایەتییە چونکە ئیمکان نییە کورد نەبم، کوردبوونیش قسەی رووتی بێ ئەرك نییە. کە نەتوانم چەك هەڵبگرم دەبێ قەڵەم بخەمەکار مادەم بتوانم بنووسم. هەر لەم راستییە بێ فێڵەوە من قەرزداری کوردی بەهەڵەدا چووم کە باییی تێبڕکردنی هۆشم و بەفەرمانی قەناعەتم نیگای بابدەمەوە بۆ لای حەقیقەت. نەك من بگرە هەموو کوردێکی خاوەن ویژدانی پاك لەسەریەتی ئاهـ و نزای کوردی چارەڕەش بگەیەنێتە بەرگوێی هەڵەکردووان بەڵکو هێزی مێشك و ماسوولکەکانیان لە کورد نەویستی و لە کوردکوژی و لە رەزامەندیی ناحەزی کوردەوە هەڵگێڕنەوە بەرەو دوا، بۆ هەر ئیحتیمالێك بێ کە بەیەقین چاکترە لەوەی ئێستاکە لە کاردایە. تۆ ئەگەر شیوعیت وازبێنە لە شەڕی چینایەتی، حەزدەکەیت بخەوە.. خۆت سەرخۆش بکە.. کۆکایین بەکاربهێنە.. جنێو بەئەرز و ئاسمان بدە و کوردەکە تێك بەرمەدە.. تۆش ئەگەر پێشمەرگەیت لوولەی چەکەکەت لە سینگی پێشمەرگە دوژمنەکەت هەڵئەنگێوە بۆ

بەتاڵایی، خزمەتکاری پێڵاوەکەتم، بەنیازێکی تایبەت بەخۆم لەگەڵ مستەفا بەگی کوردی ئەم نیوە بەیتە ئاگرینەی عیشق دەڵێم و دەڵێمەوە:

ئەمان مردم، عەلاجیٚ، سا لە ڕێی پێغەمبەرا چاریٚ

دوای شریتەی خۆ ئاخافتنم لەو چەند رووپەڕەی سەرەوەدا دەچمەوە بۆ باسی «هاریکاری و رێکخستن» کە لەسەرەتای پەیدابوونی (کۆمەلایەتی) هێوێنی پەلەی ژیان و بەردەوامبوون و بەرەوپێشچوون بووە و ماوەتەوە بەمیراتێکی زیندوو. ئەم راستییەی بیٚ شوبهە و بەدیهی خۆی لە خۆیدا تێت دەگەیەنیٚ کە خەباتی چینایەتی لەو دەورانە کۆنانەدا منداڵدانێکی نەبوو تێیدا بەوەلەد بێت یان، هەرنەبیٚ، بڕسکێت. دەزانین بەر لە «ملّکدار»ی خاوەن چەند بەرە جووتێك زەوی، کە دەشیٚ خەیاڵی مرۆی شەیدای «چینایەتی» ببزێوێی، وەرزێر و سەپان هەبوون... مەڕدار و شوان هەبوون کە خاوەن هۆی بەرهەم بوون و سەپان و شوانەکەش هیچ نەدار بوون کەچی نە ئەوسا و نە ئێستاش «رەنجبەر، رەنجدەر»ەکە بیری لەوە نەکردووەتەوە یەخەی خاوەن زەوی، کە وەرزێرەکەیە، بگرێت و داوای بەشی خۆی لیٚ بکات، لە کۆنی کۆنیشەوە پۆلیس و عەسکەر، نەبوون ملّکی وەرزێر بۆ خاوەنەکەی بپارێزن لە تەماعی سەپان و جووتیار یاخود یاریدەی سەپان بدات دژی وەرزێر. کە ئەمە دەڵێم دەزانم تا ڕادەیەك خاتری خەباتی چینایەتیم گرتووە کە باسی نەبوونی دەکەم، چونکە خەباتەکە وەك وشەی «عدم–نەبوونی» جۆرە هەبوونێکی ئیعتیبارییی پیٚ دەبەخشێت لەو ناو هێنانەدا، وەك کە گوتت فلانەکەس کەم دەوێت نەکا قسەی ناجۆری لیٚ ببیستریٚ، عەیبێکی بەرچاویت لیٚ دوورخستەوە لەوەدا کە کەمدوو بێت قسەی چاکیش کەم دەکات یان نایکات لەبەر شەرم و شکۆی رووالّەتی. قسەی خۆمان بێت، من لە بەیتەکەی شاعیرە سۆفییەکەش رازی نیم کە هەر خۆی لەبیر بێت لە تەك خوادا و گویٚ نەداتە حاڵوباری لێقەوماوان.. با بلّێین، گومڕایان کە بەکۆمەڵ دەچن بۆ دۆزەخ.. رووالّەتی مەتینی بەیتەکە ئیعتیبارێکی زلی بۆ هەلّناوە... من لیّی بەسەهوو نەچووم. ئەگەر ماکی خەباتی چینایەتی هەبوایە لەو دەورانە دوورەدا [جگە لەوەی کە هاریکاری و رێکخستن پەکی دەکەوت سەبارەت(١) بەزێدە سوودێکی بەملّکدار دەگەیشت و رەنجدەر

(١) وشەی «سەبارەت» بەهەڵە بەکار دەهێندرێت لە واتای «بالنسبة الی..». راستییەکەی ئەوەیە کە «سەبەب بە، بەهۆی.. لەبەر..» فلانە شت. بەستە هەیە دەڵیٚ «سەبارەت بەتۆ من لێرە بەندم» واتە «لەبەر تۆ» نەك «بەنیسبەت تۆ».

تێیدا خەسارەکردوو دەبوو] هەرگیز نەدەشیا چینی رەنجدەر رازی بێ بە عەبدایەتی.. رازی بێ کوڕی خۆی بفرۆشێ بۆ لوقمەنان و دەستووری عەبدایەتی حورمەت بگرێ. تۆ ورد بەوە لەو حیکایەتەی کە دەڵێ کابرایەك ویستی برادەرەکانی تاقی بکاتەوە، شەوێ کەلەشی بەرخێکی خستە خرارێکەوە، سرەی گرت لە ماڵی برادەرانی، یەك بەیەك تاقی کردنەوە کە دەیگوت یەکێکم لە دەست کوژراوە بۆم پەنهان بدەن...

تا گەیشتە برادەرێکی حیکایەتەکەی بۆ کرد و گوتیشی با کەس لێت نەزانێ.. برادەرەکەی شیری هەڵکێشا و لە گەردەنی عەبدێکی خۆی دا، کە بەتەنیشتیانەوە راوەستابوو، نەکا قسە بدەڵێنێ.. خاوەن کەلەش ویستی مەنعی بکات لە کوشتنی، کار لەکارترازابوو. گۆیا پەندی «سبق السیف العزل» واتە «شیر خێراتربوو لە دەنگدان» لەم رووداوەوە هاتووە.

خەڵکەکەی ئەم چیرۆکە دەگێڕنەوە ئافەرین لە وەفای برادەرەکەی عەبدکوژ دەکێشن، لە کۆنیشەوە بەمەدحەوە حیکایەتەکەمان بۆ هاتووە کەچی بێ ویژدانییەکی وەها ئابڕووتکێنی تێدایە هەموو ئەو کەسانە تاوانبار دەکات کە خوێنی عەبدە بێ گوناهەکە دەکەنە خەنەبەندانی ناو و ناوبانگی خاوەنەکەی. لێرەدا، لەم حیکایەتەدا، سڕی و بێ بەزەیی و بێباکیی سەرلەبەری کۆمەڵەهای خەڵك بەرانبەر گیانی بێ تاوانێك دەردەکەوێت هەر چونکە عەبد بووە. ئنجا کە ئەمە حاڵی پشتاوپشتی چەندین نەتەوەی گوێ بیستی «ألف لیلة» بێت لزووم نامێنێ من و تۆ باسی خەباتی چینایەتی بەر لە دوو هەزار و سێ هەزار ساڵ بکەین..

دەخوێنینەوە لە نووسینی شەیداکانی چینایەتی، هەڵگەڕانەوەی سپارتاکۆس بەخەباتی چینایەتی دادەنێن: سپارتاکۆس وەك زانیبێتم ئەسیری شەڕ بووە نەك وەرزێری ژێردەستی ملّکدار یان کرێکاری کووچە و بازاڕ. بێگومان سپارتاکۆس، خۆی، لە شەڕ سەرکەوتبایە ئەسیرەکانی دەکردن بەعەبد، ئەگەر نەیکوشتبانایە. لە شەریعەتی ئیسلام، وڵاتێکی بەشەڕ گیرابایە، رەوابوو ئافرەتەکانی ببنە جاریە و پیاوەکانیش عەبد، کەسیش لەو مامڵەتە ناڕازی نەبوو مادەم تێیدا سوودمەندبن، بێگومان رۆمان و فورس و هەموو حاکمەکانی بەر لە هەزاران ساڵ هەمان رەفتاری ئیسلامیان کردووە لەگەڵ تێبینیی ئەوەی کە لە سەرەتای فتووحاتی ئیسلام عەبد حاڵی باشتر بووە بەدەست مسوڵمانەوە، دواتر لە سەردەمی ئومەوی و عەباسی حاڵەکە گۆڕا تا ئەوەی «هارون الرشید» لە دەرباری خۆی هێزی بازووی ئەهلی مەجلیسی

تاقی دەکردەوە بەپەڕاندنی سەری سەرۆکێکی ئەسیر بەزەبری شمشێر، گۆیا مەئموونی کوڕی ئەو شەرەفەی بەنسیب بووە.

شۆڕشی قولە ڕەشەکان لە بەسرە چ پێوەندیی نەبووە بەچینایەتی، ڕەش دژی سپی هەڵگەڕاوەتەوە لە ئاکامی بێ ڕەحمییەکی لەگەڵیاندا کردووە، سەرکردەشیان سپی بووە. دەشبێ بزانین، ئەگەر ڕەشەکان سەرکەوتبانایە و بووبانایە حکوومەت گومانت نەبێ لەوەدا:

(١) پتر لە سپییەکان خوێنڕێژییان دەکرد، بەهاندانی هەستی ستەمێکی لێیان کراوە.

(٢) کۆمەڵایەتی و ژیاری ئەو سەردەمە نسکۆی گەورەی دەهێنا وەك کە لە دەمی هۆلاکۆدا جیهانی ئەوسای ژیار و زانست و هونەر و.. بەرهەم.. و.. هتد نسکۆی گەورەی هێنا. وەك لە سەرچاوەکانی مێژووی ئەو سەردەمەوە پێمان گەیشتووە هۆلاکۆ فەرق و جودایی دەکرد لە نێوان سونی و شیعی، بەچاکەی شیعەدا کە حوکم لە دەست سوننەدا بووە. لەم دیاردەیەشدا و لە حاڵی پەژارە و مەینەتێکی وەها وێرانکەردا سێبەری خەباتی چینایەتی و جوداوازیی زێدە نرخ و تەقەی چەکوچ و خرمەی داسی دروێنەکەر نایەتە بەرچاوی بینەر و گوێی بیسەری ئەوسا و ئێستاکەش، بەڵام ماڵم حەقە جوداوازیی باوەڕی سوننە و شیعە لەخۆوە بێ رابەری سەربەچینایەتی و تەنیا لە نوختەنەزەری دنیایەتی خەندەکێکی هەڵدەکەند. مێژوو دەگێڕێتەوە، هۆلاکۆ مەلاکانی سوننە و غەیری سوننەشی کۆکردەوە بۆ ئیمزاکردنی نووسینێك کە دەڵێ: حاکمی نامسڵمانی دادپەروەر لە حاکمی مسڵمانی ستەمکار چاکترە. مەلاکان، بەتایبەتی هی سوننی، نەیاندەسەلماند هەتا نەقیبی تالبیەکان کە شیعی بوو هات و بێ پەروا ئیمزای کرد و خەڵکەکەش بەدوا ئەودا. باوەڕ دەکەم ئەگەر فەتواکە دژی خەلیفەیەکی شیعە وە یا ئیمامێکی شیعەی ناودار بوایە نەقیب ئیمزای نەدەکرد، کە ئیمزاشی کرد بۆیە بوو فەتوایەکە خەلیفەی عەباسیی دەگرتەوە کە جارێ خوێنی لە قەبردا گەرم بوو.. بەهەمە حاڵ خوا خێری بنووسێ.

بزووتنەوەی مزدەك لێم روون نییە، قسە لە بارەیەوە لێکتر دوورن. تا ئێستا لە بارەی «مانی» شەوە شتێکی متمانەبەخش لە دەستمدا نییە. ناشزانین تۆژەرەوەی کۆنە سۆڤێت چیی تێدا دەڵێن شۆڕشی بابوکی خوڕەمی ڕەنگێکی چینایەتی و تێکەڵ

بـەنـەتـەوایـەتـیـی پـێوەبـوو. بـەپێی خـوێندنـەوەم لـە کتێبی مێژوونووسی نـاعـەرەب دەسەڵاتداری عەرەب عەبدیان هێناوە بۆ زەویی بەپیتی سەرووی ئێران، وەرزێر و ملّکداری غەیرە عەرەبیان لیّ دوور خستوونەتەوە و بەو عەبدانە کێڵاویانە.. وا پیّ دەچیّ ستەمی وەها خەست و داگیرکەری غەیری ئێرانی بوونەتە هۆی هەڵگەڕانەوەی بابوك، بەڵگەش لەوەدایە کە وەرزێری ئێرانی هەڵنەگەڕاوەتەوە دژی ئێرانی. [فەترەی سەردەمی مزدەك. بەر ئەم راستییە ناکەوێت چ بەپێی لایەنگیرانی مزدەك و چ بەپێی ناحەزانی بێت].

بێمە سەر مەسەلەی باوەڕنەبوونم بەخەباتی چینایەتی:

ئەوەندەی لە حاڵوباری کۆنینە بەمن گەیشتبیّ خەباتێکی وەرزێر وە یا کرێکار دژی ملّکدار و پارەدار لە بەرایی رێنێسانس رووی نەداوە، قسەش لەسەر خەباتی چینایەتییە نەك سەغڵەتیی تاك بەدەست حاڵەتی نالەبارەوە کە دەزانین جانەوەریش لە سەغڵەتیدا ناڕازی دەبێت. ئەم راستییە واقیعییە خۆی لە خۆیدا بەڵگەیە کە هەستی چینایەتی لە خودی «چین»ەوە پەیدا نابێت بایی ئەوەی شەڕ دروست بکات لە کۆمەڵدا. رێنێسانس رووناکی و هۆشیاریی لەگەڵ خۆیدا هێنا بۆ رۆشنبیری شار و لەوەوە ناڕەزایی و نا فەرمانی و دڕدۆنگیی بازاڕ و بەدوا ئەودا وەرزێر، کەوتە چالاکی. ولاّتی سڕ و هۆش تاریك ماوە بەدەقی کۆنی چونکە رۆشنبیری نەبوو.. بنگەی ژیاریی تێدا نەڕسکابوو.. یەك پێپلکە لە پەیژەی هەزار و یەك پێپلکەی فراژووتنی ژیاری هەڵنەکشیبوو. هەڵبەت تەووژمی فکر و لێکدانەوەی نویّ کە هەرای نایەوە پرشنگ دەهاوێژیّ بۆ جیران. ورده ورده بەولاتریشەوە دەچێت، ئیتر تین و تاوی بەپێی حاڵوباری ولاّتەکان رەنگ و دەنگ دەداتەوە، لەوانەیشە پاش ماوەیەك بەپێچەوانەوە بەرتەك بداتەوە [وەك کە لە زۆر شوێنی جیهانی ناتەواو خەڵکەکە بەرەو دواوە هەڵگەڕێتەوە].

پەیدابوونی هەست و خەباتی چینایەتی وەك پەیدابوونی مەیلی زایەند نییە کە لە تەمەنێکدا بەفەرمانی سروشت ئۆقرە لە مرۆ و لە بەشی زۆری جانەوەر هەڵدەگریّ. تۆ ورد بەوە لە گۆڕانی ئاین کە چۆن لە ماوەی مناسبدا روودەدات، تەنانەت پەرۆشی لەدەستچوونی بەرژەوەند خێرایی دەکا لە ئاینگۆڕیی زۆربەی خەڵکەکە بۆ سەر ئاینیی تازەی فەرمانڕەوا. ئەم دیاردەیە [زۆری دیکەش] تا ڕادەیەك تێت دەگەیەنیّ کە وەرزێر لەو سەردەمانەدا کە ئاینی گۆڕیوە لە پێناو گوزەران، هاندەرێکی لە خۆیدا شك

نەبردووە یەخەی ملّکدار بگرێت لەسەر ملّکایەتیی زەوی چونکە ملّکداری و پارەداری و خانەداری و هەموو جۆرە دارایییەکی ئەو رۆژگارانە جێی لێ پێچانەوە و سوئال و جەواب نەبووە، ئەمما وەرزێر خۆی کە بێگانەیەك ویستبێتی کیژە مامەکەی بخوازێت لێی بەدەنگ هاتووە هەرچەند کیژ ملّك نییە لە شووکردن بەبێگانە هەستی «خەباتی چینایەتی» ببزێوێ تومەز خوولیای چەپی ئەم سەردەمە تاس و حەمامێك لە رۆژگاری کۆن ساز دەکات و بەزۆرە ملێ بەمل مێژوویدا دەهێنێ کەچی واقیعی حالّ «خەباتی خزمایەتی» و نامزەدبوونی کیژی مام بۆ ئامۆزاکەی هەرا دەنێتەوە لە ئاست داخوازیکەری بێگانە [قسەشمان لە رۆژگاری رابووردووە] لە کوردستانەکەی خۆمان خەباتی چینایەتی دوای شەڕی دووەمی جیهانی سەری هەلّدا، ئەویش لە رێی بلاّوبوونەوەی بیری کۆمیۆنیزم و رێکخراوی سیاسیی سەر بەشیوعییەتی سۆڤێت کە تین و تاوی بۆ پارتی سەر بەنەتەوایەتیشەوە هێنا و گەلێك لە ئەندامانی لە لایەن باوەڕەوە شیوعیی تۆخ بوون تا ئەوەی هێندێکیان خۆیان بەکادری یارمەتیدەری حیزبی شیوعی حیساب دەکرد و پێشیەوە دەنازین. کوردەکە لە پێڕەوی کردنی شیوعییەت گەیاندییە پلەیەك کە کوڕە ئاغا شانازییان پێوە دەکرد هەرچەند دوای هەلّچوونی کەفوکولّی هەوەلّ جۆشی جەزبەگری گەڕانەوە لەو حەجەی سەر ئیلحادەوە.

لە لایەن باوەڕم بەخەباتی چینایەتیەوە دەلّێم: سەرەڕای ئەوەی کە لە کۆندا چینایەتی ئیمکانی رسکانی نەبووە هەتا دەورانی رێنێسانس، لەم رۆژگارە و دوا رۆژیشدا خەباتی چینایەتیی خوێناوی دژی داد و هۆش و بەرژەوەندی مرۆڤایەتییە، لە ناویاندا وەرزێر و کرێکاریش؛ ناشێ و نایەتە عەقلّەوە و ناچێتە دلّەوە رابەرانی چینایەتی لە دەرەوەی چینی کرێکار بێن و شۆڕش بەرپا بکەن و بگەنە دەسەلاّتی حوکم و بەتەرازووی کۆمپیوتەری داد و خۆشی و دارایی و رۆشنبیری و هونەر ببەشنەوە.. من باوەڕم بەئیشتیراکیەت و کۆمیونیزم و [ئەنارکیزمیش] هەیە کە مۆڤایەتی بیانگاتێ و پێیاندا تێپەڕێت لە رێی دیموکراسییەوە.

شەیدابوونی کۆنە قوتابییەکانی کۆمیونیزم [کەوا بەسالّیشدا چوون هەر شەیدان] بووەتە نەخۆشیی نەفسی و شەختەکردنی فکری. لە دوای هەرەسی سۆڤێتستان ئەو نەخۆشییە گەیشتووەتە پلەی «گرێی ناکامی» لای کەسانێکی پلە و پایەیەکیان هەبوو لە جیهانی مەزادخانەی شۆڕشگێڕیی سەر بەچینایەتیدا.

ئنجا هەروەك کوردێکی بەر لە هەزار سالّ سیفەتی «کوردبوون»ی نەدەبووە

خەباتی کوردایەتی، وەرزیر و کرێکاریش ملیان نەدەنایە خەباتی چینایەتی هەر چونکە هەژار بوون. پێوەندیی مرۆ بە نەتەوە و بە چین، بەر لە بزووتنەوەی هەستی مرۆکە بەزولّمێکی کە لە هەموو چینەکە و نەتەوەکە دەکرێ، ئا ئەو پێوەندییە سڕە، تا رادەیەك، وەك پێوەندیی جانەوەرە بەجانەوەر کە نایگەیەنێتە (خەباتی جانەوەر بۆ جانەوەر) ئیتر مرۆکەش بەبیریدا نەهاتووە، لەو رۆژگارە کۆنانەدا، قۆڵ و باسك هەڵماڵێ لە ستەمکاری نەتەوە و چین: تاکی مرۆ کە وزەی بەدەنگ هاتنی نەبووە لە زولّمێکی بەسەر خۆیدا هاتووە چۆناو چۆنی دەبێتە محامیی دراوسێکەی.

پێوەندایەتیی دین کە بەند نییە بەگوزەران و کێڵگە و راو و سەلەم و ربێدەوە و هەستێکی دەروونییە لە مرۆدا هەموو هاودینان بەتاکە باوەڕی پیرۆز دەبەستێتەوە و مزەی پاداشی دوا رۆژیشی فەرمانبەرداریکردنە لە راگەیاندنەکانی دین بەگیانبازی بۆ قودسیەتی کردگار و حوکمە ئەزەلی و ئەبەدییەکانی، پێویست نامێنێ بەئیمتیحانی شەهادە وەرگرتن لە دەرسی ئەمەکداری بۆ خوا کە رۆژانە چەند جاران کڕنووی بۆ دەبات دادی پێوەندایەتیی دیندار بەدیندار لە خودی باوەڕەکەوە شریتە دەکات و پێکیان دەبەستێتەوە بۆ پشتگیریکردن لە عەقیدە. کە جنێو بەعەقیدەی مام لالۆ درا جنێوەکە هەموو هاو باوەڕەکانی مام لالۆ دەگرێتەوە بەڵام کە ئەرزی مام لالۆ داگیرکرا وەیا بەخۆڕایی خرایە بەندیخانەوە زەرەرەکە بەخەڵك ناگات، نە هەستی چینایەتی و نە نەتەوایەتی لەوەدا بەخەبەر نایەت مەگەر لە دەورانێك بێت کە هۆشی چین و نەتەوە پشکووتبێ ئەوساش هەستەکە وەها دانارووشێ وەك لە جنێودان بەمەلائیکەت دادەڕووشێ.

مامۆستا ئەمیر لە کەلێنێکی زێدە بەر تەسك و لە دەروونێکی بەر لە رمانی سۆڤێتستانەوە و بەدڵ و هەستێکی دیندارانەی سەر بەغەیب و بەهەشتەوە یەخەی بیروباوەڕی من دەگرێت... لە نامەیەکی بیندرێژیدا هەندێ رێنموونیی لێم کردبوو – بەر لە چەند ساڵێك – دەتگوت دەرسی ئەلفوبێ بەمنداڵی سەرەتایی دەڵێتەوە.. من کە بێم لە تێڕوانینم، تەفسیرەکەی مادیی مارکس دابنێم بەتەفسیری ماسوولکەیی کە هیچ بایەخی بەڕۆڵی هۆش نەداوە وەك تاکە هۆی هەرە بنەڕەتی لە گۆڕانکاریی مێژوویی [کۆمەڵایەتی]... من کە دەقی قسە مەشوورەکەی ئەنجلز «کارکردن خالقی مرۆیە» هەڵگێڕمەوە بۆ دەقی «مرۆ خالقی کردەوەی سەر بەکۆمەڵایەتییە»...

ئنجا ئەوروپایەکی سەر بەچەپ، تایبەتمەندییە هەرە بنجییەکەی خەباتی شۆڕشگێڕ

لە بەرنامەی خۆی بسڕێتەوە و باوەڕ بەدیمۆکراسیی [بۆرجوازییانە] بهێنێت پێویستە لەسەر مامۆستا ئەمیر و هەموو شیوعییەکی کورد واز لە شەرم و شکۆی خۆ تەعدیلکردن بهێنێت و باداتەوە سەر ئەو بیروڕایانەی لە مرۆی هێمن و دووری دەمارکشتی دەوەشێتەوە. با لێرەدا تێبینییەکی روونکەرەوە بەعەرزی ئەمیر و خوێنەران بگەیەنم: ئەو خەباتەی چینایەتی کە لە دیدی سوختەکانی مارکسەوە هەڵسووڕێنیێ چەرخ و دۆلابی جیهانی مرۆ بووە و سەر دەگەیەنیێ بەحکوومەتی کرێکار و وەرزێر و رەش و رووت، لە یەکەم ترووکەی چاوێکی حەقیقەتبین دەپووچێتەوە بەوەدا کە ئەگەر بۆچوونەکە و نەزەرییەکە راست بایە لزووم بەشۆڕشی پرۆلیتاریا نەدەما بۆ گەیشتن بەحوکم چونکە لە هەموو دەنگدانێکی هەڵبژاردنی نوێنەران لە وڵاتی وەك ئینگلیز و فرەنسە و کویێ کویێ کە ئیمکان نییە ساختەی تێدا بکرێت، ژمارەی چینی هەرە ژێری کۆمەڵ بەلای کەمەوە لە سەدی شەستی نائیبەکانی دەگەیاندە مەجلیسی نوێنەران ئیتر خۆ ماندووکردنی سەد ساڵ و دوو سەد ساڵی بۆ چییە تا پارەدار و مڵکدار و زۆردار لە عەرشی خۆی دادەبەزێت جا ئەگەر بگوترێ عەمەلە و رەش و رووت نەفامن و رەنگە بەپارە فریب بدرێن ئەوسا مەسەلەکە لە خۆوە هەڵدەوەشێتەوە چونکە ئەو فڕوفێڵە رێی لێی نابەسترێت، سەرەڕای ئەوەی کە فرۆشتنی شۆڕش بەپارە و بەخلیسکاندن نرخ و ناوەڕۆکی پێوە ناهێڵێ.. زەمانێك حیزبی شیوعیی ئینگلیز دوو نوێنەری دەردەچوواند، وا بزانم لە دەمێکەوەیە ئەو هێزەی پێوە نەمایە. جاران دەگوترا سەروەت و دارایی موستەعمەرەکان بەشێکی دەبێتە بەرتیلی ئەو نیازانە کەچی دوای نەمانی موستەعمەرەی وەك هیند و کویێ و کویێ حیزبی شیوعیی ئینگلیز بێ هێزتربوو تەنانەت حیزبی کرێکارانیش دوای هەرای قەنال کە موحافیزەکان دۆڕاندیان، بەزەحمەت دەگەنە حوکم، بەزاهیر دەبوو کۆنەوارەکان ئیفلاس بکەن. ئەمە دەڵێم و دەزانم تەبیاتی مرۆڤ و هەستی ئاشکرا و نهێنیی بەولایەدا دەشکێتەوە کە مجێزی کوڕێنی و لە خۆباییبوون و «پاڵەوانپفی»ی بێ مزە و مەسرەف لێی داوا دەکات مادەم فەرقی ئەوتۆ نەکا بەحاڵوباری گوزەران و سوود و بەرژەوەند.

راستییەکەی، ئەو بەتاڵاییەی گیانی و دەروونی کە هەرەسی سۆڤێتستان خستییە دەماری شوعییەتی جیهانی کێشەیەکی سیاسی – مرۆڤی – دەروونیی رەخساندبوو بەهۆی حاڵەتێکی دوور لە هەموو چاوەڕوانی و تێبینییەکی کە دەشێ بەوەهم و

خەیاڵدا بێت. ملیۆنەها چاپوکسواری چەکوچ و داس لە چوارگۆشەی جیهان ڕۆژی ڕەش ڕادەبوێرن بەئومێدی شەوێکی ڕووناك و دەستیشیان ناکەوێت.. فەلاکەتی ریسوابوونی ستالین لە چاو ئەم کارەساتە گەپی منداڵانیش دەرناچێت بۆ بەرمجێزی ئاپۆرەی شیوعییان بەتایبەتی شیوعیی ناو دەرکردوو. ئەمە دەڵێم لە قووڵاییی دەروونیشەوە خەفەتیان لێ دەخۆم و بۆ دەخۆم بەتایبەتی مامە کورد کە لە زۆرینەی هەرە زۆری گەلان ڕەنجەڕۆتر و دەست بەتاڵتر و بێ ئومێدتری جێگرێکی خەیاڵی هەرەسکردووی بێت لەو هەرەسەی بۆڵشەڤیزم و سۆڤێت. بێگومان بەینێك، پێویستە، بەسەر ئەو حاڵەتەیدا تێ پەڕێت هەتا بتوانێ «جێگیر» بەدڵەوە بگرێت. بەڵام ئەگەر خەیاڵاتی دژ بە «نەتەوایەتی» لە دەرووندا ببەزێنێت و هەر بابیی سەرخەوێك لە حاڵوباری کورد ڕامێنێت، باوەڕم هەیە، تام و شامێك لەو بیروباوەڕە بێ گەردەی کوردایەتی وەردەگرێت چ قیاسی نابێ لە خۆبەستنەوە بەڕاڕەوێك کە گومان نییە لە نەبوونی ئاکامێکی ڕوون پێیەوە.

مرۆڤایەتی لە ڕێی مارکسیزمی تەقلیدی ناگاتە ئەو ئاواتەی کە بەغەیری زانست و داد و هاریکاری ئیمکانی ڕسکانی نییە. ماسوولکەی پرۆلیتاریا کە خەلقی تەئریخی نەکردووە ڕێی نییە بەرەو دواڕۆژ هەنگاو هەڵێنێ بەر لەوەی دەرچێت لە پرۆلیتاریەتی.. دوا ڕۆژ [ئەگەر سەلامەت دەرچێت لە دەست ئەهریمەنی نەوەوی و بایۆلۆجی] قرغی بێ شەریکی هۆشە، مەیدانی زانست و تەکنیك و ئیبداعە..

دیاردەی هەرە سەیر لە لێکدانەوەی سەر بەکۆمەڵایەتی [و مێژوو] لە لایەن هەڵگرانی ئاڵای مارکسیزم و تەحلیلی مادییەوە ئەو چاو نووقاندن و هۆش داخستنەیانە لە ئاست پشکوتنی هەستکردن بە «پێوەندایەتیی نەتەوە» بەر لە هەستکردن بەپێوەندایەتیی «چین» بەهەزاران ساڵ، تا ئەوەی گرنگترین هەنگاوی مرۆڤایەتی بەرەو گەشەکردنی شارستانەتی بریتی بووە لە پێکهاتنی دەوڵەت لەسەر بنەمای «نەتەوە» نەك چین یاخود دین یاخود هەر کاریگەرێکی بەخەیاڵدا بێت. بازدان لە سەرۆکایەتیی عەشرەت بۆ هەڵنانی دەوڵەت بەند بووە بەیەککردن و یەکگرتنی «هاوزمانان» واتە بەسەر پردی «زمان» خەڵکەکە بۆلای یەکتر پەڕیونەتەوە با لەو حاڵەشدا «ئیرادەی سەرۆکایەتی» دەوری سەرەکیی دیتبێت کە لە حەقیقەتدا ئیرادەکەی ئەسیری حوکمی «یەك زمانی» بووە، ئەگەر نا دەستی درێژ دەکرد بۆ «غەیرە زمان». ئێمە دەزانین هەستی عەشیرەتایەتی وەهای کردووە تیرەیەکی سەر لەبەر

فەرمانبەرداری سەرۆك عەشیرەتەكە بن، بەزۆریش لەهجەی عەشیرەت لە لەهجەی عەشیرەتی دراوسێ جودایە، لە نوختە نەزەری «پرکێشی» و دەستدرێژیشەوە نەشیاوە سەرۆك عەشیرەت رەو بهێنێ بۆ سەر عەشیرەتەكەی خۆی، بارەها و جارەهاش رووی داوە دوو و سێ عەشیرەت لەگەڵ یەكتر بەشەڕبێن. كە عەشیرەت پەرەی سەند لە مڵك و چەك «تایفەگەری» تێدا پەیدا دەبێت وەك كە لە نێوان جاف و دزەیی و پژدەردا تایفە لەگەڵ تایفەیەكی هەمان عەشیرەت ناحەز و دڕدۆنگ بووە.. دەوڵەتیش پاش دروستبوونی، ئەو دیاردەیەی تەمای «باڵادەستی»ی تێدا پەیدا دەبێت. بەهەمەحاڵ، كاریگەریی یەك زمانی و یەك تیرەیی وا لە چاوان دەچەقێ كە: (۱) دەوڵەتی پەیدا كردووە. (۲) كێبەركێی سەرۆكایەتیی دەوڵەت بێ یان عەشیرەت لە جغزی هاوزمانەكاندا هاتووەتە كایەوە. ئەشەدوبیللا یەك هەرا و یەك دڕدۆنگیی بەرچاو لەسەر بنەمای «چینایەتی» بەدرێژاییی سەدان ساڵ لە خەودا بووە. تا ئەم دەمەی كە من قەڵەم دەبزێوم لەسەر كاغەز، پێوەندایەتیی بێ دەرسدان و تەما وەبەرنان لە نێوان هاوزمان و هاوتیرە و هاو عەشرەت لە خۆوە كاریگەرە. هەرچی بزێویی چینایەتییە، لە پاش رێنێسانس، لە سیاسەتەوە و لە ئایدیۆلۆجی و فێركردن و راهێنان و مێشك ئاخنینەوە دەبێتە مەراق و هاندەر، واتە لە خوێن و ویژدانەوە هەڵناقوڵێت. ئیمكان نییە «هەژاری» وەك خزمایەتی و نەتەوایەتی ببێتە هەستێكی «فطری» دەوڵەمەندایەتیش نابێتە پێوەندایەتیی «عضوی» هەروەها ئەدەب و هونەر و زانست و فووتبۆڵ و چی و چی لەلاوە نەك لە هەناوی مرۆوە دەبێتە بەشێكی «معقولات» یەكێك نەیخوێندبێت نازانێ و ناتوانێ ببێتە عاشقی كتێب كەچی كوڕە عەشیرەت بێ دەرسدان مەیلی عەشیرەتەكەی تێدا دەڕسكێت هەروەها مەیلی كورد بۆ كوردەواری و مەیلی عەرەب بۆ عروبە.. و هتد. تۆ كە لە منداڵییەوە نەچیتە سەر دینی «د» یان «و» رقت لێیان دەبێتەوە چونكە لە منداڵییەوە دینی «ب» چووەتە دڵتەوە دینەكانیش لێكتر جودان. ئەگەر «د» راست بێ «و» و «ب» درۆزنن. هەژاری و دەوڵەمەندی وەك كوردایەتی و باوكەتی و دایكەتی نییە كە سروشتین. هەژار دەوڵەمەند دەبێ دەوڵەمەند ئیفلاس دەكا، لە قاتوقڕی و ساڵی گرانیدا وا بووە چینی ژووررووی هەژاریش بەشی زۆری لە برسان مردوون. خولاسە شەڕی چینایەتی و هەستی چینایەتی بەدرەنگەوە دەستی پێ كرد، لە رێی مەدرەسەی سیاسیشەوە سەقامگیر بوو. ئنجا ئەگەر لەگەڵ خۆمان و خەڵكدا بەئینساف بین و چاوی حەقیقەتبین، نەك چاویلكەی سیاسەت، بەكاربهێنین ناشێ

جگە لە مەبدەئی «دادی کۆمەڵایەتی» قەید و بەندی فەلسەفەی قەرارداده بەزۆر بسەپێنین. دادی کۆمەڵایەتیش چاکەی فراژیبوونی هەستی مرۆڤایەتی دەیکاتە دیاری بۆ کۆمەڵگەی ئادەمیزاد. ئەگەر نا لە منداڵدانی سروشت، لە دەرەوەی جیهانی مرۆ، ئەوەی پێی دەگوترێ «داد و بەزەیی» نەگووراوە و نەڕسکاوە؛ هەر بایی ئەوەی نەسل بەردەوام بێت، ئەو جانەوەرانەی بەچکە بەخێو دەکەن خەریکیان دەبن بۆ چەند رۆژێك یان مانگێك [واش دەبێ لە ساڵ پتر] تا دەتوانن بژێو پەیدابکەن ئیتر دایکەکە لێیان دڕدۆنگ دەبێت. نێرە کتك بەچکەی پشیلە دەخوات ئەگەر دایکەکە نەیپارێزێ داد و بەزەیی لەگەڵ مرۆ پەیدابووە. [لە نووسینی پێشووترمدا ئەم لایەنەم روون کردووەتەوە، بەڵام لایەنی «سروشتی»ی هەندێ دیاردە و (فێربوون)ی هەندێ دیاردەی تر لێرەدا پێویست بوو].

خوێنەر بزانێ بەردەوامبوونی پێکەوە ژیان و هاریکاریی نێوان ئادەمیزاد قەرزداری ئەو هەستە زگماکەی «داد و بەزەیی»ی مرۆیە نەك هەستی چینایەتی کە زۆر بەدرەنگەوە رسکا، ئەویش لە رێی دەرسدانەوە.

تۆ بۆ ماوەی چەند دەقیقەیەك بەخوێنی ساردەوە ئەم دێرانەی ئاینده بخوێنەوە: دەزانیت بەر لە هەزاران ساڵ کۆمەڵگەی ئادەمیزاد گەیشتە پلەی مامەڵەکردن و قازانج و تێشکان بێ ئەوەی جارێ، هێزێکی شەیتانی لە ئادەمیزادەوە هێندێکیان پەت بکات بۆ سوودی هێندێکیان، حکوومەتیش جارێ وەها خەستوخۆڵ نەبووبوو باوەش بۆ دەوڵەمەند بکاتەوە.

راستییەکەی لە سەرەتاوە خەڵکەکە بەپێی بەرنامەی «بێ بەرنامەیی» خەریکی گوزەران بوو، سوود و زەرەری ئەم و ئەویش رێکەوتێکی سادە و ئاسایی بوو کە ئیمکان نییە جۆرێکی دیکە بووبێت. تۆ بڵێ ئەو جۆرە حاڵەتە، ئایا، بەبەریەوە هەبووە بتۆژێتەوە لە زیانی وەلی و سوودی حەلی؟ هێندە فێڵباز بووە پلان دابنێت بۆ نەقڵی خوێنی ئابووریی لە وەلیەوە بۆ حەلی؟ لەو دەمە مەیلە و سەرەتای «کۆمەڵایەتی»ی ئادەمی کە هێشتا دارایی بایی چەوساندنەوە پەیدا نەبووبوو، خۆت ئادەمیزادی ئەو سەردەمە، بەخەیاڵ، بکە سەرپشك لە هەڵبژاردنی یەك لە دوو رێگە (١) پێکەوە ژیان بەئیحتیمالی هەبوونی هەژاری و دەوڵەمەندی (٢) بڵاوە لێکردن بەنیازی مەنعی هەژاری و دەوڵەمەندی.. من ئەم وێنەیە دەخوازمەوە لەو سەرەتایانە بۆ بزاوتنی فکری مرۆی ئەمڕۆ بەڵکو بەئینسافەوە بڕیار دەدات کە پێکەوە ژیان تاکە رێگەیەك بووە

مرۆی تێرا بڕوا، ڕێگەکەش بەناچاری و بەحوکمی هەموو واقیعێك سەردەنێ بەدەوڵەمەندی و هەژاری و مام ناوەندییەوە تا ئەگەر پێی رازی نیت فەرموو بڵاوەی لێ بکە.

لەبەر تیشکی ئەم لێکدانەوەی وەها بەدیهی بۆت دەردەکەوێ کە هەوڵی چەپی کورد بۆ کپکردنی هەستی کوردایەتی بەنیازی چەسپاندنی هەستی چینایەتی دژ بە «نەتەوە» کارێك بووە دژ بەسروشتی مرۆ.. دژ بەفەرمانی بوون و مان و فراژووتن.. دژ بەبڕیاری کۆمەڵایەتی و هاوزمانی و هاو ئاواتی و هاومجێزی و هاو «هەموو شتەکی» کە ئەگەر سەری گرتبایە نەتەوە دەخەسی و نەزۆك دەبوو.. دەبڕایەوە، چونکە بەحوکمی ژێر دەستایەتی بۆ نەتەوەی بالادەست و بەفاکوفیکی چینی کرێکار و وەرزێر و یەکبوونی ڕەنجدەران دەماری «کوردایەتی»ی پسۆك دەبوو، مانگە شەویش سەر لە ئێوارەوە دیارە لەوەدا کە جارێ سەرەتای بەندوباوی خەباتی چینایەتی بوو برا چەپەکان «ئێمە گورگین نەتەوەی گورگین»یان دەچڕی.. «بلێ کوردم هەتا بتکوژم»یان کردبووە ئەلحەمدی نوێژی چینایەتی. سەیریش لەوەدا بوو هەموو رابەر و پەندیار و دەرسدەر و مامۆستاکانیان، هی چینی ڕەنجدەری خەباتگێڕ، بریتی بوون لە خوێندەواری بۆرجوازی، هەر مابوو ڕەش و رووتەکە بازدەن بۆ شوێنی دوکاندارەکان هەتا پرۆلیتاریاش ببێتە خوێنمژ! چەپی کورد هەر نەتەوایەتیی کوردی ناوزڕاو دەکرد و جنێوی پێ دەدا، لێی نەبیستراوە قسەی سووکی بەعەرەب گوتبێ؛ هەڵبەت لەمەشدا تا ڕادەیەك سیاسەتی سۆڤێتی ڕەچاو دەکرد کە مەبەستی بوو لەگەڵ عەرەب برادەر بێت دژی رۆژاوا، بەتایبەتی «ئەمەریکا». کوردەکە ئەو حاڵوبارەی نەبوو زلهێزێکی وەکو رووسیا بیست ئالای عەرەب لە نەتەوە یەکگرتووەکان بەگژ خۆیدا بهێنێت بۆ مامە کوردی مێژووبەدەر کە لە گەپی منداڵانیش شڕە پەڕۆیەکی شکڵ ئالای بەسەر داردەستێکەوە شك نەدەبرد. بەڕاست، ئەم دیاردەیەش نیگا ڕاکێشە لە سەردەمی بزووتنەوەی چینایەتیی نێوان کورد کە دەزانین پێشتر بەند و باوی میر کوڕان و میر کچان هەبووە بەلاساییکردنەوە لە دەوڵەتە عەلەمدارەکان. هەڵبەت لە رۆژگاری پەرەسەندنی «ئێمە گورگین نەتەوەی گورگین» ناشێ خەیاڵ بچێ بۆ هەڵکردنی شڕە پەڕۆی گەپی منداڵان بەڕەمزی ئالای کورد. چەپی کورد ئەو سەرێشەیەی لە کۆڵ دوژمنەکانی کورد کردبووەوە. ئەمە دەڵێم بەنیازی دەورکردنەوەی واقیعی ڕەجاڵی کورد بەدەست بەشێکی چالاکی کوردەکە

خۆی، ئەگەر نا شێتیش دەزانێ پەڕۆ و پاڵی سەر چاك و پیران و هەڵکردنی شرە ئاڵای گەپ ئامێز سەر بەوەهم و ورێنەوەش ناگەیەنێ.

دەبێ بزانین فەرق زۆرە لە نێوان کپبوونی دەنگی نەتەوەیی بە وشاری هێزی بێگانە و نێوان کپکردنیەوە لە لایەن نەتەوە خۆیەوە. ئەو جۆرە گومڕاییە لەیەك سەرچاوە هەڵدەقوڵێ کە بریتییە لە سڕبوونی هەست بە«شت»کردن ئیتر لە سیاسەت بێ یان لە باوەڕی دینی و دنیایی بێ یان لە دەست خەڵەتدانەوەبێ، هەمووشیان دڵنیان لەوەدا کە حەق بەلای ئەوانەوەیە جگە لە کەسێکی بەپارە دەلاڵی بکات، گوێ ناداتە لایەنی بەرتیلدەر چ شیوعی بێت چ پارتی چ ئاینی ئەوەندەی مەبەستە مزەکەی چەور بێت، خوای دەکرد لە رۆژێکدا سێ مزە وەرگرێت لە سێ لایەنی دژ بەیەکتر، دیاریشە ئەگەر بلوێ بابای بۆرجوازی بەپیتترە. وا دەبێ بۆرە فێڵێك لە لایەن حکوومەتەوە بەمەبەستی سەرلێشێواندن و تێ کهەڵدایی، بۆ گرووپێك دادەبڕێت، ئیتر بەپێی پێویست، لەوانەیە ئابڕووچوونی تێدا مەبەست بێت، لەوانەیشە بەرێکەوت سوودی حکوومەتی تێدا بێت.. ئەگەر برا کۆمیونیستەکان لە بیریان نەکردبێت، عەبدولکەریم قاسم پشتگیریی لێ کردن بەنیازی خستنی ناحەزە سیاسییەکانی، کاتێك ترسی لە ناحەزان نەما [بەحیسابی خۆی] نزیك ٢٠ کەسێکی لێ مەحکووم کردن بەئیعدام.. دوای خۆی ئیعدامەکە تەنفیز کرا: وەی براینە، ئێمەی وەفدی کوردستان[١] لە قاوشێکی سیجنی مەرکەزی بەندی کرابووین.. شیوعییە مەحکوومەکان بەتەنیشت قاوشەکەمانەوە، لەو دیوی سیجنەکە، حەبس بوون، لە پەنجەرەی بەرزەوە دەنگ و بەنگیان دەهات.. جارێکیان بردران بۆ کەرکووك و هاتنەوە. جاری دووەم چوون و نەهاتنەوە.

ئەگەر بڵێم بۆیان بەپەرۆش بووم یان نەبووم قسەکەم بەسەر هیچ بنەمایەکەوە بەند نابێ چونکە من بەر لەوەی بەمردنیان وشك هەڵێم پێشتر بۆ هەموو شیوعییەکی کورد تازیەداری عاتیفە بووم کە لە کیس کورد چوون و بوون بەماڵی غەیر و ناحەزی کورد و کوردستان. کزەی پشکۆیەکی بەجەرگەوە بنێیت وەها پەرۆشدار بووم بۆ حسێن بەرزنجی، خاوەن گیانێکی پاك و سەدای ئاسمانی، کە «ئەی رەقیب»ی بەدەنگ دەهێنا

(١) بەسەرۆکایەتیی مامۆستا جەلال تاڵەبانی لە بەغدا سەرگەرمی موفاوەزەی یاسای «لامرکزی» بووین... شەڕەکە هەڵگیرسایەوە و ئێمەی تێدا حەبس بووین. تاڵەبانی چووبوو بۆ قاهیرە.

یــان ئــەڵــلا وەیسیــی بــەرەو ئــاسمــان بــەرز دەکــردەوە، دەیــخستــمــە حــاڵــی جــەزبــەی دەروێشایەتی. هیچیشی لە هیچیشدا نەبوو، تەنها لەبەر کوردبوونی شایەدیی نا بەحەقی لێ درا.. لە هەست و نەستمدا ئەم جوانەمەرگەی خوێن دۆڕاو لە نوختەی نــاوەڕاستــی کــوردستــان، لــە بــەهــەشتــی ژێر خــاکــی کــوردستــان چــەنــدێکی گزنگی خۆرەتــاوی سبــەینــان تۆقــەڵــەی پیرەمــەگروون نوورانی بکــات، شەهــید حسێن رووی گەشی مەردانە و کوردانەی لە پەرچەمی فرشتە و حۆری دەماڵێت و لە کولانەی نەمرییەوە نیگایەك راماڵی کوردستان دەکات سا بەهەر کوێیەکی کوردستان بکەوێت حەجستانە. هـاوار بـەمـاڵم بۆت حسێن گیان.. بۆ خۆت و هـەڤاڵانت.

لە بارەی زەرەری نەتەوە بە تاربوونی بەشێك لە رۆڵەکانی و دەرچوونیان لە جغزی خەبات بۆ نەتەوە شەرحێکی کورتی روونکەرەوە گەرەکە، بەشێك لەوان تاربووانەی خــەبــات بــێ سەواد و نــەزان و بــێ ئــاگــای سیــاسەتــن تــا ئــەوەی هــەستیــان لــە ئــاست چارەنووسی گەل وەها کول دەبێت هەموو پەرۆشییان رووی لە دەستخستنی سوودێك دەبێت پێی بگەشێنەوە. وەرزێری هـەرێم نموونەی ئەم دیاردەیەی سڕبوونی (هـەست بەخۆکردن)ە لەوەدا کە نازانێ داگیرکەرە بێگانەکەی پارچە زەوییەکی دەداتێ لەو خاکەی پێی دەڵێن کوردستان هەربە ماڵی کوردەکە نامووسی لێ کڕیوە، بگرە بەولای نامووسەوە هـەستی کەرامەت و مرۆڤایەتیشی، دیسان بەماڵی کورد، دەور کردووەتەوە بۆ سەر داهـاتی تالان و وێرانکاری و کوشت و بڕین و هـەتککردن لە جەرگەی کورد و کوردستان. ئاخنینی مێشکی وەرزێر بەڕق و کین لە لایەن شیوعییە نەمەییوەکەی کوردەوە دژی چینی ناپرۆلیتاری کورد وەهـای هێڕ کردووە و رۆشنایی حەقیقەتی لێ شاردووەتـەوە داگیرکـەرە پیـاوکوژە ژن هـەتکردووەکـەی قبـووڵـە بـە چاکـەخواز هـەر چونکە دوو پینە زەویی گلاوی پێ بەخشیوە بەدیار رۆژێکەوە [بەهـاریکاریی وەرزێرە کوردەکە] نەتەوەی کورد بەوەرزێر و مەرزێر و ناوزێر و دەرزێریەوە بخاتە چاڵێکەوە بــەپــەنــاییــی کــوردستــان. شیوعی کورد ئەگەر وازنەهێنێ لە دزێوکردنی هــەستی نەتەوایەتی و نەیەتە سەر شەقامی بەرین و بێ تەئویلی «چارەنووسی کورد» بەنیازی رزگارکردنی کورد لە (نەمان، توانەوە، پوانەوە، رەزیلبوون، ئابڕووچوون، نامووس پایەماڵی) دە جار و سەد جار تاوانبارتر دەبێ لە تاوانی (راوە پێشمەرگە)یەکی دەیکرد بۆ حیسابی رەزامەندیی زلهێزی رووسیا کە لایەنگیری بەرەی راوە پێشمەرگە بوو چونکە کورد ئێستا [١٩٩٧/٢/١٩ ز.] تەنگەتاوتر و هـەڕەشە لێکراوتر و رووە و

ئاکامی مرۆ تۆقێنتره له چاو سەردەمێکی شیوعییەکە فیکەی سمێڵی دەهات لە راوە پێشمەرگە.

بەو پێیە چینی وەرزێری سڕ نیشانەی «−» و «+»ی پێوە نییە لە راستە حیسابی خۆیدا، واتە نیشانەکەی بریتییە لە «هیچ» هەتا لەلاوە خێرەومەندێك نیشانەیەکی لە تەویڵی چەسپ دەکات ئیتر خواو راستان وەك رێویەکەی ناو چیرۆك کە هەڵیانداشتبوو، دوژمنەکەی دەیگوت: ئەڵڵای حەق لە جێی رەق. رێویش دەیگوت: ئەڵلای ورمان لە جێی نەرمان.. من دەڵێم: ئۆباڵ بەملی تیژکەرەوەی هەرای چینایەتی...

بەشێکی دیکە لە تاربووان ئەوانەن خەریکی ماڵ پێکەوەنان و پارە داکردنن. هەرچەند کەسبەکە گڵاوە بەڵام بەملەوەیە و شەقڵی زۆربەی کۆمەڵگاکانی ئادەمیزادە، بەتێبینیکردن لە دەوری «ژیار. حضارة» کە لە جغزی ئاڵووێری عادەتیی ناو کووچە و بازاڕدا ساختەکاری بەرتەسك دەبێت و ئاغڵەب، ساختمانی دادگە و پۆلیس بەلای حورمەتی یاسادا دەشکێنەوە تا ئەوەی زێدە تەماعی هەلپەرستان کە دابین نابێ لە ئاستەنگی دادگە و ئازادیی رەخنە و ناڕەزایی و زڕاندنی ناوی بەدکار و بەرتیلدەر و بەرتیلخۆر، پێداویستیی هەنابردن بۆ بەرکاری ناڕەوا لە چەندین سووچ و قوژبنی جیهاندا چەتەی شارستانیەتی وەك مافیای داڵدە داوە کە بەپارە بەرژەوەندی ناجایەز بۆ ئەم و ئەو رەپێش دەخەن، بەڵام نابێ لە بیر بکەین کە کاری ئەو چەتانە هەرچەند بەدە دیسانەوە بەحوکمی دەوروبەری پێشکەوتوو، بەڵکو لە نوختە نەزەری سوودی چەتەکانەوە، هەتا بلوێ بەدەرکی کەم و کەم ئازار کارە ناڕەوایەکە بەئەنجام دەگەیەنن، واتە بێ کوشتن بێت ئاسوودەتر دەبن.. یەك کوژراو ناکەن بەدوو کوژراو مادەم بەرژەوەند داوای نەکردبێ؛ کەچی لەم جیهانە سەرەوبنەی سێیەم و بیستەمەدا سەرۆك دەوڵەت هەن ئاشقە کوشتنن ئەویش لەبەر چەند هۆیەك:

١− هۆیەکی سەلبییە کە خەڵکەکە خاوەن ئیرادە نییە، دەنا لە ترسی نۆرە گەیشتن بەخۆی توورە دەبوو لە کوشتنی بێ سەبەب.

٢− سەرۆك دەوڵەت، لە زۆر حاڵەتدا، نەخۆشییەکی سەر بەدەروونەوە [وەك سادیزم، میگالۆمانیا..] بەرەو خوێنرێژییەوەی دەبات. نەخۆشیش نەبێ، گەلێك جار، کێبەرکێ لە وڵاتی دواکەوتووی قالوبەلایێ هێندە دڕ و بێ سنوورە لەسەر ناز و

نیعمەتی سەرۆکایەتی، بەئاسایی و بێ هەناسەسواری لە سەرۆکەوە بەندیکردن و بەدوا ئەودا کە بەند کاریگەر نەبوو، کوشتن هێندەی ئاوی دەسنوێژ حەلاڵ، بەڵکو، ناچاری دەبێت.

٣- بەنیازی مسۆگەرکردنی بەردەوامبوون لە سەرۆکایەتی، پەندە مەشوورەکەی «مردوو قسە ناکات» لە مێشکی سەرۆك بەدەنگ دێت ئیتر بەغافڵکوژی [اغتیال] بێت یان بەتۆمەت هەڵبەستن بێت هەمچەشمەکەی خۆی لە ناو دەبات، هەڵبەت ئەو نیازە هەر لە جیهانی بێ سەروبەردا دەتوانێ خۆسەپێن بێت.

٤- دەشێ تەما وەبەرنانی گەیشتن بەسەرۆکایەتی و بەیاریدەی ئەو تەما بەخشە زلهێزە، سەرلەبەری رێژیمی دەسەڵاتداری وڵاتێکی دواکەوتوو هەرەس بهێنێ و هەرەسیشی هێناوە، نەك تەنها جارێك و بارێك بەڵکو لە چەندین وڵاتدا و چەند جارێك لە یەك وڵاتدا.

کاسبکاری بازاڕ و جادده و شەقامەکان، بەزۆری و بەپێی هەڵسووراندنی کاروباری گوزەرانی رۆژانە کە ئەگەر لەگەڕ بکەوێت کۆمەڵ شەختە دەکات، رەنگە بەدەست خۆی نەبێت کە هەڵگری ئەرکێکی بەشەرەفە. لە سەردەمی نوێدا جیهانی دواکەوتووش بە وشاری ژیاری تازە بابەت [ئەگەر شەڕ و هەڵلا نەبێ] رەنگێکی ئاماڵ مزاشی بەخۆیەوە گرتووە بەوەدا کە سنوور لە نێوان ئیشی ئازاد و وەزیفەی حکومەت لە چەندین مەیدانی سەر بەپیشەسازی و خەڵك پێکتر بەستنەوەدا هەڵستاوە وەك کە فیتەری جادە لەگەڵ مەئمووری لێزانی کارەبا وەیا گەرۆك وەیا تراکتۆر یەك جۆرن، لەوەشدا حکوومەت بەلای جادە و بازاڕدا هاتووە کە لە کۆنەوە پیاوی میری «حکوومەتی» بەزۆری، قەمچی وەشێن و خۆسەپێن بووە بەسەر خەڵقدا. لە هەموو مێژووی کۆمەڵگەی سەقامگیری ژیار «حضارة» چینی «ناوەند» بەلای لەنگەر راگرتنی هێمنایی و تەبایی و ئاسایشدا بووەتەوە ئەویش لەبەر دوو هۆی تێك بەستراوەوە:

١- بەرژەوەندی ناوەند هەمیشە لە خۆشیدا گەشەی کردووە و لە شێواویدا نسکۆی هێناوە، نەك لەبەر ترسنۆکیی سروشتکرد بەڵکو لەبەر دژ وەستانی کەسبەکەی بەرانبەر دزی و دڕی و رێگری و ستەم و بێ نەزمی. تۆ بڵێ تاجیرێکی قافڵە بنێرێ لە کرماشانەوە بۆ کەرکووك چ بێ ئۆقرەییەك دەیگرێ تا لە دەست جەردە و

مەئمووری چلێس و ئاغای خۆسەپێن خۆی و کووتاڵەکەی سەلامەت دەردەچن؟ کە ئاژاوە پەیدا دەبێت بەرەی ناوەڕاست پتر سەغڵەت دەبێ لە چینی سەروو و لە چینی خواروو چونکە کەسبەکەی بەهۆی گەشت و هاتوچۆی شاران و ئاڵوویری کووتاڵ و کاڵای هەمەجۆر مومکینە بەردەوام بێت، کە ڕێگای قافڵەی تیجارەت بەسترا بەر لە هەمووان خاوەن قافڵە و دووکانداری «چاو لە قافڵە»ی شارستان وەك بەزاز و ئاسنگر و سەنعەتکار و دوکانداری کڕین و فرۆشتن تا دەگاتە کاروانچی و چەرچی پەکیان دەکەوێ. هەژارەکە درەنگتر تینی دەگاتێ چونکە سەرمایەی نییە لە ئاژاوەدا نەزۆك بێت. لە نموونەدا دەڵێم، کە دەوڵەمەند ماڵی دزرا شتی لێ کەم دەبێتەوە تا ئەوەی ژنەکە و کیژەکە و خوشکەکەی خشڵیان نامێنێ پێوەی بچنە سەردانی ئاشنایان. کە هەژار ماڵی دزرا بەزەحمەت پێوەی دیار دەبێت لە چاو دەوڵەمەند.. فایق بێکەس لەسەر دەروازەی دەرەوەی ماڵەکەی ئیعلانێکی چەسپ کردبوو تێیدا نووسیبووی: بۆ دز! مەیە ماڵەکەم خەجاڵەت دەبم.

٢– ئۆگرگرتن بەهێمنی و ئاسایش و حەسانەوە وزەی تەحەمول و خۆگرتن لە ناڕاحەتی و هەڕەشەی زەدەبوون پسۆك دەكات. بەقیاس دەڵێم ئاغای عەشیرەت کەمتر سەغڵەت دەبێ بەشەڕ و گێچەڵ لە چاو ئاغای کەوا خەریکە بچێتە ریزی مەئمووری حکوومەت لەلایەن ئۆگرگرتنەوە بەئاسوودەیی و تەنبەڵی دەورانێك خاوەن قۆناغی شار سەغڵەت دەبوو بەنەبزووتنی سەعاتەهای شەو و ڕۆژان لە دیوەخانەکەی نەکا بڵێین تەبیات ژنانەیە. لە تەجرەبەی خۆم، وەها بووە لە ٨ی بەیانی هەتا ٩ی شەو بەمێوانەوە خەریك بووم بێ ئەوەی لە ژوورەوە دەربچم. ئاغا هەبووە لە سبەینەوە بەسەر چۆکەوە دانیشتووە تا نوێژی نیوەڕۆ بێ ئەوەی جووڵە بکات.

پێی ناوێ بڵێم، لە خۆوە دیارە، کەسانێکی چەك هەڵدەگرن بۆ دوژمن، دژی میللەتەکەیان وەك کە بابای فەلەستینی چەك هەڵگرێت بۆ ئیسرائیل، ئا ئەو کەسانە ئەگەر هەزار بن بایی چوار هەزار و پێنج هەزار کەس لە میللەتەکەیان داشکاندووە چونکە بەعادەت ئەوەی چەك هەڵدەگرێ خێزاندارە خێزانیش بەحیسابی نێوەڕاستی شتان پێنج کەسێك دەبن. ئەمە لە لایەن تێشکانی ژمارەیییەوە، لە لایەنێکی گرنگتری سەر بەوزەی نەتەوایەتیەوە هەر تاکێکی کورد یا عەرەب چەك هەڵگرێ بۆ دوژمن کاری ٤ –٥ چەك هەڵگری نەتەوە دوژمنەکە دەکات چونکە بەشارەزایی و بەڕق و

کینێکی لە عادەت بەدەر دەکەوێتە گیانی میللەتەکەی. ئەو دەمەی کەرامەتی شار و دێیەکەی خۆی پێشێل دەکات هەستێکی حەرامزادانەی ئارامی لە خۆیدا دەدۆزێتەوە بایی تۆڵەسەندنەوە بکات لە ناو و ناتۆرەی خیانەتێکی وەپاڵی درابێت. لە نموونەدا دەڵێم ئافرەتی سۆزانی حەز لە چارەی ئافرەتی روو سوور ناکات، تەنانەت کەسێکی چیهرەی گەش و گۆڵی پێوە نەبێت نایەوێ لە تەك مرۆی قۆز و قەشەنگ راوەستێت یان وێنەی لە گەڵدا بگرێت. لە شەڕی یەکەمی جیهانی گەنج (پیاو بەتێکڕایی) رەشبگیر کرابوون بە سەربازی، ژمارەیان دەگمەن بووبوو لەگوندی پێبازۆك «لطیف» ناوێکی کوێر مابووەوە، لەبەر بێ پیاوی نازگیراو بوو لای ئافرەتان لەتیف بەزمانە مەیلە و پسەکەیەوە کە دەنگی «ر»ی بە «غ» دەردەبڕی دەیگوت: خوایە وەهای غاگغی.. واتە: وەهای راگری ″دواتر ئەم لەتیفە بووە مام لەتیف و بێ چاو نیزاعی نێوان زەوییەکانی هەڵدەبڕیەوە کە دەیزانی سنووری هەموو زەوییەکانی دێ چۆناو چۆنین.. منیش یەکێك بووم لەوانەی حەزیان بەهاومەجلیسیی مام لەتیف دەکرد. خوێنەر ببەخشێت لەو تێوەرێخانەی ناو ناوە بەنیازی شلکردنەوەی رەقی و سەختیی بابەتی نووسینەکە، بەقاچاغیش بێ، زەردەخەنەیەك بخاتە سەر لێوان.

مەئمووری حکوومەت تاقمێکن، لەگەڵ خوار و ژووری نێوان سەرۆك دەوڵەت و گەسك لێدەری کۆڵانە، بەهەموو عەیب و عاریانەوە، لە نوختەنەزەری سەقامگیربوونی (کۆمەڵایەتی) و بەردەوامیی پێکەوە ژیان، وەك ئەو دارەن کە لاولاوە و رووەکی وەك ئەوی تێ دەئاڵێت تا ئەگەر دارەکە لار بووەوە رووەکەکە لە ژێر پێیان تێ دەچێ، بەو مانایەی کە «کۆمەڵ» پەراگەندەی چۆڵ و چیا دەبێت و دەگەڕێتەوە بۆ ژیانی سافیلکەی ئەشکەفت و دارستان، جا ئەگەر خەیاڵ بۆ ئەوە بڕوات کە دەشێ ئەهلی شار یان لادێ بێ حکوومەت بتوانن ژیان بەسەر ببەن، پێویستە شتێك پتر درێژە بەو رستەیە بدەن و بلێن خەڵکەکە لە ناو خۆیدا بەپێی پێویست کەسانێك هەڵبژێرن بۆ سەروبەری کار دروستاییی ژیانی بێ حکوومەت. ئەم رستەیە دەرگەیە بۆ ئەوەی لە ماوەدا جارێکی دیکە حکوومەت پەیدا بێتەوە، هەرچی لادێیە لە کۆنەوە بێ حکوومەت بووە بەڵام مەحکوومی حکوومەتی شار بووە.

تاقمی خوێندەوار و شارەزای زانست و لکەکانی فرەلایەنی رۆشنبیری لە پێنج هەزار ساڵەوە هەڵگری ئەمانەتی ئەو داد و نەریت و چاکەخوازی و خراپە نەویستیی کۆمەڵایەتی بووە کە بێ ئەو ئەمانەتە پێکەوە هەڵکردن لە شار و لە دێ مومکین نەبووە.

تۆ، من، یەکێکی تر ناتوانێ بەدرێژایی ئێشك بکێشێ لەماڵەکەی نەکا، شەوێ، دراوسێکەی گەسکی لێ بدات. بەڵێ، خوێندەواری یەك بابەت نییە. بەدرێژایی رۆژگار شەڕە دەندووك و لێك سریواندن و تاوانبارکردن لە نێوان رۆشنبیرانی خاوەن بیر و باوەڕی جودادا بەرپابووە، گەلێك جارانیش رووداوی بەسفتو سۆ و خوێنینی لێ پەیدابووە بەڵام لە چاو هەرای نێوان ئاپۆڕەی خەڵك گەلێك بێ پۆز خۆی دەنوێنێ.. بەزۆری ئەو جۆرە لێك سریواندن و گاز لێکتر گرتنە لە بنەمای باوەڕی ئاینییەوە سەری هەڵداوە چونکە ئاین دوو جۆرە تەئویل ناسەلمێنێ بەتایبەتی ئاینێکی فکرەی بەهەشت و جەهەندەمی لە دواوە بێت فەرقێکیش نییە لە نێوان خیلافی دوو ئاین لەگەڵ خیلافی دوو مەزهەب چونکە مەزهەبەکە خۆی بەنوێنەری ئاینیەکە دادەنێت.

لەم دەورکردنەوەی هەرەمەی کۆمەڵ دەگەین بەو ئەنجامە کە بەشێکیان پێویست و بنەڕەتین وەك وەرزێر، کرێکار، دووکاندار، کاروانچی، توجار، حکوومەت، خوێندەوار و (لە دەورانی عەشیرەتی) سەرۆك عەشیرەت بەخۆی و دەستە و دایەرەیەوە بەشێکیان[1] وەکو نەخۆشی و دوومەڵ لە کۆمەڵ شین دەبن؛ ئەگەر لە ئیمکاندا بووایە بنەبڕکردنیان زێدە سوودبەخش دەبوو بەڵام بێگومان سەرلەنوێ وەکو دوومەڵان لە درزی تەختی «کۆمەڵ» دەهاتنەوە دەرێ.

ئنجا ئەگەر بەدڵێکی ئارام و هۆشێکی حەسایەوە سەیری پانۆرامای مێژووی (کۆمەڵایەتی) بکەین زۆر بەئاسانی دەتوانین بڕیار لەسەر هێندێ بدەین کە پانۆراماکە کاری شەیتان و جنۆکە و پیاوخراپان نییە بەڵکو بەفەرمانی ناچاری و حەتمی «کۆمەڵایەتی» ئەوە بووە کە هەبووە، چ دەمارکشتی لزووم نییە کە دەبینین ئاپوڕەی خەڵك نەیتوانیوە حکوومەتی دادپەروەر برەخسێنێ یاخود ئاپۆڕە خۆی ببێتە حکوومەت. چی لە مێژووی کۆن رووی داوە بێ مەنهەج بووە و ناچاری بڕیاری روودانی داوە. کە وەرزێر و رەنجدەر و لە ژێرووی کۆمەڵ بوون نە خۆیان ئەو شوێنەیان هەڵبژاردووە نە چ لایەنێکیش هەڵیدا شتوون بۆ ئەو نزماییە. ئەگەر ئاپۆڕەی رەنجدەر لە دەستی هاتبایە دەسەڵات بگرێتە دەست بێگومان خۆی دەکردە خاوەن حوکم بەڵام نەدەشیا و موستەحیل بوو بەر لە ٣٠٠٠ ساڵ سەدی نەوەدی خەڵك حوکمڕان بێت. چەند سەیرە تەنیا دەیەکی خەڵك خزمەتی سەدی نەوەدی کۆمەڵ بکات و بشبێتە لەشکری شەڕکەر و پاسەوانی شەوانە و خەلە و خەرمان هەڵگرێت و بزن و

(١) مەبەست دز و درۆزن و دووڕوو و بوختانکەر و ئەو جۆرە میکرۆبانەن.

مەڕ و ماڵات و وڵسات بلەوەڕێنێ و.. و... هتد کە هەمووی هەر خەیاڵاتە.. کە ڕەنجدەر نەیتوانی بەو مافەی بگات کە لەم ڕۆژگارەدا بەرەی چەپ بۆ ئەوسای ڕەوا دەبینێت، دیارە لە ئیمکاندا نەبووە دەنا ڕەنجدەرێکی لە جیاتی ڕۆژانەی یەك درهەم بتوانێ دوو درهەم وەربگرێ چ ئەفسوونەك چاوی نابینا دەکات و دەستی دەبەستێت؟

دەزانین بارەها و جارەها ڕەنجدەر بێ مزە سوخرەی پێ کراوە و نەشیتوانیوە سەرپێچی بکات ئیتر لە کوێوە دەسەڵاتی ناچارکردنی سوخرەچی پەیدا بکات کە نرخی ڕۆژانەی زیاتر بسەلمێنێت. ئێمە دەبینین لەم ڕۆژگارەدا ژمارەی کۆمەڵگەی دواکەوتوو کە چەندین جار لە هی پێشکەوتوو پترە، ڕەنجدەرەکانی ناتوانن مافی ڕەوای خۆیان بسەپێنن بەسەر خاوەن بەرژەوەندا ئیتر چۆناوچۆنی بەر لە دوو سێ هەزار ساڵ دەیتوانی خەیاڵ بکات و خەون ببینێت بە زیادیی کرێ؟ من لەو باوەڕەدام کە کۆمەڵگەی مرۆ بەر لە هەزاران ساڵ تاکە ڕێگەیەکی لە پێش بووە کە لە واقیعدا پێیدا ڕۆیشتووە و تا ڕادەیەك وەك جانەوەری دەشت و دەر کە بەحوکمی غەریزە یەك جۆرە ڕەفتار و کرداری لێ بەدەر دەداتەوە، ئەویش واتە مرۆکە لە واقیعی بەردەست و بەرهەستدا ڕۆژگاری بەسەر بردووە لەگەڵ تێبینیی ئەو ئیمکانەی کە مرۆ بەهۆی هەستی هۆشیەوە پەلەی زێدە لوقمە بکات ئیتر بەفێڵ بێ یان بەئیقناعکردن یان بەدزین و پەنا دان و شاردنەوە (ستاندنی بەزۆرە ملێ نایەتە بەر ئەم حیسابە بەڵکو تێکەڵ بەحیسابی جانەوەر دەبێتەوە) هەڵبەت تاکەکانی کۆمەڵ لە لایەن هێز و زیرەکی و لێهاتووییەوە چەندین پلەی خوار و ژووریان بووە کە ئەگەر لە ڕۆژگاری ئەشکەفت و دارستان قسەبکەین زێدە هێز و زێدە هۆشەکە بەقازانجی هەمووان دەبوو.

دواتر کە (کۆمەڵایەتی)ی دەورانی مێژوو پەیدا بوو تاکی لێهاتووی بەلەش و هۆش توانیوەتی چاکتر بژیت لە تاکێکی عادەتی، مەبەسیش لە «تاك» خێزانی تاکە کەسە. لە دەورانی زووتر زەناشۆیی تێکەڵ هەبووە کە (پیاو) مێرد و (ژن)یش ژن بووە بۆ هەموویان سەرلەبەر. دواتر زەناشۆیی (یەك پشت) تێکەڵ بووە و کۆمەڵگە دایکی خۆی ناسیوە و باوکی کەس نەناسراوە، گەورەییش بۆ دایك بووە باوك مەعلوم نییە. چەندێکی شەیدای خەباتی چینایەتی بیەوێ لەو دەورانەدا خوێنمژ جودا کاتەوە لە خوێنمژراو دەستی بەهیچ ڕاناگات، هەروەهاش لە سەرەتای پەیدابوونی «چین»ەوە هەتا سەردەمی ڕێنێسانس حاڵوبار هەر ئەوە دەبوو کە هەبوو چونکە هیچ ئیمکانێك نەبووە جۆرێکی دیکە بێت. بەڵێ دەشیا (سەرۆکی دەوڵەت) لە بەدایەتیی خوار و

ژووریان هەبێت بەوەشدا خەلقەکە هەستی حەسانەوەیەك بکات لە دەمی سەرۆکی مەیلەو دادپەروەر، فەرقەکەش کەم نییە لە چاکەوە بۆ بەد، بەڵام بنەماکانی کۆمەڵایەتی دەمایەوە بەدەقی خۆی چونکە سەرجوملەی دیاردەکانی مادی و مەعنەوی کاریگەر لە کۆمەڵایەتیدا دەبێ بگۆڕێت ئنجا زوڵم لێکراو ئومێدی داد و بەزەیی لە دەسەڵاتدار ببینێت.. چاکتر ئەوەیە بڵێم هەروەك گۆڕانی زستان بە بەهار لە پڕ رووناداوات کۆمەڵایەتیش نەکوتوپڕ دەگۆڕێت نەهاتنی تاکە سەرۆکی چاك دەیگۆڕێت، فەرقێکیش دەمێنێ لە نێوان داهاتنی بەهار و رووداونی گۆڕانی کۆمەڵایەتی بەوەدا کە بەهار سەرلەبەری وڵات دەگرێتەوە هەرچی کۆمەڵایەتییە دەشێ، لەبەر زۆر هۆی جودا، تێکڕا بەهاریان لێ دانەیەت تا ئەوەی دوور مەبینە وڵاتێك بگاتە هاوین و دراوسێکەی جارێ لە نێوان زستان و بەهاردا بێت، هەڵبەت نابێ خوێنەر لێم داوا بکات بەبەر ئەم بابەتەوە بنیشم و هەموو لایەنێکی دەور بکەمەوە وەك ئەوەی کە دەورانێك بۆ وڵاتی (س) بەهێمنی تێ پەڕێت، بۆ (ش) ئاژاوە و شەڕبێت..

مەڵبەندی (ك) لافاو رامالّی بدات و (ن) نەرمەبارانی لەبار بۆ کێڵگەی لێ ببارێت.. کلۆ.. نەخۆشی.. قاتوقڕی.. نائەمینی دووچاری شوێنێك بێت و شوێنێکی دیکە سەلامەت دەرچێت.. لەگەڵ ئەم ئیحتیمالانەش کە لە دەمی رووداونیاندا قورساییی خۆیان دەنوێنن دیسانەوە حاڵوباری گشتی لە ماوەی مناسبدا دەچێتەوە پلەی جارانی و دەکەوێتەوە بەر تاوی کاریگەرە بنەڕەتییەکانی.

لە سەردەمی زۆر کۆن رۆشنبیری و گیانی زانستی بەشەرمەوە دەوری بەرەوپێشچوونی دیتووە. وڵاتی یۆنان [اغریق] بەر لە ناوەڕاستی هەزارەی پێش ز. لە ئاستێکی بەرزی بیرکردنەوە و زانستدا بووە کە لە وڵاتی تردا نەدیتراوە، هەر لە یۆنانیشەوە فەلسەفە و زانست پەڕییەوە بۆ ئەو بەری دەریای سپیی ناوەڕاست هەرچەند پێشتر لە رۆژهەڵاتی دەریای سپییەوە ئەلفوبێی فینیقی و ژمارەی حیساب بۆ یۆنان رۆیشت.

راستییەکەی زانست و فەلسەفەی یۆنان، لە ئاکامدا، دەورێکی زلی هەبوو لە رێنێسانس.. پێشتریش پڕشنگی بۆ بەغدا و قەڵەمڕەوی عەبباسییان و لەوێشەوە بۆ ئیسپانیای ژێر فەرمانی ئەمەوییەکان رۆییبوو..

ئـنـجـا ئـەگـەر پـوخـتـەیـەکـی ئـەم درێژەیـەی چـاك و بـەدی تـاك و تـیرێژ و چـیـنـی کۆمەڵایەتیی کۆنینە بژمێرین و لەسەرەوە بۆ بەرەوە بێین پێش هەمووان دەگەینە حکوومەت و سەرۆکایەتییەکەی [دەمی بێ حکوومەتی هەڵدەبوێرین]. ڕەنگە لە نزیکی شەش هەزار ساڵەوە حکوومەت ڕەخسابێ، وەك بشزانین سۆمەری جنووبی عیراق و دانیشتووانی میسری فیرعەونی نوێنەری نوێنەری ئەو تەمەنە درێژەن. لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ ئیحتیمالی دۆزینەوەی حکوومەت کۆنتر ڕەچاو بکەین هەرچەند وێنەی پانۆرامای شارستانەتی لەو ئاستەدا دەمێنێ کە لە مێشکماندا دەقی بەستووە. بوونی حکوومەت توێژێکی ئەریستۆکرات بەدەوری خۆیەوە هەڵدەنێ کە تۆقەڵەی کۆمەڵ پێك دەهێنێ. ئـەم تـوێژە بـەر لـە هـەمـوو تـوێژێك، بـەپـێـی گـۆڕانـی چـەقـی «دەسەڵات» لـە ئـاکـامـی زیادبوونی دەوری ئابووری لە هەڵسووڕاندنی چەرخ و دۆڵابی گوزەران و حوکم لە ئەریستۆکراتەوە بۆ «پارە و سنعەت» دەتوێتەوە، واتە پەککەوتە دەبێت... ئاین بەدەم هەڵسوکەوتێکی چاوەڕوان دەکرێ لە کۆمەڵایەتیدا ڕوودەدات و بەپێی حاڵوبارێکی لەبار و نالەبار بۆ ئاین لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێك دەشێ دەسەڵات پەیدا بکات و لێشی کەم بێتەوە. لە زەردەشتایەتی و لە مەسیحییەت ئەم دەسەڵاتە و نشوستەکەی دیتراوە، وا خەریکە لە ئیسلامیشدا ئاین بەو دەورەدا تێ پەڕێت، بەڵام مەیدان چۆڵ نییە لەبەر هەنگاوی و تا ڕادەیەکیش.، وەك دیاردەیەکی کاتەکی و بەپێی داخوازیی سیاسەتی جیهانی سەر بەئابوورییەوە، دەشێ گەشە بکات.

دیاردەی «ئێل، عەشیرەت» بەپێی سستبوونی «خۆبەستنەوە بەشکۆ» ی دەسەڵاتی عەشیرەت لە ئاکامی پەرەسەندن و چەسپانی حکوومەت و تەنینەوەی تەکنیك و زانست، وا لـە گـیـانـەلاوەدایـە.، لـە وڵاتـی پـێشکـەوتـوو دێرزەمـانێکـە عـەشرەتـایـەتـی بەسەرچووە.

لە حاڵی ئێستاکەدا، بەدەوری حکوومەتەوە کە زۆری ماوە بۆ ئەو ڕۆژەی دەوری بـەسـەر دەچـێت، کـۆمـەڵگـەی سەر بـەئـابووری و تـاقـمـەی زانست و تـەکنیك نـوێنـەری دەسەڵاتی سەردەمن. جارێ ئابووری لە پێشترە بەڵام دواڕۆژ هی زانستە، بەتێبینیی ئەو ڕاستییە کە زانیت، ژیار قەمچی ناوەشێنێ، چرا بەدەستەوە دەگرێت. ڕۆژێك دێت زانست دەبێتە دایانی شیردەری بێشکەی کۆمەڵایەتی و پارێزگاری مەلۆتکە.

چـیـنـی نـاوەنـد، کـەوا بـەڕاسـتـی لـزووم نـەمـاوە بـەدانـانـی سنووری جوداکـەرەوە بـەدەوریـیـەوە، وەك بـڵـێی دوو دوژمـن لێکتر دوورەشەڕ دەکـەیت، لـەم ڕۆژەدا کـاکـڵـی

بەرچاوی کۆمەڵە هەر ئەویشە دەزێتەوە بەزانست و تەکنیك و ئابووری.. بەدرێژاییی مێژووش سەرچاوەی ژیار و پێشکەوتن و پێوەندیی نێوان گەلانی جیهان بووە. کەسانێکی دەنگ بەرز دەکەنەوە بەمەرگی بۆژوازی، ئەگەر دوعایەکەیان قبوڵ بوایە دەگەڕاینەوە لای بەهەشتی ئەشکەفت و دارستان کە بەپێی دەروونی ئەو خاوەن دوعایانەن «چەوساندنەوە» نەدەما.. هەڵبەت فڕۆك و بایسکلیش نەدەما... ئیتر تێر بەدڵ و پڕ بەدەم و لەگەڵ فیکەی سمێڵ دەمانچڕی: دانیشتن چەندە خۆشە بەرانبەر چاوی لەیلایێ.

حیکایەتی زێدە بەسفتوسۆی گەلە ژێر دەستەکان و دواکەوتووەکان، کە خۆت و خۆم پێوەی دەناڵین، لەکەیەکی رەشە بەتەوێڵی سەدەی بیستەم و بەژێر پێی سەدەی بیست و یەکەمەوە.. کە جارێ ماویەتی لە پزدانی رۆژگار بەربێتەوە. لە توێژی ئەو حیکایەتەدا ستەمێکی بەسەر ئافرەتەوەیە بێ بنەماترە لە ستەمی بێگانە چونکە ئافرەت کەرتێکی دوو کەرتیی ئادەمیزادە.. تەواوکەری پیاوە.. ئافرێنەری مرۆڤایەتییە. لێرەشدا خوار و ژووری ئەو ستەمە لە گەلێکەوە بۆ گەلێك فەرقێکی فرەوانی هەیە. لە پلەی یەکەمدا گیانی بەخۆنازین و خۆ لەسەر حەق زانین بەئەستۆی ئافرەتەکەوەیە، ناشێ من و تۆ شەڕی پێ بفرۆشین لە پێناو گەیشتنی بەتەواوی مافەکانی، بەڵام وادەی شەڕ پێ فرۆشتن لە دوو سووچەوە دەتوانین کارەکەی بۆ هەموار بکەین:

(١) بەدڵ حورمەتی ئافرەت بگرین.

(٢) هێندەی پیاو بەخاوەن ماڵی بزانین لە هەموو سەروبەرێکی ژیانی ناوماڵ و نێو وڵات. ئەم لایەنەی رێزگرتنی ئافرەت لە هۆش و گۆشی مندا دەستچێنی باوکمە کە یەکەم پیاو بوو لە کوردستان و عەرەبستان کیژی خۆی بخاتە بەر خوێندن لە قوتابخانەی کوڕاندا. من ساڵێك دوای خوشکە گەورەم بوومە قوتابی. ئەو لە ساڵ خوێندنی ٢٥–١٩٢٦ ەوە دەستی کرد بەخوێندن.

چینی هەژار بەسواڵکەر و وەرزێر و شوان و گاوان و سەپانیەوە، بەکرێکار و پاسەوان و زبڵڕێژیەوە هەمووی یەك قوماشە، بەعادەت سواڵکەر شارنشینە چونکە سەدەقەدەر لەلادێ چنگ ناکەوێ جگە بوونی دەرفەتی گوزەرانە بێ نازەکەی لادێ کەوا غەیری نەساغ و پەککەوتە هەموو خەڵکەکە تێیدا هاوپایەن برا شیوعی نابێ لەم قسەیەم توورە بێ بەنامەی یەکسانکردنی سواڵکەر و وەرزێر لە قسەکەمدا کە سواڵکەر خۆی

تەقاعود کردبێت لە بەرهەڵستیکردنی چەوساندنەوە و خوێنمشتن، بەزاهیر سواڵکەر دەبێتە خوێنمژ، خێرەومەند کە فلس و دوو فلس، بێ ئەرك، لەویان دەچێتە باخەڵی ئەمیان. ئەمما من دڵدەرەوەی شیوعیم بەپەندێکی بێ مەسرەف. سواڵکەر شۆڕشگێڕی راستەقینەیە کەوابێ عەرەقە رشتن چەند فلسێك لە داهاتی پارەداری خوێنمژ کەم دەکاتەوە.

رەنجدەر لە هەزاران ساڵەوە خەریکی کولەمەرگییە، چ چاریشی نییە بۆ رزگاربوون لە نەداری و هەژاری جگە لەوەی کۆمەڵایەتی پێش بکەوێ بەزانست و دیموکراسی و ئابووریی تەسەل و لە رێی دادی کۆمەڵایەتییەوە ژیانێکی شیاو بەمرۆ رابوێرێت نەك بەزەبری کوتەك و کوشتن و برینەوە خۆی تێر و تەسەل بکات چونکە دە جاران بەتەجرەبە ساغ بووەتەوە، شڕی و دڕی بەبەریەوە نییە تێری و ئاسوودەیی برەخسێنێت مەگەر بۆ توێژاڵی سەرەوەی دەسەڵاتدار. زانست و تەکنیك، کە کاڵای چینی پێگەیشتوو و تێگەیشتووی کۆمەڵە، تەنها زانست و تەکنیك فریای رەنجدەر دەکەوێت نەك شۆڕشی دەمی برسییەتی کە لە پێشەوە تێرییەکی درۆزنی کاتەکی دروست دەکات و دواتر برسییەتییەکی قورستر لە هی پێشوو دەتەنێتەوە..

بەهەمەحاڵ، لەم سەردەمەدا کە جیهانی سێیەم خەریکە بەلادا بێت و بەلاشدا هاتووە، لەبەر بێ نانی و بێ پۆشاك و بێ دەرامەدیی ملیارەها رەش و رووت، زێدە سەرباری خەباتی ئازادی و رزگاربوون لە ستەمی داگیرکەر ئەرکی پشتشکێنی داوەتە پاڵ ئەسڵە دەردە مێژوویییەکەی. بەڵام دەبێ بزانین دەردێکی نەزاو لە پزادانی دواڕۆژی لە سەرەتاتکەدایە ئاخۆ کەی جیهانە کۆستکەوتووەکە بەمافی ئازادیی خۆی دەگات و لە داگیرکەر رزگار دەبێت. بەخێر و سلامەت کە ئەو رۆژە پیرۆزە بەیانی دا ئنجا گەشتێکی هێندەی حەفت گەشتەکەی سەندبادی لە پێشدایە بۆ قوتاربوون لە دەست زوڵمی بێ سامان و ئامانی ئەو رۆڵانەی دەبن بەدەسەڵاتداری حکوومەتی چونکە خەباتگێڕێکی لە حاڵی بێ حکوومەتی و لە دەمی هەوڵی رزگارکردنی میللەتەکەی ئەو تەپڵی تۆپانەیەی پێ دەکات ئاخۆ کە بێگانەی لە کۆڵ بووەوە چ نەوعە زەهراوێك بەخەڵك و خواکەی نەتەوەی خۆی دەنۆشێت؟ ئەمە دەڵێم بەنیازی کڕاندنی ژەنگی بێ ئاگایی لە هۆشوگۆشی کەسێکی ئەم نووسینە بخوێنیتەوە نەکا سبەی رۆژ، رۆژی گەیشتنە ئاواتی ئازادی، خەیاڵە خۆشکەڵەکانی هەرەس بهێنن. چاکتر بۆ ئاپۆرەی هاونیشتمانییەکان ئەوەیە خەون بەپەلکەزێڕینەی بەهار و نەورۆز نەبینێ

چونکە دەبێ بەخەباتێکی زێدە سەختی زێدە دڕی خوێناویی تازە حاکمەکان پەککەوتە بکات، ئەمەش راستییەکە – بەداخەوە – ئەگەر بەرەوپێشچوونی «ئادەمیزاد»ی زانست و تەکنیك و داد و شارستانەتی یاریدەر نەبێت لەوانەیە خەباتەکەی خۆ رزگارکردن لە تازە حاکم پێویستی دەبێ بە خەباتێکی دووەم و سێیەم، هەر جارە، بۆ رزگاربوون لە دەست تازە حاکم...

چەند لەسەر حەق بووم کە دەمگوت، ئەگەر چارەنووسی کورد لە دەست مندا بێت حکوومەتی کوردی بەقۆنتەرات دەدەمە شەریکەیەکی سوێدی، نەرویجی، سویسرەیی... بەنیوە مەسرەف دەمحەسێنێتەوە.

لەگەڵ ئەم راستییە تفتوتاڵەشدا «دەوروبەر»ی کوردەواری پێم دەسەلمێنێ دوعاگۆ و ئاواتەخوازی ئەو پێشمەرگانەبم کە خەریکن بەخوێنی خۆیان دەماری «کورد» هەڵدەبڕنەوە.

تا هەلێکی چوارەم، بەئاواتی خەونبینانەوە ئاوڕێکی دوعاخوازی لە خوێنەر دەدەمەوە بەڵکو لەسەر رووپەڕەی گەشتر بەیەك دەگەینەوە.